

ГРОМАДСЬКА НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ФУНДАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ІНІЦІАТИВ»

**ДНІПРОВСЬКИЙ
НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ,
ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Рагімов Фаїр Вагіф огли, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Голова редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Члени редколегії:

Аршава Ірина Федорівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри музикознавства, композиції і творчої майстерності, Дніпропетровська академія музики імені М.Глінки

Баштанник Оксана Віталіївна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри історії та політичної теорії, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Бохонкова Юлія Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Васильєва Наталія Вікторівна, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри регіональної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гладій Олександр Васильович, кандидат юридичних наук, адвокат, арбітражний керуючий, співзасновник та директор ТОВ «Юридичне агентство «Абсолют»

Драган Ірина Василівна, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, професор кафедри менеджменту закладу вищої освіти Університет трансформації майбутнього

Золотухіна Лілія Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Калмикова Лариса Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Карпа Марта Іванівна, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Купіна Людмила Францівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін соціально-правового факультету Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Логвиненко Борис Олексійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Лозицька Ірина Олександрівна, кандидат наук з державного управління, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду

Лосієвська Ольга Геннадіївна, доктор психологічних наук, доцент, професорка кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Марченко Олесь Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, трудового та господарського права, Дніпровський національний університет імені Олесь Гончара

Новак Анатолій Миколайович, доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, заступник директора, Національне антикорупційне бюро України

Павленко Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Попелюшко Роман Павлович, доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій

Потіїв Микола Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Приліпко Сергій Михайлович, доктор наук з державного управління, доцент, в.о. завідувача кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва Національного університету біоресурсів і природокористування України

Ромін Андрій Вячеславович, доктор наук з державного управління, професор, начальник факультету пожежної безпеки, Національний університет цивільного захисту України

Валентина Дьякон, Dr.sc.admin., ас. професор, проректор з навчальної роботи, Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Євгенія Дехтяр, Dr.oes., ас. професор, проректор з академічної роботи, директор бакалаврської навчальної програми «Управління підприємницькою діяльністю в туризмі», Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Роман Грмо, Assoc.prof., PaedDr. Ing., PhD., MBA, ING-PAED IGIP, доцент, проректор по якості і розвитку, начальник управління, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина

Петр Якубек, Doc., Ing., Mgr., PhD, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина.

На підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальностей 053 – Психологія, 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 864 від 21.03.2024 року

Мови розповсюдження: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька.

Офіційний сайт видання: www.chasopys-ppp.dp.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Бородін Є. І., Баштанник О. В.

ДИХОТОМІЯ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ОСНОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ЯК ФЕНОМЕН СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....7

Харечко Д. О.

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....14

Хожило І. І., Ковтун В. В.

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ У ФОКУСІ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
АНАЛІЗ ПОНЯТЬ ТА КАТЕГОРІЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....19

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Ахмедова О. О.

УКРАЇНА В РЕЙТИНГУ КРАЇН З ГЛОБАЛЬНОГО ГЕНДЕРНОГО РОЗРИВУ:
СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ.....26

Бодряго Є. А., Чикаренко І. А.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ГЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ:
ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....32

Казаков Г. І.

СУЧАСНИЙ СТАН ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ.....42

Крейденко В. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ.....48

Круглов В. В.

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО І ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ
У РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....53

Мамагова Т. В., Красюк Н. С.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ:
НОРМАТИВНЕ ПІДГРУНТЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....59

Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК КРИТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА64

Фердман Г. П.

КОРУПЦІЯ: ОСНОВНА ПЕРЕШКОДА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ
ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.....71

Штанцель С. Е.

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....78

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Бондар В. С.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПІДСЛІДНИХ ОРГАНАМ БЕЗПЕКИ (ЧАСТИНА І).....85

РОЗДІЛ 4

ПСИХОЛОГІЯ

Саврасов М. В., Касрашвілі Т. Г.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОРУШЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ У ЛЮДЕЙ,
ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА НЕРВОВУ АНОРЕКСІЮ..... 93

Чумак О. О., Богач О. В.

ІРАЦІОНАЛЬНІ УСТАНОВКИ
ЯК ФАКТОР САМОЕФЕКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 101

РОЗДІЛ 5

ПРАВО

Іванцов В. О., Зінченко Д. А.

АНАЛІЗ РОЛІ АДМІНІСТРАТИВНИХ САНЦІЙ
У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ..... 108

Логвиненко Б. О.

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У МЕХАНІЗМІ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ..... 115

РОЗДІЛ 6

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

6.1 ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Самойлов А. П.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗПОДІЛУ КОМПЕТЕНЦІЙ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ
У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ..... 119

Титаренко Г. О.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО
ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ..... 125

6.2 ПРАВО

Стахура А. П.

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ
РІВНОСТІ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ..... 132

6.3 ПСИХОЛОГІЯ

Обелець І. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ..... 137

РОЗДІЛ 7

АНАЛІТИЧНІ ЗВІТИ, НАУКОВІ ДОПОВІДІ, ДОВІДКИ, РЕЦЕНЗІЇ

Назарчук О. А., Дідич В. М., Потоцька І. С.

ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДУ
ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
ЯК СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПОКРАЩЕННЯ УМОВ ПРАЦІ
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ)..... 143

CONTENTS

SECTION 1

THEORY OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Borodin Ye. I., Bashtannyk O. V.

DICHOTOMY OF LEGAL AND POLITICAL BASIS OF STATE POWER REALIZATION
AS A PHENOMENON OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM..... 7

Kharechko D. O.

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE ECONOMIC POLICY
IN THE CONTEXT OF ENSURING SOCIAL WELFARE IN CIVIL SOCIETY.....14

Khozhylo I. I., Kovtun V. V.

INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE FOCUS OF PUBLIC ADMINISTRATION ACTIVITIES:
ANALYSIS CONCEPTS AND CATEGORIES IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT..... 19

SECTION 2

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Akhmedova O. O.

UKRAINE IN THE RANKING OF GLOBAL GENDER GAP: ESSENCE AND SIGNIFICANCE..... 26

Bodriaho Ye. A., Chykarenko I. A.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF GEOLOGICAL HERITAGE:
THEORETICAL AND CONCEPTUAL ASPECT..... 32

Kazakov H. I.

THE CURRENT STATE OF DIGITIZATION OF THE PUBLIC SERVICE..... 42

Kreidenko V. V.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY
OF PARLIAMENTARISM IN UKRAINE.....48

Kruhlov V. V.

INTERACTION BETWEEN PUBLIC AND PRIVATE SECTORS IN THE DEVELOPMENT
OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE.....53

Mamatova T. V., Krasiuk N. S.

ENSURING THE TRANSPORT AND LOGISTICS INFRASTRUCTURE'S RESILIENCE
IN UKRAINE: REGULATORY FRAMEWORK, CHALLENGES AND PROSPECTS..... 59

Pomaza-Ponomarenko A. L., Taraduda D. V.

PUBLIC ADMINISTRATION AS A CRITICAL INFRASTRUCTURE..... 64

Ferdman H. P.

CORRUPTION: THE MAIN OBSTACLE TO THE DEVELOPMENT OF THE LAW ENFORCEMENT
SYSTEM AND PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE.....71

Shtantsel S. E.

STRATEGIES FOR ENSURING FINANCIAL SECURITY AS A COMPONENT
OF THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE..... 78

SECTION 3

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF STATE SECURITY AND PROTECTION OF PUBLIC ORDER

Bondar V. S.

FEATURES OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS SUBJECT
TO THE SECURITY AUTHORITIES (PART I)..... 85

SECTION 4

PSYCHOLOGY

Savrasov M. V., Kasrashvili T. H.

THEORETICAL BASICS VIOLATION OF EMOTIONAL CONTROL
IN PEOPLE SUFFERING FROM ANOREXIA NERVOSA.....93

Chumak O. O., Bohach O. V.

IRRATIONAL ATTITUDES AS A FACTOR OF SELF-EFFICACY APPLICANTS
FOR HIGHER EDUCATION.....101

SECTION 5

LAW

Ivantsov V. O., Zinchenko D. A.

ANALYSIS OF THE ROLE OF ADMINISTRATIVE SANCTIONS
IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....108

Lohvynenko B. O.

THE RIGHT TO HEALTH CARE IN THE MECHANISM OF REINTEGRATION
OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE.....115

SECTION 6

PAGE OF A YOUNG SCIENTIST

6.1. PUBLIC ADMINISTRATION

Samoilov A. P.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DISTRIBUTION OF COMPETENCES
OF LOCAL GOVERNMENT BODIES AND PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION.....119

Tytarenko H. O.

THEORETICAL GROUNDS FOR STUDYING THE PROCESSES
OF STRATEGIC PLANNING PROCESS DEVELOPMENT IN UKRAINE BASED
ON THE EUROPEAN SMART SPECIALISATION.....125

6.2. LAW

Stakhura A. P.

THE CURRENT STATE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT
FOR GENDER EQUALITY IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....132

6.3. PSYCHOLOGY

Obelets I. M.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF EMOTIONAL SELF-REGULATION
OF MODERN TEENAGERS.....137

SECTION 7

ANALYTICAL REPORTS, SCIENTIFIC REPORTS, REFERENCES, REVIEWS

Nazarchuk O. A., Didych V. M., Pototska I. S.

EVALUATION OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF OF THE INSTITUTION
OF HIGHER MEDICAL EDUCATION OF THE ORGANIZATION
OF THE EDUCATIONAL PROCESS AS A SOCIOLOGICAL TOOL FOR IMPROVEMENT
AND IMPROVEMENT OF WORKING CONDITIONS
(ACCORDING TO THE RESULTS OF THE SURVEY).....143

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.1>

Бородін Євгеній Іванович,

доктор історичних наук, професор,

директор Навчально-наукового інституту державного управління

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 000-0002-7331-5981

Баштанник Оксана Віталіївна,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та політичної теорії

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-4067-3261

ДИХОТОМІЯ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ОСНОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ФЕНОМЕН СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

DICHOTOMY OF LEGAL AND POLITICAL BASIS OF STATE POWER REALIZATION AS A PHENOMENON OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

У статті доведено, що розуміння дихотомії між політичними та правовими основами державної влади є критичним для забезпечення балансу між ефективністю управління та дотриманням законності. Обґрунтовується особлива значущість державної влади, зумовлена її ключовою роллю у розподілі суспільних ресурсів порівняно з політичною владою. Досліджується реформування структури реалізації владних відносин як фундаментальна основа трансформації системи публічного управління, що сприяє якісному оновленню управлінських процесів. Обґрунтовано, що реформування структури реалізації владних відносин є важливою основою здійснення трансформацій в системі публічного управління загалом, що сприяє переведенню управлінських процесів на якісно новий рівень функціонування в умовах системних викликів. Наголошено, що для досягнення цієї мети необхідно здійснити ґрунтовний аналіз засадничих принципів та суперечностей реалізації державної влади в системах управління, які впливають з її політико-правової природи, та визначити можливості гармонізації таких принципів.

Метою статті є дослідження взаємозв'язків між інститутами суспільного управління, що формуються в умовах сучасного державотворення під впливом дихотомії правових та політичних засад реалізації державної влади як феномену публічного управління. Визначено, що раціональне функціонування держави залежить від здатності знаходити баланс між політичною волею та правовими обмеженнями, із одночасним забезпеченням ефективності, стабільності та легітимності влади. У результаті проведеного дослідження встановлено, що зниження гостроти політико-правової дихотомії реалізації державної влади в системі публічного управління сучасної суверенної держави можливе завдяки реальному визнанню, закріпленню і дотриманню прав і свобод людини і громадянина як фундаментальних цінностей у процесі здійснення демократичного врядування.

Встановлено, що система нормативно-правових актів, що складають зміст законодавства національної держави, має базуватися, а за умов необхідності – трансформуватися на основі відповідності світовим стандартам гарантування прав і свобод людини і громадянина, суспільної довіри до інституцій державної влади, та держави загалом як центрального інституту політичної системи. У такому контексті має значення не лише політична відповідальність посадових осіб або загалом інституцій системи публічного управління, але також і громадян, політична воля яких визначається джерелом влади в більшості держав сучасного світу. Саме громадяни мають підтримувати інституції влади та політичні сили, які гарантують їм дотримання своїх прав і свобод. Доведено, що політико-правова дихотомія реалізації державної влади є важливою характеристикою

сучасних демократичних держав, а розуміння цієї дихотомії дозволяє подолати складність та суперечливість процесів публічного управління, а також знайти баланс між політичними інтересами та правовими нормами.

Ключові слова: державна влада, дихотомія, інституції влади, легальність, легітимність, політична система, публічне управління.

The article argues that understanding the dichotomy between the political and legal foundations of state power is critical to ensuring a balance between governance effectiveness and legality. The special significance of state power is justified due to its key role in the distribution of public resources compared to political power. The reformation of the structure of power relations implementation is studied as a fundamental basis for the transformation of the public government system, which contributes to the qualitative renewal of government processes. It is substantiated that reforming the structure of power relations implementation is an important basis for the implementation of transformations in the public government system in general, which contributes to the transfer of government processes to a qualitatively new level of functioning in conditions of systemic challenges. It is emphasized that in order to achieve this goal, it is necessary to carry out a thorough analysis of the fundamental principles and contradictions of the implementation of state power in government systems, which arise from its political and legal nature, and to determine the possibilities of harmonizing such principles.

The purpose of the article is to study the interrelationships between institutions of public administration, which are formed in the conditions of modern state formation under the influence of the dichotomy of legal and political foundations of the implementation of state power as a phenomenon of public administration. It was determined that the rational functioning of the state depends on the ability to find a balance between political will and legal restrictions, while simultaneously ensuring the effectiveness, stability and legitimacy of the government. As a result of the conducted research, it was established that the reduction of the political-legal dichotomy acuteness of state power implementation in the public administration system of a modern sovereign state is possible due to the real recognition, consolidation and observance of the rights and freedoms of man and citizen as fundamental values in the process of democratic governance.

It has been established that the system of normative legal acts that make up the content of national state legislation should be based, and if necessary, transformed on the basis of compliance with global standards of guaranteeing the rights and freedoms of man and citizen, public trust in institutions of state power, and the state in general as a central institute of the political system. In this context, not only the political responsibility of officials or institutions of the public administration system in general is important, but also of citizens, whose political will is determined by the source of power in most states of the modern world. It is citizens who must support government institutions and political forces that guarantee their rights and freedoms. It has been proven that the political-legal dichotomy of the state power realisation is an important characteristic of modern democratic states, and understanding this dichotomy allows overcoming the complexity and contradictions of public administration processes, as well as finding a balance between political interests and legal norms.

Key words: state power, power institutions, legality, legitimacy, dichotomy, political system, public administration.

Постановка проблеми. Феномен влади залишається одним із центральних об'єктів дослідження у суспільних науках протягом всієї історії розвитку політико-правових вчень, й одночасно виступає змістом сучасної науки державного управління. Державна влада, як суспільний феномен, наділена особливою значущістю поряд із владою політичною, оскільки в рамках її реалізації детермінуються принципи та особливості державотворення, досягаються цілі реалізації функцій держави, відбувається основний розподіл ресурсів у суспільстві, отже, такі процеси потребують додаткового громадського контролю. Реформування структури реалізації владних відносин є важливою основою здійснення трансформацій в системі публічного управління в цілому, що сприяє виведенню управлінських процесів на якісно новий рівень функціонування. Водночас, для забезпечення конституційно-правових засад державного управління необхідно проаналізувати фундаментальні основи і протиріччя здійснення державної влади, що безпосередньо закладені в її

політико-правовій природі, та встановити можливість їх гармонізації.

Дихотомія правових та політичних основ державної влади формалізує: баланс між ефективністю управління та дотриманням законності; розмежування сфер впливу права і політики в державному управлінні; режим стримувань та противаг у системі державної влади, запобігає надмірній концентрації повноважень; гнучкість у прийнятті рішень, враховуючи як правові норми, так і політичну доцільність; захист прав громадян через правові механізми, навіть при зміні політичного курсу; забезпечення легітимності влади через поєднання політичного довіри та правової відповідальності; створення основи для розвитку демократичних інститутів та процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що визначена проблематика розглядалася зарубіжними вченими, перш за все, М. Вебером, Д. Хелдом, Дж. Стеффеном та ін., але нас цікавить в першу чергу науковий обшир вітчизняних наукових інтересів. Влада як право-

вий і політичний феномен досліджується такими українськими вченими як В. Ладиченко, Н. Юсків, Ю. Кононенко, С. Джолос, О. Дегтяр, О. Непомнящий та ін. Легітимність, як більш дискусійний предмет аналізу в контексті загальної проблеми, вивчається такими вітчизняними дослідниками як Т. Кравченко, О. Коваль, О. Радченко та ін. Суперечності щодо легальності і легітимності влади, особливо в контексті реалізації державної влади є предметом наукових пошуків таких українських вчених як О. Назаренко, Г. Бережанський, В. Ковальчук та ін. Разом з тим, необхідно більш поглиблено дослідити механізми виникнення та утвердження дихотомії політичних та правових засад в суспільних відносинах, а також можливості врегулювання такого роду суперечностей в рамках системи публічного управління.

Метою статті виступає дослідження взаємозв'язків між інститутами суспільного управління, що формуються в умовах сучасного державотворення під впливом дихотомії правових та політичних засад реалізації державної влади як феномену публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою проведення даного дослідження є дихотомічний аналіз реалізації владних відносин в системі публічного управління як складовій частині політичної системи суспільства, що базується на певних загальнологічних передумовах. «Дихотомія (від грецьк. – розтинання навпіл) – у загальному значенні – поділ цілого на дві частини; в логіці – поділ за ознакою суперечності. ... Дихотомічний поділ застосовується перш за все на початкових етапах наукового дослідження, коли необхідно виділити множину предметів, які цікавлять дослідника і яким притаманна якась ознака» (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 157-158). Використання такого роду вихідних методологічних основ спонукає не лише до виокремлення сутнісних протиріч у предметі наукового аналізу, але також до пошуку можливостей їх розв'язання на сучасному етапі розвитку науки державного управління. Тривалий час до осмислення аналітичної сутності дихотомічного методу був поширеним підхід, який описує О. Бакун: «західні мови та спосіб мислення часто представляють світ як дихотимізований абсолютизм, що складається з антитегічних понять та ідей і не включає в себе жодних альтернатив. Деякі вчені вважають, що сприйняття світу в контексті бінарних опозицій за своєю природою викликає та посилює нерівні відносини між об'єктами» (Бакун, 2012, с. 120). Проте, на сьогодні більшістю вчених поділяється інший підхід щодо

того, як застосування дихотомічного аналізу має впливати на розвиток наукового знання, концептуальні структури якого не позбавлені внутрішніх методологічних суперечностей. «Важливою особливістю дихотомічного методу є те, що кожна дихотомія (опозиція) висловлює основне протиріччя в розумінні категорії, тим самим, позначає постійний процес розбудови її семантичного простору» (Шамне, 2016, с. 555).

У контексті аналізу феномену дихотомії правових і політичних основ державної влади в системі публічного управління слід реалізувати більш розгорнуте вивчення проблеми, ніж може здаватися на перший погляд. Найчастіше науковці окреслюють досліджувану ситуацію як співвідношення, взаємовплив або конфлікт легальності та легітимності, підтвердженням чому є значна кількість наукових праць в українському дослідницькому просторі правової, політичної науки, науки державного управління. Інтерес до цієї проблематики зріс в Україні і у широкого загалу – у період інституціонально-політичної кризи 2004-2005 рр. та внесення змін до Конституції щодо трансформації форми правління на парламентсько-президентську республіку.

Втім, явища легальності і легітимності є більш багатомірними і вимагають відповідної дослідницької уваги, як і їх взаємовплив, що може мати позитивний, негативний або конфліктний характер. Відзначимо, що явища легальності не обмежуються відповідністю нормам права як законодавства, а вказує також на право як цінність, що має загальнолюдський, гуманістичний вимір. Згідно традиції правового позитивізму в загальній юриспруденції, статус законних прав зазвичай походить з інших правових норм або джерела права (The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2023). Втім, як підкреслює у дисертаційному дослідженні з філософії права В. Савенко, «закон, який є насамперед актом законодавця, незважаючи на його ефективність як форми правотворення, за своєю суттю є суб'єктивним вираженням права» (Савенко, 2017, с. 11). Ф. Хофман звертає увагу на ідеологічний контекст ведення дискусії щодо витоків права і зазначає, що «у найбільш поширеному сенсі «цінність прав» зазвичай асоціюється із західним ліберальним каноном, у рамках якого права, по суті, сприймаються як формулювання набору цінностей у формі індивідуальних прав по відношенню до публічної влади» (Hoffmann, 2023, р. 199). Українська дослідниця О. Гришук, аналізуючи відповідний аспект філософії конституційних цінностей, робить висновок, що «цінність права виступає особливим соціальним

феноменом, тісно пов'язаним з історичним розвитком ідеї прав людини: права кожної особи на свободу, рівність та справедливість, які впливають із соціальної природи особистості» (Гришук, 2019, с. 90).

Легітимність як, у широкому сенсі, суспільна підтримка реалізації влади тягне за собою проблему відповідальності за дотримання проголошеного політичного курсу, тобто політичної відповідальності. Сучасні німецькі вчені К. Вайснер та Ф. Харфст в контексті дослідження проблеми концептуалізації поняття легітимності відзначають, що «легітимність є ключовим поняттям у політичній науці, яке пов'язане з фундаментальними питаннями політики, державним устроєм і політичним курсом – відносинами між правителями та керованими, властивостями політичної системи, її демократичною якістю, верховенством права та результатом її політики» (Wiesner & Harfst, 2022). Однак, вони також звертають увагу на те, що «в академічному середовищі не досягнуто консенсусу щодо концептуального та емпіричного ядра легітимності, воно все ще є предметом дискусій» (Wiesner & Harfst, 2022). На нашу думку, такого роду ядром легітимності може бути легітимність державної влади, яку О. Коваль визначає як «прийняття влади населенням держави, довіра до неї, визнання права суб'єкта державної влади керувати соціальними процесами. Легітимність державної влади знаходить своє відображення в суспільній свідомості і пов'язана з комплексом очікувань від державної влади стану захищеності, безпеки, стабільності, економічного добробуту» (Коваль, 2018, с. 82). Таким чином, суспільна підтримка надає певний кредит довіри інституціям державної влади, але вимагає втілення в життя декларованих гарантій, несення деякого типу політичної відповідальності. Відтак, можливо погодитись із аргументацією Ю. Мельника, який відзначав, що «найбільшу роль у забезпеченні стабільності демократії відіграють інститути політичної відповідальності в системі вищих органів державної влади та їх збалансованість як елементів системи стримувань і противаг. На сучасному етапі державотворчих процесів в Україні це питання є викликом, ціннісним орієнтиром розвитку публічного управління» (Мельник, 2020, с. 12). Комплексне і стисле визначення політичної відповідальності надає Г. Малкіна – як «виду соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, соціальних та організаційних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади» (Малкіна, 2011, с. 8).

Якщо між всіма вказаними вимірами легальності і легітимності спостерігається позитивний взаємозв'язок, то можливо говорити про максимально відповідний сучасним світовим правовим і політичним стандартам процес здійснення управлінських відносин. Система законодавства базується на цивілізованих правових засадах, в рамках яких найвищою правовою цінністю є права і свободи людини і громадянина. Як акцентують В. Добіжа та О. Колесник, «верховенство права означає не просто формальну законність, яка забезпечує регулярність і послідовність дій для досягнення демократичного порядку, а й справедливість, засновану на визнанні та повному прийнятті найвищої суспільної цінності – людської особистості» (Добіжа & Колесник, 2022, с. 101). Аналізуючи поле даної проблематики, Л. Рябовол констатує, що на сьогодні «право розглядається не суто як система регулювання суспільних відносин, а як феномен сучасної цивілізації» (Рябовол, 2019, с. 31). При цьому вчена підкреслює, що умовою реалізації ціннісного потенціалу права є визнання права як цінності усіма суб'єктами права (серед яких особливий статус мають органи державної влади), а також на рівні суспільства загалом (Рябовол, 2019, с. 35).

Також, за умов позитивного взаємозв'язку правових і політичних основ державної влади, політичний курс реалізації державної і політичної влади в різний спосіб підтримується значною частиною населення, а політичні лідери і державні діячі (що може бути поєднуваними посадами) визнають свою відповідальність перед своїми виборцями і суспільством в цілому. На нашу думку, особливої актуальності для України це набуде у період повоєнного відновлення, коли інституціям державної влади під час здійснення управління необхідно буде враховувати наслідки трансформаційних процесів в українському соціумі. Н. Кононенко у даному контексті звертає увагу на розвиток громадянського суспільства останніх років в Україні, «що продемонструвало під час війни фантастичну мобілізацію та створило унікальний волонтерський рух, та буде максимально ефективним у повоєнний час у таких питаннях, як концентрація на адвокації реформ, сприяння відновленню всіх демократичних процедур та процесів після завершення військових дій; активне формування нової культури дискурсу всередині країни» (Кононенко, 2023, с. 81). Оскільки в системі державного управління нашої країни наявні складові, які потребують подальшого вдосконалення, то взаємодія органів державної влади зі структурами громадянського

суспільства щодо реалізації цього може бути достатньо продуктивною. Як пише Б. Толен, «розуміння політики з етичної точки зору чесноти означає, що політичну відповідальність слід розуміти як чесноту (або дещо, що схоже на чесноту). Це означає, що її можна навчитися і розвивати» (Tholen, 2018, р. 31). В сучасній науці державного управління обґрунтованим є підхід, за якого встановлюється, що «саме поєднання громадянського лідерства та державної влади може сприяти досягненню синергетичного ефекту в політичній і соціально-економічній діяльності. Тільки такий громадянський ефект здатний змусити органи державної влади проводити необхідні для населення реформи і приймати доцільні політичні рішення» (Бородін, 2018, с. 21).

Як показує історія, в дійсності далеко не завжди можливо спостерігати настільки позитивну конгруентність одночасно, що, втім, як джерело конфлікту інтересів може бути рушійною силою подальших соціально-політичних трансформацій. Наприклад, норми законодавства частково втрачають релевантність до нових типів соціальних, економічних, політичних та ін. відносин, що розвиваються після трансформації політичного режиму. Наприклад, до прийнятого уже за часів набуття незалежності Україною Закону України «Про політичні партії в Україні» № 2365-III від 05 квітня 2001 р. лише у 2015 р. було внесено зміни щодо заборони утворення і діяльності політичних партій, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки (Про політичні партії в Україні, 2001). Втім, позитивним можливо назвати той факт, що це все ж було зроблено, так само як і визначено деякі досить значущі аспекти політичної відповідальності для посадових осіб до Закону України «Про очищення влади» № 1682-VII від 16 травня 2014 р.. Зокрема, у даному законі вказано, що: «очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані, в тому числі, на підживлення основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини» (Про очищення влади, 2014).

Також, національне законодавство може не в повній мірі відповідати правовим стандартам, що прийняті цивілізованою світовою спільнотою за основоположні, наприклад міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини. Для

подолання цієї проблеми урядовцями можуть розроблятися різноманітні стратегії, з-поміж яких в Україні в першу чергу слід назвати Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 рр. В документі відзначається, що її метою є «побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду. ... Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ця Стратегія ґрунтується на спільних цінностях, а саме: дотриманні демократичних принципів, верховенстві права, належному врядуванні» (розпорядження Кабінету Міністрів України, 2021). Окрім цього, у контексті адаптації законодавства України до світових стандартів врегулювання комерційної діяльності варто відзначити прийняття Верховною Радою України Закону України «Про лобіювання» № 3606-IX від 23 лютого 2024 р. (введення в дію якого відбудеться 01 січня 2025 р.). У законодавстві незалежної України лише у 2024 р. вперше у вітчизняній практиці було надано визначення лобіюванню як діяльності, що здійснюється з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання (суб'єкт правотворчої діяльності) в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання (нормативно-правовий акт) (Про лобіювання, 2024).

Слід зазначити, що зниження суспільної підтримки не обов'язково свідчить про критичний статус легітимності певного інституту державної влади, особливо враховуючи відголоски патерналізму, характерні для суспільної свідомості посттоталітарних чи пост-авторитарних держав. Звісно, якщо подібна ситуація фіксується протягом тривалого періоду часу, то все ж обґрунтовано видається необхідність перегляду результатів функціонування інституту на відповідність нормативним актам щодо його діяльності, положенням програми дій чи тезам політичного курсу. Інакше виборці чи громадськість в цілому будуть схилитися до наміру вимагати більш конкретних відповідей на свої запити або наполягати на понесенні політичної чи навіть правової відповідальності конкретними посадовими особами. У проєкті Закону України «Про політичну відповідальність в Україні» № 6286 від 09 квітня 2010 р. вона визначається як «особливий вид соціальної відпо-

відальності, що полягає у легітимному застосуванні політичних і правових санкцій до суб'єктів політики, визначених цим Законом, що настає за порушення ними політичних норм, узятих на себе політичних зобов'язань» (Про політичну відповідальність в Україні (проект), 2010). Втім, даний законопроект так і не був прийнятий, як досі також чітко не визначено нормативний статус політичних посад в системі державного управління – попри всю проведену законодавцями у цьому спрямуванні роботу із внесення відповідних змін до різних законів України. А. Баламуш та Н. Добровольська звертають увагу на такі проблемні аспекти адміністративно-правового статусу службовців, що займають політичні посади в органах виконавчої влади як, наприклад, те, що повноваження, які закріплюються за політичними посадами в органах виконавчої влади, потребують наявності відповідних адміністративно-правових форм і механізмів їх реалізації (адміністративно-правовий статус службовців, що посідають політичні посади); а також, у службовців, що обіймають політичні посади відсутня дисциплінарна відповідальність, а тому до структури їх адміністративно-правового статусу не входить юридична відповідальність (Баламуш & Добровольська, 2021, с. 25).

Отже, конфліктний характер взаємовпливу легальності і легітимності є порівняно релевантним станом структури владних відносин, оскільки в таких умовах зберігається і може бути активованим потенціал трансформації існуючої системи публічного управління в державі у напрямі її вдосконалення. Оскільки формальні виміри легальності і легітимності як, відповідно, правових і політичних основ державної влади, у вигляді дотримання принципу поділу влади (що може мати імітаційний характер) або забезпечення суспільної підтримки (як може бути здобута шляхом

маніпуляцій), слід звернути увагу на фундаментальні аспекти. І в якості таких ми розглядаємо беззаперечне утвердження прав людини і громадянина як гуманістичного світоглядного і нормативного імперативу реалізації державної влади, а також додержання політичної відповідальності посадових осіб як зворотній зв'язок суспільної підтримки у механізмі владно-суспільної взаємодії.

Висновки. Таким чином, зниження гостроти у дихотомії правових і політичних основ реалізації державної влади в системі публічного управління сучасної демократичної держави можливе завдяки реальному визнанню, закріпленню і дотриманню прав і свобод людини і громадянина як фундаментальних нормативних цінностей у процесі здійснення державного управління. Якщо система нормативно-правових актів, що складає законодавство держави, буде базуватися, а за умов необхідності – реформуватися, на основі відповідності світовим стандартам захисту прав і свобод людини і громадянина, то в суспільстві сформується довіра до інституцій державної влади і держави як центрального інституту політичної системи. За таких обставин і легітимність державної влади, як аспект її політичної природи, буде максимально обґрунтована положеннями правового гуманізму, порівняно із реакційними персоналістськими та традиціоналістськими зразками управлінської діяльності, до підтримки яких легко спрямувати суспільні маси із низькою правовою та політичною культурою. В даному контексті має значення не лише політична відповідальність посадовців або інституцій системи публічного управління, але також і громадян, воля яких визначається джерелом влади в більшості держав сучасного світу, – вони мають підтримувати інституції влади та політичні сили, які гарантують їм дотримання своїх прав і свобод.

REFERENCES:

1. Shynkaruk, V. I. (Red.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Abrys [in Ukrainian].
2. Bakun, O. (2012). Dualnist, dykhotomiia, binarnist yak metodolohichni pryntsyp yevropeiskoho humanitarnoho piznannia [Duality, dichotomy, binary as a methodological principle of European humanitarian knowledge]. *Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky* – Scientific notes of the Institute of Journalism, (47), 120-123 [in Ukrainian].
3. Shamne, A. V. (2016). Dykhotomiia yak sposib naukovoho myslennia i metod doslidzhennia psykhosotsialnoho rozvytku osobystosti [Dichotomy as a way of scientific thinking and a method of researching the psychosocial development of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy* – Actual problems of psychology: coll. of science works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine, (IKh), 554-561 [in Ukrainian].
4. Zalta, E. N. & Nodelman, U. (Eds.) (2023). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/legal-rights>.
5. Savenko, V. V. (2017). *Zakon u strukturi pravovoi realnosti: filosofsko-pravovyi analiz* [The law in the structure of legal reality: a philosophical and legal analysis]. [Doctor's thesis, National University "Lvivska politekhnika"] [in Ukrainian].

6. Hoffmann, F. (2023). On the Value of Rights. In *Constitutions of Value* (pp. 199-215). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781003221920-11>.
7. Hryshchuk, O. V. (2019). *Filosofia konstytutsiinykh tsinnostei* [Philosophy of constitutional values]. “Kompaniia VAITE” [in Ukrainian].
8. Wiesner, C. & Harfst, P. (2022). Conceptualizing legitimacy: What to learn from the controversies related to an “essentially contested concept”. *Frontiers in Political Science*, (4), <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2022.867756/full>. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.867756>.
9. Koval, O. Ya. (2018). *Lehitymnist derzhavnoi vlyady: spivvidnoshennia pravovykh i moralnykh aspektiv realizatsii* [Legitimacy of state power: correlation of legal and moral aspects of implementation]. [Candidate’s thesis, Lviv State University of Internal Affairs ”] [in Ukrainian].
10. Melnyk, Yu. P. (2020). Vyznachennia poniattia politychna vidpovidalnist: naukovi pohliady ta pidkhody do yoho tлумachennia [Defining the concept of political responsibility: scientific views and approaches to its interpretation]. *Pivdenoukrajnskyi pravnychy chasopys – South Ukrainian legal journal*, (2), 9-13. <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.2.2> [in Ukrainian].
11. Malkina, H. M. (2011). *Politychna vidpovidalnist u demokratychnomu suspilstvi (instytutsionalnyi aspekt)* [Political responsibility in a democratic society (institutional aspect)]. [Doctor’s thesis, Kyiv National University named after T. Shevchenko ”] [in Ukrainian].
12. Dobizha, V. & Kolesnyk, O. (2022). Spivvidnoshennia poniat pravo i zakon [The relationship between the concepts of right and law]. *Krakowskie Studia Małopolskie*, (4 (36)), 94-106 [in Ukrainian].
13. Riabovol, L. T. (2019). Do pyttannia pro sotsialnu tsinnist prava [To the question of the social value of right]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Right and Public Administration*, 2 (35), 30-36. <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.5> [in Ukrainian].
14. Kononenko, N. (2023). Lehitymnist vlyady: chynnyky determinatsii u povoiennii Ukraini [Legitimacy of power: factors of determination in post-war Ukraine]. *Politychni doslidzhennia – Political Studies*, 1(5), 68-86. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-1-4> [in Ukrainian].
15. Tholen, B. (2018). Political Responsibility as a Virtue: Nussbaum, MacIntyre, and Ricoeur on the Fragility of Politics. *Alternatives*, (43(1)), 22-34. <https://doi.org/10.1177/0304375418777178>.
16. Borodin, Ye. (2018). Subsidiarnist yak osnova rozvytku vzaiemovidnosyn derzhavy ta suspilstva v suchasni Ukraini [Subsidiarity as a basis for the development of relations between the state and society in modern Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – State administration and local self-government*, (4), 16-21 [in Ukrainian].
17. Pro politychni partii v Ukraini, Zakon Ukrainy № 2365-III (2001) (Ukraine). [On Political Parties in Ukraine, Law of Ukraine No. 2365-III]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> [in Ukrainian].
18. Deiak pyttannia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 831-r (2021) (Ukraine). [Some issues of reforming the state administration of Ukraine, Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 831-p]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-r#Text> [in Ukrainian].
19. Pro lobiuvannia, Zakon Ukrainy № 3606-IX (2024) (Ukraine). [On Lobbying, Law of Ukraine No. 3606-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> [in Ukrainian].
20. Proekt Zakonu pro politychnu vidpovidalnist v Ukraini № 6286 (2010) (Ukraine). [Draft Law on Political Responsibility in Ukraine No. 6286]. <https://ips.ligazakon.net/document/JF4UM00A> [in Ukrainian].
21. Pro ochyshchennia vlyady, Zakon Ukrainy № 1682-VII (2014) (Ukraine). [On Purification of Power, Law of Ukraine No. 1682-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> [in Ukrainian].
22. Balamush, M. A. & Dobrovolska, N. V. (2021). Problematyka vyznachennia administratyvno-pravovoho statusu sluzhbovtiv, shcho zaimaiut politychni posady v orhanakh vykonavchoi vlyady [The problem of determining the administrative and legal status of employees holding political positions in executive authorities]. *Pravova derzhava – Rule of law*, (43), 22-27. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.43.240947>.

Харечко Дмитро Олексійович,

кандидат наук з державного управління, доцент, докторант

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-9555-2363

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE ECONOMIC POLICY IN THE CONTEXT OF ENSURING SOCIAL WELFARE IN CIVIL SOCIETY

У статті визначено, що в Україні, де багато людей втратили роботу або значну частину доходу через економічну кризу та воєнні дії, питання доступу до платного дозвілля стає дуже актуальним. Люди з вищими доходами мають більше можливостей для участі в різноманітних дозвільних заходах, що сприяє їхньому благополуччю, в той час як інші верстви населення можуть бути обмежені у цих можливостях. В українському контексті ця концепція може мати особливе значення, оскільки війна та інші соціальні зміни впливають на психічне здоров'я та емоційний стан громадян.

З'ясовано, що суб'єктивне сприйняття благополуччя може значно відрізнятися залежно від особистого досвіду, культурних та ментальних характеристик людини. Громадяни, які проживають у регіонах, що постраждали від війни, можуть оцінювати своє благополуччя значно нижче через високий рівень стресу та тривоги, навіть якщо їхні базові матеріальні потреби задоволені. У сучасній Україні, де багатьом людям доводиться пристосовуватися до нових умов життя, знаходження радості та задоволення в повсякденних моментах стає важливою стратегією для підтримки психічного здоров'я. Зокрема, в умовах війни, коли багато громадян беруть участь у волонтерських та громадських ініціативах, це може стати важливим джерелом відчуття значущості та особистої цінності, що підвищує їхнє соціальне благополуччя.

Доведено, що в умовах тривалої війни, економічних криз та інфляції українське суспільство стикається з численними викликами, які безпосередньо впливають на доступність та якість дозвілля, а отже, і на соціальне благополуччя громадян. Сьогодні українська економіка перебуває під значним тиском через військові дії, руйнування інфраструктури, зміну ринкових умов та вимушене переміщення населення. Все це призводить до зростання безробіття, падіння доходів та зниження загального рівня життя громадян.

Обґрунтовано, що громадяни з вищими доходами продовжують мати можливість займатися дозвільними активностями, тоді як малозабезпечені верстви населення стикаються з серйозними обмеженнями. Крім того, економічна нестабільність призводить до скорочення фінансування культурних та спортивних закладів, що ще більше ускладнює доступ до якісного дозвілля. Водночас, зростає роль недержавних організацій та волонтерських ініціатив, які намагаються компенсувати ці прогалини, пропонуючи безкоштовні або доступні за ціною програми та заходи для різних категорій населення.

Ключові слова: державна економічна політика, реалізація, соціальне благополуччя, формування, етап, забезпечення, громадянське суспільство.

The article determines that in Ukraine, where many people have lost their jobs or a significant part of their income due to the economic crisis and hostilities, the issue of access to paid leisure time is becoming very relevant. People with higher incomes have more opportunities to participate in a variety of leisure activities that contribute to their well-being, while other segments of the population may be limited in these opportunities. In the Ukrainian context, this concept may be of particular importance, as war and other social changes affect the mental health and emotional state of citizens. It was found that the subjective perception of well-being can differ significantly depending on personal experience, cultural and mental characteristics of a person.

Citizens living in war-affected regions may rate their well-being significantly lower due to high levels of stress and anxiety, even when their basic material needs are met. In modern Ukraine, where many people have to adapt to new living conditions, finding joy and satisfaction in everyday moments becomes an important strategy for maintaining mental health. In particular, in times of war, when many citizens participate in volunteering and community initiatives, this can be an important source of a sense of significance and personal worth, which increases their social well-being. It has been proven that in the conditions of a long war, economic crises and inflation, Ukrainian society faces numerous challenges that directly affect the availability and quality of leisure time, and therefore, the social well-being of citizens.

Today, the Ukrainian economy is under significant pressure due to military operations, destruction of infrastructure, changing market conditions and forced population displacement. All this leads to an increase in unemployment, a drop in

income and a decrease in the general standard of living of citizens. It is substantiated that citizens with higher incomes continue to have the opportunity to engage in leisure activities, while low-income segments of the population face serious restrictions. In addition, economic instability leads to reduced funding of cultural and sports facilities, which further complicates access to quality leisure time. At the same time, there is a growing role of non-governmental organizations and volunteer initiatives that try to compensate for these gaps by offering free or affordable programs and activities for different categories of the population.

Key words: *state economic policy, implementation, social well-being, formation, stage, provision, civil society.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Соціальне благополуччя виступає не лише показником суспільного розвитку, але й важливою соціальною цінністю, яка відображає прагнення людства до гармонії та оптимальності. Дослідження цього феномену відкриває нові перспективи для розуміння соціально-економічних процесів і сприяє розробці стратегій, спрямованих на підвищення якості життя та сталого розвитку. У контексті сучасних трансформацій суспільства дослідження соціального благополуччя дозволяє не лише оцінити поточний стан суспільства, але й виявити можливості для його подальшого вдосконалення та процвітання. Соціальне благополуччя є одним з ключових факторів, що визначають розвиток і стабільність сучасного суспільства.

В умовах соціально-економічних трансформацій, благополуччя набуває нових значень і форм, стаючи інтегральною характеристикою успіху та процвітання. Воно відображає як матеріальне становище індивідів, так і їхнє емоційне та психологічне задоволення життям, що робить його багатовимірним явищем. Об'єктивні характеристики, такі як економічний добробут, рівень освіти, зайнятість, стан здоров'я, політична стабільність, є вимірними показниками, що дозволяють оцінити загальний стан суспільства. Суб'єктивні ж характеристики, включаючи рівень щастя, задоволеність життям, почуття приналежності до спільноти, відображають індивідуальне сприйняття благополуччя.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Науковці аналізують соціальне благополуччя через різні дисциплінарні підходи, включаючи психологію, соціологію, економіку та історію. Теорії благополуччя, розроблені як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, розглядають його як багатовимірне явище, яке охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти. Дослідники у своїх працях пропонують розглядати соціальне благополуччя як діалектичне поєднання об'єктивних умов життя та суб'єктивних оцінок задоволеності ними, що дозволяє краще зрозуміти його значення у сучасному світі.

Автори численних праць аналізують об'єктивні показники соціального благополуччя, такі як економічний стан, рівень безпеки, здоров'я, політична стабільність, а також суб'єктивні характеристики, включаючи рівень щастя, задоволеність життям, особистісне зростання та міжособистісні стосунки. Поява нових поколінь, які завдяки особистим зусиллям досягли соціального та економічного успіху, також сприяла тому, що соціальне благополуччя стало предметом активного вивчення. Сучасне розуміння благополуччя має глибокі корені у філософських та культурних традиціях, що розкриваються через праці класичних філософів та їх сучасних послідовників.

Мета статті полягає в обґрунтуванні формування та реалізації державної економічної політики в контексті забезпечення соціального благополуччя на етапі трансформації громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті сучасної України, де суспільство переживає численні виклики, пов'язані з політичною нестабільністю, економічними труднощами та військовим конфліктом на сході країни, значення дозвілля набуває нових форм і змісту. В умовах сучасних викликів українське суспільство усвідомлює важливість дозвілля як інструменту соціальної інтеграції, особливо для тих, хто постраждав від війни, переміщених осіб, ветеранів та їхніх родин. В українському контексті, з огляду на сучасні події та виклики, цей принцип набуває особливого значення. Забезпечення можливості для дозвілля та відпочинку є важливим аспектом соціальної політики, який сприяє збереженню психічного здоров'я населення та підтримці соціальної стабільності.

Уряд України визнає важливість соціального благополуччя та дозвілля як ключових факторів підтримки здорового суспільства, особливо в умовах тривалої війни. У зв'язку з цим, держава впроваджує різноманітні програми підтримки соціального благополуччя, орієнтовані на поліпшення умов для дозвілля [3]. Таким чином, в умовах сучасної України, де соціально-економічні виклики тісно переплітаються з проблемами доступу до дозвілля, політика держави спрямо-

вана на створення умов для зміцнення соціального благополуччя через розвиток інфраструктури, підтримку соціально вразливих категорій населення та активну співпрацю з громадськими ініціативами.

Соціальне благополуччя розглядається з різних позицій: економічних, психологічних та соціально-філософських, що дозволяє отримати більш комплексне розуміння цього явища. У контексті України, де економіка значною мірою постраждала від війни та економічної нестабільності, держава прагне забезпечити економічне благополуччя через підтримку малого та середнього бізнесу, стимулювання інвестицій, а також через соціальні виплати та субсидії для найбільш вразливих верств населення. В Україні, враховуючи важливість зайнятості та соціальної стабільності, уряд активно впроваджує програми, спрямовані на підтримку працевлаштування та професійної підготовки.

Важливим елементом підтримки соціального благополуччя в Україні є державна політика, спрямована на зменшення соціальної нерівності та покращення якості життя. Уряд впроваджує різні соціально-економічні реформи, які включають підвищення мінімальних зарплат і пенсій, соціальні виплати та підтримку сімей з дітьми, розвиток системи охорони здоров'я та освіти. Також важливою частиною державної політики є підтримка регіонального розвитку, що спрямована на зменшення соціально-економічних диспропорцій між різними областями України. Це включає інвестиції в інфраструктуру, створення нових робочих місць, розвиток місцевого бізнесу та туристичної галузі, які можуть сприяти економічному зростанню та підвищенню рівня життя населення.

В Україні соціальне благополуччя розглядається через призму як економічних, так і психологічних аспектів, а також активно підтримується на державному рівні через реалізацію комплексної соціальної політики. Це особливо актуально для українського суспільства, де соціально-економічні нерівності та наслідки війни створюють додаткові стресові фактори, що впливають на загальний рівень добробуту населення. В умовах сучасної України соціальний добробут розглядається через соціально-філософські та практичні призми, де він виступає важливим показником якості життя суспільства, груп і окремих індивідів.

Проблеми соціального благополуччя вивчаються з різних точок зору, включаючи соціальні, демографічні, психологічні та економічні аспекти. В Україні особливу увагу приділяють

соціальному добробуту, який включає не тільки економічний статус, а й якість міжособистісних відносин, рівень соціальної підтримки, почуття безпеки та довіри до інститутів. У контексті війни та економічних труднощів, які переживає Україна, ці показники значно змінюються. Зокрема, через вимушену міграцію, безробіття та інфляцію об'єктивне благополуччя багатьох громадян погіршилося. Українська держава, усвідомлюючи важливість соціального добробуту для відновлення та розвитку країни, впроваджує різноманітні політики, спрямовані на підтримку населення.

Державна політика спрямована на підвищення якості життя громадян, враховуючи як об'єктивні, так і суб'єктивні складові благополуччя. В умовах відбудови та реформування, Україна прагне створити середовище, де соціальний добробут стане базою для сталого розвитку, соціальної згуртованості та підвищення загального рівня життя. Досягнення об'єктивного благополуччя в Україні орієнтоване на принцип сталого розвитку, що вимагає раціонального використання природних ресурсів, відповідального впливу на навколишнє середовище, а також раціонального соціально-економічного розвитку регіонів на основі науково-технічних досягнень [1]. Зазначене забезпечує розвиток потенціалу наявних ресурсів, які є джерелом формування благополуччя.

Питання сталого розвитку винесені на національний рівень, де Україна активно впроваджує заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів, покращення екологічної ситуації та зменшення соціально-економічних нерівностей. Об'єктивне благополуччя в умовах глобалізації представляє великий інтерес для дослідників, адже його рівень є матеріальним, кількісно вимірним параметром, що відрізняється в різних країнах світу. Це свідчить про різний рівень соціально-економічного розвитку і, відповідно, різну успішність проведеної соціально-економічної стратегії розвитку. Вивчення та поширення позитивного досвіду формування об'єктивного благополуччя можуть сприяти його зростанню в глобальному суспільстві.

Рівень соціально-економічного розвитку країни в цілому визначає рівень об'єктивного благополуччя її населення, що може варіюватися залежно від соціальних та економічних характеристик різних груп населення. Об'єктивне благополуччя залежить від розвитку економіки та її складових, включаючи промисловість, зайнятість, освіту, охорону здоров'я, споживання товарів та послуг, а також розвиток інфраструктури. В Україні досягнення об'єктивного благополуччя

неможливе без врахування всіх цих аспектів. Суб'єктивні чинники благополуччя стали важливою темою соціально-філософського аналізу в Україні.

На сучасному етапі розвитку суспільства стає все більш очевидним, що одні лише економічні показники, такі як внутрішній валовий продукт, середній рівень заробітної плати, рівень та структура зайнятості населення, не дають повної картини щодо рівня соціального благополуччя держави. Це пояснюється тим, що потреби суспільства значно ширші та включають не лише матеріальні аспекти, а й нематеріальні, які визначаються суб'єктивними факторами благополуччя. Суб'єктивні чинники благополуччя залежать від внутрішніх переживань особистості, що різняться в залежності від індивідуальних психологічних особливостей кожної людини. Це включає такі аспекти, як рівень щастя, задоволеність життям, відчуття безпеки, можливості для самореалізації та саморозвитку, соціальна підтримка, якість особистих та професійних відносин, а також загальне відчуття сенсу життя.

Особливо в умовах соціально-економічних викликів, таких як війна, економічні труднощі, міграційні процеси та адаптація до нових реалій, значення суб'єктивного благополуччя набуває ще більшої важливості. Війна на сході України та окупація Криму спричинили серйозні психологічні та емоційні стреси у багатьох громадян, що вплинуло на їхню суб'єктивну оцінку власного благополуччя. Також варто зазначити, що суб'єктивне благополуччя не можна розглядати окремо від об'єктивних умов життя. Соціально-економічні фактори, такі як доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг та економічної стабільності, відіграють важливу роль у формуванні суб'єктивного сприйняття життя.

Державна економічна політика, спрямована на поліпшення цих об'єктивних умов, є важливим елементом у забезпеченні загального рівня благополуччя. Важливо також враховувати, що в Україні існують значні регіональні відмінності у рівні суб'єктивного благополуччя [2]. Мешканці західних регіонів країни часто мають інші пріоритети та оцінки життя, ніж мешканці східних або центральних регіонів. Це пов'язано з різними соціокультурними традиціями, економічними умовами та історичним досвідом. Таким чином, державна політика має враховувати ці відмінності, щоб ефективно відповідати на потреби громадян у різних частинах країни.

Крім того, зважаючи на глобальні тенденції, Україна повинна адаптувати свої підходи до

вимірювання та покращення соціального благополуччя, беручи до уваги міжнародний досвід та індикатори. Участь України у різних міжнародних програмах і дослідженнях, таких як індекс людського розвитку ООН або опитування щодо рівня щастя, допомагає виявити слабкі та сильні сторони соціально-економічної політики, а також визначити напрями для подальшого розвитку. Таким чином, суб'єктивні чинники благополуччя є невід'ємною частиною розуміння загального стану суспільства і повинні бути враховані при розробці державної політики в Україні. Забезпечення комплексного підходу, який враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти благополуччя, є ключовим для досягнення стійкого розвитку та соціальної стабільності в країні.

У суб'єктивному вимірі благополуччя ключовими атрибутами є міжособистісні відносини, такі як взаємодія з родиною, друзями та колегами, а також соціальні норми і усвідомлення себе важливою частиною глобального суспільства. Ці чинники формують складний і часто важко вимірюваний аспект суб'єктивного благополуччя, що виявляється у відчутті щастя, задоволеності життям і особистісного зростання. Особистісне зростання в Україні формується через доступ до освіти, можливості для самореалізації, активну участь у політичному житті та наявність розвинених інститутів захисту прав і інтересів громадянського суспільства.

Психологічний добробут також є важливим аспектом, який безпосередньо пов'язаний із суб'єктивним благополуччям. Він розвивається за умов високого рівня об'єктивного благополуччя суспільства, що, в свою чергу, впливає на глибину емоційної природи людини. Взаємодія з родиною, друзями та колегами є важливим аспектом суб'єктивного благополуччя. В Україні, де соціальні зв'язки традиційно мають велике значення, ці відносини значною мірою впливають на рівень задоволеності життям. Створення і підтримка здорових і підтримуючих соціальних мереж є важливим елементом політики держави та громадських ініціатив, що сприяє покращенню якості життя та соціального благополуччя.

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ефективна державна політика у сфері економіки, соціального забезпечення та охорони здоров'я є критично важливою для забезпечення об'єктивного благополуччя населення. В Україні важливо продовжувати реформи, спрямовані на покращення економічних умов, розвиток інфраструктури та забезпечення доступу до якіс-

ної освіти і медичних послуг. Благополуччя, яке включає відчуття щастя, задоволеності життям та особистісного зростання, відображає глибші аспекти якості життя, що не завжди вимірюються економічними показниками. В Україні, де економічні показники можуть не повністю відображати реальний рівень добробуту громадян, важливо враховувати суб'єктивні чинники для комплексної оцінки соціального благополуччя.

Оскільки суспільство постійно змінюється, нові дослідницькі напрямки, такі як вплив сучасного туризму, нових соціальних ініціатив та культурних змін на благополуччя, стають все

більш актуальними. Загалом, сучасне суспільство, орієнтоване на високий рівень комфорту та якість життя, активно шукає нові реалії, які здатні задовольнити зростаючі запити на щастя і благополуччя. В умовах модернізації і глобалізації, інтерес до соціального благополуччя зростає, і це визначає нові тренди в дослідженнях. Таким чином, подальше вивчення феномена соціального благополуччя повинно продовжуватися з акцентом на нові дослідницькі напрямки, такі як вплив сучасного туризму і інших соціокультурних змін на якість життя та благополуччя.

REFERENCES:

1. Vasyli'iev, O. S. (2014). Kontseptualizatsiia poniattia «derzhavna polityka»: suchasne rozuminnia [Conceptualization of the concept of "public policy": modern understanding]. *Derzhavne budivnytstvo – State building, 1*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_7 [in Ukrainian].
2. Diehtiar, O.A. (2014). Derzhavne rehuliuвання rozvytku sotsial'noi sfery: kontseptual'ni zasady ta praktyka [State regulation of social sphere development: conceptual principles and practice]. Kharkiv: S.A.M. [in Ukrainian].
3. Kravchenko, M.V. (2012). *Systema sotsial'noho zakhystu naseleńnya yak ob'jekt derzhavnoyi polityky: metodolohiya ta praktyka* [The system of social protection as an object of state policy: methodology and practice], Monograph, Press Inform.-analit. ahentstvo, Kyiv, 451 p. [Ukraine]

УДК 351/354:325

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.3>

Хожило Ірина Іванівна,

доктор наук з державного управління,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-8532-4108

Ковтун Вадим Валентинович,

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0009-0006-6670-3915

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ У ФОКУСІ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ ПОНЬЯТЬ ТА КАТЕГОРІЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE FOCUS OF PUBLIC ADMINISTRATION ACTIVITIES: ANALYSIS CONCEPTS AND CATEGORIES IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Представлена наукова робота характеризується високим ступенем актуальності проблематики щодо висвітлення окремих аспектів державної політики України відносно такої категорії населення як внутрішньо переміщені особи (англ. – internally displaced persons). Мета роботи полягає у здійсненні теоретичного аналізу поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) в контексті публічного управління та адміністрування та виокремлення його специфічних рис в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Методологічну базу дослідження становили системний, державноуправлінський та науковий підходи. Це дозволило комплексно проаналізувати сучасний стан розробки понятійно-категоріальної бази в реалізації державної політики України щодо ВПО, визначити сутність поняття «внутрішньо переміщені особи» крізь призму міжнародного та національного виміру. За результатами дослідження автор сформулював власне визначення поняття ВПО у світлі збройного російсько-українського конфлікту: «внутрішньо переміщені особи періоду російсько-української війни – це комплексний підхід до формування та реалізації державної політики України, об'єктом якої виступають особи, які були змушені раптово змінити у межах державних кордонів місце свого постійного проживання та отримати через визнання статусу ВПО державні гарантії захисту своїх прав, інтересів та свобод, визначених Конституцією України та законом України спеціальної дії». Дослідження історичних аспектів становлення та розвитку державноуправлінських підходів щодо реалізації політики захисту внутрішньо переміщених осіб упродовж доби незалежності дозволило визначити два періоди: дискретний (1991-2014 рр.) та континуальний (2014-2024 рр.). Підтверджено необхідність подальшого розвитку публічного управління та адміністрування у сфері реалізації державної політики України стосовно внутрішньо переміщених осіб. Це дозволить наблизити контент публічноуправлінської діяльності до кращих зразків європейських країн у захисті соціальних прав, свобод та інтересів ВПО в Україні.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, внутрішньо переміщені особи, правовий статус, теоретичний аналіз понять, збройний конфлікт, Європейський Союз.

The presented scientific work is characterized by a high degree of topicality of issues related to the coverage of certain aspects of the state policy of Ukraine in relation to such a category of population as internally displaced persons (English – internally displaced persons). The purpose of the work is to carry out a theoretical analysis of the concept of "internally displaced persons" (IDPs) in the context of public management and administration and to highlight its specific features under the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine. The methodological basis of the study was system, public administration and scientific approaches. This made it possible to comprehensively analyze the current state of development of the conceptual and categorical base in the implementation of the state policy of Ukraine regarding IDPs, to determine the essence of the concept of "internally displaced persons" through the prism of international and national dimensions. Based on the results of the research, the author formulated his own definition of the concept of IDPs in the light of the Russian-Ukrainian armed conflict: "Internally displaced persons during the period of the Russian-Ukrainian war are a complex approach to the formation and implementation of the state policy of Ukraine, the object of which are persons who were forced to suddenly change place of permanent residence within

state borders and receive state guarantees of protection of their rights, interests and freedoms, determined by the Constitution of Ukraine and the law of Ukraine of special effect, through the recognition of the status of IDPs". The study of the historical aspects of the formation and development of state management approaches to the implementation of the policy of protection of internally displaced persons during the period of independence made it possible to identify two periods: discrete (1991-2014) and continuous (2014-2024). The need for further development of public management and administration in the sphere of implementation of the state policy of Ukraine regarding internally displaced persons has been confirmed. This will bring the content of public management activities closer to the best examples of European countries in the protection of social rights, freedoms and interests of IDPs in Ukraine.

Key words: *public management and administration, internally displaced persons, legal status, theoretical analysis of concepts, armed conflict, European Union.*

Актуальність проблеми. Пошук шляхів удосконалення публічноуправлінської діяльності у сфері соціального захисту населення вже понад десять років через військову агресію російської держави прикутий до такої особливості категорії населення як внутрішньо переміщені особи. Тобто, для України, яка в своїй новітній історії вперше через виклик війни отримала нову категорію населення, яка потребувала спеціальної уваги держави для вирішення своїх нагальних проблем, в рамках як наукового дискурсу, так і з точки зору державноуправлінської діяльності, поняття «внутрішньо переміщена особа» (ВПО) є абсолютно новим [1]. Можна визнати, що навіть за десять років його існування це поняття не можна визнати абсолютно усталеним в теорії та практиці. Тому в контексті публічного управління та адміністрування понятійно-категоріальна база вимагає подальшого уточнення, розвитку та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування понятійно-категоріальної бази будь-якої науки відбувається поступово під впливом різних чинників та факторів. І галузь науки державного управління не є виключенням, адже її термінологічний апарат також збагачується новими термінами та поняттями не тільки за рахунок галузевого ресурсу, але й під впливом розвитку понятійно-категоріальної бази суміжних галузей науки, як-то військова справа, медицина, економічні та юридичні науки тощо. Так, перегляд змісту словників у галузі державного управління за редакцією Малиновського (2005 рік) та Ковбасюка (2010 рік) показав відсутність у науковому полі такого поняття, як «внутрішньо переміщені особи». Натомість, це поняття було введено професором П. Вороною у термінологічному словнику з публічного управління (2018 рік). Дослідник визначає сутність поняття «внутрішньо переміщена особа», спираючись на зміст документу ООН під назвою «Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни» [2, с. 25-26].

На рівні глобального управління зміст поняття ВПО охоплює окремих осіб чи групи осіб, які були змушені залишити свої помешкання або місця постійного проживання в результаті збройного конфлікту або для уникнення його наслідків, а також проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих чи техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів [3].

Вітчизняний дослідник М. Ніколайчук акцентує, що ВПО – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики з проявами різних ознак, детермінацією особливих потреб, індивідуальними характеристиками. На його думку, формування категорії ВПО відбувається під впливом чинників зовнішнього середовища [4, с. 109]. Серед зарубіжних дослідників заслуговує на увагу визначення, яке сформулював Г. Гудвін-Гілл. Він ідентифікує ВПО як велику кількість осіб, які вимушені раптово втікати зі своїх будинків внаслідок збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих, залишаючись територіально у власній країні. Цікавим є те, що дослідник майже ототожнює поняття «внутрішньо переміщена особа» та «переселенець». Однак він підкреслює, що фактично ВПО – це особи, яких по суті можна назвати «вимушеними переселенцями», так як вони покинули місце свого постійного проживання, але при цьому вони залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом [5]. Зарубіжні дослідники (Magiana Gkliati et al.), відзначають, що проблема переміщених осіб та мігрантів має міжнаціональний, міжсекторальний та міждисциплінарний характер [6]. Ми з цим повністю погоджуємось.

Вітчизняний дослідник А. Гоць зазначає, що інтеграція в новий соціальний простір є головною проблемою ВПО через надзвичайну вразливість цієї категорії населення як з боку вітчизняного законодавства, так і з боку соціуму [7, с. 158].

Тож як бачимо, поняття «внутрішньо переміщена особа» має певні відмінності не тільки в контексті міжнародного та національного виміру, але й у розрізі різних галузей науки та видозмінюється під впливом чинників внутрішньої і зовнішньої політики, що й обумовлює необхідність продовження досліджень за цим напрямком.

Визначення мети дослідження. Мета даного дослідження полягає в теоретичному аналізі поняття «внутрішньо переміщені особи» в контексті публічноуправлінської сфери та виокремленні його специфічних рис в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Для досягнення визначеної мети головними завданнями дослідження визначено такі: надати визначення сутності поняття «внутрішньо переміщені особи» крізь призму публічного управління та адміністрування; проаналізувати його структурно-функціональний зміст в контексті вітчизняного та міжнародного виміру; визначити низку характерних особливостей та ознак, які б дозволили сформулювати авторське визначення поняття «внутрішньо переміщені особи».

Для досягнення мети цього дослідження були використані наступні методи наукового пізнання: теоретичний аналіз та узагальнення, метод систематизації, наукової ретроспективи, діалектичний та структурно-функціональний підхід. Це надало змогу всебічно розкрити сутність поняття «внутрішньо переміщені особи» та виокремити властивості цього поняття, що мають публічноуправлінський зміст та характеризують ВПО як об'єкт державної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження. До 2014 року, тобто до анексії Автономної Республіки Крим та частини східних областей України російським загарбником, серед об'єктів особливої державної уваги категорія «внутрішньо переміщені особи» була відсутня. Проте, в історичному плані слід зазначити, що Україна є однією із найбільш постраждалих пострадянських республік, яка практично самостійно долала наслідки техногенної катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції (1986 рік) та упродовж кількох десятиліть самостійно продовжувала забезпечувати додатковими пільгами та спеціальним соціальним захистом постраждалих та переселених внаслідок цієї аварії осіб [8]. Кількість осіб, які набули статусу постраждалих та переселених десятки налічувала сотні тисяч. Вони були офіційно взяті на облік уповноваженими органами державної влади як такі, що були переселені на інші території нашої держави, вільні від радіоактивного забруднення. Вимушених переселен-

ців українська держава забезпечила житлом та іншими необхідними засобами існування. Більш того, переселені особи, які офіційно набули статусу постраждалих від аварії на ЧАЕС, упродовж багатьох років, а навіть і до сьогодні, користуються особливим статусом та соціальними пільгами, які надає їм держава. За даними вітчизняних дослідників, орієнтовна кількість осіб, яких держава переселила, а мабуть краще евакуювала, на інші території упродовж трьох років після аварії на ЧАЕС становить 350 тисяч осіб [9].

У подальшому міграція українців в межах державних кордонів щорічно фіксувалась приблизно на одному й тому ж рівні і не перевищувала 300-500 тис. осіб, включно аж до початку війни. Частіше за все такий помірний міграційний рух пояснювався суб'єктивними причинами, що пов'язані із намірами чи потребами людини/родини змінити місце проживання через нову роботу (переїхати із Одеси до Києва). Внутрішнє переміщення населення в межах держави могло відбуватися через стан здоров'я (наприклад, через часті алергічні захворювання дитини родина переїжджала із східних промислових регіонів України до екологічно чистих західних областей). Така міграція не мала значного суспільного резонансу, не мала ознак актуальної державноуправлінської проблеми, адже індивідуальні проблеми вирішувались самим громадянами, тобто суб'єктами управління. Крім того, на локальному рівні управління у вирішенні вищезазначених соціальних та житлових проблем переселенцям допомагали органи місцевого самоврядування за новим місцем проживання. Тобто, помірний міграційний рух довоєнного періоду не потребував втручання та особливої уваги з боку органів державної влади. Тому в національному законодавстві до 2014 році відповідний понятійно-категоріальний апарат не був розроблений та усталений, як це прийнято в країнах Європейського Союзу та на рівні міжнародного права.

Незаконна анексія частини адміністративних територій України (Крим та частини Донецької і Луганської областей) спричинила спочатку кількомільйонний рух українців із території захоплених областей до найближчих прифронтових регіонів, таких як Харків, Дніпро, Запоріжжя. Початок гібридної війни та мільйонна міграція населення була визнана актуальною публічноуправлінською проблемою. Для її вирішення на рівні національного законодавства було терміново прийнято відповідні закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1]. Тож у 2014 році

у сфері міграційної, соціальної, освітньої політики тощо, ідентифікувався новий об'єкт – «внутрішньо переміщені особи». Затягування війни та її перехід до повномасштабної збройної агресії 2022 року [10] викликав багатомільйонний рух українців до тилкових областей нашої держави. Це стало найбільшим міграційним викликом з часів другої світової війни не тільки для України, але й для країн Європейського Союзу. Так, тільки за перші місяці війни сусідня Польща прийняла близько 3 млн. осіб, які виїхали з України, рятуючись від війни [11].

Слід зазначити, що аналіз наукової літератури та міжнародної нормативно-правової бази показує наявність широкої палітри визначень та понять стосовно тих громадян, які покинули місце свого звичного проживання. Зокрема, можна зустрітися з багатьма подібними термінами, які узагальнюють категорію осіб, які раптово покинули звичне місце свого проживання, як-то: «біженці», «вимушені мігранти», «переселенці», «переселенці-мігранти», «релоканти», «евакуанти» тощо [11]. Зазначені терміни, на перший погляд, можна сприймати як синоніми поняття «внутрішньо переміщена особа». Однак при більш ґрунтовному дослідженні всі вони мають свої специфічні особливості, а також вирізняються між собою як за генезою, так і за масштабністю залучення, перш за все, самого об'єкту у цей процес та державно-управлінським підходом у розв'язанні проблем зазначених категорій. Тож доцільно надати більш детальний аналіз категорії «внутрішньо переміщена особа» з позицій державноуправлінського підходу стосовно сутності цього поняття у кризі призму глобального, державноуправлінського та наукового виміру (табл.1.).

В рамках даного дослідження необхідно додатково акцентувати на тому, що дуже близькими до предмету дослідження є визначення вітчизняних науковців Г.Капліної та О.Лішик. Так, Г.Капліна, (2016) визначає ВПО як осіб, які підпадають під визначення «вимушені переселенці», але які покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом [18].

Дослідниця О. Лішик (2018) у своїй науковій публікації обґрунтовує, що ВПО – це особи, які на добровільних чи примусових засадах залишили місце постійного проживання через складні політичні, соціальні, економічні чи екологічні обставини у регіоні, області чи країні [19]. Однак через відсутність у вищенаданих визначеннях прямого зв'язку з чинником збройного конфлікту ми не включили їх до табл.1.

Аналіз контенту табл. 1 показує, що поняття «внутрішньо переміщені особи» початково сформувалося у сфері міжнародного публічного права в середині ХХ століття, остаточно відокремившись від такого близького поняття як «біженець». На глобальному рівні управління питаннями міграції та проблемами біженців опікуються декілька міжнародних інституцій:

1. Організація Об'єднаних Націй (ООН). Це головна інституція управління на глобальному рівні, в структурі якої функціонує низка агентств та програм, таких як Міжнародний комітет з охорони прав дітей, Фонд ООН з дитячих фондів та інші, які також займаються питаннями мігрантів, біженців та переселенців.

2. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Ця організація є провідною міжнародною інституцією, що спеціалізується на питаннях міграції в глобальному її вимірі. МОМ співпрацює з національними урядами та громадянським суспільством, надаючи допомогу мігрантам та країнам-членам в управлінні міграційними потоками, у захисті прав мігрантів, а також сприяє їх інтеграції в соціум приймаючої країни.

3. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Ця міжнародна організація має відповідний функціонал управління захистом та підтримкою біженців, сприяє вирішенню питань щодо їх повернення біженців, їх інтеграції чи переселення. Також Верховний комісар ООН координує гуманітарні дії у місцях прийняття біженців та надає допомогу у їх здійсненні.

4. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Ця міжнародна організація на рівні глобального управління фокусує свою увагу на питаннях захисту та допомоги біженцям, переселенцям та мігрантам. Приймає активну участь у наданні гуманітарної допомоги, а також активно сприяє захисту прав біженців, переселенців та мігрантів та забезпечує можливість їх доступу до базових послуг.

Тож завдяки діяльності спеціалізованих інституцій на рівні глобального управління поняття ВПО, відокремившись від поняття «мігрант» поступово набуло імплементації у законодавстві різних країн, і в Україні також (2014). На підставі застосування методу історичного аналізу ми встановили, що у добу незалежного розвитку України можна чітко виокремити два періоди формування та розвитку державної політики захисту ВПО. Насамперед, мова йде про період 1991-2014 рік, який характеризувався мирним часом та дискретністю заходів внутрішньої політики стосовно

Глобальний, державноуправлінський та науково-галузевий зміст детермінації поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) у світлі збройного конфлікту

Визначення ВПО на глобальному рівні управління
ВПО – це особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон (<i>Керівні принципи ООН з питань ВПО, 1972</i>)
Визначення ВПО у правовій базі державного управління
ВПО – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту (<i>ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», 2014</i>)
Визначення ВПО на рівні наукового обґрунтування
ВПО – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики з особливими потребами (<i>М. Німплементколайчук, економічні науки, 2005</i>)
ВПО - це суб'єкт міграції (<i>Т.Титаренко, психологічні науки, 2011</i>)
ВПО – це особи, змушені раптово тікати зі своїх будинків у великій кількості в результаті збройного конфлікту (<i>Г. Тимчик, юридичні науки, 2014</i>)
ВПО – це люди, або групи людей, які змушені були залишити свої домівки або місця проживання для того, щоб уникнути наслідків озброєного конфлікту... (<i>Н.Тищенко, Б.Піроцький, соціологічні науки, 2014</i>)
ВПО – це окремі особи чи групи осіб, які були змушені залишити місця постійного проживання в результаті збройного конфлікту або для уникнення його наслідків, і які не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів (<i>П.Ворона, державне управління, 2014</i>)
ВПО – це громадяни держави, які через військові дії та їх наслідки змушені були покинути постійне місце проживання задля забезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону (<i>М.Малиха, соціальні та поведінкові науки, 2015</i>)
ВПО – це громадян держави, які через воєнні дії та їх наслідки змушені були покинути постійне місце проживання задля забезпечення свого життя (<i>Т. Кульчицький, юридичні науки, 2017</i>)
ВПО – це особи, змушені залишити місце свого постійного проживання всередині держави внаслідок загрози життя, зовнішньої агресії, іноземної окупації, збройних зіткнень... (<i>Л.Наливайко, А.Орешкова, юридичні науки, 2018</i>)
ВПО – це особи, які покинули місце свого постійного проживання внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів, але знаходяться у межах державних кордонів... (<i>Н.Ісаєва, юридичні науки, 2018</i>)

Складено В. Ковтун за [1; 2; 3; 4; 12-17].

осіб, які набули статусу переселенців внаслідок техногенної катастрофи на ЧАЕС. Дискретність політики полягала у визначенні певного кола об'єктів державного впливу, їх невеликої кількості та ресурсної спроможності української держави самостійно забезпечувати належний рівень захисту прав, свобод та інтересів цієї категорії переселенців. Головними пріоритетами захисту переселенців ЧАЕС були державні гарантії щодо забезпечення переселенців житлом, гарантії працевлаштування на новому місці проживання та гарантії реалізації їх соціальних прав. З початком же збройного конфлікту від 2014 року і дотепер внутрішня політика України набула виразних ознак континуальності (безперервності). Це виявилось у необхідності оперативного прийняття управлінських рішень в умовах одночасної появи багатомільйонного потоку внутрішніх переселенців, які опинилися перед загрозою життя внаслідок ведення бойових дій та відсутності безпечних місць на території держави. Для розв'язання цієї

проблеми українська держава також потребувала значної допомоги з боку міжнародної спільноти. Таку підтримку надавало Агентство ООН у справах біженців для цільових груп населення у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській та Хмельницькій областях. Також одним із прикладів міжнародної допомоги для ВПО є спеціальні програми Світової продовольчої програми ООН.

Також контентуальність державної політики України підтверджується низкою прийнятих програм та постанов уряду в реалізації соціальних прав ВПО. Найбільш значущими з них є ті, які вирішували проблеми компенсаційних виплат допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам (постанова уряду від 20 березня 2022 р. № 332); підтримки окремих категорій населення, що постраждало від військової агресії (постанова уряду від 16 квітня 2022 № 457), про компенсацію витрат на тимчасове розміщення ВПО на період воєнного стану (постанова уряду

від 19.03.2022 № 333); про виплату компенсацій роботодавцям при працевлаштуванні ВПО внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану (постанова уряду 20.03.2022 № 331).

Комплексний підхід до розгляду сутності поняття ВПО дозволив на основі аналізу та порівняння низки теоретичних трактувань визначити відмінні особливості та характеристики поняття ВПО в умовах збройного конфлікту як об'єкту державного управління, а саме:

- спеціальне законодавче закріплення соціального статусу (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»)
- раптовість дії зовнішнього чинника війни, який визнано на рівні вищого керівництва держави (Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні);
- тимчасовий характер набуття статусу ВПО (до завершення збройного конфлікту, до завершення війни);
- спонукальні цілі переміщення в межах державних кордонів України (набуття статусу ВПО з метою попередження чи наслідків збройного конфлікту);
- масштабний характер об'єкту управління (близько 5 млн переміщених осіб в межах України упродовж 1-го року війни);
- додатковий характер державних гарантій щодо соціальних прав, свобод та інтересів переміщених осіб та осіб, що їх приймають (урядові програми компенсаційних виплат переселенцям та приймаючій стороні);
- таргетний підхід в реалізації державної політики стосовно ВПО (категоризація державної допомоги для різних соціально-вікових груп тощо);
- пріоритетність безпеки життєвого простору (переміщення населення, у т.ч. евакуація із прифронтових територій здійснюється на підставі законів України та Конституції України, адже життя та здоров'я громадян України є найвищою соціальною цінністю держави [21]);
- право самостійності вибору нової локації для ВПО у межах державних кордонів;
- програмно-цільовий та багаторівневий підхід в реалізації державної політики України стосовно ВПО в умовах збройного конфлікту;

– координація державними інститутами (уряд, профільні міністерства тощо) надання міжнародної допомоги для цільових груп ВПО [22]);

– комплексний науково обґрунтований підхід в реалізації засад державної політики стосовно ВПО (дослідження об'єкту в різних галузях науки, з найбільшим представництвом в юридичних науках та галузі державного управління).

На підставі вищезазначеного матеріалу пропонується авторське визначення поняття ВПО, яке є відмінним від усіх вищеозначених трактувань. Внутрішньо переміщені особи періоду російсько-української війни – це комплексний підхід до формування та реалізації державної політики України, об'єктом якої виступають особи, які були змушені раптово змінити у межах державних кордонів місце свого постійного проживання та отримати через визнання статусу ВПО державні гарантії захисту своїх прав, інтересів та свобод, визначених Конституцією України та законом України спеціальної дії. (І.Хожило, В. Ковтун, 2024).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження показують, що існуючі підходи до трактування змісту поняття ВПО крізь призму збройного конфлікту мають певні особливості в глобальному, національному та науково-галузевому вимірі стосовно самого об'єкту дослідження. Доведено, що ВПО виступають об'єктом державного управління як з теоретичного погляду, так і в контексті практико-орієнтовної державноуправлінської діяльності. В історії незалежної України ми виокремили два періоди формування та реалізації державної політики стосовно ВПО: дискретний та континуальний (безперервний). На підставі всього зазначеного ми сформулювали власне трактування поняття ВПО періоду російсько-української війни. Результати дослідження дозволили визначити основні характеристики поняття ВПО в умовах війни. Але проведене дослідження не може висвітлити всі актуальні аспекти зазначеної проблематики. Тому, на наш погляд, наукові розвідки у цьому напрямку слід продовжити, зокрема, у сфері публічного управління та адміністрування.

REFERENCES:

1. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 roku № 1706 [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: the law of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
2. Publichne upravlinnia : terminolohichnyi slovnyk / za zah. red. V. S. Kuibidy, M. M. Bilynskoï, O. M. Petroïe [Public administration: terminological dictionary]. Kyiv : NADU, 2018. 224 s. [in Ukrainian]

3. Kerivni pryntsyty z pytan vnutrishnoho peremishchennia. Ahentstvo OON u spravakh bizhentsiv (UNHCR) [Guidelines on Internal Displacement. United Nations Refugee Agency]. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>
4. Nikolaichuk, M. (2005). Skladovi elementy mekhanizmu rehulivannia mihratsiinykh protsesiv silskoho naseleennia [Constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population]. *Rehionalna ekonomika* [in Ukrainian]. 3 (37). 105-112.
5. Goodwin-Gill G., McAdam, J. (2007). *The Refugee in International Law* Oxford, UK: Oxford Univ. Press.
6. Gkliati, M. et al. Progress in Migration and Asylum Law scholarship – International, Intersectional, and Interdisciplinary. *Law and Method*. September 2023. <https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/lawandmethod/2023/09/lawandmethod-D-23-00005>
7. Hots, A. (2018). Vnutrishno peremishcheni osoby v Ukraini yak ob'ekt sotsiologichnoho analizu [Internally displaced persons in Ukraine as an object of sociological analysis]. *Sotsialni tekhnologii: aktualni problemy teorii ta praktyky*, Vyp. 77, s. 155-160. URL: <http://www.soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/77/18.pdf> [in Ukrainian]
8. Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobyl'skoi katastrofy: zakon Ukrainy vid 28 liutoho 1991 roku № 796 [On the status and social protection of citizens who suffered as a result of the Chernobyl disaster: the law of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>
9. Chornobyl'skyi arkhiv. Pereselentsi [Chernobyl archive. Immigrants]. URL: <http://surl.li/ullny> [in Ukrainian]
10. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: zakon Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 1202 [On the approval of the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine": law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
11. Yadlovska, O. (2022). Osoblyvosti mihratsiinoi khvyli ukraintsiv-evakuantiv u 2022 r. cherez viiskovu ahresiiu rosiiskoi federatsii [Features of the migration wave of Ukrainian evacuees in 2022 due to the military aggression of the Russian Federation]. *Naukovyi visnyk DDUVS. Spetsialnyi vypusk*. № 2. 188-203. <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-188-203.pdf> [in Ukrainian]
12. Tytarenko, T. M. (2015). Napriamy psykholohichnoi rehabilitatsii osobystosti, shcho perezhyyvaie podii viiny [Directions of psychological rehabilitation of the individual experiencing the events of the war]. *Sotsialno-psykholohichni metodychni rehabilitatsiyni tsestry*. K.: Milenium, 2015. S. 3-13. [in Ukrainian]
13. Tymchuk H. (2014). Problemy pravovoho zabezpechennia zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Problems of legal protection of internally displaced persons in Ukraine]. *Pravove rehulivannia ekonomiky*. [in Ukraine]. 14. S. 161-172. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pre_2014_14_16 [in Ukrainian]
14. Tyshchenko, N., Pirotskyi B. (2014). Vnutrishno peremishcheni osoby v Ukraini yak problema sohodennia [Internally displaced persons in Ukraine as a problem of today]. *Molodyi vchenyi*. 2014. 10(13)(2). S. 124-126. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_10\(13\)\(2\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_10(13)(2)_31) [in Ukrainian]
15. Malykha M. I. (2015). Do problemy sutnosti poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby»: derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [To the problem of the essence of the concept of "internally displaced persons": state policy and regional practice]. *Hrani*. № 8. S. 6-11. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_8_3 [in Ukrainian]
16. Kulchytskyi T. R. (2017). Poniattia ta oznaky vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Concepts and characteristics of internally displaced persons in Ukraine]. *Administratyvne pravo i protses*. № 1. 51-58. [in Ukrainian]
17. Nalyvaiko, L.P., Orieshkova, A.F. (2018). Vnutrishno peremishcheni osoby: vyznachennia poniattia [Internally displaced persons: definition of the concept]. *Pravo i suspilstvo*. 1(1), 34–39. [in Ukrainian]
18. Isaieva, N.S. (2018). Teoretyko-pravova kharakterystyka vyznachennia poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby» [Theoretical and legal characteristics of the definition of the concept of "internally displaced persons"]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 4, 70-75. [in Ukrainian]
19. Kaplina, H. (2016). Trudovi prava ta zainiatistv vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Labor rights and employment of internally displaced persons in Ukraine]. *Aktualni problemy prava: teoriia ta praktyka*. № 32. 59-69. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/142> [in Ukrainian]
20. Lishyk, O. (2019). Problemy sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Problems of social protection of internally displaced persons in Ukraine]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*. №. 10. 86-89. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/10-2019/17.pdf> [in Ukrainian]
21. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
22. Prava vnutrishno peremishchenykh osib [Rights of internally displaced persons]. URL: <https://www.helsinki.org.ua/activities/advokatsiya/prava-vpo> [in Ukrainian]

РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 32-027.542:305

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.4>

Ахмедова Олена Олегівна,

доктор наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу

Київського національного університету технологій та дизайну

ORCID ID: 0000-0003-1573-7710

УКРАЇНА В РЕЙТИНГУ КРАЇН З ГЛОБАЛЬНОГО ГЕНДЕРНОГО РОЗРИВУ: СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ

UKRAINE IN THE RANKING OF GLOBAL GENDER GAP: ESSENCE AND SIGNIFICANCE

У статті, на основі рейтингу глобального гендерного розриву, який є важливим інструментом для оцінки прогресу країн світу в забезпеченні гендерної рівності та допомагає визначити області, які потребують подальших зусиль і реформ, і базується на методології, що інтегрує останні статистичні дані міжнародних організацій та опитування керівників в рамках досліджень Всесвітнього Економічного Форуму, проаналізовано сутність гендерної рівності України за ключовими показниками економічної залученості та можливостей, доступу до освіти, охорони здоров'я та виживання, політичних прав та можливостей. З моменту введення рейтингу в дію у 2006 році, це найстаріший індекс, що відстежує прогрес країн світу, спрямованих на подолання гендерних розривів за зазначеними показниками в історичному розрізі.

Визначено, що здебільшого Україна займає середні позиції в рейтингу глобального гендерного розриву. У різні роки місце України змінюється залежно від прогресу або регресу, соціально-політичної та економічної ситуації в окремих сферах. Найбільші коливання спостерігаються за такими показниками як економічні можливості та політичні права і можливості.

Обґрунтовано стабільно високі показники України в сфері охорони здоров'я та доступу до освіти, які свідчать про тенденцію пострадянських країн та країн східноєвропейського регіону насичувати дані сфери жінками і надавати рівний доступ для обох статей і лише частково обумовлено успішною політикою держави в галузі освіти та охорони здоров'я.

Встановлено, що основні виклики включають низьке представництво жінок у політиці, гендерний розрив в оплаті праці, а також інші форми дискримінації на робочому місці. Доведено, що політична участь жінок є найбільш проблемною сферою гендерної рівності в Україні, що вимагає серйозних реформ для збільшення представництва жінок на всіх рівнях політичної влади.

Ключові слова: гендерний розрив, громадянські права і свободи, демократичність суспільства, державна гендерна політика, економічна залученість та можливості, економічний розвиток, інклюзивність, доступ до освіти, охорона здоров'я, політичні права та можливості.

Based on the Global Gender Gap Index, which is an important tool for assessing the progress of countries in ensuring gender equality and helps to identify areas that require further efforts and reforms, and is based on a methodology that integrates the latest statistics from international organizations and surveys of executives within the framework of the World Economic Forum research, the paper analyses the essence of gender equality in Ukraine in terms of key indicators of Economic Participation and Opportunity, Educational Attainment, Health and Survival, Political Empowerment. Since its introduction in 2006, this is the oldest index that tracks the progress of countries around the world in overcoming gender gaps in these indicators over time.

It has been determined that Ukraine is mainly in the middle of the global gender gap ranking. In different years, Ukraine's position varies depending on the progress or regression, socio-political and economic situation in certain areas. The largest fluctuations are observed in Economic Participation and Opportunity and Political Empowerment indicators.

The author substantiates that Ukraine's consistently high performance in Health and Survival and Educational Attainment is a testament to the tendency of post-Soviet countries and countries of the Eastern European region to saturate these areas with women and provide equal access for both sexes and is only partially due to the successful policy of the state in the field of education and health care.

It is established that the main challenges include the low representation of women in politics, the gender pay gap, and other forms of discrimination in the workplace. It is proved that women's political participation is the most problematic area of gender equality in Ukraine, which requires serious reforms to increase women's representation at all levels of political power.

Key words: *gender gap, civil rights and freedoms, democratic society, state gender policy, economic development, inclusiveness, educational attainment, health and survival, political empowerment.*

Постановка проблеми. Гендерна рівність є саме тим важливим індикатором, який відображає рівень розвитку та демократизації держави. Відомий американський політолог Рональд Інглхарт у своїй праці «Гендерна рівність і демократія» [1] аналізує трансформації традиційних гендерних ролей у двадцятому столітті і детально розглядає взаємозв'язок між політичним представництвом жінок і рівнем демократичності суспільства. Дослідження демонструє, що процеси модернізації впливають на зміни в ставленні до гендерної рівності та мають політичні і соціальні наслідки цих змін. Так, держави з високим рівнем представництва жінок у політичних інституціях не тільки забезпечують кращий захист громадянських прав і свобод, але й демонструють вищий рівень економічного розвитку. Це пов'язано зі створенням умов для політичного й економічного різноманіття, толерантності, інклюзивності та міжособистісної довіри.

Аналіз сучасних тенденцій демонструє, що розвинені суспільства поступово переходять від ієрархічного стилю управління до більш колегіального. Ієрархічний стиль управління, який умовно можна назвати «чоловічим», акцентує увагу на домінуванні та конкуренції. Натомість колегіальний стиль, асоційований із «жіночим» підходом, наголошує на важливості кооперації та підтримки в лідерстві. Цей перехід до колегіального стилю управління, який витісняє ієрархічний і бюрократичний тип лідерства, вважається більш ефективним для підтримання стабільності суспільних інститутів.

Отже, утвердження гендерної рівності є ключовим елементом широкої культурної трансформації, яка змінює функціонування традиційних суспільств і сприяє розвитку демократичних інститутів. Сутність гендерної рівності полягає в забезпеченні переходу до постматеріалістичних цінностей самореалізації, що, у свою чергу, стимулює економічний розвиток держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням гендерної нерівності приділяється достатньо уваги як закордонними вченими, так і українськими дослідниками. В залежності від країни актуальними стають можливості доступу жінок до науки та медицини [2], дотичності до економічних [3] або політичних [4] реформ.

Наукові інтереси наших вчених з даної тематики варіюються від визначення інституційного середовища гендерної політики держави [5; 6] до гендерних стереотипів [7] та гендерної рівності у політичній сфері [8]. Однак, глибокому аналізу місця і сутності ролі України в рейтингу країн з Глобального гендерного розриву уваги не приділялося, що і робить дане дослідження актуальним та своєчасним.

Метою статті є визначення місця і значення положення України в рейтингу країн з глобального гендерного розриву, обґрунтування сутності процесів спрямованих на подолання гендерних розривів за індексами рейтингу.

Виклад основного матеріалу. У відповідь на потреби в розумінні стану і сутності гендерної рівності по регіонам і краям світу, з 2006 року дані, зібрані Всесвітнім Економічним Форумом починають аналізувати і оцінювати з точки зору еволюції глобального гендерного розриву та гендерного паритету за чотирьома ключовими критеріями: економічної залученості та можливостей, доступу до освіти, охорони здоров'я та виживання, політичних прав та можливостей. За різними причинами звіт не формувався у деякі роки, але Україна завжди була представлена у звітах по всіх критичних показниках.

Останні роки ознаменувалися значними регресом у досягненні гендерного паритету в усьому світі, а попередній прогрес був порушений пандемією Covid-19, який спричинив глобальну економічну та геополітичну кризи та негативно вплинув на жінок та дівчат у сфері освіти, на ринку праці, соціальному житті. Сьогодні в деяких частинах світу спостерігається часткове відновлення, тоді як інші переживають погіршення ситуації на тлі розгортання нових кризових явищ. Глобальний гендерний розрив у сфері охорони здоров'я та освіти скоротилися за останній рік, але прогрес у розширенні політичних прав і можливостей фактично зупинився, а участь жінок в економіці регресувала, а не відновилася.

Що стосується України, то аналіз свідчить про поступове покращення загального показника протягом певного періоду, що відображає позитивні зміни та зусилля, спрямовані на досягнення гендерної рівності. Незначне підвищення рейтингу у 2024 році вказує на певний прогрес, однак пози-

ція нашої країни в загальному рейтингу залишається на середньому рівні, що потребує подальшої роботи в даному напрямку. Особливої уваги вимагає сфера політичних прав та можливостей, де показники залишаються найнижчими. Для забезпечення стійкого покращення необхідно впровадження комплексних підходів, а також інтеграція принципів гендерної рівності у всі сфери суспільного життя.

Для дослідження використовувалися дані останнього десятиліття (2013-2024 роки), які представлені у таблиці 1. Розглянемо детально кожен із субіндексів та загальний показник.

Перший індекс стосується економічної залученості та можливостей. Він коливався протягом років, досягнувши піку в 2015 році (0.7483), а потім спостерігається поступове зниження до 2022 року (0.710). У 2024 році показник трохи зріс до 0.737, що свідчить про відновлення позитивної динаміки. За цим показником позиція України варіюється від найвищого 28 місця у 2018 році до найнижчого 62 місця у 2022 році. Зниження рейтингу в період 2019-2022 років пов'язане з економічними та соціальними факторами, які виникли майже у всіх країн через Covid-19, коли першими постраждали жінки через звільнення, перехід на онлайн роботу та зменшення заробітної плати, інші види дискримінації.

У 2024 році країна посіла 40 місце. Це свідчить про нестабільну ситуацію в економічних можливостях для жінок, зокрема в питаннях працевлаштування, доступу до керівних посад та рівня заробітної плати. Таким чином, можемо констатувати, що попри певне покращення в останні роки, гендерна нерівність в економічній сфері залишається актуальною проблемою. Основні виклики – це нерівність у зарплатах та обмежені можливості для жінок займати високі посади. В той же час, пік показника в 2015 році демонструє, що існує потенціал для досягнення високого рівня гендерної рівності в економічній сфері.

Другий індекс стосується доступу до освіти і він залишається стабільно високим протягом усього періоду (переважно 1.000), що вказує на повну рівність між жінками та чоловіками у доступі до освітніх можливостей. Однак, незважаючи на високий показник, рейтинг суттєво коливався, що може свідчити про те, що інші країни теж покращили свої показники в цій сфері. У 2024 році Україна піднялася на перше місце (вона є однією з 28 країн світу, таких як Франція, Нідерланди, США, Ізраїль, Велика Британія, які мають однаковий показник доступу до освіти), що є значним досягненням. В цілому освітня сфера

є найбільш успішною для України з точки зору гендерної рівності, і країна вже досягла максимальних результатів у цьому аспекті, необхідно підтримувати та зберігати досягнутий рівень, а також фокусуватися на якісних аспектах освіти.

Третім індексом Звіту з Глобального гендерного розриву є сфера охорони здоров'я та виживання. В Україні він стабільно високий (близько 0.977-0.979), що означає відносно рівний доступ чоловіків і жінок до медичних послуг і хоча рейтинг України в цій категорії значно варіювався, це може свідчити лише про те, що умови доступу жінок до цього виду послуг в інших країнах зазнали значного покращення. В останні роки позиція України стабілізувалась у межах 40-50 місць. Незважаючи на стабільність показників в сфері охорони здоров'я, Україні ще є куди рухатися в порівнянні з іншими країнами. Також значні коливання вказують на наявність проблем, які пов'язані з тривалістю життя, доступом до медичних послуг чи специфічними захворюваннями, що впливають на гендерний баланс. В цьому аспекті країна має фокусуватися на адресному підході до вирішення конкретних проблем у сфері здоров'я жінок та чоловіків.

Показник політичної участі жінок залишається найслабшим із усіх субіндексів. Хоча результати дещо зросли з 0.0587 у 2013 році до 0.175 у 2024 році, цей ріст є надто повільним. Відповідно, рейтинг України в цій категорії також залишається низьким, навіть попри певне покращення в останні роки (91 місце у 2024 році порівняно з 119 місцем у 2013 році). В цілому, політична участь жінок є найбільш проблемною сферою гендерної рівності в Україні. Це вимагає серйозних реформ та системні зміни, включаючи законодавчі ініціативи, програми підтримки та зміни суспільних стереотипів щодо ролі жінок у політиці для збільшення представництва жінок на всіх рівнях політичної влади.

Графічна репрезентація положення України серед країн світу за показниками економічної залученості та можливостей, доступу до освіти, охорони здоров'я та виживання, політичних прав та можливостей представлена на рис. 1.

Загальний показник свідчить про поступове покращення протягом аналізованого періоду. Підвищення рейтингу у 2024 році вказує на позитивні зміни та зусилля, спрямовані на досягнення гендерної рівності. Незважаючи на покращення, позиція України в рейтингу залишається середньою, що вимагає подальшого розвитку та реформ. Особливу увагу необхідно приділяти сфері політичних прав та можливостей, де показники зали-

Таблиця 1

Показники України у Звіті з глобального гендерного розриву за 2013-2024 роки

Субіндекс	Рейтинг	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Економічна залученість та можливості		0.737	0.714	0.710	0.732	0.737		0.747	0.736	0.722	0.731	0.7483	0.7426
Рейтинг серед країн світу		40	55	62	44	39	-	28	34	40	40	31	30
Показник		1.000	0.996	0.995	1.000	1.000		1.000	1.000	1.000	1.000	0.9998	0.9998
Рейтинг серед країн світу		1	56	53	27	26	--	26	28	26	30	29	27
Показник		0.977	0.976	0.978	0.978	0.978		0.978	0.978	0.979	0.979	0.9730	0.9730
Рейтинг серед країн світу		42	45	37	41	52	-	56	51	40	42	74	75
Показник		0.175	0.172	0.145	0.147	0.171		0.107	0.107	0.098	0.098	0.1012	0.0587
Рейтинг серед країн світу		91	87	100	103	83	-	105	103	107	107	105	119
Загальний показник України		0.722	0.714	0.707	0.714	0.721	-	0.708	0.705	0.700	0.702	0.7056	0.6935
Загальний рейтинг України		63	66	81	74	59	-	65	61	69	67	56	64
Кількість країн в рейтингу		146	146	146	156	153	-	149	144	144	145	142	136

Джерело: Global Gender Gap Report [9]

Рис. 1. Україна у Звіті з глобального гендерного розриву за показниками

шаються найнижчими. Для стійкого покращення необхідні комплексні підходи та інтеграція гендерної рівності в усі сфери суспільного життя.

Висновки. Аналіз показників України у Звіті з Глобального гендерного розриву за 2013-2024 роки демонструє позитивні тенденції у деяких сферах, особливо в освіті, проте вказує на необхідність подальших зусиль у напрямку забезпечення повної гендерної рівності, особливо в політичній та економічній сферах. Стійкий прогрес вимагатиме комплексних та скоординованих дій з боку держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, а саме:

- 1) в розрізі посилення політичної участі жінок:
 - розробка та впровадження квот на представництво жінок у політичних органах;
 - підтримка освітніх та тренінгових програм для підготовки жінок-лідерів;
 - боротьба з гендерними стереотипами та дискримінацією в політичній сфері;
- 2) в розрізі підтримки економічних можливостей:

- створення умов для поєднання професійного та сімейного життя (гнучкий графік, доступ до дитячих садків);

- забезпечення рівної оплати праці за рівноцінну роботу;

- підтримка жіночого підприємництва та доступу до фінансових ресурсів;

- 3) в розрізі підтримки та збереження досягнень в освіті та охороні здоров'я:

- постійний моніторинг та вдосконалення освітніх програм з урахуванням гендерної специфіки;

- підвищення якості та доступності медичних послуг для обох статей;

- 4) в розрізі підвищення обізнаності та просування гендерної рівності:

- проведення інформаційних кампаній та освітніх програм щодо важливості гендерної рівності;

- залучення громадських організацій та приватного сектору до підтримки гендерно-орієнтованих ініціатив.

REFERENCES:

1. Inglehart R., Norris P., Welzel C. (2004). Gender Equality and Democracy. 36 p. Retrieved from: https://wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/814_gender_equality_democracy.pdf
2. Shannon G. et al. (2019). Gender equality in science, medicine, and global health: where are we at and why does it matter? *The Lancet*. Vol. 393, Iss. 10171, p. 560-569, Retrieved from: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(18\)33135-0/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(18)33135-0/fulltext)
3. Falk A. and Hermle J. (2018). Relationship of gender differences in preferences to economic development and gender equality. *Science*, Vol. 362, Iss. 6412. Retrieved from: <https://www.science.org/doi/full/10.1126/science.aas9899>
4. Goetz A. M., Jenkins R. (2018). Feminist Activism and the Politics of Reform: When and Why Do States Respond to Demands for Gender Equality Policies? Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/dech.12389>
5. Tyurina, D. Instyutysyne seredovyshche hendernoyi polityky derzhavy: struktura ta rozvytok [Institutional environment of gender policy of the state: structure and development]. № 2 (2024): Dniprovskyy naukovyy chasopys pub-

lichnoho upravlinnya, psyholohiyi, prava. Retrieved from: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/593/541> [in Ukrainian]

6. Levchenko, K. (2018). Institucionalnij mehanizm realizaciyi derzhavnoyi politiki zabezpechennya rivnih prav ta mozhlivostej zhinok i cholovikiv: aktualnij stan, problemi, perspektivi rozvitku [The institutional mechanism for implementing the state policy of ensuring equal rights and opportunities for women and men: current state, problems, development prospects]. *Publichne pravo—Public law*, No3(31), 196-203. Retrieved from <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/23.pdf> [in Ukrainian]

7. Kisilova, K. V. (2023). Problematika gendernih stereotipiv suchasnogo suspilstva: pitannya teorii i praktiki [Issues of gender stereotypes in modern society: issues of theory and practice]. *Naukovi zapiski. Seriya: pravo - Proceedings. Series: law*, 14, 238-243. Retrieved from <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/23.pdf> [in Ukrainian].

8. Dıgal Ya. (2020). Institucionalni mehanizmi zabezpechennya gendernoyi rivnosti u politichnij sferi: yevropejskij kontekst [Institutional mechanisms for ensuring gender equality in the political sphere: the European context]. *Istoriko-politichni problemi suchasnogo svitu : zbirnik naukovih statej – Historical and political problems of the modern world: a collection of scientific articles*, T. 42, 148-159 [in Ukrainian].

9. Global Gender Gap Report. World Economic Forum. Insight report. Retrieved from: <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>

УДК 351:551.7(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.5>

Бодряго Єлизавета Альбертівна,

аспірантка

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-7138-5855

Чикаренко Ірина Аркадіївна,

доктор наук з державного управління, професор,

завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-7381-7773

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ГЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF GEOLOGICAL HERITAGE: THEORETICAL AND CONCEPTUAL ASPECT

У статті відображено результати дослідження теоретико-концептуальних та правових засад публічного управління у сфері охорони геологічної спадщини.

Показано, що геологічна спадщина є важливою частиною навколишнього середовища, має величезне значення для розвитку всієї природної системи та безпосередньо впливає на розвиток економіки країни, її екологічний стан та іміджевий статус, тому збереження та раціональне використання об'єктів геологічної спадщини країни в цілому має бути одним із ключових завдань діяльності органів публічного управління як у мирний час, так і в умовах дії правового режиму воєнного стану. Акцентовано, що на цей час в Україні налічується близько 600 об'єктів геологічної спадщини, що мають наукову цінність, проте більше половини з них не мають офіційного статусу, чи знаходяться в межах природоохоронних територій і не виділені в окремий об'єкт природо-заповідного фонду.

Охарактеризовано різні підходи до класифікації об'єктів геологічної спадщини. Досліджено проблеми охорони геологічної спадщини під час дії правового режиму воєнного стану та важливість їх вирішення для суспільства. Проаналізовано понятійно-категоріальний апарат у сфері охорони геологічної спадщини. Надано авторські дефініції поняттям «геологічна спадщина» та «геологічні пам'ятки природи».

Зроблено висновок, що окремі положення Закону України «Про природно-заповідний фонд України» мають бути удосконалені за рахунок внесення змін, що стосуються забезпечення більш ефективного контролю за дотриманням охоронного режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, включаючи об'єкти геологічної спадщини. Важливу роль при цьому буде відігравати розроблення системи моніторингу за станом геологічних об'єктів з метою своєчасного реагування на будь-які порушення в охороні та експлуатації цих об'єктів, а також залучення громадськості до процесів прийняття публічно-управлінських рішень у цій сфері, що буде сприяти більш ефективному збереженню та використанню об'єктів геологічної спадщини. У свою чергу, створення освітніх та інформаційних програм щодо об'єктів геологічної спадщини має підвищити обізнаність громадськості щодо важливості її збереження.

Ключові слова: публічне управління, навколишнє середовище, охорона природи, раціональне природокористування, природні ресурси, геологічна спадщина, геологічні пам'ятки, охорона, використання та збереження, популяризація, війна, воєнний стан, повоєнне відновлення.

The article presents the results of a study on the theoretical-conceptual and legal foundations of public governance in the field of geological heritage protection. It demonstrates that geological heritage is a crucial component of the environment, with significant importance for the development of the entire natural system. It directly impacts the country's economic development, ecological status, and reputational standing. Therefore, the preservation and rational use of geological objects and the nation's geological heritage should be among the key tasks of public administration bodies, both during peacetime and under the legal regime of martial law.

The article highlights that there are currently around 600 geological heritage sites in Ukraine of scientific value, yet more than half of them lack official status or are located within protected areas but have not been designated as separate objects within the nature reserve fund. Various approaches to classifying geological heritage objects are characterized. The study also addresses the challenges of protecting geological heritage under martial law and emphasizes the importance of addressing these issues for society.

The article analyzes the conceptual and categorical framework in the field of geological heritage protection and provides the author's definitions of the terms "geological heritage" and "geological natural monuments." It concludes that certain provisions of the Law of Ukraine "On the Nature Reserve Fund of Ukraine" should be improved by introducing amendments to ensure more effective control over compliance with the protective regime of territories and objects within the nature reserve fund, including geological heritage sites. The development of a monitoring system to track the status of geological objects is crucial for timely response to any violations in the protection and exploitation of these sites. Additionally, involving the public in decision-making processes in this field will contribute to more effective preservation and utilization of geological heritage objects. Furthermore, the creation of educational and informational programs about geological heritage sites is essential for raising public awareness of the importance of their conservation.

Key words: public administration, environment, protection of nature, rational use of natural resources, natural resources, geological heritage, geological monuments, protection, use and preservation, popularization, war, martial law, post-war reconstruction.

Актуальність проблеми. Геологічна спадщина (або геоспадщина) є важливою частиною нашого навколишнього середовища та має величезне значення для розвитку всієї природної системи та її ресурсного потенціалу, який являє собою сукупність різних видів природних ресурсів: геологічних, мінеральних, енергетичних, кліматичних, водних, земельних, біологічних (рослинні, тваринні), рекреаційних тощо.

Геологічні ресурси є одним із невідновлюваних і найважливіших видів природних ресурсів. До геологічних ресурсів віднесено те, що стосується Землі та її надр, зокрема, запасів корисних копалин, видобутку газу, нафти, мінеральної води тощо. Геологічні ресурси тісно пов'язані майже з усіма визначеними вище видами ресурсів, і їх наявність (або відсутність) має безпосередній вплив на розвиток економіки країни, її екологічний стан та іміджевий статус, тому збереження та раціональне використання геологічних ресурсів та геологічної спадщини країни в цілому має бути одним із ключових завдань діяльності органів публічного управління як у мирний час, так і в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Слід зазначити, що сьогодні, на тлі повномасштабної збройної агресії РФ, існує підвищена загроза самому факту існування геологічної спадщини України. До таких загроз (або наслідків війни) можна віднести фактори, що негативно впливають на навколишнє середовище в цілому та завдають шкоди природо-заповідному фонду певної території, її екології та ресурсному потенціалу, що проявляється у руйнуванні або взагалі знищенні геологічної спадщини країни, псуванні та втраті цінних геологічних пам'яток тощо. А враховуючи, що геологічні ресурси відносяться до невідновлювальних, наслідки ракетних атак та артилерійських обстрілів, ударів шахедрами, КАБами тощо безпосередньо впливають на життєдіяльність майбутніх поколінь і будуть відчуватися ще тривалий час не тільки у зонах бойових дій

і на прифронтових територіях, а й у регіонах, які безпосередньо не брали участь у бойових діях.

Саме тому, а також у зв'язку з глобальними змінами клімату на планеті (у тому числі, в Україні) та зростанням негативного впливу людського фактору на навколишнє середовище, питання забезпечення ефективного публічного управління у сфері охорони геологічної спадщини, збереження й популяризації геологічних пам'яток набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам охорони геологічної спадщини та навколишнього середовища в цілому, визначенню цінності геологічної спадщини та особливостей її збереження, класифікації геологічних об'єктів, вітчизняному та зарубіжному досвіду практичного використання та охорони геологічних пам'яток природи та історії їх дослідження, застосуванню сучасних підходів та технологій під час проведення польових досліджень різних об'єктів геологічної спадщини, оцінюванню геологічних пам'яток природи на прикладі різних місцевих геологічних об'єктів присвячені праці таких науковців і практиків, як В. Альохін, С. Благодир, А. Богущкий, Ю. Бондар, В. Брусак, А. Бубняк, І. Бубняк, О. Гавриленко, Ш. Гончі, В. Гриценко, К. Деревська, Ж. Есік, Ю. Зінько, С. Ісаєв, М. Космачова, Я. Кравчук, Д. Кричевська, В. Манюк, Т. Надь, Н. Олах, К. Руденко, Л. Самойленко, Д. Фодор, О. Шевчук, Я. Шепеші та інші автори.

Разом із тим, питанням публічного управління у сфері охорони геологічної спадщини, зокрема, у контексті використання та популяризації геологічних пам'яток природи, майже не приділено уваги жодним із авторів. Тому вважаємо, що це питання є відносно новим саме для наукової галузі публічного управління та адміністрування.

Визначення мети статті. Метою статті є розвиток та обґрунтування теоретико-концептуальних засад публічного управління у сфері охорони геологічної спадщини на основі аналізу релевант-

них наукових джерел та дослідження нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Геологічна спадщина – це невідновлюваний природний ресурс, на який впливають людські та природні фактори (наприклад, вивітрювання, ерозія, зміна клімату). Антропогенні фактори можуть призвести до часткової або повної втрати геологічних об'єктів, спричиненої бурхливим та не завжди раціональним розвитком міст, вандалізмом, контрабандою, відсутністю належного правового захисту, міжнародних угод, браком досвіду та нерозумінням важливості геологічної спадщини як населенням, так і самими органами публічного управління [1].

Роль геологічної спадщини для суспільства важко переоцінити, що підтверджується потребою людства в охороні природи та раціональному природокористуванні, та вимагає не тільки ефективного та результативного публічного управління у цій сфері, а й проведення відповідних наукових досліджень та впровадження їх результатів у практичну діяльність.

Незважаючи на наявність у світі багаточисельних політик і стратегій у сфері біо- та гео- різноманіття, зокрема, на національному рівні, важливість геологічної спадщини та необхідність її охорони все ще недостатньо усвідомлюється як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні фахівців, які відповідають за практичне використання та збереження геологічної спадщини. Проблемою також є те, що зазначені стратегії та політики не завжди реалізуються у повному обсязі, система моніторингу та оцінювання ходу їх виконання не є досконалою, а керівники природоохоронних територій не сприяють впровадженню так званого наратива про те, що збереження геоспадщини є не тільки можливим, а й бажаним [1]. Отже, для забезпечення раціонального природокористування та збереження геологічної спадщини потрібне ефективне публічне управління, у результаті якого має бути забезпечено позитивний вплив геологічної спадщини на розвиток економіки країни, її екологічний стан та іміджевий статус у світі в цілому.

У праці [2] зазначається, що геологічна пам'ятка природи являє собою унікальний або типовий об'єкт (або комплекс взаємопов'язаних об'єктів) природного походження, який найбільш повно для даної місцевості відображає певні етапи розвитку земної кори; перебіг геологічних процесів та їх результати; має наукову, освітню, культурно-пізнавальну, естетичну цінність; доступна для спостереження й вивчення і охороняється державою. Тому навіть часткова втрата

геологічних пам'яток природи є неприпустимою, оскільки геологічні об'єкти не відновлюються [2]. Частково ми погоджуємося з цим терміном, втім, на наш погляд, типові геологічні об'єкти, такі як корисні копалини, осадові породи або звичайні мінеральні утворення, не можна відносити до геологічних пам'яток, оскільки основна ознака «пам'ятки» – це її унікальність. Про це свідчать і тлумачення цього терміну в різних словниках та інших джерелах, зокрема: пам'ятка – це «унікальний об'єкт природи чи цивілізації, який становить наукову, пізнавальну та естетичну цінність» [3]; «предмет матеріальної культури минулого або залишок минулого, що є об'єктом вивчення історичної науки» [4]; «предмет або сукупність предметів матеріальної і духовної культури минулого, що мають наукове, історичне, художнє та інше культурне значення» [5].

Слід зазначити, що узагальнено місію (або головну мету діяльності) органів публічного управління можна визначити як забезпечення сталого розвитку країни, збереження її природного потенціалу та екологічного балансу для сучасних та майбутніх поколінь. Звідси можна зробити висновок, що одну з ключових ролей у цьому відіграє саме охорона геологічної спадщини.

В Україні, згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (1992, остання редакція від 01.01.2024) [6], офіційно розрізняють такі території та об'єкти геологічної спадщини, як гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні заказники та гідрологічні, геологічні та комплексні пам'ятки природи.

На цей час в Україні налічується близько 600 об'єктів геологічної спадщини, що мають наукову цінність, проте більше половини з них не мають офіційного статусу, чи знаходяться в межах природоохоронних територій і не виділені в окремий об'єкт природно-заповідного фонду [7]. Зазначене пояснюється тим, що для збереження важливого природного об'єкту недостатньо лише оформити його як геологічну пам'ятку та отримати відповідний охоронний документ. Раціональне збереження вимагає постійного екологічного моніторингу, проактивного управління зі своєчасним реагуванням на ризики та загрози навколишнього середовища.

Автори праці [8] К. Деревська, К. Руденко, В. Гриценко та С. Ісаєв, які приділяють увагу розробленню сучасних науково-методичних підходів до збереження об'єктів геологічної спадщини у музейному просторі, зазначають, що результати більшості екологічних моніторингових геологічного середовища вказують на недбале ставлення

виконавчих органів державної влади до природоохоронних об'єктів. Це може бути пов'язане з відсутністю належного фінансування, недостатнім контролем за дотриманням охоронних заходів, слабкою взаємодією з місцевими територіальними громадами та науковими установами. Таким чином, лише комплексний підхід, що включає ефективне управління, адекватний моніторинг та активну участь усіх зацікавлених сторін, може забезпечити належну охорону та збереження геологічних пам'яток [8].

Контроль за геологічною спадщиною здійснює Верховна Рада України, випускаючи нормативно-правові акти, закони, накази, Державна служба геології та надр України (колишня назва Державно-геологічна служба України [9] та Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (скорочено Держгеокадастр України) [10]. На регіональному та місцевому рівнях – це органи державної влади регіонального рівня та органи місцевого самоврядування, а також самі територіальні громади, які водночас є як об'єктом публічного управління, так і його суб'єктом.

Що стосується Державної служби геології та надр України (Держгеонадра), то в Положенні про службу [11] зазначається, що вона є «центрального органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, є уповноваженим органом з питань реалізації угод про розподіл продукції» [11].

Втім, незважаючи на наявність достатньо впливових та дієвих суб'єктів публічного управління геологічною спадщиною, сьогодні спостерігається порушення статей Закону «Про природно-заповідний фонд України» [6], зокрема у частині охорони та практичного використання геоспадщини, а також відсутність державного контролю за додержанням охоронного режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Таке ставлення призводить до руйнування, так званого захаращення та знищення предмету зберігання [8].

Недостатнє усвідомлення ролі геологічної спадщини у соціально-економічному розвитку країни пов'язане, зокрема, з її низькою популяризацією широким верствам населення. Значна кількість об'єктів геологічної спадщини є слабо доступними у різні пори року, не мають під'їздів, вимагають проведення спеціальних очисних робіт. Також ускладнює відвідування об'єктів гео-

логічної спадщини протягом року протяжність вздовж водойм. Такі умови унеможливають прямий огляд геологічного розрізу і потребують спеціального обладнання й оглядових майданчиків. У такому випадку допомогти хоча б частково вирішити цю проблему можуть геологічні музеї, які у якості експонатів містять фотографії об'єктів геологічної спадщини з різних ракурсів.

Дослідження геологічних пам'яток природи в Україні має вікову історію, що сягає середини минулого століття, проте систематичне та цілеспрямоване вивчення цих об'єктів у нашій країні є новим та відносно молодим напрямком.

У розвинених країнах світу дослідження геологічних пам'яток, здійснення їх обліку, реалізація заходів щодо збереження геоспадщини в цілому, а також просування геологічних знань серед громадськості, зокрема шляхом розвитку геологічного туризму, є пріоритетними напрямками діяльності спеціалізованих геологічних служб.

В Україні також здійснюються певні заходи щодо збереження та популяризації геологічної спадщини, втім, їх не можна вважати достатньо ефективними або розповсюдженими. Так, ще у 2014 році, у рамках проєкту «Geo-Carpathians – creation of the polish-ukrainian touristic route» було проведено науково-практичну конференцію, за результатами якої було видано збірник матеріалів «Геотуризм: практика і досвід» [12]. Реалізація зазначеного проєкту «Geo-Carpathians» значно підвищила зацікавленість суспільства у геотуризмі, особливо в унікальних геологічних об'єктах Карпатського регіону. У рамках цього проєкту був створений польсько-український туристичний маршрут, який сприяє популяризації геологічної спадщини та залучає туристів до цього регіону. Організація науково-практичної конференції та публікація збірника матеріалів забезпечили обмін знаннями та досвідом між українськими та польськими науковцями, що є важливим кроком для подальшого розвитку геотуризму в обох країнах. Підтримка Європейського Союзу підкреслює важливість міжнародної співпраці та відкриває нові можливості для залучення додаткових ресурсів на розвиток геотуризму [12].

Значний внесок у популяризацію геологічної спадщини України зробили вітчизняні автори, зокрема, такі як В. Безвинний, О. Бобров, В. Брянський, В. Калінін, Д. Гурський та І. Антакова, опублікувавши путівник «Геологічні пам'ятки України, том 2» [За ред. В. І. Калініна], який містить інформацію про 719 геологічних пам'яток, а також 4-томного видання «Геологічні пам'ятки України» (2006 – 2011 pp.) Державної геологічної

служби (наразі Державна служба геології та надр України) [13], що включає дані про 601 об'єкт, і супроводжується як позитивними, так і критичними відгуками.

Чотиритомне видання пропонує вичерпні описи найвизначніших геологічних пам'яток України, що мають високу наукову та естетичну цінність і сприяють кращому розумінню геологічної історії країни. У першому томі зібрано дані про 177 геологічних пам'яток у восьми областях, включаючи Карпати та Волинь-Поділля. Другий том охоплює 187 пам'яток у шести областях, що належать до Українського щита. Четвертий том присвячений 122 пам'яткам у семи областях, серед яких Донецька складчаста споруда та Дніпровсько-Донецька западина [14].

Одна з авторів публікації [15] Н. Олах розглядає геоспадщину Північно-Східних Карпат і наводить стислий огляд цінностей геоспадщини Закарпаття з використанням 45 задокументованих геооб'єктів, наданих Українською державною геологічною службою (на цей час – Державна служба геології та надр України [9]). Авторка зазначає, що з наведених 45 геооб'єктів тільки 4 розташовані в національних парках або заповідниках. Інші 41 – тільки рекомендовані до захисту.

Серед найвизначніших та захопливих об'єктів (за думкою Ш. Гончі, Ж. Есік, Т. Надь, Н. Олах, Д. Фодор, Я. Шепеші [15]) можна виокремити Карпатський біосферний заповідник, створений у 1992 році, який займає площу 53360 гектарів. У 1998 році він був відзначений Європейським дипломом природоохоронних територій. Будучи включеним до списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, стародавні ліси Карпат стають об'єктом світової спадщини. Крім того, інші регіони Європи були визнані транснаціональним комплексним природним об'єктом у 2011 році, що включає букові ліси у 12 країнах Європи [15].

На території України дослідження проблеми збереження геологічної спадщини також займалась група науковців під керівництвом старшого викладача кафедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка Ю. Зінька. До складу групи входили С. Благодир, А. Богуцький, В. Брусак, Я. Кравчук, Д. Кричевська, та О. Шевчук. У своїй роботі «Мережа геопарків в Україні: головні засади формування» [16] вони представили методологічні та методичні підходи до створення геопарків як нової категорії збереження та сталого використання геологічної спадщини.

У статті [16] обґрунтовано концепцію мережі потенційних геопарків в Україні на базі існуючих природоохоронних територій, які мають багату

геологічну спадщину. Репрезентовано схему структурної і територіальної організації для проєктованих геопарків на заході України, зокрема в Карпатському регіоні та на Поділлі. Крім того, у роботі розглянуто головні проєктувально-організаційні аспекти впровадження категорії національних геопарків у систему заповідних територій України [16].

Задовго до початку окупації Донецької області В. Альохін у своїй праці [17] підкреслював важливість встановлення, вивчення та збереження геологічних пам'яток природи як засобу стимулювання інтересу до геологічного туризму в різних країнах світу. Він зазначав, що у Донецькій області особлива увага приділяється збереженню та відновленню цінних і типових природних комплексів, включаючи геологічні пам'ятки природи, які є важливими для розвитку геотуризму. В. Альохін наголошував, що геологічні пам'ятки не тільки сприяють науковим дослідженням і освітнім цілям, але й є важливими об'єктами для туристичних маршрутів, що приваблюють відвідувачів і сприяють популяризації геологічної спадщини Донецького регіону. Він також підкреслював необхідність міжнародного співробітництва у сфері збереження та популяризації геологічних пам'яток, що може значно підвищити ефективність заходів щодо їх захисту та просування геотуризму.

Цікавим фактом є те, що вже понад 20 років тому наукова спільнота регіону разом із представниками природоохоронних органів і геологічної служби, за підтримки Державного управління охорони навколишнього середовища в Донецькій області, розробила і видала довідник-атлас «Донбас заповідний» [18.]. У 2008 році було представлено його оновлене видання.

У даному науковому дослідженні детально висвітлені природні особливості Донбасу, включаючи як загальні, так і рідкісні ландшафти, геологічні структури, а також різноманіття флори і фауни. Дослідження пропонує комплексний опис природних умов та історії заповідної діяльності в регіоні. Зокрема, розглядаються унікальні геологічні об'єкти, які ілюструються кольоровими ілюстраціями і картами-схемами. Ці карти мають важливе значення для туристів, оскільки допомагають у плануванні маршрутів і вивченні природних пам'яток [18].

Особливу увагу приділено національному природному парку «Святі гори», який є однією з головних природних перлин Донецького краю. Парк охоплює численні великі лісові масиви і має загальну довжину меж понад 500 км. Історія осво-

ення цієї території налічує тисячі років, а на його території виявлено 129 археологічних пам'яток, що підкреслює його багатий культурний та історичний потенціал [17].

Авторка дослідження [19] М. Космачова розглядає найактуальнішу геологічну спадщину та геологічні пам'ятки Харківщини, і вважає, що їх практичне використання та збереження є важливим завданням, яке має інтегруватися в глобальний комплекс завдань щодо охорони геологічної спадщини планети Земля в цілому. Це питання набуло міжнародного значення, про що свідчать створення Європейської асоціації з охорони геологічної спадщини (ПроГЕО) [19; 20] до якої приєдналася Україна, прийняття Міжнародної декларації прав пам'яті Землі та реалізація проекту ГЕОСАЙТИ Міжнародного союзу геологічних наук під егідою ЮНЕСКО [21]. Значна увага цьому питанню приділялася на останніх міжнародних геологічних конгресах [19]. Розробка цієї теми базується на великому обсязі досліджень геологічних пам'яток природи Харківщини та досвіді фахівців у їх вивченні та використанні як в Україні, так і за кордоном.

М. Космачова зазначає, що геологічна спадщина Харківщини яскраво ілюструє історію геологічного розвитку від середнього карбону до нашого часу, охоплюючи період у 320 мільйонів років [19]. На її думку, найбільш популярними та актуальними для Харківського регіону є 7 таких геологічних пам'яток: відслонення кайнозою в урочищі Козача гора поблизу с. Коропове Зміївського району, відслонення крейди і кайнозою поблизу с. Мілова Балаклійського району, відслонення середньої і верхньої юри в пониззі балки Греківська в с. Кам'янка Ізюмського району (Великі Кам'янські відслонення), відслонення юрської і крейдової систем на горі Кремінець в м. Ізюм, відслонення верхнього тріасу і юри в балці Протопівська на південно-західній околиці с. Кам'янка Ізюмського району, відслонення пермі в с. Курулька Барвінківського району, відслонення середнього карбону поблизу с. Петрівське Балаклійського району) [19].

Вивченням проблем збереження геологічної спадщини також займається Л. Самойленко [22]. У своїй роботі авторка розглядала розподіл геологічних об'єктів по адміністративно-територіальних одиницях України, використовуючи дані Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду [10]. Було визначено, що найбільша кількість геологічних пам'яток природи знаходиться у Житомирській, Чернівецькій та Донецькій областях.

Також, авторка публікації [22] запропонувала заходи для покращення співпраці з державними органами щодо популяризації, охорони та збереження геологічних пам'яток природи. Так, при офіційному визнанні об'єктів природно-заповідного фонду, їм надають статус «пам'ятка природи» з визначенням типу як «геологічна» [22]. Охоронний режим для геологічних пам'яток природи встановлюється на основі їх значення (загальнодержавного або місцевого) та цінності (міжнародної, національної, регіональної або місцевої), після чого вони вносяться до Державного кадастру. Для узгодження різних класифікацій з нормативно-правовими актами України щодо природно-заповідного фонду було запропоновано уніфіковану назву підтипу геологічних пам'яток – морфоскульптури, з виділенням п'яти підтипів: останець, відслонення, підземна порожнина, водний об'єкт, інші [22].

Слід зазначити, що геологічні пам'ятки можна класифікувати за різними ознаками, зокрема, за їх породою або іншими характеристиками. Так, за інженерно-геологічними характеристиками деякі автори наводять таку класифікацію пам'яток: легкорозмивні, легкорозмокаючі, легкорозчинні, середньої міцності та міцні. Також пам'ятки поділяються за інженерно-геологічними процесами, що спричинили їх утворення, зокрема, денудаційні, ерозійно-денудаційні, ерозійні, абразійні, карстово-суфозійні, техногенні тощо. Крім того, рекомендується поділ геологічних пам'яток за напрямками досліджень, такими як мінералогічні, петрографічні, літологічні, стратиграфічні, палеонтологічні тощо, що також підтримується іншими дослідниками [22].

І. Антакова, М. Белевцева та О. Пилипчук у своїй праці [23] обґрунтовують важливість охорони геологічної спадщини для України. Вони зазначають, що, хоча сучасні правові акти, такі як Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [24] та Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [6], визначають основи охорони природного середовища і класифікацію природно-заповідного фонду, їхні положення мають суттєві недоліки у контексті охорони геологічних об'єктів. Автори публікації [23] підкреслюють необхідність удосконалення нормативно-правової бази, зокрема створення спеціалізованих геологічних парків та вдосконалення правового режиму охорони, для ефективного збереження геологічної спадщини як національного надбання.

Погоджуємося із визначенням Г. Денисика, Л. Стрешевської та В. Корінного, які описують

геологічні пам'ятки як «унікальні або типові геологічні об'єкти, які мають наукову, культурно-пізнавальну або естетичну цінність і охороняються державою» [25]. Це визначення підкреслює важливість охорони об'єктів, які є не лише цінними для науки, але й мають значення для культурної та освітньої діяльності. Однак, варто зазначити, що таке визначення не повністю охоплює всі аспекти геологічної спадщини як наукової категорії.

По іншому визначають геологічні пам'ятки природи А. Каневський, Н. Коротенко та О. Щириця. За їх думкою, геологічні пам'ятки – це «відслонення гірських порід і форми земної поверхні, що найбільш виразно ілюструють геологічну будову земної кори і природні процеси, що в ній протікають впродовж всієї історії її розвитку» [13]. Це визначення акцентує увагу на важливості геологічних об'єктів у демонстрації геологічних процесів та структур, що мають величезне значення для розуміння еволюції Землі, але також не розкриває їх значення для суспільства.

У праці [26] під поняттям «геоспадщина» розуміються елементи, що мають відношення до галузі «науки про Землю», тобто форми рельєфу, природні та штучні відслонення гірських порід, а також місця, де вивчаються геологічні об'єкти. Цей термін використовується для позначення геологічних об'єктів на різних рівнях – від глобального до локального, які мають як наукову, так і культурну цінність. Такі об'єкти надають важливу інформацію про процеси формування та еволюції Землі, історію науки, і можуть бути корисними для досліджень, освіти та інформаційних цілей. Однак, згідно з [27], геоспадщина повинна також охоплювати геоморфологічні, ґрунтові, археологічні об'єкти, а також кліматичні та гідрологічні аспекти, які вже були об'єктом наукового вивчення.

Як зазначають S. Simic, L. Gavrilovic та P. Djurovic у своїй роботі «Geodiversity and geoheritage – new approach to the interpretation of the terms» [27], поняття «geoheritage» (геологічна спадщина) «охоплює конкретні приклади геологічного різноманіття, які потребують охорони» [27]. Це поняття включає геологічні об'єкти, що мають значну наукову, культурну або освітню цінність і потребують захисту для збереження. Таким чином, автори [27] не тільки підкреслюють важливість окремих геологічних пам'яток, але й важливість усього геологічного різноманіття, що відображає історію і динаміку геологічних процесів на Землі.

Втім, слід зауважити, що кожне з цих визначень розставляє свої акценти, накладає свої обмеження

і не охоплює всі аспекти геологічної спадщини. Зокрема, на наш погляд, сучасний підхід до визначення сутності, змісту та призначення геологічної спадщини повинен враховувати не лише наукову та культурну цінність геологічних об'єктів, але й їх роль у підтримці екосистем і вплив на соціально-економічний розвиток регіонів.

Отже, геологічні об'єкти є важливими не тільки для науки та освіти, але й відіграють ключову роль у підтримці природних систем, таких як водні ресурси, ґрунти і біорізноманіття. Вони можуть впливати на кліматичні умови, запобігати ерозії і забезпечувати місця існування для рідкісних видів рослин і тварин. Збереження геологічних пам'яток має безпосередній вплив на екологічну стабільність та здоров'я навколишнього середовища.

Крім того, геологічні об'єкти можуть мати значний соціально-економічний вплив на територію. Вони часто стають важливими туристичними атракціями, що сприяють розвитку місцевої економіки через туризм і рекреацію, тим самим безпосередньо сприяючи створенню нових робочих місць, підтримувannya традиційних ремесл, а також забезпеченню джерел доходів до бюджетів територіальних громад. Тому під час формування стратегій збереження геологічної спадщини необхідно комплексно підходити до питання, включаючи не тільки наукові та культурні аспекти, але й екологічні та соціально-економічні фактори. Це дозволить забезпечити всебічний захист і ефективно використання геологічних ресурсів у довгостроковій перспективі.

Отже, підсумовуючи вище вказане, наведемо авторські дефініції поняттям «геологічна спадщина» та «геологічна пам'ятка природи», які, на наш погляд, найбільш повно відображають їх сутність, суспільне призначення та функції, що вони виконують у суспільстві.

Так, геологічна спадщина (або геоспадщина) – це частина навколишнього середовища, яка складається з унікальних та / або типових геологічних об'єктів, що відображають геологічне різноманіття на певній території, належать до невідновлювальних природних ресурсів, мають юридичне закріплення через їх науково-пізнавальну, дослідницьку, культурно-історичну, екологічну, туристично-рекреаційну або іншу цінність, піддаються впливу людських та природних факторів і вимагають збереження в рамках існуючого нормативно-правового поля і міжнародних угод, спрямованих на охорону природи.

У свою чергу, до геологічної пам'ятки природи слід віднести унікальний (нетиповий) об'єкт

геологічної спадщини (або сукупність таких об'єктів), який знаходиться на певній території, має відповідати притаманним геологічній спадщині цінностям, і, за рахунок синергетичного ефекту від використання цих цінностей та їх популяризації, підвищує інвестиційну привабливість території, сприяє розвитку її економічного, виробничого та ресурсного потенціалу, а також покращує її екологічний стан та іміджевий статус. Охорона таких геологічних пам'яток природи, як зазначалося вище, є одним із ключових завдань публічно-управлінської діяльності.

На сьогодні основними правовими актами, які регулюють охорону навколишнього середовища в Україні, є Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» [24] та «Про природно-заповідний фонд України» [6]. Аналіз основних положень цих нормативних документів виявив деякі їх обмеження у сфері захисту геологічної спадщини. Ці закони надають визначення, характеристику та класифікацію природно-заповідного фонду України (далі – ПЗФУ), а також визначають правові основи для організації, охорони та ефективного використання, включаючи відновлення природних комплексів і об'єктів. Важливо зазначити, що ПЗФУ охороняється як національне багатство, для якого встановлено спеціальний режим охорони, відновлення та використання.

Згідно зі статтею 3 зазначеного закону, до ПЗФУ відносяться [6]: природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи та заповідні урочища, а також штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Заповідники та заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрогеологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні. Пам'ятки природи, в свою чергу, поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрогеологічні та геологічні [6].

Г. Денисик, Л. Страшевська, В. Корінний у своїй монографії [25] провели всебічне дослідження геосайтів Поділля на основі комплексного аналізу. Автори зосереджуються на оцінюванні цих об'єктів як еталонів природних явищ і важливих ресурсів для пізнавальної діяльності. У рамках роботи розроблено методичні рекомендації для раціонального використання геологічної спадщини Поділля, що включають ефективні стратегії

для збереження і популяризації цих унікальних об'єктів. Цікавою є пропозиція авторів публікації [25] щодо розробки інтерактивної платформи для віртуальних турів по геосайтах Поділля. Це дозволить широкій аудиторії детальніше ознайомитися з геологічними особливостями регіону та сприятиме поширенню знань у сфері геології. Така ініціатива може значно підвищити інтерес до геологічної спадщини та заохотити більше людей до її дослідження та збереження.

Слід зазначити, що незважаючи на таке широке коло наукових напрацювань щодо охорони геологічної спадщини та геологічних пам'яток природи, а також вітчизняного та зарубіжного досвіду їх практичного використання, майже відсутні наукові дослідження, спрямовані на підвищення ефективності та результативності публічного управління в цій сфері. Втім, саме держава відіграє ключову роль у збереженні та управлінні геологічною спадщиною через регулювання видобутку ресурсів (видає ліцензії), збереження природних утворень та охорону біорізноманіття. Вона створює закони і стандарти, які регулюють використання геологічних ресурсів та забезпечують дотримання екологічних і соціальних норм, контролює виконання вимог щодо природоохоронних заходів та стандартів безпеки під час геологічних робіт.

Державні органи проводять моніторинг стану геологічної спадщини, оцінюють ризики і розробляють наукові прогнози для забезпечення сталого використання ресурсів. Крім того, держава стимулює приватний сектор та громадські організації до участі у збереженні геологічної спадщини, надаючи їм пільги, стимули та фінансову підтримку. Нарешті, держава забезпечує доступність і об'єктивність інформації про стан геологічної спадщини, її значення для суспільства та методи управління.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на підставі результатів проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що окремі положення Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [6] мають бути удосконалені за рахунок внесення змін, що стосуються забезпечення більш ефективного контролю за дотриманням охоронного режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, включаючи об'єкти геологічної спадщини. Важливу роль при цьому буде відігравати розроблення системи моніторингу за станом геологічних об'єктів з метою своєчасного реагування на будь-які порушення в охороні та експлуатації цих об'єктів, а також залучення громадськості до процесів прийняття

публічно-управлінських рішень у цій сфері, що буде сприяти більш ефективному збереженню та використанню об'єктів геологічної спадщини. У свою чергу, створення освітніх та інформаційних програм щодо об'єктів геологічної спадщини має підвищити обізнаність громадськості щодо важливості її збереження.

Перспективою подальших досліджень є пошук ефективних підходів, інструментів та

моделей, використання яких органами публічного управління дозволить підвищити ефективність управлінської діяльності у сфері охорони та популяризації геологічних пам'яток, а також забезпечити раціональний розподіл інвестиційних ресурсів, потрібних для підтримки належного стану геологічних об'єктів, що вимагають підвищеної уваги з боку суспільства.

REFERENCES:

1. The ProGEO simple guide «Geodiversity, Geoheritage & Geoconservation». URL: https://iucn.org/sites/default/files/2022-09/progeo_leaflet_en_2017.pdf.
2. Bondar Yu. O. Kompleksna otsinka heolohichnykh pamiatok pryrody na prykladi ob'ektiv Kryvorizhzhia [Comprehensive assessment of geological monuments of nature on the example of Kryvorizhye objects]. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0414U002995>.
3. Pamiatka. Yurydychna entsyklopediia [A reminder. Legal encyclopedia]: u 6 t. / red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 2002. T. 4. 720 s. [in Ukrainian].
4. Slovyk-UA: portal ukrainskoi movy ta kultury [Dictionary-UA: portal of Ukrainian language and culture]. URL: <https://is.gd/sVjlsW>.
5. Instytut istorii Ukrainy: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy [Інститут історії України: Національна академія наук України]. URL: <https://is.gd/uuMNfO>. [in Ukrainian].
6. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.06.1992 № 2456-XII. Redaktsiia vid 01.01.2024, pidstava – 1909-IX. [On the nature reserve fund of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.06.1992 No. 2456-XII. Edition of 01.01.2024, basis – 1909-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> [in Ukrainian].
7. Bubniak A., Bubniak I., Havrylenko O. Dosvid zastosuvannia nazemnoi fotohrametrii, lazernoho skanuvannia, droniv i BPLA dlia doslidzhennia pryrodnykh ob'ektiv [Experience in the use of terrestrial photogrammetry, laser scanning, drones and UAVs for the study of natural objects]. *Heolohichne, hidrolohichne ta biolohichne riznomanittia Polissia : zbirnyk nauk. prats mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Rivne: NUVHP, 2020. S. 52–56. URL: <https://is.gd/fpp9MH> (дата звернення: 01.08.2024). [in Ukrainian].
8. Derevska K.I., Rudenko K.V., Hrytsenko V.P., Isaiev S.D. Osoblyvosti zberezhenntia ob'ektiv heolohichnoi spadshchyny u muzeinomu prostori. Ukrainyskiy tekhnichnyi muzei: istoriia, dosvid, perspektyvy [Peculiarities of preservation of objects of geological heritage in the museum space. Ukrainian Technical Museum: history, experience, prospects:]; materialy 15-yi Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., 26-27 trav. 2021 r., m. Kyiv. Kyiv: Tsentri pamiatkoznavstva NANU i UTOPIK, 2021 C. 64–68. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/24365> [in Ukrainian]
9. Derzhavna sluzhba heolohii ta nadr Ukrainy: ofitsiinyi sait. [State Geology and Subsoil Service of Ukraine]. URL: <https://www.geo.gov.ua>. [in Ukrainian].
10. Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafiy ta kadastru ofitsiinyi sait. [Official website of the State Service of Ukraine on Geodesy, Cartography and Cadastre]. URL: <https://e.land.gov.ua>. [in Ukrainian].
11. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu heolohii ta nadr Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Regulations on the State Service of Geology and Subsoil of Ukraine: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 30.12.2015 № 1174. URL: <https://www.geo.gov.ua/pro-nas/pravovi-zasady>. [in Ukrainian].
12. Neoturyzm: praktyka i dosvid. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii [Geotourism: practice and experience. Materials of the international scientific conference]/ Red. L.Z. Skakun, I.M. Bubniak. Lviv: NVF «Karty i atlas», 2014, 152 c. [in Ukrainian].
13. Heolohichni pamiatky Ukrainy: dovidnyk-putivnyk [Geological sights of Ukraine: guidebook]/ Korotenko N.E., Shchyrytsia A.S., Kanevskiy A.Ia. ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 1987. 154 s. [in Ukrainian].
14. Heolohichni pamiatky Ukrainy [Geological sights of Ukraine]: u 4 tomakh / Za red. V. I. Kalinina, D. S. Hurskoho. Kyiv-Lviv: Derzhavna heolohichna sluzhba Ukrainy, 2006–2011. URL: <https://is.gd/rKQXGs>. [in Ukrainian].
15. Shandor Gonchi, Diula Fodor, Natalia Olakh, Tibor Nad, Zhuzhanna Esik, Yanosh Shepeshi. (2023). Tsinnosti heospadshchyny Pivnichno-Skhidnykh Karpat, Zakarpattia, Ukraina [Geoheritage values of the Northeastern Carpathians, Transcarpathia, Ukraine]. URL: https://www.academia.edu/120663267/Geoheritage_values_of_the_Northeastern_Carpathians_Transcarpathia_Ukraine?sm=a&rhid=28697932148 [in Ukrainian].
16. Kravchuk Ya., Bohutskiy A., Zinko Yu., Brusak V., Krychevska D., Blahodyr S., Shevchuk O. (2013). Merezha heoparkiv v Ukraini: holovni zasady formuvannia [The network of geoparks in Ukraine: the main principles of formation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia heohrafichna, Vyp. 46.* S. 203–217. URL: https://www.academia.edu/37920215/geopark_s_network_in_ukraine_basic_principles_of_creation_мережа_геопарків_в_україні_головні_засади_формування [in Ukrainian].

17. Alokhin V. Heolohichni pamiatky i rozvytok heoturyzmu v Donetskomu rehioni [Geological sights and the development of geotourism in the Donetsk region] (2014). Heoturyzm: praktyka i dosvid. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / Red. L.Z. Skakun, I.M. Bubniak. Lviv: NVF «Karty i atlasy». S. 111. [in Ukrainian]
18. Donbas zapovidnyi. Naukovo-informatsiinyi dovidnyk-atlas [Donbas is protected. Scientific and informational guide-atlas]/ [Alokhin V. I., Boreiko V. Ye., Borodavka V. O. ta in.]; pid zah. red. S. S. Kurulenko. Donetsk: Donetska filiiia Derzhavnoho instytutu pidvyshchennia kvalifikatsii ta perepidhotovky kadriv Minekoresursiv Ukrainy, 2003. 160 s. [in Ukrainian].
19. Kosmachova M. (2013). Heolohichni pamiatky Kharkivshchyny, yikh vykorystannia ta okhorona. [Geological monuments of the Kharkiv region, their use and protection] Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina, № 1070. Seriiia «Ekolohiia». Vyp. 9. S. 48-54. [in Ukrainian].
20. International Association for the Conservation of Geological Heritage. URL: <http://www.progeo.ngo>.
21. Uimbldon V. A. P. Proekt HEOSAITY – meta, metodolohiia, shliakhy vprovadzheniia v Ukraini [GEOSITES project – purpose, methodology, ways of implementation in Ukraine]. V. A. P. Uimbldon, N. P. Herasymenko, A. A. Ishchenko. Problemy okhorony heolohichnoi spadshchyny Ukrainy. Kyiv : DNTs RNS NANU, 1999. S. 9-42. [in Ukrainian].
22. Samoilenko L. Heolohichni pamiatky pryrody yak obiekty pryrodno-zapovidnoho fondu (problemni pytannia) [Geological monuments of nature as objects of the nature reserve fund (problematic issues)]. *Heolohichniy zhurnal*. 2020. № 2 (371). S. 52–62. [in Ukrainian].
23. Antakova I.V., Bielievtseva M.R., Pylypchuk Ye.M. Zakonodavcha baza heolohichnoi spadshchyny. Aktualnist stvorennia heolohichnykh parkiv [Legislative base of geological heritage. The urgency of creating geological parks.]. Heolohichni pamiatky – yaskravi svidchennia evoliutsii Zemli : zb. materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, 2011 r. Kyiv : Lohos, 2011. S. 12 [in Ukrainian].
24. Pro khoronu navkolyshnoho nryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy [On environmental protection: Love of Ukraine] vid 25 cherv. 1991 r. No. 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. [in Ukrainian].
25. Denysyk H.I., Strashevskia L.V., Korinnyi V.I. Heosaity Podillia. Vynnytsia [Geosites of Podillia. Vinnytsia]: Vinnytska oblasna drukarnia, 2014. 216 s. (Seriiia: «Pryroda i landshafty Podillia»). [in Ukrainian].
26. Brocx, M., Semeniuk, V. Geoheritage and geoconservation – History, definition, scope and scale // Journal of the Royal Society of Western Australia. 2007. Vol. 90. P. 53–87 URL: https://www.researchgate.net/publication/285012358_Geoheritage_and_geoconservation_-_History_definition_scope_and_scale.
27. Simić, S., Gavrilović, Lj., Đurović, P. Geodiversity and geoheritage – New approach to the interpretation of the terms. Bulletin of the Serbian Geographical Society, 2010, vol. 90, no. 2, pp. 1–14. URL https://www.researchgate.net/publication/47657803_Geodiversity_and_geoheritage_New_approach_to_the_interpretation_of_the_terms.

УДК 351:004 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.6>

Казаков Геннадій Ігорович,

кандидат історичних наук,

провідний професіонал відділу методології навчання і наукових досліджень

Вищої школи публічного управління

ORCID ID: 0000-0002-2860-9892

СУЧАСНИЙ СТАН ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

THE CURRENT STATE OF DIGITIZATION OF THE PUBLIC SERVICE

Стаття присвячена сучасному стану діджиталізації публічної служби в Україні. У роботі визначаються основні цифрові технології, які вже активно застосовуються публічними службовцями для здійснення професійної діяльності. Відзначається, що цифрові технології дозволяють підвищити рівень взаємодії між урядовими органами та громадянами. Зокрема висвітлюється сучасний стан розвитку додатку «Дія» та його ефективності за умов воєнного стану в країні, розвитку електронного документообігу, створення нових ресурсів, які переводять комунікацію з громадськістю у цифровий простір, що у підсумку полегшує життя і публічним службовцям, і тим громадянам, які звертаються за послугами до державних установ. Також автор звертає увагу на питання кібербезпеки та кібергігієни серед публічних службовців, зокрема перспектив впровадження блокчейн-технологій з метою посилення кібербезпеки органів влади. Наголошено, що блокчейн вже поступово впроваджується у діяльність урядових установ.

Не оминається автором і питання масового поширення штучного інтелекту. Зокрема визначаються перспективи застосування алгоритмів ШІ на публічній службі, основні види діяльності в межах яких буде доречним його використання. При цьому, автор наголошує, що на сучасному етапі розвитку ШІ, він не здатен замінити публічного службовця.

Окрему увагу приділяється також тому внеску, який дають цифрові технології для навчання та підвищення кваліфікації публічних службовців. Автором відмічено, що в умовах війни (а попередньо пандемії), саме завдяки розвитку цифровізації вдалося уникнути зупинки навчального процесу.

Підсумовуючи автор вказує, що наразі цифрова сфера є доволі динамічною, урядом запускаються нові застосунки та ресурси, створюються нові технічні винаходи, як результат існує потреба у високоосвічених публічних службовцях, готових до здійснення своїх посадових обов'язків у цифрову еру.

Ключові слова: публічна служба, діджиталізація публічної служби, штучний інтелект, блокчейн-технології, професійна діяльність, підвищення кваліфікації.

The article is devoted to the current state of digitization of the public service in Ukraine. The work defines the main digital technologies that are already actively used by public servants to carry out their professional activities. It is noted that digital technologies make it possible to increase the level of interaction between government bodies and citizens. In particular, the current state of development of the Diya application and its effectiveness under the conditions of martial law in the country, the development of electronic document circulation, the creation of new resources that translate communication with the public into the digital space, which ultimately makes life easier for public servants and those citizens who apply for services to government institutions. The author also draws attention to the issue of cyber security and cyber hygiene among public servants, in particular, the prospects of implementing blockchain technologies in order to strengthen the cyber security of authorities. It was emphasized that the blockchain is already gradually being implemented in the activities of government institutions.

The author does not miss the issue of the mass spread of artificial intelligence. In particular, the prospects for the application of artificial intelligence algorithms in the public service are determined, the main types of activities within which its use will be appropriate. At the same time, the author emphasizes that at the current stage of AI development, it is not capable of replacing a public servant.

Particular attention is also paid to the contribution that digital technologies make to training and professional development of public servants. The author noted that in the conditions of the war (and prior to the pandemic), it was thanks to the development of digitalization that it was possible to avoid stopping the educational process.

Summarizing, the author indicates that the digital sphere is currently quite dynamic, the government is creating new applications and resources, new technical inventions are being created, as a result there is a need for highly educated public servants, ready to perform their duties in the digital era.

Key words: public service, digitization of public service, artificial intelligence, blockchain technologies, professional activity, professional development.

Постановка проблеми. Цифрові технології стали невід'ємною складовою сучасного суспільства без яких неможливо уявити життя. Вони полегшують та пришвидшують робочий процес, дозволяють комунікувати на відстані. Діджиталізація публічної служби робить послуги, які надаються державними органами та органами місцевого самоврядування доступними для громадянськості. Завдяки соціальним мережам, електронній пошті, спеціальним застосункам відбувається зворотній зв'язок між державними установами та населенням, що дозволяє покращити якість надаваних послуг, скоротити живі черги, що в умовах війни проти росії дозволяє уникнути великого скупчення народу. Водночас, враховуючи активне впровадження цифрових технологій у публічний простір, кожен публічний службовець має володіти певною базою роботи з ними у своїй діяльності, які враховують, як уміння їх використовувати у робочому процесі, так і розуміння небезпек, які можливі у ході використання цифрових технологій, особливо з доступом до Інтернету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема діджиталізації публічної служби не є новою та цікавить сьогодні багатьох науковців. Причиною цього є постійний розвиток галузі з одного боку, а з іншого – створення державою нових ресурсів, які поступово виводять публічну службу в онлайн-простір. Враховуючи значний масив науковців, які займаються наразі цим питанням, окреслимо лише деяких з них. Так, О. Малюхов проаналізував загальний стан діджиталізації публічної служби та перспективи удосконалення [8]; А. Миколук дослідив стан діджиталізації органів місцевого самоврядування [9]; електронні адміністративні послуги дослідила Н. Сидоренко [13]; у працях О Семченко-Ковальчук [12] та Д. Буковського [1] розкриті перспективи впровадження технологій Blockchain у публічну службу; Н. Лужецька та А. Ліпенцев проаналізували роль діджиталізації у публічній службі в умовах воєнного стану [7].

Мета. У запропонованій розвідці метою поставлено дослідити сучасний стан діджиталізації у публічній службі та визначення перспектив подальшого розвитку, з урахуванням появи нових технічних та програмних винаходів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні цифрові технології надають змогу створити мережу з інформування населення про публічну політику. Наявність офіційних сайтів, інформаційних каналів у соціальних мережах дає змогу оприлюднити актуальну інформацією. Завдяки оприлюдненню

нормативно-правових актів на «Офіційному порталі Верховної ради України» [2], а також наказів, розпоряджень ЦОБВ на власних інтернет сторінках, кожен має змогу ознайомитися з законодавством без відвідування бібліотек, як це було ще на початку ХХ ст.

Ще у 2021 р. було ініційовано проєкт «Держава в смартфоні», який передбачав переведення усіх «публічних послуг в онлайн режим, без зайвих паперів та відвідування кабінетів держорганів» до 2024 р. Повномасштабне вторгнення внесло певні корективи у реалізацію поданого проєкту, проте сьогодні більшість публічних послуг можна отримати в режимі онлайн.

Головним досягненням в першу чергу можемо назвати застосунок «Дія», який відповідно до наведеної Мінцифри на початку 2024 р. статистики, користуються приблизно 20 млн. українців (як в межах держави, так і тих хто вимушено перебуває закордоном, тим самим маючи доступ до отримання послуг в Україні). Наразі в застосунку 14 цифрових документів та понад 30 електронних послуг і їх кількість постійно зростає, а сам сервіс удосконалюється. Актуальність такого застосунку продемонструвала війна з росією, адже люди за різних причин втрачали паперові аналоги документів. Крім того, в умовах воєнного стану, кожна особа мусить носити з собою паспорт, як документ, що підтверджує особу. Як результат, наявність електронних документів, юридично прирівняних до паперових, полегшує життя українців [5; 6].

Окрім «Дії» існують спеціалізовані електронні ресурси, які надають широкий комплекс різноманітних послуг. Окреслимо деякі послуги, які сьогодні можна отримати онлайн: отримання різних довідок (зокрема через «Особистий кабінет платника податків»; портал «Міністерство юстиції України»; портал «Державна міграційна служба України»); оплата податків та інших платежів; реєстрація місця проживання; отримання послуг пенсійного фонду; реєстрація бізнесу тощо.

Цифрові технології дозволяють підвищити рівень взаємодії між урядовими органами та громадянами. Електронні системи звітності та зворотного зв'язку дозволяють громадянам швидко повідомляти про проблеми та вимагати їх вирішення, тоді як аналітика даних може допомогти урядовим органам відстежувати та враховувати потреби та пріоритети громадянськості при прийнятті рішень.

Цифрові технології сприяють і зниженню корупційної складової серед публічних службовців. Так, завдяки ресурсу «Єдиний державний реєстр декла-

рацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [4] кожен громадянин України має змогу ознайомитися з офіційними доходами службовців та осіб, які претендують на зайняття посад. Із впровадженням воєнного стану певний час відкритий доступ до ресурсу було заблоковано, а декларації не подавалися. Проте наразі подання декларацій відновлено, хоча певна інформація залигається засекреченою, що обумовлено станом війни з росією.

У 2024 р. в Україні було запущено ряд стратегічних ініціатив. Наприклад, розширене використання мобільних додатків для взаємодії з державними установами та інтеграція штучного інтелекту (далі – ШІ) для автоматизації та аналізу великих обсягів даних сприяли підвищенню ефективності та доступності надання публічних послуг [11].

Якщо вище ми зосередилися на тих досягненнях, які надала діджиталізація публічної служби в цілому, то далі хотіли б зупинити увагу на тому, що вона дає конкретно публічним службовцям.

Можемо стверджувати, що сьогодні усі публічні службовці в роботі використовують цифрові технології у своїй роботі. Зокрема, кожен користується електронною поштою, комунікуючи, як з іншими колегами, так і відповідаючи на зовнішні запити. Водночас, відповідно до специфіки діяльності тієї чи іншої установи службовцями здійснюється робота у спеціалізованих програмах, реєстрах тощо, що пришвидшує роботу, позбавляє потреби у пошуку паперових документів тощо.

Вагомим досягненням можемо назвати наявність систем електронного документообігу (СЕД), які зробили доступнішою процедуру підписання документів в органах публічної влади, дозволяючи робити це в дистанційному форматі, а також пришвидшило офіційне листування між різними установами. Більшість державних органів нині надає перевагу СЕД «Megapolis.DocNet».

СЕД є інформаційно-технічною системою, спрямованою на оптимізацію процесів управління документами в електронному вигляді. Вона замінює традиційний паперовий документообіг, спрощуючи процеси збереження, передачі, реєстрації й контролю документів в організації.

СЕД володіє рядом функціональних можливостей, серед яких створення, редагування, підписання, розсилання та архівування електронних документів. Вона автоматизує багато процесів, пов'язаних з обробкою документації, таких як схвалення, реєстрація, контроль виконання завдань, збереження та пошук. Впровадження СЕД сприяє підвищенню ефективності роботи, зниженню витрат на паперову документацію,

швидкому прийняттю рішень та загальній оптимізації управління документами в організації.

Основні функції системи електронного документообігу можна систематизувати наступним чином:

- створення, реєстрація та зберігання електронних документів, а також створення картки документа, що включає в себе метадані та іншу інформацію, що ідентифікує документ у системі;
- рух документу відповідно до заданого маршруту, забезпечення можливості відстеження поточного місцезнаходження документа в системі;
- ведення історії змін документа, що дозволяє відстежувати всі зміни, які сталися з документом;
- створення та налаштування повідомлень про проходження документа та його статус, що сприяє ефективному спілкуванню між учасниками документообігу;
- ведення журналів, контроль строків виконання завдань, а також створення звітів, що дозволяє аналізувати та контролювати діяльність СЕД;
- реалізація аналітичних функцій, що дозволяють проводити комплексний аналіз даних, що зберігаються в системі;
- можливість імпорту та експорту документів, включаючи сканування та друк паперових документів, що забезпечує інтеграцію СЕД з іншими інформаційними джерелами та зручний обмін інформацією;
- забезпечення безпеки та конфіденційності інформації, включаючи контроль та розмежування доступу до документів, використання цифрового підпису, а також інші заходи захисту даних від несанкціонованого доступу та змін [14].

Поширене використання цифрових технологій на публічній службі призводить до потреби удосконалення системи кібербезпеки в органах публічної влади та розвитку серед службовців навичок кібергігієни. Так, діджиталізація полегшила діяльність публічної служби, зробила її більш відкритою, але водночас стала більш доступною для хакерських атак, які стали досить частими в умовах війни. В першу чергу наголосимо, що дієвими усі заходи з кібербезпеки будуть лише за наявності у публічних службовців хоча б базових знань. Саме тому у Вищій школі публічного управління (далі – Вища школа), регіональних закладах підвищення кваліфікації розробляються та реалізуються відповідні програми підвищення кваліфікації.

Водночас, забезпечення безпеки цифрових систем та даних у публічних органах вимагає інтегрованого підходу, який охоплює технічні, організаційні та правові аспекти.

З технічної точки зору, публічні органи впроваджують сучасні технології захисту, такі як антивірусні програми, файрволи, системи виявлення та запобігання вторгненням, а також шифрування даних під час передачі та зберігання. Використання багатоетапної аутентифікації значно підвищує рівень захисту доступу до інформаційних систем.

Організаційні заходи включають розробку та впровадження політик інформаційної безпеки, які регламентують порядок доступу до даних, використання інформаційних систем та реакцію на інциденти безпеки. Публічні органи повинні здійснювати регулярні аудити безпеки, щоб виявляти та усувати потенційні загрози.

Правові заходи включають дотримання законодавства, зокрема закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», внутрішніх нормативно-правових актів, які видаються організаціями.

Однією з технологій, впровадження якої лише відбувається поступово у публічній службі (і яка пов'язана з кібербезпекою) є блокчейн. Блокчейн представляє собою розподілену базу даних, в якій відсутній центральний сервер для зберігання інформації, що забезпечує високий рівень стійкості до зламу та втрати даних. Кожен блок включає в себе не лише нові дані, але й інформацію попередніх блоків. Ця інформація зберігається одночасно на всіх вузлах мережі, при цьому забезпечуючи високий рівень конфіденційності та захист персональних даних кожного.

В системі блокчейн можливо лише додавати нові дані, але не можна вилучати або змінювати існуючі дані, що були збережені раніше. Це є ключовою характеристикою блокчейн-технології, яка забезпечує надійність та невідворотність записів, тим самим підвищуючи довіру до інформації, збереженої в системі блокчейн.

Основні принципи технології блокчейн можуть бути узагальнені наступним чином:

1) Децентралізація, що означає відсутність центрального сервера у мережі. Кожен учасник мережі функціонує як вузол, що сприяє стійкості та незалежності системи.

2) Безпека і захищеність, що досягається завдяки використанню методів шифрування. Використання публічних та приватних ключів забезпечує конфіденційність та автентифікацію учасників мережі.

3) Відкритість і прозорість, що відображається у відкритому доступі до інформації про блокчейн. Хоча блокчейн забезпечує анонімність учасників, він одночасно є відкритою та прозорою системою,

що дозволяє кожному бажуючому ознайомитися з базовою інформацією про будь-який блок.

4) Незмінність даних, що вже збережені, яка гарантує, що інформація, яка була записана в блокчейн, залишиться незмінною та невід'ємною частиною ланцюжка блоків [1, с. 6; 12, с. 70-71].

Технологія вже поступово впроваджується у діяльність публічної служби, зокрема Україна також провела кілька пілотних проектів щодо використання блокчейну для регіональних виборів; Державний земельний кадастр перейшов на технологію блокчейн, Мінцифри проводить ознайомчі заняття, створює контент, який знайомить з технологією [3; 10]. Проте наразі вона лише поступово впроваджується у діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування.

Говорячи про сучасний стан діджиталізації публічної служби не можливо оминати і досить інтенсивний розвиток ШІ та його впровадження у всі сфери життя. Звісно ми не можемо говорити, що ШІ виник нізвідки. Його розробка та використання в різних сферах відбувалося і раніше, але саме зараз відбулося поширення ШІ у маси. Наразі кожен може за невелику плату, а інколи і безкоштовно генерувати тексти, писати коди, створювати зображення, музику тощо. До того ж якість згенерованого ШІ матеріалу зростає. Особливо це є актуальним для платних ресурсів. Для прикладу, представники деяких музичних лейблів вже використовують ChatGPT для створення договорів та контрактів з артистами, при тому, як вказують їх SEO, професійні юристи не знаходять в таких документах недоліків.

Враховуючи подібний досвід, ми не можемо виключати, що державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування вже використовують ШІ у своїй професійній діяльності (для прикладу ChatGPT для підготовки наказів, розпоряджень, виконання інших завдань, які вимагають посадові обов'язки).

На відміну від інших галузей, зокрема освіти, сьогодні не було проведено досліджень із вивчення статистики використання ШІ у професійній діяльності публічними службовцями. Тому ми не можемо оперувати реальною ситуацією із його використанням при здійсненні службових повноважень. Проте, якщо звернемо на інші статистичні вибірки, то можемо припустити що хоча б $\frac{3}{4}$ публічних службовців зверталися хоча б раз до ШІ, а приблизно третина систематично використовують його у своїй роботі.

Говорячи про використання ШІ на публічній службі маємо наголосити, що машина нездатна

замінити людський мозок. Тому, ШІ ні в якій мірі не може стати заміником публічного службовця. Користувач ШІ має виходити з того, що алгоритм виконує роль допоміжного ресурсу, залишаючи основним виконавцем – людину.

В публічній службі найбільшого потенціалу надають саме текстові алгоритми, які, на наш погляд, можуть бути використанні виключно як допоміжний матеріал для генерації ідей, пошуку інформації, підготовки певних чернеток, подальше опрацювання яких вже буде здійснюватися самим службовцем. Також ШІ дає змогу полегшити роботу з великими обсягами інформації, пошуками зміненого тексту, спільних та відмінних рис, що буде доречним при опрацюванні різних версій документу, певних закономірностей тощо. Водночас йому притаманні негативні якості: штучність тексту, «галюцинації нейромереж» (генерування фейкової інформації, в ілюстраціях відсутня реалістичність тощо), обмеженість у доступі до застарілої інформації тощо.

В останні роки на освітніх платформах зростає кількість навчальних програм, спрямованих на освоєння використання ШІ у різних сферах діяльності. Не оминає проблеми ШІ і Вища школа. Навесні 2023 р. нею спільно з партнерами була організована науково-практична конференція за міжнародної участі «Штучний інтелект як інструмент професіоналізації публічної служби». Наразі розроблена програма підвищення кваліфікації «Основи штучного інтелекту для публічного службовця». Зважаючи на зростання інтересу до ШІ, кількість проєктів присвячених розвитку навичок роботи з ним серед публічних службовців в подальшому лише зростатиме.

Цифрові технології не лише полегшили діяльність публічної служби, але й сприяють процесу підвищення кваліфікації публічних службовців. Ще в умовах пандемії COVID-19 набуло поширення дистанційне навчання, яке постійно розвивається. В умовах війни, коли очне навчання може бути небезпечним життю, а також те, що публічні службовці є більш зайняті, особливо в тих органах, які безпосередньо забезпечують національну безпеку, технології зберегли можливість для їх подальшого професійного розвитку.

Цифрові технології сприяють розвитку культури безперервного навчання та самовдоскона-

лення серед публічних службовців. Соціальні мережі та спеціалізовані платформи для професійного спілкування, такі як LinkedIn, дозволяють службовцям обмінюватися досвідом та знаннями, підтримувати зв'язок з колегами та експертами у своїй галузі, що сприяє постійному розширенню їхнього професійного кругозору.

Так, завдяки різним платформам: Zoom, Google-meet, Moodle та іншим існує можливість дистанційного навчання, як в режимі реального часу, так і відкладене. Використання таких платформ сприяє підвищенню гнучкості навчального процесу та його доступності, зокрема для публічних службовців, які можуть брати участь у заняттях без необхідності відриватися від своєї професійної діяльності. Завдяки інструментам для відеоконференцій та інтерактивних курсів, навчальні заклади можуть створювати інтерактивні та ефективні освітні програми, що відповідають сучасним вимогам. Для прикладу, більшість програм, які розробляє Вища школа, або мають як варіант дистанційну форму, або певні їх блоки передбачають навчання у такому форматі.

Розробляються Вищою школою і онлайн-курси, які на відміну від програм, дозволяють вивчати нові теми та набувати нових навичок у зручному темпі, не підлаштовуючись під графік навчання. Онлайн-курси є більш інтерактивними, але їх недоліком є відсутність прямого контакту з викладачем (тренером).

Водночас, цифрові технології дають змогу отримувати дистанційні консультації через месенджери, засоби конференц-зв'язку тощо.

Висновки. Тобто ми бачимо, що діджиталізація зробила органи публічної влади більш відкритими, а послуги, які ними надаються доступнішими. Щороку зростає кількість ресурсів та послуг, які можуть отримати громадяни України онлайн (навіть перебуваючи поза межами держави). Для прикладу серед одних з останніх нововведень є застосунок «Резерв+», який запустили Міноборони, завдяки якому лише за 3 дні мільйон військовозобов'язаних українців оновили свої дані (з них більше 4 тисяч закордоном). Зважаючи на розвиток технологій, подібних нововведень буде ставати все більше. Тому існує потреба у високоосвічених публічних службовцях.

REFERENCES:

1. Bukovskyi, D. A. (2018). Tekhnolohiia Blockchain v publicnomu upravlinni [Blockchain technology in public administration]. *Ekonomichnyi zhurnal Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, 4 (6), 5-10
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy : Zakonodavstvo Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine. Official website of the Parliament of Ukraine: Legislation of Ukraine]. *rada.gov.ua*. Retrived from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

3. Derzhavnyi zemelnyi kadastr pereishov na tekhnolohiiu blokchein [The state land cadastre switched to blockchain technology]. *ti-ukraine.org*. Retrived from <https://ti-ukraine.org/news/derzhavnyi-zemelnyi-kadastr-pereishov-na-tekhnolohiiu-blokchein/>
4. Yedynyi derzhavnyi reistr deklaratsii osib, upovnovazhenykh na vykonannya funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia : ofitsiyni sait [Unified state register of declarations of persons authorized to perform the functions of the state or local self-government: official website]. *public.nazk.gov.ua*. Retrived from <https://public.nazk.gov.ua/>
5. Zavzhdy u smartfoni: 14 tsyfrovyykh dokumentiv u «Dii», yaki nemozhlyvo zabuty vdoma [Always in your smartphone: 14 digital documents in «Diy» that cannot be forgotten at home.]. *tsn.ua*. Retrived from <https://tsn.ua/ukrayina/zavzhdi-u-smartfoni-14-cifrovih-dokumentiv-u-diyi-yaki-nemozhlyvo-zabuti-vdoma-2317411.html>
6. Derzhava u smartfoni: Diieiu korystuietsia ponad 20 milioniv ukrainsiv [The state in a smartphone: More than 20 million Ukrainians use the action]. *kmu.gov.ua* Retrived from <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhava-u-smartfoni-diieiu-korystuietsia-ponad-20-milioniv-ukrainsiv>
7. Luzhetska, N. T., Lipentsev, A. A. (2024). Didzhitalizatsiia publichnykh posluh pid chas viiskovoho stanu: keis Pensiinoho fondu Ukrainy [Digitalization of public services during martial law: the case of the Pension Fund of Ukraine]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, 1, 58-63
8. Maliukhov, O. S. (2021). Didzhitalizatsiia v diialnosti orhaniv publichnoi vlady [Digitalization in the activity of public authorities]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 48-55
9. Navishcho vprovadzhuvaty blokchein v derzhavnyi ustrii i yak tse dopomozhe u borotbi z koruptsiieiu [Why implement blockchain in the state system and how it will help in the fight against corruption]. *ain.ua*. Retrived from <https://ain.ua/2022/12/29/bornjakov-pro-blockchain/>
10. Peredovyi dosvid Ukrainy u stvorenni tsyfrovoyi derzhavy: Prohres ta perspektyvy na 2024 rik [Best experience of Ukraine in creating a digital state: Progress and prospects for 2024]. *drukarnia.com.ua*. Retrived from <https://drukarnia.com.ua/articles/peredovii-dosvid-ukrayini-u-stvorenni-cifrovoyi-derzhavi-progres-ta-perspektivi-na-2024-rik-6dFC3>
11. Semchenko-Kovalchuk, O. (2023). Vykorystannia blokcheinu v publichnomu upravlinni: transformatsiia tekhnolohichnykh mozhlyvosti [Use of blockchain in public administration: transformation of technological capabilities]. *Economic synergy*, 2 (8), 70-71
12. Sydorenko, N. O. (2021). Didzhitalizatsiia: elektronni administrativni posluhy [Digitization: electronic administrative services]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, 4, 11-15
13. Systema elektronnoho dokumentoobihu. SED Megapolis.DocNet: osnovni mozhlyvosti ta perevahy [System of electronic document circulation. SED Megapolis.DocNet: main features and advantages.]. *softline.kiev.ua*. Retrived from <https://www.softline.kiev.ua/docflow.html> (data zvernennia: 22.05.2024)

УДК 321.01:328.3:[340.11(477)]

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.7>

Крейдено Володимир Вікторович,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри парламентаризму

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-2300-7857

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF PARLIAMENTARISM IN UKRAINE

Парламентаризм є ключовим елементом демократичного устрою сучасних держав, і його ефективне функціонування має визначальне значення для забезпечення стабільного розвитку політичної системи, державного управління та правопорядку. Україна, як молода держава з пострадянським минулим, досі знаходиться у процесі становлення і вдосконалення інститутів парламентаризму.

Теоретико-методологічні засади вивчення парламентаризму в Україні спрямовані на глибоке розуміння функціональних особливостей національної парламентської системи, її історичних передумов та викликів сьогодення. Важливим завданням є аналіз теоретичних моделей, які пояснюють функціонування парламентів у різних політичних системах, а також застосування відповідних методів дослідження для вивчення українського парламентаризму в контексті глобальних демократичних процесів.

Метою даної статті є розробка теоретико-методологічного підґрунтя для всебічного аналізу інституту парламентаризму в Україні, включаючи його еволюцію, механізми функціонування, взаємодію з іншими гілками влади та вплив на суспільно-політичне життя держави.

У статті актуалізується проблема недостатньої ефективності функціонування парламентської системи в Україні через відсутність чітко визначених теоретико-методологічних підходів та засад. Мета дослідження полягає у вивченні основних теоретичних концепцій та методів аналізу парламентаризму для розробки рекомендацій щодо вдосконалення парламентської системи в Україні. Для цього використовуються методології порівняльного аналізу, інституціоналізму та системного підходу.

Наукова новизна статті полягає в розробці комплексного теоретико-методологічного каркасу, який дозволяє краще зрозуміти функціонування парламентської системи в контексті українських реалій. Особлива увага приділяється аналізу міжнародного досвіду та його адаптації до умов України, що сприяє формуванню ефективної парламентської практики.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення законодавчого процесу, підвищення якості управління та зміцнення демократичних інститутів в Україні.

Ключові слова: парламентаризм, історія парламентаризму, теоретико-методологічні засади, концепції парламентаризму, український парламентаризм.

Parliamentarism is a key element of the democratic system of modern states, and its effective functioning is of decisive importance for ensuring the stable development of the political system, public administration and law and order. Ukraine, as a young state with a post-Soviet past, is still in the process of establishing and improving the institutions of parliamentarism.

The theoretical and methodological foundations of the study of parliamentarism in Ukraine are aimed at a deep understanding of the functional features of the national parliamentary system, its historical prerequisites and current challenges. An important task is the analysis of theoretical models that explain the functioning of parliaments in different political systems, as well as the application of appropriate research methods for the study of Ukrainian parliamentarism in the context of global democratic processes.

The purpose of this article is to develop a theoretical and methodological basis for a comprehensive analysis of the institution of parliamentarism in Ukraine, including its evolution, mechanisms of functioning, interaction with other branches of government and influence on the socio-political life of the state.

The article actualizes the problem of insufficient effectiveness of the functioning of the parliamentary system in Ukraine due to the lack of clearly defined theoretical and methodological approaches and principles. The purpose of the study is to study the main theoretical concepts and methods of analyzing parliamentarism in order to develop recommendations for improving

the parliamentary system in Ukraine. For this, the methodologies of comparative analysis, institutionalism, and the systemic approach are used.

The scientific novelty of the article lies in the development of a complex theoretical and methodological framework that allows a better understanding of the functioning of the parliamentary system in the context of Ukrainian realities. Special attention is paid to the analysis of international experience and its adaptation to the conditions of Ukraine, which contributes to the formation of effective parliamentary practice.

The practical significance lies in the possibility of using the obtained results to improve the legislative process, improve the quality of management and strengthen democratic institutions in Ukraine.

Key words: *parliamentarism, history of parliamentarism, theoretical and methodological foundations, concepts of parliamentarism, Ukrainian parliamentarism.*

Постановка проблеми. Парламентаризм в Україні, як ключовий елемент демократичної політичної системи, стикається з численними викликами, що впливають на його ефективність і функціонування. Незважаючи на значний потенціал для розвитку, існує потреба в глибшому теоретичному та методологічному розумінні його основ і практик. Проблема полягає в недостатній визначеності теоретико-методологічних засад дослідження парламентаризму, що ускладнює розробку і реалізацію ефективних парламентських практик та реформ в Україні.

По-перше, українська парламентська система потребує чіткого теоретичного обґрунтування моделей парламентаризму, що дозволить врахувати національні особливості та адаптувати міжнародний досвід. Розробка таких теоретичних моделей дозволить краще зрозуміти взаємозв'язок між парламентськими процесами та їх впливом на політичну стабільність і ефективність управління.

По-друге, методологічний аспект дослідження парламентаризму в Україні потребує систематизації та інтеграції різних підходів, що включають аналіз законодавчих актів, порівняльне дослідження з іншими країнами та оцінку практичних результатів. Наявність чіткої методології дозволить здійснити об'єктивний аналіз функціонування парламентської системи та виявити її слабкі місця.

По-третє, важливо врахувати міжнародний досвід у сфері парламентаризму, що може бути корисним для вдосконалення української парламентської системи. Аналіз успішних практик з інших країн може допомогти в адаптації та впровадженні ефективних парламентських механізмів в Україні. Таким чином, постає нагальна потреба у всебічному теоретико-методологічному дослідженні парламентаризму в Україні для вдосконалення парламентської системи, підвищення її ефективності та зміцнення демократичних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти, пов'язані з функціонуванням парламентських систем та його теоретико-мето-

дологічних засад неодноразово розглядалися у наукових публікаціях та працях таких відомих вітчизняних вчених як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, О. Валевський, М. Головатий, В. Гошовська, В. Журавський, Н. Заяць, П. Мироненко, В. Опришко та інші. Однак, попри значний обсяг наукових розробок, деякі теоретичні та методологічні питання дослідження парламентаризму залишаються недостатньо розкритими. Зокрема, потребує подальшого вивчення інтеграція теоретичних концепцій парламентаризму у специфічний контекст української політичної системи. Дослідження часто фокусуються на загальних моделях та міжнародному досвіді без достатньої уваги до специфічних викликів та можливостей українського парламентського процесу.

Метою дослідження є розробка та систематизація теоретико-методологічних засад для аналізу парламентаризму в Україні задля підвищення ефективності та прозорості функціонування парламентської системи в Україні, зміцнення демократичних інститутів та сприяння політичній стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що комплексний підхід до парламентаризму підтверджує його статус як основного елемента суспільного життя. Парламентаризм є об'єктом теоретичних досліджень і ключовим критерієм для періодизації розвитку історико-правового та державно-управлінського процесу.

Основний принцип демократії, сформульований А. Лінкольном, стверджує: «Демократія – це влада народу, волею народу і для народу». Основним завданням сучасної демократії є ефективне втілення цього принципу, а саме – як забезпечити широку участь громадян у державному управлінні в країнах з багатомільйонним населенням. Парламентаризм став одним з універсальних засобів досягнення цього [1, с. 9].

Формування сучасного політичного процесу та його внутрішніх детермінант є предметом інтенсивних політичних і наукових обговорень серед юристів, політиків, соціологів і журналістів, особливо стосовно ролі та місця парламенту

в державному управлінні. Наукова спільнота не має єдиної думки щодо парламентаризму як механізму забезпечення політичної влади окремих соціальних верств або всього народу. Часто парламентаризм плутають з формою держави, політичним режимом або принципом поділу владних повноважень у різні періоди становлення української держави [1, с. 9].

Парламентаризм у розумінні українських дослідників - це визначена в Конституції та в інших законах і трансформована у практичну площину організація влади в державі та суспільстві, в якій парламент побудований на демократичних засадах, має юридичний статус і реальні повноваження представницького, законодавчого, контрольного і установчого характеру, в бюджетно - фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян країни [2, с. 42-46].

Парламент і парламентаризм є ключовими елементами демократичної та правової держави, а також свідченням рівня розвитку громадянського суспільства. Парламент (від латинського «parlare» - говорити) - це «національний представницький орган держави, що виконує законодавчі функції; виборний вищий законодавчий інститут» [2, с. 42-46].

Парламентаризм як суспільне явище і форма парламентського правління є вагомим надбанням цивілізації. Непересічне значення парламентаризму полягає в тому, що він безпосередньо пов'язаний із запровадженням представницької влади та з ідеєю верховенства парламенту в системі влади, яка зумовлюється принципами представницької демократії, народного суверенітету, паритету прав людини і держави. Від рівня наукового осмислення генези парламентаризму, його природи, сучасного стану, впровадження у практику діяльності держави залежить ступінь демократизації суспільства [3, с. 3].

Парламентаризм представляє собою систему взаємодії між державою та суспільством, де парламент займає центральну роль. Хоча ці поняття тісно пов'язані, вони не є ідентичними. Історичний досвід показує, що парламент може існувати без парламентаризму, тоді як парламентаризм не може функціонувати без парламенту. Наявність парламентаризму в країні залежить від існування сильного, ефективного, конструктивного та авторитетного парламенту, який реалізує свої традиційні повноваження. Це забезпечує центральне місце національного представницького органу в державному управлінні.

Ускладненою є інтеграція парламентаризму в систему державного управління президентської республіки. Важливим аспектом є те, чи є президентська республіка демократичною чи авторитарною за своїм політичним режимом. Якщо в республіці конституційно закріплений поділ влади з чітким механізмом «стримувань і противаг», де парламент виконує роль найвищого представницького органу, то такі умови зберігають основні ознаки парламентаризму.

Ключовою рисою сучасного парламентаризму є відповідальність уряду перед парламентом. Ще одним важливим аспектом є розвиток політичних партій, які підтримують різноманітні зв'язки з групами, що представляють різні інтереси, а також залежність парламентської демократії від участі партій у формуванні політичної волі народу, що підсилює політичні процеси та діяльність держави. Вважається, що в країнах, де немає парламентських партій, які ставлять законотворчість на перше місце, готові до співпраці і розуміють свою відповідальність за стабільність політичної системи, існування парламенту саме по собі не є показником справжнього парламентаризму. Однією з ключових рис сучасного парламентаризму є захист прав і свобод громадян, включаючи свободу слова, свободу медіа, право на об'єднання та свободу переконань, а також забезпечення умов для діяльності політичної опозиції як у парламенті, так і поза його межами. Таким чином, парламентаризм не обмежується лише існуванням вищого представницького органу; він проявляється через активну роль парламенту в управлінні державою. Лише з урахуванням складності політичних процесів у сучасних країнах можна відповісти на питання, чи підходить для них термін «парламентаризм». Якщо під парламентаризмом розуміти систему організації держави з привілейованим становищем парламенту, можна дійти висновку, що в багатьох сучасних демократичних країнах парламентаризм відсутній. Однак, якщо розглядати парламентаризм як систему, в якій парламент відіграє важливу політичну та ідеологічну роль, є ключовим учасником політичної боротьби і пов'язаний з традиційними уявленнями про демократію, таке визначення також є справедливим. Для країн, де парламент втратив свою провідну роль, доцільно застосовувати термін «обмежений парламентаризм».

Рівень розвитку парламентаризму відображає культурний розвиток суспільства. У менш розвинених країнах ідея парламентаризму часто не популярна; там зазвичай відбувається злиття парламентських структур з національними фронтами,

союзами або правлячою партією, що призводить до їх слабкої видимості як незалежних інститутів.

Розглядаючи питання теоретико-методологічних засад дослідження парламентаризму в Україні варто звернути увагу на його основні складові, що розглядаються через призму аналізу його структури, функцій та впливу на державний устрій.

Основні теоретичні засади визначають по-перше: парламентаризм як форму організації влади, де згідно з класичними теоріями, парламентаризм є системою, що виконує центральну роль у прийнятті законів та контролі над урядом. Парламент представляє інтереси громадян і забезпечує відповідальність уряду перед народом; по-друге функціональні аспекти парламентаризму забезпечують реалізацію основних функцій державного управління, таких як законодавча діяльність, контроль за виконавчою владою та представництво різних соціальних груп; по-третє: парламентаризм може змінюватися в залежності від політичного контексту, соціальних та економічних умов. В Україні процес трансформації парламентаризму пов'язаний з історичними змінами та інтеграцією в європейське правове поле.

Порівнюючи парламентаризм в Україні з іншими країнами, можна побачити, що українська парламентська система має свої унікальні риси, але водночас відображає загальні тенденції пострадянських країн. В Україні існує змішана парламентсько-президентська система, де президент і парламент мають суттєві повноваження. Ця модель схожа на системи, які існують у багатьох країнах Східної Європи, де спостерігається баланс між виконавчою та законодавчою гілками влади. Водночас, специфіка українського парламентаризму полягає у постійних змінах політичного ландшафту, частих переглядах Конституції та політичних кризах, що впливають на стабільність роботи Верховної Ради.

З інституціональної точки зору, Верховна Рада України функціонує в умовах постійної трансформації політичних інститутів. Формальних інститутів, такі як Конституція, регламент Верховної Ради, виборче законодавство та інші закони, визначають основні «правила гри». Однак, неформальні інститути, такі як політична культура, традиції, особисті стосунки між політиками та вплив олігархічних груп, також мають значний вплив на функціонування парламенту. Наприклад, раніше формування коаліцій та політичних альянсів часто відбувалося за межами офіційних процедур, що створювало додаткові виклики для стабільного функціонування парламенту.

Розглядаючи парламент України як частину ширшої політичної системи, важливо відзначити його взаємодію з іншими інституціями, такими як президент, уряд, судова система, ЗМІ та громадянське суспільство. Верховна Рада є ключовим елементом у системі стримувань і противаг, що забезпечує баланс між різними гілками влади. Однак, політична нестабільність, часті зміни уряду та конфлікти між президентом і парламентом створювали умови для постійного «перетягування» повноважень. Водночас, зовнішні фактори, такі як міжнародний тиск, геополітичні виклики, економічні кризи та повномасштабне вторгнення РФ в Україну впливають на діяльність парламенту, змушуючи його адаптуватися до нових умов.

Таким чином, парламентаризм в Україні характеризується поєднанням формальних і неформальних інститутів, впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, а також порівняльною специфікою у контексті інших пострадянських держав. Це складна, але важлива частина української політичної системи, яка продовжує еволюціонувати в умовах постійних викликів.

У свою чергу, методологія дослідження парламентаризму в Україні включає використання різних методів для глибокого аналізу:

- історичний метод – дозволяє дослідити історичний розвиток парламентаризму в Україні, починаючи з доби незалежності і до сьогодення. Це надає можливість виявити етапи еволюції парламентських інститутів і їх вплив на політичний процес.

- порівняльний метод – надає можливість проаналізувати систему парламентаризму в Україні в контексті інших країн, зокрема, європейських демократій та допомагає виявити сильні та слабкі сторони українського парламентаризму і пропонувати можливі шляхи удосконалення.

- соціологічний метод – надає можливість вивчити громадську думку щодо роботи парламенту, ефективності законодавчих ініціатив та довіри до депутатів. Це дозволяє оцінити, наскільки добре парламент виконує свої функції в очах суспільства.

- юридичний метод – дозволяє проаналізувати законодавчі акти, що регулюють діяльність парламенту, та їх відповідність міжнародним стандартам парламентаризму.

Проаналізувавши теоретико-методологічні засади дослідження парламентаризму в Україні можна констатувати, що Верховна Рада України має під собою конституційну основу, а саме: Конституція України закріплює парламент як вищий представницький орган, наділяючи його значними

повноваженнями у сфері законодавства та контролю над урядом. Це створює формальну базу для розвитку парламентаризму. Також, Верховна Рада України має ефективну структуру, включаючи численні комітети, що займаються різними аспектами законодавства. Це дозволяє детально аналізувати та обговорювати законопроекти.

Окремо слід зазначити про існуючі механізми для залучення громадськості до парламентського процесу, зокрема через петиції, громадські слухання та консультації, а динамічність політичного життя в системі парламентаризму в Україні відзначається високою політичною активністю, що забезпечує постійний обмін думками та конкурентність у політичному процесі.

У свою чергу, політична нестабільність, а саме часті зміни урядів і політичних коаліцій, що мали місце протягом більш ніж 20 років незалежності України, безпосередньо впливали на стабільність державного управління, а певний вплив олігархічних груп на політичні процеси підірвав незалежність парламенту і ускладнював ухвалення транспарентних рішень. Також прояви корупції та неефективної роботи депутатів часто ставали причинами низького рівня довіри до парламенту серед громадян України.

Висновки. Український парламентаризм є складною і багатогранною частиною полі-

тичної системи, що розвивається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Він поєднує формальні та неформальні інститути, при цьому, як історичний досвід, так і сучасний контекст, мають значний вплив на його еволюцію. Українська парламентська система, хоч і має спільні риси з іншими пострадянськими державами, водночас демонструє свою унікальність та динамічність у процесі становлення.

Методологічні підходи до дослідження парламентаризму в Україні включають аналіз історичного розвитку, порівняння з іншими демократичними системами, оцінку громадської думки та юридичний аналіз законодавчих актів. Ці методи дозволяють глибше зрозуміти специфіку функціонування Верховної Ради України та її роль у загальнодержавному управлінні.

Незважаючи на наявність ефективної структури та механізмів залучення громадськості до парламентського процесу, український парламентаризм стикається з викликами, такими як політична нестабільність, вплив олігархічних груп та низький рівень довіри серед громадян. Ці фактори підкреслюють необхідність подальших реформ для зміцнення парламентської системи та підвищення її ефективності й прозорості в умовах сучасних викликів.

REFERENCES:

1. Hoshovska V. A. (2016). *Parlamentaryzm [Parliamentarism]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
2. Pavlova L. I. (2008) *Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia instytutu parlamentaryzmu [Theoretical and Methodological Foundations of the Study of the Institution of Parliamentarism]* *Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii - Education of the region. Political science, psychology, communications*, vol. 1-2, pp. 42-46.
3. Zhuravskiy V. S. (2002). *Stanovlennia i rozvytok ukrainskoho parlamentaryzmu (teoretychni ta orhanizatsiino-pravovi problemy) [Establishment and development of Ukrainian parliamentarism (theoretical and organizational and legal issues)]*. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, [in Ukrainian]

Круглов Віталій Вікторович,

доктор наук з державного управління, доцент,

професор кафедри соціології і публічного управління

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ORCID ID: 0000-0002-7228-8635

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО І ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ У РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

INTERACTION BETWEEN PUBLIC AND PRIVATE SECTORS IN THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE

Стаття присвячена аналізу взаємодії державного і приватного секторів у розвитку транспортної інфраструктури. Розглянута актуальність тематики в контексті глобальних економічних викликів та специфіки української ситуації, зокрема в умовах воєнного стану. У роботі здійснено огляд сучасних досліджень, які висвітлюють різні аспекти державно-приватного партнерства (ДПП) у сфері транспортної інфраструктури. Особлива увага приділяється факторам, що впливають на ефективність такої співпраці, зокрема нормативно-правовій базі, інституційному забезпеченню та механізмам фінансування. Проаналізовано світові тенденції інвестицій у ДПП, зазначаючи зниження рівня інвестицій у транспортний сектор у 2023 році порівняно з попереднім періодом. Водночас, наводяться дані про відносно високі показники України щодо реалізації етапів виконання проєктів ДПП порівняно з середньосвітовими та регіональними даними. У статті акцентується увага на інноваційних механізмах фінансування ДПП. Наголошується на важливості ефективного розподілу ризиків між партнерами та необхідності врахування додаткових заходів щодо мінімізації ризиків в умовах нестабільної економічної ситуації. Особлива увага приділяється ситуації в Україні, зокрема планам створення умов для конкуренції на залізничному транспорті. Підкреслено важливість впровадження гнучких механізмів фінансування та залучення інвестицій, розробки комплексних нормативних актів для забезпечення прозорості тендерних процесів та захисту інтересів усіх учасників проєктів ДПП. Наголошується на необхідності створення умов для залучення приватного капіталу через впровадження державних гарантій, податкових пільг та інших стимулів. В подальшому ефективна взаємодія між державним і приватним секторами може відіграти вирішальну роль у розвитку стійкої, ефективної і технологічно передової транспортної інфраструктури в Україні.

Ключові слова: державний сектор, приватний сектор, публічне урядування, державні корпорації, транспортна інфраструктура, корпоратизація, механізми.

The article is dedicated to the analysis of the interaction between the public and private sectors in the development of transport infrastructure. The relevance of the topic is considered in the context of global economic challenges and the specifics of the Ukrainian situation, particularly under martial law conditions. The study reviews contemporary research highlighting various aspects of public-private partnerships (PPP) in the field of transport infrastructure. Special attention is paid to factors affecting the effectiveness of such cooperation, including the regulatory framework, institutional support, and financing mechanisms. Global trends in PPP investments are analyzed, noting a decline in investment levels in the transport sector in 2023 compared to the previous period. At the same time, data is provided on Ukraine's relatively high performance in the implementation stages of PPP projects compared to global and regional averages. The article emphasizes innovative financing mechanisms for PPPs. The importance of effective risk distribution between partners is stressed, as well as the need to consider additional risk mitigation measures in an unstable economic environment. Particular attention is given to the situation in Ukraine, specifically the plans to create conditions for competition in railway transport. The article underscores the importance of introducing flexible financing mechanisms and attracting investments, developing comprehensive regulatory acts to ensure transparency in tender processes, and protecting the interests of all participants in PPP projects. The necessity of creating conditions for attracting private capital through the introduction of state guarantees, tax benefits, and other incentives is highlighted. In the future, effective interaction between the public and private sectors can play a decisive role in the development of sustainable, efficient, and technologically advanced transport infrastructure in Ukraine.

Key words: public sector, private sector, public governance, state-owned enterprises, transport infrastructure, corporatization, mechanisms.

Постановка проблеми. У сучасному глобальному середовищі розвиток надійної та ефективної транспортної інфраструктури став критичним чинником економічного зростання, покращення

зв'язку та загальної якості життя громадян. Однак масштаб і складність сучасних інфраструктурних проєктів у поєднанні з бюджетними обмеженнями, з якими стикаються багато країн, підкрес-

лили потребу в інноваційних підходах до розвитку інфраструктури та фінансування. Взаємодія між державним і приватним секторами в зазначеній сфері постала як потенційне рішення, яке пропонує можливості використовувати сильні сторони двох партнерів для більш ефективного вирішення проблем інфраструктури.

Традиційні моделі розвитку інфраструктури, головним чином на чолі з державним сектором, все більше зазнають виклику через зростаючий попит на високоякісні, стійкі та технологічно передові транспортні системи. Приватний сектор з його досвідом управління проектами, технологічними інноваціями та ефективним розподілом ресурсів є цінним партнером у подоланні розриву в інфраструктурі. Оскільки органи державної влади в усьому світі стикаються з необхідністю модернізувати та розширити свої транспортні мережі, зберігаючи при цьому фінансову відповідальність, дослідження ефективних моделей державного та приватного співробітництва стає вирішальним. Вказане вимагає комплексного розуміння динаміки, переваг і потенційних перешкод такого партнерства в контексті розвитку транспортної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема взаємодії державного та приватного секторів у розвитку інфраструктури, в т. ч. у сфері транспорту, привернула значну увагу наукового середовища. Огляд сучасних досліджень розкриває багатогранний підхід до розуміння існуючого складного взаємозв'язку [1].

Акцентується увага на необхідності приватних інвестицій у проекти транспортної інфраструктури, що спонукає державу застосовувати ефективні практики управління для залучення приватних інвестицій. Зазначене має враховувати пошук підходів до удосконалення публічного управління транспортними проектами ДПП на основі розроблення політики, процесів регулювання, створення інституцій та взаємодії з зацікавленими сторонами [2].

О. Пантась та В. Писаренко наголошують на необхідності впровадження комплексної стратегії для стимулювання інвестицій і модернізації інфраструктури на основі: формування сприятливого інвестиційного клімату, розробки та імплементації галузевих законодавчих актів та широкого застосування механізмів державно-приватного партнерства як ефективного інструменту залучення приватного капіталу у реалізацію масштабних інфраструктурних проектів [3].

У дослідженні, присвяченому економікам, що розвиваються, розглянута роль критичних фак-

торів у сприянні ефективній державно-приватній співпраці. Виявлено, що створення центрального органу з ДПП, формування нормативно-правової бази, розробка національної політики та стратегій ДПП і стандартизація та прозорість процесу є вирішальним для залучення приватних інвестицій і забезпечення стійкості проекту [4]. Дослідження зацікавленості приватного сектору до ДПП, виявило чинники, які впливають на бажання брати участь у інфраструктурних проектах, а саме: правова форма, модель оплати, тривалість проекту, сектор проекту, економічні умови та підтримка міжнародних організацій [5].

В аналізі довгострокової ефективності проектів ДПП у транспортному секторі визначено ключові фактори, що сприяють їхньому успіху. Дослідження підкреслило необхідність оцінки ефективності періоду експлуатації та технічного обслуговування транспортної інфраструктури ДПП та її конкретні показники, які включають: фінансову ефективність, задоволеність багатьох зацікавлених сторін, якість експлуатації та технічного обслуговування та параметри стійкості [6]. Критичний погляд був запропонований у дослідженні потенційних недоліків приватизації транспортної інфраструктури. Хоча приватизація та корпоратизація приносять такі позитивні переваги, як розвиток інфраструктури, вона не відразу перетворюється на підвищення ефективності, і для порівняння тенденції ефективності подібні до державних об'єктів, які мають відносно менші інвестиції в інфраструктуру [7].

Незважаючи на те, що дослідження дають цінну інформацію про різні аспекти взаємодії державного та приватного секторів у розвитку транспортної інфраструктури, залишається потреба в більш цілісному розумінні того, як інноваційне партнерство можна оптимізувати для вирішення складних завдань сучасної інфраструктури.

Метою статті є аналіз динаміки взаємодії державного та приватного секторів у розвитку транспортної інфраструктури, визначення потенційних викликів та інноваційних моделей, які можуть підвищити ефективність співпраці.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія між державним і приватним секторами в розвитку транспортної інфраструктури охоплює широкий спектр моделей співпраці, кожна з яких має власний набір характеристик, переваг і викликів. Доведено, що реалізація інфраструктурних проектів у транспортній сфері впливає на економічне зростання на сукупному рівні, але, в той же час, відсутність обслуговування інфраструктури усуває позитивний ефект від інвестицій з часом

у середньостроковій перспективі [8]. Враховуючи необхідність розвитку транспортної інфраструктури, що в перспективі сприятиме економічному зростанню, науковці підкреслюють потребу залучення приватного капіталу, але зазначене має супроводжуватися покращенням процедури відбору проєктів та боротьбою з корупцією [9].

Державно-приватне партнерство пропонує значний потенціал у розвитку залізничної інфраструктури за умови чітко визначених параметрів співпраці. Найбільш перспективними напрямками є створення нових об'єктів, таких як високошвидкісні та вантажні залізничні магістралі, сучасні телекомунікаційні системи, а також масштабна реконструкція існуючої інфраструктури, зокрема оновлення великих залізничних вузлів та станцій. Ефективний розподіл та управління ризиками є ключовим фактором успіху ДПП у залізничній галузі, особливо коли йдеться про інтеграцію нових проєктів у існуючу інфраструктуру.

Інвестиції в ДПП у 2023 році країн із низьким і середнім рівнем доходу склали 86,0 млрд дол США, що становить 0,2 % ВВП. Незважаючи на те, що це незначне зниження порівняно з 91,3 млрд дол у 2022 році, загальний обсяг зобов'язань у 2023 році все ще незначно перевищив середній показник за попередні п'ять років (2018-2022 рр.) у 85,5 млрд дол. Нажаль, рівень інвестицій у транспортний сектор впав на 76 % порівняно з 2022 роком [10].

В той же час, розгляд рівня реалізації етапів виконання проєктів ДПП демонструє достатньо

високі показники України в порівнянні з середньосвітовими та регіональними даними (рис. 1).

Деякі оцінки показують, що нинішній рівень витрат на інфраструктуру нижчий від необхідного рівня. Д. Розенберг і М. Фей [11] оцінюють щорічні потреби в інвестиціях в інфраструктуру для країн з низьким і середнім рівнем доходу в межах 0,9-3,3% ВВП між 2015 і 2030 роками, залежно від обраних способів інвестування. Проєкти залізниць дальнього сполучення мають тенденцію залучати фінансування від багатосторонніх банків розвитку або державних підприємств. Однак, враховуючи тривалість функціонування більшості інфраструктури, приватні інвестиції в інфраструктуру повинні добре управлятися [12].

Інноваційні механізми фінансування відіграють вирішальну роль у сприянні державно-приватній співпраці у розвитку інфраструктури. Науковці дослідили різні моделі фінансування, що використовуються в інфраструктурних ДПП, зокрема [13]: «зелені» облігації, державно-приватне партнерство, змішане фінансування, краудфандинг та інші. Кожен із підходів має сильні сторони та обмеження, а їх ефективність залежить від конкретних обставин і цілей проєкту.

В табл. 1 наведено порівняння оцінки логістичної інфраструктури окремих країн за критеріями Індексу ефективності логістики. Відносно приведених даних окремих країн вказані критерії в Україні є достатньо низькими, адже сучасні фінансові потреби не забезпечують необхідного рівня розбудови логістичної інфраструктури [16].

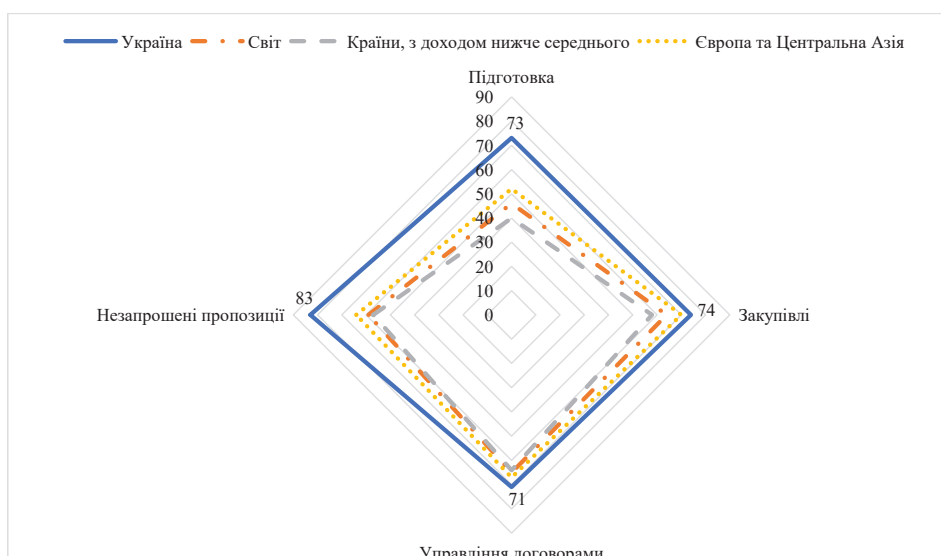

Рис. 1. Порівняння рівня реалізації етапів проєктів державно-приватного партнерства, 2023 р.

Джерело: побудовано автором за даними [14; 15]

Для подальших кроків необхідне впровадження дієвих механізмів публічного управління сферою транспортної інфраструктури.

Слід зазначити, наприклад, що АТ «Укрзалізниця» увійшла у період воєнного стану в Україні як найбільший роботодавець країни, маючи в штаті 231 тисячу працівників і прибуток у 17 млн. дол. США за 2021 рік. Компанія забезпечувала 82% вантажних і 50% пасажирських перевезень у країні. За перші чотири місяці 2022 року «Укрзалізниця» перевезла 65,9 млн т. вантажів і 7,4 млн пасажирів. Проте, через запровадження воєнного стану обсяги вантажних перевезень суттєво скоротилися. Станом на 5 травня 2022 року, втрати компанії, спричинені знищенням активів внаслідок збройної агресії з боку російської федерації, оцінювалися в 6,8 млрд. грн [18].

Національна транспортна стратегія України передбачає розширення партнерства з приватним власником окремих корпоративних структур. Так, прогнозується створення умов для конкуренції, включаючи перевізників недержавної форми власності на залізничному транспорті (до 40 % у 2030 році з урахуванням потреб ринку) [19]. Науковці пропонують, що в рамках моделі державно-приватного партнерства доцільно формувати механізм фінансового забезпечення будівництва та експлуатації інфраструктурних об'єктів залізничного транспорту. Він має базуватися на контролі АТ «Укрзалізниця» за виконанням контрактних зобов'язань, зокрема гарантії повернення інвестицій після введення об'єкта в експлуатацію. Приватним підприємствам доцільно передавати права на будівництво, утримання та управління такими об'єктами на умовах довгострокової довірчої власності [20].

Слід зазначити, що ефективний розподіл ризиків залишається ключовим аспектом успішного функціонування ДПП у транспортному секторі. Важливо забезпечити чітке

визначення ролей кожного партнера, де приватний сектор відповідає за будівництво та управління, а держава контролює стратегічні аспекти та забезпечує нормативно-правову підтримку. Зокрема, в умовах воєнного стану та нестабільної економічної ситуації України важливо враховувати додаткові заходи щодо мінімізації ризиків, такі як залучення міжнародних фінансових інституцій або впровадження державних гарантій. Для оцінки довгострокової стійкості інфраструктурних проєктів важливо включати соціально-економічні та екологічні показники, такі як енергоефективність, вплив на довкілля, рівень зайнятості в регіоні. Стійкість проєктів у вказаних аспектах підвищує їхню привабливість для інвесторів та позитивно впливає на загальну економічну динаміку. У складних умовах гнучкість і адаптивність проєктів стають критично важливими для забезпечення довгострокової стабільності та збереження інвестицій.

Висновки і пропозиції. Аналіз взаємодії державного та приватного секторів у розвитку транспортної інфраструктури демонструє, що ефективна взаємодія між державним і приватним секторами є ключовим чинником у забезпеченні стабільного розвитку транспортної інфраструктури в Україні. Використання державно-приватного партнерства у транспортній галузі дозволяє оптимізувати розподіл ризиків, підвищити інвестиційну привабливість та залучити додаткові ресурси, необхідні для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Однак успішність масштабних проєктів залежить від належного державного регулювання, прозорості процесів та довгострокової фінансової стабільності.

З огляду на виклики, з якими стикається Україна, в тому числі економічну нестабільність та воєнний стан, особливо важливо впроваджувати гнучкі механізми фінансування та

Таблиця 1

Оцінка логістичної інфраструктури окремих країн за критеріями Індексу ефективності логістики

Критерії Індексу ефективності логістики (LPI)	Україна	Польща	В'єтнам	Молдова
Ефективність митної обробки вантажу	2,4	3,4	3,1	1,9
Можливості організації міжнародних перевезень	2,8	3,3	3,3	2,7
Якість інфраструктури	2,4	3,5	3,2	1,9
Відстеження відправлень	2,6	3,8	3,4	2,8
Якість логістичних послуг	2,6	3,6	3,2	2,8
Своєчасність поставок	3,1	3,9	3,3	3

Джерело: побудовано автором за даними [17]

залучення інвестицій. Серед перспективних напрямків – використання інноваційних підходів, які вже успішно використовуються в міжнародній практиці. Потребують розроблення комплексні нормативно-правові акти, які б забезпечували прозорість тендерних процесів та гарантували захист інтересів усіх учасників проєктів ДПП. Важливо створити умови для залучення приватного капіталу через впровадження державних гарантій, податкових пільг та інших стимулів. Додаткові заходи для мінімізації ризиків, такі як залучення міжнародних

фінансових інституцій, мають стати частиною державної стратегії.

Взаємодія між державним і приватним секторами у розвитку транспортної інфраструктури пропонує значні можливості для вирішення сучасних інфраструктурних викликів. Використовуючи сильні сторони обох секторів, сприяючи інноваціям і впроваджуючи надійні механізми публічного управління, співпраця може відіграти вирішальну роль у розвитку стійкої, ефективної та технологічно передової транспортної інфраструктури в Україні.

REFERENCES:

1. Esperilla-Niño-de-Guzmán, Y. Y., Baeza-Muñoz, M. D. L. Á., Gálvez-Sánchez, F. J., & Molina-Moreno, V. (2024). Public-Private Partnership (PPP) in Road Infrastructure Projects: A Review of Evolution, Approaches, and Prospects. *Sustainability*, 16(4), 1430. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16041430>.
2. Navalersuph, N., & Charoenngam, C. (2021). Governance of Public-private partnerships in transportation infrastructure projects based on Thailand's experiences. *Case Studies on Transport Policy*, 9(3), 1211–1218. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cstp.2021.06.008>.
3. Pantas, O., & Pysarenko, V. (2021). Derzhavne rehulyuvannya u sferi transportu [State regulation in the field of transport]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 17, 106–113. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.17.106> [in Ukrainian].
4. Amović, G., Maksimović, R., & Bunčić, S. (2020). Critical success factors for sustainable public-private partnership (PPP) in transition conditions: An empirical study in Bosnia and Herzegovina. *Sustainability*, 12(17), 7121. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12177121>.
5. Kopańska, A., Osinski, R., & Korbus, B. (2024). Private entities motivations to participate in public-private partnerships. *Socio-Economic Planning Sciences*, 92, 101841. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101841>.
6. Du, J., Wang, W., Gao, X., Hu, M., & Jiang, H. (2023). Sustainable operations: A systematic operational performance evaluation framework for public-private partnership transportation infrastructure projects. *Sustainability*, 15(10), 7951. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15107951>.
7. Tetteh, B., Atsunyo, C. & Boateng, A. (2024) The Impact of Privatization on Terminal Efficiency: A Case Study of Tema Port. *Journal of Transportation Technologies*, 14, 358–371. DOI: <https://doi.org/10.4236/jtts.2024.143021>.
8. Magazzino, C., & Mele, M. (2021). On the relationship between transportation infrastructure and economic development in China. *Research in Transportation Economics*, 88, 100947. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2020.100947>.
9. Batool, I., & Goldmann, K. (2021). The role of public and private transport infrastructure capital in economic growth. Evidence from Pakistan. *Research in Transportation economics*, 88, 100886. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2020.100886>.
10. Private Participation in Infrastructure (PPI). 2023 Annual Report. World Bank, 2024. Retrieved from <https://ppi.worldbank.org/content/dam/PPI/documents/PPI-2023-Annual-Report-Final.pdf>.
11. Rosenberg, J. & Fay, M. (2018). Beyond the Gap – How Countries Can Afford the Infrastructure They Need while Protecting the Planet, IBRD/World Bank, Washington, DC. DOI: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1363-4>.
12. ITF (2023). ITF Transport Outlook 2023. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/b6cc9ad5-en>.
13. Shrivastava, S., Kampani, S., Prakash, A., & Minz, N. K. (2023). Exploring Innovative Approaches to Financing Sustainable Infrastructure and Industry. *Resilient Pathways: Innovation Infrastructure and Inclusive Industry* (pp. 142–156). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10341911>.
14. World Bank. (2023). Global Overview for Public Private Partnerships. Retrieved from <https://bpp.worldbank.org/en/global>.
15. World Bank. (2023). Public-Private Partnerships Data. Retrieved from <https://bpp.worldbank.org/en/home>.
16. Kruhlov, V. V. (2018) Mekhanizmy derzhavno-pryvatnohogo partnerstva v realizacii proektiv loghistrychnoji infrastruktury [Mechanisms of public-private partnership in the implementation of logistics infrastructure projects]. *Public Management and Customs Administration*, 1 (18), 73–81 [in Ukrainian].
17. World Bank. (2023). Logistics Performance Index (LPI). Retrieved from <https://lpi.worldbank.org/international/global>.
18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Proekt Planu vidnovlennya Ukrayiny. Materialy robochoyi hrupy «Vidnovlennya ta rozbudova infrastruktury». [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working

group «Restoration and development of infrastructure»]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restoration-and-development-of-infrastructure.pdf> [in Ukrainian].

19. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). Pro skhvalennya Natsional'noyi transportnoyi stratehiyi Ukrayiny na period do 2030 roku [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030]: Order on May 30, 2018 № 430-p. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

20. Pashchenko Y. E. & Korin, M. V. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm finansovoho zabezpechennya rozvytku transportnoyi infrastruktury zaliznyts' [Public-private partnership as funding mechanisms for development of transport infrastructure railways]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 49, 74–79 [in Ukrainian].

УДК 351/354:656

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.9>

Маматова Тетяна Валеріївна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-9022-2130

Красюк Назар Сергійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту державного
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0009-0001-9828-8350

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНЕ ПІДГРУНТЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ENSURING THE TRANSPORT AND LOGISTICS INFRASTRUCTURE'S RESILIENCE IN UKRAINE: REGULATORY FRAMEWORK, CHALLENGES AND PROSPECTS

У статті акцентовано на тому, що пріоритети розвитку вітчизняної транспортно-логістичної інфраструктури визначено низкою стратегічних документів національного рівня, зокрема, Національною транспортною стратегією України на період до 2030 року, зобов'язаннями щодо забезпечення дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Національною економічною стратегією на період до 2023 року. Подальший розвиток нормативного забезпечення і визначення стратегічних пріоритетів у сфері відбуваються в умовах повномасштабного вторгнення рф, руйнівних впливів бойових дій і терористичних загроз, що обумовлює початок нового етапу формування національної системи забезпечення стійкості та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні. Запропоновано визначити три етапи періодизації: стратегування у сфері розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні з урахуванням зобов'язань забезпечувати дотримання участі Цілей сталого розвитку на національному та регіональному рівнях (2018-2019); пріоритезація розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на загально національному рівні (2020-2021); ініціативи щодо забезпечення стійкості, повоєнного відновлення та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на національному, регіональному та місцевому рівнях (2022 р.- н.ч.). Серед перспективних напрямків подальших досліджень пріоритетними вважаємо: комплексний аналіз стану наукового опрацювання проблеми забезпечення стійкості інфраструктури територій і громад як складової їх сталого розвитку; процесне моделювання системи забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні; розроблення механізмів адаптування настанов міжнародних організацій та усталених практик щодо забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територій і громад до умов їх реалізації в Україні.

Ключові слова: публічне управління, стійкість, транспортно-логістична інфраструктура, пріоритети розвитку, нормативне регулювання, сталий розвиток, періодизація.

The paper emphasises that the priorities for the development of the national transport and logistics infrastructure are defined by a number of strategic documents at the national level, in particular, the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030, commitments to ensure compliance with the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030, the State Strategy for Regional Development for 2021-2027, and the National Economic Strategy for the period up to 2023. The further development of regulatory support and setting of strategic priorities in the sector are taking place in the context of the full-scale invasion of russia, the destructive effects of hostilities and terrorist threats, which determines the beginning of a new stage in the formation of a national system for ensuring the resilience and further sustainable development of transport and logistics infrastructure in Ukraine. Three stages of periodisation are proposed to be defined: strategizing in the field of development of transport and logistics infrastructure in Ukraine, taking into account the obligations to ensure compliance with the participation of the Sustainable Development Goals at the national and regional levels (2018-2019); prioritisation of development of transport and logistics infrastructure at the national level (2020-2021); initiatives to ensure sustainability, post-

war recovery and further sustainable development of transport and logistics infrastructure at the national, regional and local levels Among the promising areas for further research, we consider the following to be priorities: a comprehensive analysis of the state of scientific research on the problem of ensuring the sustainability of the infrastructure of territories and communities as a component of their sustainable development; process modelling of the system of ensuring the sustainability of the transport and logistics infrastructure of territorial communities in Ukraine; development of mechanisms for adapting the guidelines of international organisations and established practices to ensure the sustainability of the transport and logistics infrastructure of territories and communities to the conditions of their implementation.

Key words: *public administration, resilience, transport and logistics infrastructure, development priorities, regulatory framework, sustainable development, periodisation.*

Постановка проблеми. Створення безпечних та стійких логістичних систем наразі є ключовим напрямком досліджень в економічних та технічних науках. Розвиток концепції стійких ланцюгів поставок (concept of resilient supply chains) спостерігається з початку 21-го століття [1]. Це підтверджують численні огляди літератури, які періодично з'являються у виданнях, присвячених дослідженням виробництва, логістики, технологій та менеджменту. Формування та розвиток транспортно-логістичних систем виступає індикатором рівня розвитку національного господарства за рахунок стійкості та адаптації до всіх змін, при цьому формуючи конкурентоспроможність своєї економічної системи, що значною мірою впливає на економічну ефективність діяльності об'єктів господарювання, економічною незалежністю, стабільністю та безпекою суспільства [2]. В умовах війни спроможність транспортно-логістичних систем набуває критичної ваги, адже саме завдяки ним здійснюється постачання ресурсів до військових формувань, забезпечується евакуація, підтримується життєздатність економіки країни та перевезення вантажів через національні кордони. Зазначене викликало об'єктивну необхідність термінової перебудови логістичних систем, формування нових ланцюгів доставки вантажів, зміни напрямків торговельних потоків через блокаду українських морських портів та часткову втрату залізничної та автомобільної мережі [3]. За цих умов актуалізується завдання забезпечення процесів стійкості транспортно-логістичної інфраструктури на всіх рівнях публічного управління в Україні, зокрема, на рівні територіальних громад, в умовах правового режиму воєнного стану та в повоєнний період, а також формування, перегляду та реалізації відповідних політик і громадських ініціатив.

Огляд попередніх досліджень і публікацій. Комплекс аспектів забезпечення стійкості соціально-економічних систем, зокрема територіальної громади, залишається у фокусі уваги дослідників різних країн вже багато років, зокрема, у роботах Kirmayer L., Sedhev M., Whitley R.,

Dandeneau S. & Isaac C. (2009), Lyon C. (2014), Maclean K., Cuthill M. & Ross H. (2014), Ross H., Berkes F. (2014), Vaneeckhaute L. E., Vanwing T., Jacquet W., Abelshausen B. & Meurs P. (2017), Cavaye J. & Ross H. (2019), Haggard R., Cafer A. & Green J. (2019), Thompson D. & Barrera S. L. (2019), Koliou M., van de Lindt J. W., Therese P. McAllister, Ellingwood B. R., Dillard M. & Cutler H. (2020), Auckland S. & Kilpatrick S. (2021), Korosteleva E. & Petrova I. (2022), Slingerland G., Edua-Mensah E., van Gils M., Kleinhans R. & Brazier F. (2022). Окремий внесок у методологію і практику забезпечення резильєнтності територіальних громад зроблено Європейською комісією (спеціалізовані настанови) та експертною спільнотою Міжнародної організації зі стандартизації (комплекс міжнародних стандартів ISO серії 37100 «Сталі міста і громади» / «Sustainable cities and communities».

Проблемам розвитку транспортної інфраструктури, зокрема логістичної, приділяють увагу як закордонні і вітчизняні дослідники, більшість з яких спираються на позитивний досвід зарубіжних країн. Серед українських науковців можемо визначити роботи С. Боняра і Я. Корнійко (2012), В. Лифаря (2012), Л. Ярошенко (2016), Н. Каличевої (2017) [2], С. Машканцевої (2019), М. Харченка (2020). З початком повномасштабного вторгнення РФ і виникненням численних викликів збереження цілісності та життєздатності логістичних систем актуалізувалися відповідні наукові дослідження, результати яких висвітлено у роботах, Н. Гринів та А. Равліковської [3], Л. Малюти, В. Рудана та К. Балушевського [4], С. Смерічевської, Ю. Штик та О. Стріжова [5]. Однак, питання забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури в Україні не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати нормативне підґрунтя, виклики та перспективи забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури в Україні.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році Кабінетом Міністрів України схвалено Національну транспортну стратегію України на період до

2030 року, метою якої є «створення інтегрованого до світової транспортної мережі безпечно функціонуючого та ефективного транспортного комплексу України, задоволення потреб населення у перевезеннях та покращення умов ведення бізнесу для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності національної економіки» [6]. Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 [7] встановлено зобов'язання забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року. Так, Ціль 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура», передбачає завдання 9.3 «Забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проєктах» [8, с. 70], а рекомендації щодо досягнення Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» передбачають «розвиток надійної, безпечної та зручної транспортної та іншої інфраструктури (з дотриманням принципів універсального дизайну, тобто для осіб з обмеженими можливостями, жінок з дітьми, людей похилого віку тощо)» [8, с. 89].

У межах Стратегічної цілі I «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [9] виокремлено оперативні цілі 2 «Збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів, посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)» та 4 «Розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіонів», що містять низку напрямів і завдань, які стосуються забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури, зокрема: завдання 15 «Відновлення та розбудова територій, структурна перебудова економік регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України; напрям «Розвиток транспортної інфраструктури».

У 2021 році затверджено Національну економічну стратегію на період до 2023 року, у якій визначено окремий напрям 13 «Транспорт та інфраструктура» [10]. Стратегічним курсом розвитку транспорту та транспортної інфраструктури було визначено стратегічні цілі, зокрема ціль 1 «Забезпечення потреби української економіки за рахунок розвиненого і модернізованого транспорту» та ціль 4 «Реалізація транспортного потенціалу України».

Повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 року та подальші роки руйнівного впливу

бойових дій та численних терористичних актів призвели до втрат як об'єктів транспортної і логістичної інфраструктури так і до втрат тисяч одиниць різноманітної техніки, яка входить до складу транспортно-логістичних систем. Дослідники відзначають, що найбільш значущими руйнуваннями в інфраструктурі, як в абсолютному, так і за вартістю, стали об'єкти дорожньої інфраструктури. Зазначене пояснюється тим, що саме вони є постійним об'єктом артилерійських і ракетних атак, а також через активний рух військової техніки. Зокрема, станом на 2023 рік «за приблизними оцінками, загальні збитки у транспортній інфраструктурі України становлять 36,2 млрд дол США» [5].

У межах реалізації стратегічних ініціатив Національної ради з відновлення України від наслідків війни робочою групою з відновлення та розбудови інфраструктури розроблено аналітичний документ із пропозиціями до Плану відновлення України [11], що розділений за сферами, кожна з яких має свій перелік завдань, а план у цілому має забезпечити гармонізацію нормативно-правових актів та організаційної діяльності транспортної галузі України з країнами ЄС для задоволення потреб населення у перевезеннях та забезпечення розвитку економіки країни шляхом зміни підходів до формування транспортно-логістичних рішень та розвитку сучасної транспортної інфраструктури відповідно до стандартів ЄС.

Щодо стану реалізації програмних документів експерти робочої групи з відновлення та розбудови інфраструктури зазначають, що виконання планових обсягів робіт на 2022 рік за Державною цільовою економічною програмою розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки було призупинено внаслідок воєнних дій, при цьому різного ступеню руйнувань зазнали ділянки доріг та їх складові, які вже були збудовані або відремонтовані в рамках реалізації зазначеної програми [11].

За результатами встановлення хронології описаних вище подій у контексті окресленої проблематики попередньо визначено такі етапи періодизації формування національної системи забезпечення стійкості та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні (табл.).

Разом з тим маємо зазначити, що система перебуває у стані формування і не спроможна «проактивно» реагувати на наявні виклики, серед яких експерти визначають, зокрема, такі: обмежена логістична доступність значного обсягу території країни; обмеження на польоти цивільної авіа-

Періодизація формування національної системи забезпечення стійкості та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні

Етап	Період	Зміст
I	2018-2019	Стратегування у сфері розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні з урахуванням зобов'язань забезпечувати дотримання участі Цілей сталого розвитку на національному та регіональному рівнях;
II	2020-2021	Пріоритезація розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на загальнонаціональному рівні
III	2022- н.ч.	Ініціативи щодо забезпечення стійкості, повоєнного відновлення та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на національному, регіональному та місцевому рівнях

Джерело: розроблено автором (Н. Красюк).

ції; руйнування інфраструктури залізниць та автомобільних шляхів; окупація і блокування портів на Чорному і Азовському морях [4]. Зазначені виклики разом із реалізацією песимістичного сценарію «Затягування війни з РФ та веденням війни на виснаження» потребують вироблення національної стратегії забезпечення стійкості та подальшого розвитку транспортно-логістичної мережі із пріоритезацією безпеки перевезень, збільшення обсягів міжнародних перевезень задля збільшення експорту й стимулювання економічного відновлення.

Таким чином, наявним є протиріччя між нагальною потребою забезпечення процесів стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні в умовах правового режиму воєнного стану та в повоєнний період, формування, перегляду та реалізації відповідних політик і громадських ініціатив, і недостатністю концептуального та методичного забезпечення цих процесів. Для розв'язання зазначеного протиріччя у межах реалізації наукового дослідження процесів забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні, необхідно вирішення комплексу наукових завдань, а саме:

- здійснити комплексний аналіз стану наукового опрацювання проблеми забезпечення стійкості інфраструктури територій і громад як складової їх сталого розвитку;
- вивчити особливості публічного управління процесами забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні у воєнний та повоєнний період;
- здійснити процесне моделювання системи забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні;
- запропонувати механізми адаптування настанов міжнародних організацій та усталених практик щодо забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територій і громад до умов їх реалізації в Україні;

– запропонувати підхід до оцінювання зрілості органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні у повоєнний період;

– розробити рекомендації для органів публічного управління щодо розвитку професійної компетентності у сфері забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад.

Висновки та напрями подальших досліджень. 1. Пріоритети розвитку вітчизняної транспортно-логістичної інфраструктури визначено низкою стратегічних документів національного рівня, зокрема, Національною транспортною стратегією України на період до 2030 року, зобов'язаннями щодо забезпечення дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Ціль 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» та Ціль 11 «Сталий розвиток міст і громад»), оперативною ціллю І.4 «Розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіонів» Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Національною економічною стратегією на період до 2023 року, у якій визначено окремий напрям 13 «Транспорт та інфраструктура» і стратегічну ціль 4 «Реалізація транспортного потенціалу України» (Т. Маматова).

2. Подальший розвиток нормативного забезпечення і визначення стратегічних пріоритетів у сфері відбувалися в умовах повномасштабного вторгнення РФ, руйнівних впливів бойових дій і терористичних загроз, що обумовлює початок нового етапу формування національної системи забезпечення стійкості та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні. Загалом можна визначити три етапи періодизації: стратегування у сфері розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні з урахуванням зобов'язань забезпечувати дотримання участі Цілей сталого розвитку на націо-

нальному та регіональному рівнях (I, 2018-2019); пріоритезація розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на загально національному рівні (II, 2020-2021); ініціативи щодо забезпечення стійкості, повоєнного відновлення та подальшого сталого розвитку транспортно-логістичної інфраструктури на національному, регіональному та місцевому рівнях (III, 2022 р.- н.ч.) (Н. Красюк).

3. Національна система забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури перебуває у стані формування і не спроможна «проактивно» реагувати на наявні виклики, серед яких експерти визначають, зокрема, такі: обмежена логістична доступність значного обсягу території країни; обмеження на польоти цивільної авіації; руйнування інфраструктури

залізниці та автомобільних шляхів; окупація і блокування портів на Чорному і Азовському морях (Т. Маматова).

4. Серед перспективних напрямків подальших досліджень пріоритетними вважаємо: комплексний аналіз стану наукового опрацювання проблеми забезпечення стійкості інфраструктури територій і громад як складової їх сталого розвитку; процесне моделювання системи забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територіальних громад в Україні; розроблення механізмів адаптування настанов міжнародних організацій та усталених практик щодо забезпечення стійкості транспортно-логістичної інфраструктури територій і громад до умов їх реалізації в Україні (Н. Красюк).

REFERENCES:

1. Tubis, A., Kopustinskas, V., & Simola, K. (2022). *Creating Safe and Resilient Logistic Systems: Proceedings of the 59th ESReDA Seminar*. EUR 31120 EN. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/056276>.
2. Kalycheva, N. Ye. (2017). Rol transportno-lohistrychnykh system u zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky [The role of transport and logistics systems in ensuring sustainable economic development]. *Bulletin of Transport and Industry Economics*, (58), 103-109. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2017_58_14 [in Ukrainian].
3. Hryniv, N. T., & Ravlikovska, A. A. (2022). Perebudova lohistyky v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Restructuring logistics under martial law in Ukraine]. *Academic Visions*, (13). <https://doi.org/10.5281/zenodo.7411975> [in Ukrainian].
4. Maliuta, L., Rudan, V., & Balushevskiy, K. (2023). Problems and perspectives of the development of transport logistics in Ukraine under the conditions of marital state. *Economic analysis*, (33), 153-164. <https://doi.org/10.35774/econa2023.03.153> [in Ukrainian].
5. Smerichevska, S., Shtyk, Y., & Strizhov, O. (2023). Analysis of the state and development trends of the transport infrastructure of Ukraine. *Digital Economy and Economic Security*, (9), 56-62. <https://doi.org/10.32782/dees.9-10> [in Ukrainian].
6. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 430-p [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 430-p] (2018, 30 May) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#n13> [in Ukrainian].
7. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku : Ukaz Prezydent Ukrainy [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030 : Decree of the President of Ukraine № 722] (2019, 30 September). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
8. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017). Tsili staloho rozvytku: Ukraina : Natsionalna dopovid [Sustainable Development Goals: Ukraine : National report] <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021 – 2027 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 695 [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027 : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 695] (2020, 05 August). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2023 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 179 [On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2023 : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 179] (2021, 03 March). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. National Council for the Restoration of Ukraine from the Consequences of War. (2022, July). Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Vidnovlennia ta rozbudova infrastruktury» [Draft Recovery Plan for Ukraine. Materials of the working group “Restoration and development of infrastructure”] <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restoration-and-development-of-infrastructure.pdf> [in Ukrainian].

УДК 351.861

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.10>

Помаза-Пономаренко Аліна Леонідівна,

доктор наук з державного управління, старший дослідник,
начальник наукового відділу проблем державної безпеки
Навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0001-5666-9350

Тарадуда Дмитро Віталійович,

кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри організації та технічного забезпечення аварійно-рятувальних робіт
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0001-9167-0058

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК КРИТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА

PUBLIC ADMINISTRATION AS A CRITICAL INFRASTRUCTURE

У статті наведено аналіз сучасного стану функціонування державного управління як критичної інфраструктури в Україні та ФРН. Виявлено, що ці країни застосовують схожі підходи до визначення поняття та секторів критичної інфраструктури загалом. Акцентовано, що сектор державне управління, який передбачає надання публічних (адміністративних) послуг, займає першорядне значення серед секторів критичної інфраструктури, тому що покликаний забезпечувати «безпеку для суспільства» і «безпеку, яка виходить з його боку». Зважаючи на сучасні умови, запропоновано адміністративні (публічні) послуги класифікувати на базові (повсякденні) та допоміжні, які спрямовані на надання допомоги в умовах появи нових потреб громадян. Обґрунтовано типологізувати також публічні (адміністративні) послуги залежно від сфери суспільної життєдіяльності (соціальний захист, культура, охорона здоров'я, освіта, ЗМІ, правопорядок тощо). Проаналізовано принципи кластеризації об'єктів критичної інфраструктури, а також рівні її захисту (центральний, регіональний, локальний і об'єктовий). Установлено анігіляційні зв'язки між функціонуванням секторів критичної інфраструктури, наданням публічних послуг в Україні та неоголошеною війною рф. Дії держави-агресора спрямовані на руйнування об'єктів енергетичної, соціальної, транспортної та іншої критичної інфраструктури, а також на стимулювання збільшення соціальної апатії, хаосу, невдоволення тощо. Доведено, що унеможливити такий деструктивний вплив можечасне, високоякісне надання публічних послуг на вітчизняних теренах. Виявлено перспективні напрямки для подальшого розвитку державного управління як критичної інфраструктури в Україні, які можливо використати також у ФРН, зважаючи на відсутність в останньої держави досвіду реагування на стрімке збільшення нових потреб громадян через збройну агресію.

Ключові слова: державне управління, публічна безпека, соціальний захист, публічні (адміністративні) послуги, критична інфраструктура, Україна, ФРН, органи публічної влади.

The article provides an analysis of the current state of public administration functioning as a critical infrastructure in Ukraine and Germany. It was found that these countries apply similar approaches to defining the concept and sectors of critical infrastructure in general. It was emphasized that the public administration sector, which involves the provision of public (administrative) services, is of primary importance among the sectors of critical infrastructure, because it is designed to ensure "security for society" and "security from its side". Taking into account modern conditions, it is proposed to classify administrative (public) services into basic (everyday) and auxiliary ones, which are aimed at providing assistance in the conditions of the emergence of new needs of citizens. It is justified to also typologize public (administrative) services depending on the sphere of public life (social protection, culture, health care, education, mass media, law and order, etc.). The principles of clustering of critical infrastructure objects, as well as the levels of its protection (central, regional, local and object) were analyzed. Annihilation links between the functioning of critical infrastructure sectors, the provision of public services in Ukraine and the undeclared war of the Russian Federation have been established. The actions of the aggressor state are aimed at the destruction of energy, social, transport and other critical infrastructure facilities, as well as at stimulating an increase in social apathy, chaos, discontent, etc. It has been proven that timely, high-quality provision of public services on domestic territory can prevent such destructive influence. Prospective directions for the further development of public administration as a critical infrastructure in Ukraine have been identified, which can also be used in Germany, given the latter state's lack of experience in responding to the rapid increase in new needs of citizens due to armed aggression.

Key words: public administration, public safety, social protection, public (administrative) services, critical infrastructure, Ukraine, Germany, public authorities.

Постановка проблеми. У XXI столітті як українське, так і світове суспільство, на жаль, відчуло суворі реалії війни. Ми стали свідками поділу на два різні світи: світ безпеки та незахищеності. Це висвітлює найважливіші потреби, водночас відсунувши менш нагальні проблеми. Як прямий наслідок конфлікту, українці стали потребувати нових державних послуг у різних секторах, у тому числі критичної інфраструктури. Неспровокована агресія російської федерації проти українського народу та нашої держави стала основним катализатором цих потреб. Відтак, існує необхідність у більш детальному розгляді місця та ролі публічних послуг, що надаються в системі державного управління, як важливого вектору функціонування критичної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості державного управління у сфері критичної інфраструктури та гарантування публічної безпеки є предметом дослідження К. Белікова, Л. Берга, О. Бойко, А. Воденичарова, С. Калоянідіса, Е. Дж. Кіршнера, Н. Клименко, Ю. Ключки, О. Крюкова, О. Лещенко, П. Махортова, О. Подскальної, С. Потерійка, В. Терент'євевої, О. Твердохліба, В. Чжу, М. Хойтинк та ін. [8; 10].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану реалізації державного управління як критичної інфраструктури. Поставлена мета зумовила визначення таких завдань дослідження: 1) місця та ролі публічних послуг серед секторів критичної інфраструктури; 2) класифікації публічних послуг, що спрямовані на задоволення потреб громадян в умовах воєнного стану; 3) перспектив розвитку критичної інфраструктури Німеччини з урахуванням досвіду України.

Виклад основного матеріалу. Критична інфраструктура представляє собою один із ключових факторів стабільного соціального й економічного розвитку, забезпечення обороноздатності держави, її територіальної цілісності тощо. На важливість захисту зазначених сфер суспільної життєдіяльності вказано у вітчизняному законодавстві, зокрема, про критичну інфраструктуру. Слід підкреслити, що Закон України «Про критичну інфраструктуру» [7] поставив на перше місце саме публічні (адміністративні) послуги, акцентуючи увагу на вагомості цього сектору. Принагідно відзначимо, що Закон України «Про критичну інфраструктуру» був прийнятий у 2021 році [там само]. Його прийняттю передував десятирічний процес із розробки, обговорення та шліфування. У початковій редакції проект закону містив дещо інше формулювання, в якому акцент робився на захисті критичної інфраструктури. Проте на момент при-

йняття закону цю частину назви щодо захисту критичної інфраструктури прибравли.

З метою узгодження положень Закону України «Про критичну інфраструктуру» із іншими нормативно-правовими актами України пункт щодо публічних послуг було викладено в редакції, яка включає також адміністративні послуги. Це зроблено тому, що ще у 2012 році було прийнято Закон України «Про адміністративні послуги» [6]. Відтак, розробники проекту закону у сфері критичної інфраструктури намагались уникнути зайвих теоретичних і практичних дискусій з приводу розуміння та співвіднесення понять «публічні» і «адміністративні» послуги (рис. 1). На наше переконання, це є вдалим рішенням, що дозволило також уніфікувати вітчизняне законодавство у відповідності до норм міжнародного в частині визначення «публічні послуги».

У межах проекту міжнародної технічної допомоги «Посилення потенціалу України у сфері цивільного захисту V» (який реалізується Федеральним відомством у справах захисту населення та допомоги при катастрофах Федеративної Республіки Німеччина (ВВК)) було з'ясовано, що експерти цього відомства під *публічними послугами* розуміють послуги, які надаються державою безпосередньо або під її контролем і регулюванням. Таким чином, держава прагне забезпечити постачання населення певними послугами та продуктами, які вважаються першочерговими. Тобто послуги вважаються публічними, коли їх надає держава. Це може відбуватися через державні установи чи компанії, у т.ч. із залученням представників приватного сектору. Обмін досвідом із німецькими колегами в межах проекту дав підстави стверджувати, що надання публічних послуг у ФРН відбувається в умовах мирного часу, причому відсутнє розуміння як такі послуги можуть надаватися й отримуватися в умовах війни. Відтак, німецькі колеги зацікавлені в дослідженні й аплікуванні українського досвіду щодо надання публічних послуг за будь-яких умов, у т.ч. в умовах невизначеності.

Крім того, аналіз німецьких і вітчизняних підходів до характеристики публічних послуг дав підстави виокремити такі відмінні їх ознаки:

- сфера публічних послуг відноситься до критичної інфраструктури;
- ціна публічної послуги може субсидуватися державою, щоб забезпечити доступність послуг для населення;
- загалом публічна послуга фінансується безпосередньо за рахунок коштів, зібраних від платників податків;

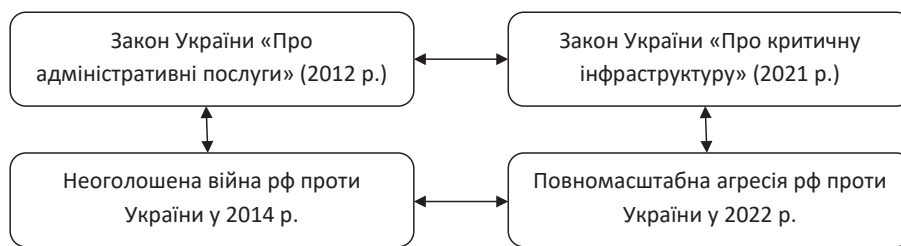

Рис. 1. Анігіляційний вплив вітчизняного законодавства та неоголошеної війни рф проти України

Джерело: авторська розробка

– можлива конкуренція у сфері публічних послуг, зокрема, між урядами та приватними суб'єктами. Загалом в Україні спостерігається така ситуація: послуги надаються в установах, що входять до складу органів державної влади, але допускається залучення для надання публічної послуги незалежних приватних експертів. Так відбувається, наприклад, під час надання Сервісними центрами МВС України публічних послуг щодо реєстрації ГБО, яке встановлене на ТЗ. При цьому незалежні приватні експерти попередньо надають висновок щодо нового встановленого газового обладнання в ТЗ. На підставі цього позитивного висновку Сервісний центр МВС вносить у свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу інформацію щодо встановленого на ньому ГБО. Підкреслимо, що громадянин он лайн звертається до Сервісного центру МВС (записується в чергу) та з'являється в центр у призначений день;

– належне надання публічної послуги має сприяти підвищенню соціального забезпечення та справедливості серед громадян, а також підвищенню рівня їхньої довіри до влади та державних органів як надавачів публічних послуг [3–4; 9].

Аналіз Закону України «Про адміністративні послуги» дає підстави стверджувати, що в ньому відсутня класифікація адміністративних послуг. Проте вимоги часу та суспільства зумовлюють умовний поділ публічних (адміністративних) послуг на базові (повсякденні) і допоміжні (тобто ті, що почали надаватись через нові запити громадян, яких не було до неоголошеної війни рф). Власне, фактично вітчизняне законодавство містить таке визначення адміністративної (публічної) послуги – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних (публічних) послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону.

На рис. 1 умовно представлено анігіляційний вплив у розвитку вітчизняного законодавства

України у сфері адмінпослуг і критичної інфраструктури та неоголошеної війни рф. Власне кажучи, в Україні намагались системно підходити до визначення заходів для забезпечення сталого розвитку України, але повномасштабна агресія рф перешкоджала на кожному із важливих етапів реалізації таких заходів. Для прикладу, навіть термін публічні послуги у вітчизняному законодавстві був закріплений лише у 2021 році. Потім мали складнощі із визначенням уповноваженого органу у сфері захисту критичної інфраструктури. Лише у 2022 році було прийняте остаточне рішення закріпити такий статус за Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації. Як результат, Держспецзв'язку відтепер має забезпечувати ведення й оновлення реєстру всіх об'єктів критичної інфраструктури (а це на хвилинку 17 секторів). При цьому відзначимо, що до того часу Держспецзв'язку були відповідальними лише за ведення й оновлення реєстру об'єктів інформаційної критичної інфраструктури. Крім того, неоднозначним був шлях у розробці та схваленні Національного плану захисту критичної інфраструктури, адже цей процес зайняв 2 роки після прийняття Закону України «Про критичну інфраструктуру». Таких прикладів можна навести безліч, але найголовніше, на чому слід зацентувати увагу – це бажання українців жити в безпеці та кращому світі, ніж той, що створений у рф [3–4; 9].

Отже, до повномасштабної агресії в Україні було запроваджено чимало інновацій у сфері надання публічних послуг. Проте наша держава не була готова до збройного нападу рф, тому Україна адаптується до цих нових умов в режимі воєнного стану паралельно відвойовуючи власні території, суверенітет і цілісність. Ще у 2021 році було схвалено Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [2; 5; 9], що є свідченням розуміння на вищому рівні держави важливості саме безпеки особистості та суспільства загалом. У той же час, реалізація

цього правового документу та інших в Україні є надзвичайно ускладненою.

Згідно із Законом України «Про критичну інфраструктуру» цю інфраструктуру доречно характеризувати як комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих структур або об'єктів, що забезпечують виконання життєво важливих функцій, а наслідки від порушення належної роботи об'єктів критич-

ної інфраструктури можуть бути катастрофічними [7]. Саме принцип стійкості забезпечення критичної інфраструктури покладений в основу категоризації її об'єктів:

- 1) загальнодержавного рівня;
- 2) регіонального рівня;
- 3) локального рівня;
- 4) об'єктового рівня (рис. 2).

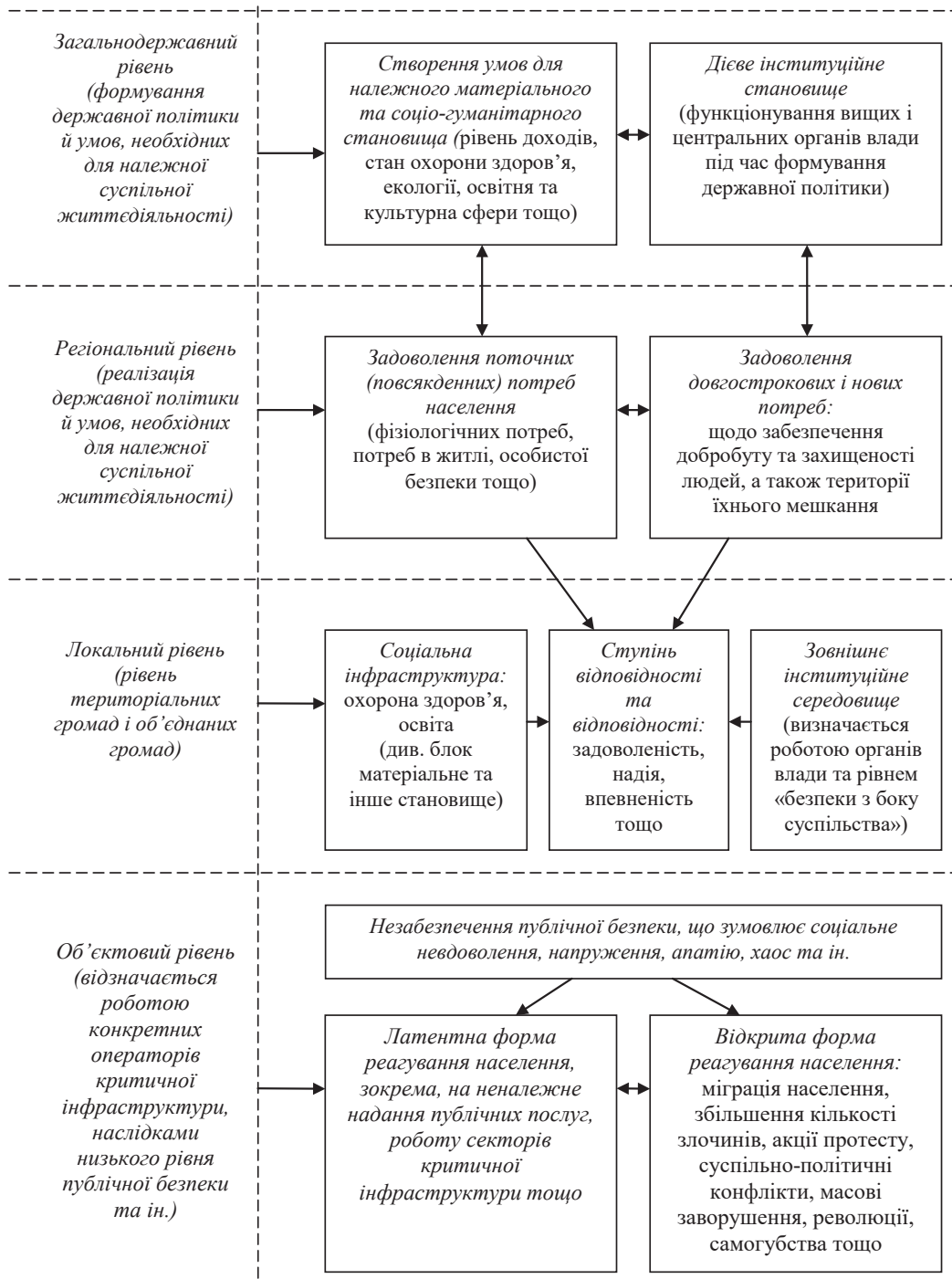

Рис. 2. Рівні державного управління як критичної інфраструктури

Джерело: авторська розробка

З урахуванням даної особливості категоризації об'єктів критичної інфраструктури здійснюється також визначення рівнів Національної системи захисту такої інфраструктури. Серед цих рівнів можна виокремити центральний, регіональний, локальний і об'єктовий. При цьому з 2022 року координаційним суб'єктом у сфері захисту критичної інфраструктури визнано Держспецзв'язку. Слід відзначити, що за рівневим принципом також відбувається надання публічних послуг в Україні. Власне кажучи, вони надаються на всіх рівнях держуправління, але найбільше на стратегічних, які є найбільш наближеними до агрегації потреб населення.

Критична інфраструктура та система державного управління повинні забезпечувати задоволення найважливіших інтересів держави, суспільства та громадян, що може відбуватися в різних векторах (секторах). У цьому контексті набувають актуальності аспекти, пов'язані з визначенням принципів належної побудови критичної інфраструктури й упровадженням «публічності» влади з метою забезпечення публічної безпеки та вчасного попередження кризових і надзвичайних ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури. Система управління такими об'єктами у своїй основі повинна мати потужний методологічний фундамент.

Розгляд інформації на сайті Міністерства цифрової трансформації України [1] дав змогу стверджувати, що в умовах неоголошеної війни серед українців найбільш популярними визнаються такі публічні послуги:

- запровадження «Документа»;
- продовження дії недійсних паспортних документів;
- надання статусу внутрішньо-переміщеної особи та допомоги таким особам;
- реєстрація транспортних засобів та видача посвідчень водія;
- реєстрація актів цивільного стану (народження, смерті чи шлюбу) та інші.

Ці та інші публічні послуги надають різні інституції, проте одним із ключових суб'єктів у наданні таких послуг є Центри надання адміністративних послуг. До повномасштабної агресії РФ в Україні зростала мережа (кількість) Центрів надання адміністративних послуг в Україні. Так, у 2020 році в Україні функціонувало 1312 таких Центрів, у 2023 році – 4750, а на початок 2024 року – 4655. Сьогодні серед цих центрів створено 2862 віддалених робочих місця, а також 31 мобільний Центр надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП). Насправді на ці інсти-

туції покладено значну відповідальність щодо підтримки публічної безпеки, що включає «безпеку для суспільства». Якщо б регіональні та локальні інституції функціонували не результативно в Україні за сучасних умов, то можна було б очікувати негативну реакцію з боку суспільства, зокрема у вигляді ще більшого міграційного відтоку наших громадян за кордон, збільшення кількості акцій протесту, суспільних конфліктів та ін.

Через агресію РФ ЦНАПи, що розташовані в зоні бойових дій, тимчасово не працюють або працюють без електрики, під загрозою раптових обстрілів тощо. З метою забезпечення належного рівня публічної безпеки Міністерство цифрової трансформації України (далі – Мінцифри) створило мапу ЦНАПів, що працюють під час війни [1]. На цій мапі можна дізнатися про найближчий ЦНАП, графік його роботи і контактний номер. Після відвідування ЦНАПу можна залишити відгук про візит, скориставшись QR-кодом, що розміщений у приміщенні центру, або на мапі Мінцифри, обравши відповідний ЦНАП.

Зрозуміло, що через війну РФ складно отримати інформацію про стан задоволеності громадян отриманими послугами в Херсонській, Луганській, Донецькій області та Автономній Республіці Крим. У той же час, можемо зазначити, що в липні 2024 році лідерами за кількістю функціонуючих Центрів є Львівська область, Черкаська область, Одеська область, Тернопільська область та Дніпропетровська область. Крім того, у липні 2024 році лідерами за рівнем доступності й якості публічних послуг (згідно з відгуками людей) є такі області, як Чернігівська, Івано-Франківська, Черкаська, Сумська та Львівська. У 2023 році ці регіони також були оцінені громадянами високо [1]. Підкреслимо, що кількість ЦНАПів не означає високу якість наданих послуг.

Згідно з інформацією Мінцифри громадяни дещо більш високо оцінюють перелік адміністративних послуг [там само]. Проте розрив у показниках не великий. Це вказує на те, що, по-перше, якість сервісу ще потребує вдосконалення. А по-друге, громадяни готові потерпіти в сервісі, але для них важливим є спектр публічних послуг, які вони отримують. Основна причина незадоволеності громадян в отриманих послугах у ЦНАПах – це тривале обслуговування та довга черга в приміщенні центрів. Крім того, громадяни вказували такі причини незадоволеності послугами невчасне надання адмінпослуги, брак інформації про послугу, багато документів вимагають, незручна сплата за послуги, складна подача інформації тощо.

За інформацією Мінцифри, у 2023–2024 рр. ЦНАПи вдосконалюють свої роботи в декількох важливих напрямках. Так, 2286 Центрив вдосконалили свою роботу в напрямку інформаційні системи, 928 Центрив – свій електронний документообіг, а 430 Центрив – упровадили автоматизовану систему керування чергою [1].

Отже, значним викликом для державного управління як критичної інфраструктури загалом і сфери публічних послуг зокрема в Україні стало повномасштабне вторгнення рф. Проте воєнний стан не відмінє функцій держави щодо надання високоякісних публічних послуг. Відтак, важливим завданням для України є подальше вдосконалення системи державного управління в цьому напрямку, що можливе за рахунок розвитку публічно-приватного партнерства. Цей напрям визнано одним із перспективних, зокрема, у Законі України «Про критичну інфраструктуру». На наше переконання, це є логічним, адже значна частина об'єктів критичної інфраструктури знаходиться у приватній власності, тому саме оператори критичної інфраструктури повинні бути зацікавлені в забезпеченні її оптимальної роботи. У цьому контексті дієвим інструментом може бути публічно-приватне партнерство, визначення особливостей розвитку якого має становити предмет подальших наукових досліджень.

Висновки. Отже, сфера державного управління як критична інфраструктура в Україні функціонує в складних умовах воєнного стану. Швидке внесення змін до відповідних нормативно-правових актів дозволило оперативно вирішити ситуацію з наданням таких послуг в нових екстремальних умовах. Проте є ще питання, які потребують вирішення, вони стосуються вдосконалення управлінської практики надання публічних послуг, облаштування укриттів для громадян, які звертаються безпосередньо до органів влади за адміністративними (публічними) послугами.

Згідно з Законом «Про адміністративні послуги» на ЦНАПи покладено обов'язок надання послуг громадянам. Упровадження цього закону в українську правову систему є однією з умов для отримання допомоги в розмірі 50 млрд євро. Тому на ЦНАПи покладена дуже велика й відповідальна місія: по-перше, вони надають послуги населенню за принципом вчасність, доступність і безпековість, а по-друге, вони показують, що українці живуть за європейськими стандартами. Державні послуги необхідні для здорового та безпечного життя, тому це правильно, щоб громадяни мали до них доступ. Відтак, подальші наукові дослідження мають бути присвячені визначенню особливостей захисту секторів і об'єктів критичної інфраструктури.

REFERENCES:

1. Diia Tsenry [Diya Centers]. URL: <https://center.diiia.gov.ua/cnap-analytics>. [in Ukrainian].
2. Pomaza-Ponomarenko, A.L. (2024), Vplyv osvithnoho ta sotsialnoho faktoriv na systemu bezpeky: poperedzhennia sytuatsii nadzvychainoho ta kryzovoho kharakteru [The influence of educational and social factors on the security system: prevention of emergency and crisis situations], *Materialy vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy»* (14.04.2024 r.). Lviv: Liha-Pres, 2024. S. 242–246. [in Ukrainian].
3. Pomaza-Ponomarenko, A.L. Taraduda, D.V. (2024), Zakordonnyi dosvid zabezpechennia sotsialnoi bezpeky shliakhom stiikoho funktsionuvannia ob'ektiv krytychnoi infrastruktury ta pidvyshchenoi nebezpeky [Foreign experience of ensuring social security through the sustainable functioning of critical infrastructure objects and increased danger], *Nauka i tekhnika sohodni*. 2024. № 4 (32). S. 371-384.
4. Pomaza-Ponomarenko A.L., Taraduda D.V. Zabezpechennia stiikosti systemy derzhavnoho rehulivannia ob'ektiv pidvyshchenoi nebezpeky [Ensuring the stability of the system of state regulation of increased danger facilities and critical infrastructure facilities]// *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2024. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3461>. (data zvernennia 15.05.2024).
5. Pomaza-Ponomarenko, A.L. and Taraduda, D.V. (2024), Mekhanizmy zabezpechennia tsyvilnoi bezpeky Ukrainy: aspekty poperedzhennia NS na ob'ektakh viiskovo-promyslovoho kompleksu [Mechanisms for ensuring civil security of Ukraine: aspects of emergency prevention at the facilities of the military-industrial complex], *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka*. 2024. № 3 (44). URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2024/3/9732> (data zvernennia 15.05.2024).
6. Pro administrativni posluhy : Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 r. № 5203-VI. [On administrative services: Law of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
7. Pro krytychnu infrastrukturu : Zakon Ukrainy [On critical infrastructure: Law of Ukraine] vid 16.11.2021 r. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.
8. Klaver, M.H.A., Luijff, H.A.M., Nieuwenhuijs, A.H., Cavenne, F., Ulisse, A. and Bridegeman, G. (2008), “European risk assessment methodology for critical infrastructures”, *2008 First International Conference on Infrastructure Systems and Services: Building Networks for a Brighter Future*, IEEE, Piscataway, New Jersey, USA, 10-12 November 2008, pp. 1–5.

9. Pomaza-Ponomarenko, A., Taraduda, D., Leonenko, N., Poroka, S. and Sukhachov, M. (2024), "Ensuring the safety of citizens in times of war: aspects of the organization of civil defense", *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, vol. 14, issue 1, pp. 216–220.

10. Rinaldi, S.M., Peerenboom, J.P. and Kelly, T.K. (2001), "Identifying, understanding, and analyzing critical infrastructure interdependencies", *IEEE Control Systems Magazine*, vol. 21, issue 6, pp. 11–25.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.11>

Фердман Геннадій Петрович,

доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник,
заступник начальника Науково-дослідного центру Збройних Сил України
«Державний океанаріум» з наукової роботи Інституту Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська морська академія»
ORCID ID: 0000-0002-2023-1696

КОРУПЦІЯ: ОСНОВНА ПЕРЕШКОДА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

CORRUPTION: THE MAIN OBSTACLE TO THE DEVELOPMENT OF THE LAW ENFORCEMENT SYSTEM AND PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

У представленій статті розглядається проблема корупції як основної перешкоди для розвитку правоохоронної системи та публічного управління в Україні. Автором статті зазначено, що корупція пронизує всі рівні влади, від найвищих урядових посад до місцевих адміністрацій та правоохоронних органів, що підриває довіру громадян до державних інституцій, гальмує економічний розвиток та знижує якість надання державних послуг. Автор підкреслює, що відсутність належної відповідальності та поширені корупційні практики створюють ситуацію, коли злочинці уникають покарання, а громадяни втрачають віру у справедливість.

Автором статті також розглядаються наслідки корупції у публічному управлінні, які включають неефективне використання державних ресурсів, затримки у наданні послуг, створення перепон для бізнесу та відлякування іноземних інвесторів. В статті підкреслюється, що затримки у видачі дозволів, ліцензій та інших адміністративних послуг, викликані хабарництвом, суттєво уповільнюють економічний розвиток країни.

Автор пропонує комплексний підхід до боротьби з корупцією, який включає підвищення прозорості та підзвітності влади, зміцнення антикорупційних органів та активну участь громадянського суспільства. Зокрема, наголошується на важливості ролі громадських організацій, які повинні відігравати ключову роль у моніторингу та викритті корупційних дій, організації освітніх та інформаційних кампаній, що підвищують правосвідомість громадян. Журналістські розслідування також повинні привертати увагу до випадків корупції та стимулювати владу до рішучих дій.

Особливу увагу автор приділяє підтримці міжнародних партнерів, які можуть надати фінансову, технічну та консультативну допомогу в реалізації антикорупційних програм. Запровадження фінансових санкцій, заморожування активів та заборона в'їзду до своїх країн для осіб, причетних до корупційних дій, чинитиме додатковий тиск на уряд для проведення антикорупційних реформ. Загалом, автор підкреслює, що боротьба з корупцією вимагає всебічного та системного підходу, який включає залучення всіх зацікавлених сторін. Це сприятиме розвитку демократичних інститутів, підвищенню якості життя громадян та забезпеченню стійкого розвитку України.

Ключові слова: корупція, правоохоронна система, публічне управління, антикорупційні заходи, громадянське суспільство, міжнародна підтримка.

The presented article examines the problem of corruption as the main obstacle to the development of the law enforcement system and public administration in Ukraine. The author of the article states that corruption permeates all levels of government, from the highest government positions to local administrations and law enforcement agencies, which undermines citizens' trust in state institutions, slows down economic development and reduces the quality of public services. The author emphasizes that the lack of proper accountability and widespread corrupt practices create a situation where criminals avoid punishment and citizens lose faith in justice.

The author of the article also examines the consequences of corruption in public administration, which include inefficient use of public resources, delays in the provision of services, creation of obstacles for business and the deterrence of foreign investors. The article emphasizes that delays in issuing permits, licenses and other administrative services caused by bribery significantly slow down the country's economic development.

The author proposes a comprehensive approach to the fight against corruption, which includes increasing the transparency and accountability of the authorities, strengthening anti-corruption bodies and active participation of civil society. In particular, it is emphasized the importance of the role of public organizations, which should play a key role in monitoring and exposing corrupt practices, organizing educational and informational campaigns that increase legal awareness of citizens. Journalistic investigations should also draw attention to cases of corruption and stimulate the authorities to take decisive action.

The author pays special attention to the support of international partners who can provide financial, technical and advisory assistance in the implementation of anti-corruption programs. The introduction of financial sanctions, asset freezes and entry bans for individuals involved in corruption will put additional pressure on the government to implement anti-corruption reforms. In general, the author emphasizes that the fight against corruption requires a comprehensive and systematic approach, which includes the involvement of all interested parties. This will contribute to the development of democratic institutions, increase the quality of life of citizens and ensure the sustainable development of Ukraine.

Key words: *corruption, law enforcement system, public administration, anti-corruption measures, civil society, international support.*

Постановка проблеми. Корупція є однією з головних перешкод для ефективного функціонування правоохоронної системи та публічного управління в Україні. Вона пронизує всі рівні влади, від найвищих урядових посад до місцевих адміністрацій та правоохоронних органів. Це явище підриває довіру громадян до державних інституцій, гальмує економічний розвиток, знижує якість надання державних послуг та створює несприятливий клімат для іноземних інвестицій. Відсутність ефективних механізмів протидії корупції та безкарність корупціонерів сприяють подальшому поширенню цього негативного явища, що загрожує стабільності та процвітанням країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У останні роки проблема корупції в Україні стала об'єктом численних досліджень. Вчені, зокрема О. Бондаренко, Л. Герасіна, О. Гончарук, В. Гура, Д. Мельник, А. Мошнін, В. Пироговська, В. Погрібна, О. Предместніков, О. Славкова, Н. Сметаніна, А. Сухоставець, досліджували різні аспекти корупції, її вплив на економіку та суспільство, а також ефективні методи боротьби з нею. Їхні роботи показали, що для успішної боротьби з корупцією необхідна активна участь громадянського суспільства, прозорість у діяльності державних органів та підтримка міжнародних партнерів. Важливими висновками також є необхідність зміцнення антикорупційних інституцій та впровадження сучасних технологій для підвищення ефективності антикорупційних заходів.

Метою статті є вивчення впливу корупції на розвиток правоохоронної системи та публічного управління в Україні, а також розробка рекомендацій для підвищення ефективності антикорупційних заходів.

Виклад основного матеріалу. Нині корупція залишається однією з найбільших загроз для стабільності та розвитку України. Вона пронизує всі рівні влади та громадських інститутів, починаючи від найвищих урядових посад і закінчуючи місцевими адміністраціями та правоохоронними органами. Корупційні практики включають

підкуп, хабарництво, зловживання службовим становищем, відмивання грошей та інші форми незаконної діяльності. Ці явища серйозно підривають ефективність правоохоронної системи та публічного управління, оскільки сприяють поширенню безкарності, зниженню довіри громадян до державних інституцій і створюють перепони для економічного та соціального розвитку. Внаслідок корупції, державні ресурси використовуються неефективно, соціальні програми залишаються недофінансованими, а бізнес-середовище стає менш привабливим для інвестицій [5, с. 73-81]. Все це веде до поглиблення соціальної нерівності, зниження якості життя населення та зростання суспільної напруги, що в кінцевому результаті загрожує національній безпеці та суверенітету країни.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що корупція у правоохоронній системі є одним із найбільш явних прикладів того, як ця проблема підриває основи суспільства. Правоохоронна система України постійно зазнає ударів через корупційні практики, які стали настільки поширеними, що впливають на всі етапи судочинства – від розслідування злочинів до винесення вироків. Підкуп суддів та правоохоронців є однією з найпоширеніших форм корупції, яка призводить до ухвалення несправедливих рішень. Наприклад, кримінальні справи можуть бути закриті, а підозрювані – виправдані або отримати м'які вирoki в обмін на хабарі.

Такі корупційні практики створюють ситуацію, коли злочинці уникають відповідальності за свої дії, а жертви злочинів залишаються без справедливості. Це підриває довіру громадян до судової системи та правоохоронних органів, оскільки люди перестають вірити в можливість отримання справедливого правосуддя [14]. Коли громадяни бачать, що злочинці можуть уникнути покарання через хабарі, це сприяє поширенню відчуття безкарності та несправедливості в суспільстві.

Не можна проігнорувати той момент, що відсутність належної відповідальності для злочинців через корупцію створює умови для

збільшення кількості правопорушень. Люди, знаючи про можливість “вирішити питання” через хабарі, менш схильні до дотримання законів. Це не тільки підриває правопорядок, але й сприяє зростанню злочинності. Крім того, корупція всередині правоохоронних органів створює додаткові ризики, оскільки працівники правоохоронних структур можуть бути залучені до злочинних схем, використовуючи свої повноваження для власного збагачення.

Додатково, корупція в правоохоронній системі також має негативний вплив на міжнародний імідж України. Поширення корупційних практик унеможливує ефективну боротьбу з організованою злочинністю та тероризмом, що є критичними питаннями для міжнародної спільноти [3, с. 446-449]. У підсумку, це знижує рівень довіри до України з боку міжнародних партнерів та інвесторів, обмежуючи можливості для міжнародного співробітництва та інвестицій [1; 2]. Для більш детального розгляду проблеми корупції у правоохоронній системі України, принагідно загострити свою увагу на таблицю 1, яка висвітлює основні аспекти цього явища та його наслідки.

Отож, варто констатувати, що корупція в правоохоронній системі є однією з ключових проблем, яка перешкоджає розвитку правової держави та підриває основи суспільної стабільності. Боротьба з корупцією в цій сфері вимагає рішучих заходів, включаючи реформування правоохоронних органів, посилення контролю та підзвітності,

а також підвищення рівня правосвідомості громадян.

Неможливо не зазначити, що корупція не обмежується лише правоохоронною системою, вона також серйозно впливає на публічне управління. Хабарництво серед чиновників і державних службовців призводить до неефективного використання державних ресурсів та затримок у наданні послуг. Чиновники, використовуючи свої посади для особистого збагачення, можуть вимагати хабарі за вирішення питань, що мають вирішуватися безкоштовно та в межах їхніх службових обов’язків [7]. Це створює додаткові перепони для бізнесу, відлякуючи іноземних інвесторів, які не готові працювати в умовах корупції та непрозорості. Затримки у видачі дозволів, ліцензій та інших адміністративних послуг, викликані хабарництвом, суттєво сповільнюють економічний розвиток країни [4, с. 16-26].

Корупція у сфері публічного управління призводить до того, що державні ресурси використовуються не за призначенням або неефективно. Наприклад, бюджетні кошти, призначені для інфраструктурних проєктів, можуть бути частково привласнені чиновниками, що призводить до недобудов або неякісного виконання робіт. Це не лише гальмує розвиток економіки, але й знижує якість життя громадян, оскільки важливі проєкти не виконуються вчасно або не відповідають стандартам.

В результаті корупції, економічна стабільність країни підривається, а її конкурентоспроможність

Таблиця 1

Корупція у правоохоронній системі України

№	Аспект	Опис
1	Поширеність корупційних практик	Правоохоронна система України постійно зазнає ударів через корупційні практики, які впливають на всі етапи судочинства – від розслідування злочинів до винесення вироків.
2	Форми корупції	Підкуп суддів та правоохоронців є однією з найпоширеніших форм корупції. Кримінальні справи можуть бути закриті, а підозрювані – виправдані або отримати м'які вироки в обмін на хабарі.
3	Наслідки для судової системи	Корупційні практики призводять до ухвалення несправедливих рішень, коли злочинці уникають відповідальності, а жертви залишаються без справедливості.
4	Наслідки для суспільства	Підривається довіра громадян до судової системи та правоохоронних органів. Люди перестають вірити в можливість отримання справедливого правосуддя, що сприяє поширенню відчуття безкарності та несправедливості.
5	Вплив на правопорядок	Відсутність відповідальності для злочинців створює умови для збільшення кількості правопорушень. Люди менш схильні до дотримання законів, що підриває правопорядок і сприяє зростанню злочинності.
6	Вплив на міжнародний імідж	Поширення корупційних практик унеможливує ефективну боротьбу з організованою злочинністю та тероризмом. Це знижує рівень довіри до України з боку міжнародних партнерів та інвесторів.

Джерело: авторська розробка.

на міжнародному рівні зменшується. Інвестори віддають перевагу країнам з нижчим рівнем корупції, де можна працювати прозоро та без страху за свої інвестиції [9, с. 60-66]. Це призводить до втрати потенційних інвестицій, які могли б сприяти економічному зростанню, створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя населення. Для кращого розуміння впливу корупції на публічне управління, нижче наведено таблицю 2., яка деталізує основні аспекти цього явища та його наслідки.

В цілому, корупція у публічному управлінні має серйозний негативний вплив на економіку, соціальну сферу та інвестиційну привабливість країни. Вона призводить до неефективного використання державних ресурсів, знижує якість надання послуг та створює перешкоди для бізнесу. Це, у свою чергу, сприяє відлякуванню іноземних інвесторів та уповільнює економічний розвиток країни. З метою подолання цих негативних явищ, необхідно вжити всебічних заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією. В цьому контексті, слід підкреслити, що боротьба з корупцією потребує системного підходу, який включає підвищення прозорості, зміцнення антикорупційних органів та активну участь громадянського суспільства [11; 15]. Громадянське суспільство має відігравати ключову роль у боротьбі з корупцією. Необхідно підтримувати активність громадських організацій, журналістські розслідування та залучення міжнародних партнерів, щоб сприяти виявленню та викриттю корупційних схем [6, с. 106-110]. Це забезпечить суспільний контроль над діями державних органів та посадових осіб, стимулюючи прозорість та підзвітність.

Громадські організації повинні ставати ініціаторами антикорупційних кампаній,

моніторингу діяльності державних органів та адвокації за реформи. Вони мають організувати тренінги, семінари та інформаційні кампанії для підвищення обізнаності громадян про їхні права та способи захисту від корупційних дій. Освітні заходи сприятимуть створенню суспільства, яке не лише усвідомлює масштаби проблеми, але й готове активно протидіяти корупції. Журналістські розслідування повинні відігравати важливу роль у висвітленні випадків корупції. Незалежні медіа та розслідувальні журналісти мають виявляти приховані схеми, які залишаються поза увагою правоохоронних органів. Публікація таких матеріалів повинна призводити до громадського обурення та тиску на владу, змушуючи її діяти [12]. Суспільний резонанс від таких розслідувань сприятиме прозорості та відповідальності у публічному управлінні. Залучення громадянського суспільства до антикорупційної діяльності потребує підтримки та заохочення. Це допоможе створити ефективну систему контролю та забезпечити постійний тиск на корупціонерів, що, в свою чергу, сприятиме зниженню рівня корупції в Україні.

Важливо додати, що для ефективної боротьби з корупцією необхідна консолідація зусиль як громадських, так і державних інституцій. Державні органи повинні активно співпрацювати з громадянським суспільством, сприяючи доступу до інформації та забезпечуючи прозорість своїх дій. Спільні зусилля дозволять створити системний підхід до боротьби з корупцією, де кожен з учасників виконує свою роль. Необхідно створювати та підтримувати платформи для співпраці між урядом, громадськими організаціями та бізнесом. Такі платформи можуть включати регулярні зустрічі, спільні проекти та ініціативи, що сприяти-

Таблиця 2

Вплив корупції на публічне управління в Україні

№	Аспект	Опис
1	Поширеність корупційних практик	Хабарництво серед чиновників і державних службовців призводить до неефективного використання державних ресурсів та затримок у наданні послуг.
2	Форми корупції	Чиновники, використовуючи свої посади для особистого збагачення, можуть вимагати хабарі за вирішення питань, що мають вирішуватися безкоштовно та в межах їхніх службових обов'язків.
3	Наслідки для економіки	Бюджетні кошти, призначені для інфраструктурних проектів, можуть бути частково привласнені чиновниками, що призводить до недобудов або неякісного виконання робіт.
4	Наслідки для суспільства	Корупція гальмує розвиток економіки та знижує якість життя громадян, оскільки важливі проекти не виконуються вчасно або не відповідають стандартам.
5	Вплив на інвестиції	Інвестори віддають перевагу країнам з нижчим рівнем корупції, що призводить до втрати потенційних інвестицій.

Джерело: розробка автора.

муть обміну інформацією та координації дій [13]. Важливо забезпечити залучення всіх зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень, що стосуються антикорупційної політики. Антикорупційні органи повинні мати повноваження та ресурси для ефективної роботи, а також бути незалежними від політичного впливу. Вони повинні діяти у тісній співпраці з громадянським суспільством, яке може надавати інформацію про корупційні дії та допомагати в розслідуваннях. Важливо також залучати до співпраці міжнародних партнерів, які можуть надати технічну та фінансову допомогу [8, с. 1-15].

При цьому не слід забувати про підвищення правосвідомості громадян, яке є критично важливим аспектом у боротьбі з корупцією. Громадяни повинні знати свої права, розуміти, як діяти у випадках корупції, та бути готовими до активних дій проти цього явища. Освітні програми мають включати інформацію про механізми запобігання та боротьби з корупцією, права громадян у відносинах з державними органами, а також способи захисту своїх прав. Це можуть бути як формальні освітні програми в школах і університетах, так і неформальні тренінги та семінари для різних груп населення. Інформаційні кампанії мають використовувати різні медіа-канали для донесення інформації про корупцію та способи її подолання. Соціальні мережі, телебачення, радіо, друковані ЗМІ можуть бути ефективними інструментами для підвищення обізнаності населення. Особливу увагу слід приділити доступності інформації для різних соціальних груп, включаючи молодь, людей похилого віку, сільських жителів. Активна участь громадян у боротьбі з корупцією передбачає також використання механізмів громадського контролю, таких як участь у громадських радах при державних органах, моніторинг діяльності влади, подання звернень і скарг щодо корупційних дій [10, с. 347-351]. Важливо, щоб громадяни відчували підтримку з боку держави та громадських організацій у своїй антикорупційній діяльності.

Загалом, підвищення правосвідомості громадян та спільні зусилля державних і громадських інституцій є ключовими аспектами ефективної боротьби з корупцією. Це дозволить створити стійку систему протидії корупції, забезпечити прозорість і підзвітність влади, а також підвищити рівень довіри громадян до державних інституцій.

Останнім, але не менш важливим, є питання підтримки міжнародних партнерів, яка відіграє ключову роль у боротьбі з корупцією. Варто залучити міжнародні організації та іноземні уряди для

надання фінансової, технічної та консультативної допомоги в реалізації антикорупційних програм. Фінансова допомога повинна спрямовуватися на підтримку діяльності громадських організацій, які займаються моніторингом корупційних дій та організують інформаційні кампанії. Міжнародні фонди можуть надавати гранти для розробки освітніх програм з антикорупційної тематики, проведення тренінгів для активістів та підтримки журналістських розслідувань. Це дозволить підвищити обізнаність громадян про корупцію та методи боротьби з нею, а також покращить підготовку антикорупційних активістів.

Технічна допомога повинна включати надання сучасних технологій та обладнання, яке необхідне для ефективної боротьби з корупцією. Це можуть бути комп'ютерні системи для аналізу даних, обладнання для проведення аудіо- та відеоспостереження, програмне забезпечення для відстеження фінансових операцій [8, с. 1-15]. Така допомога дозволить підвищити ефективність роботи антикорупційних органів та забезпечити їхню технологічну оснащеність, що сприятиме швидшому та точнішому виявленню корупційних схем.

Консультативна допомога має включати надання експертних консультацій та рекомендацій щодо розробки та впровадження антикорупційних заходів. Міжнародні експерти можуть ділитися своїм досвідом у розробці стратегій боротьби з корупцією, підготовці законодавчих ініціатив та проведенні розслідувань. Обмін досвідом з країнами, які вже успішно впровадили антикорупційні реформи, допоможе уникнути поширених помилок та застосовувати найкращі практики, що сприятиме ефективнішій боротьбі з корупцією в Україні.

Доречно додати, що міжнародні партнери повинні впроваджувати санкції проти корумпованих осіб. Запровадження фінансових санкцій, заморожування активів та заборона в'їзду до своїх країн для осіб, причетних до корупційних дій, чинитиме додатковий тиск на уряд для проведення антикорупційних реформ. Це сприятиме зниженню рівня корупції, оскільки корумповані чиновники втрачатимуть можливість використовувати свої незаконно здобуті кошти за кордоном. Міжнародні партнери також мають організувати навчання та обмін досвідом для українських антикорупційних органів та активістів. Тренінги, семінари та стажування за кордоном дадуть можливість українським фахівцям вивчати успішні практики боротьби з корупцією в інших країнах [6, С. 106-110]. Такі заходи сприятимуть

підвищенню професійного рівня українських фахівців та впровадженню ефективних методів роботи в Україні.

Загалом, можна сказати, що міжнародна інвестиційна підтримка є невід'ємною частиною системної стратегії боротьби з корупцією. Вона забезпечить необхідні ресурси, знання та тиск, які сприятимуть проведенню реформ та створенню прозорої та підзвітної системи управління в Україні.

Підсумовуючи, варто констатувати, що боротьба з корупцією в Україні вимагає всебічного та системного підходу, який включає активну участь громадянського суспільства, підтримку міжнародних партнерів та консолідацію зусиль державних і громадських інституцій. Громадські організації та незалежні медіа мають відігравати ключову роль у виявленні та викритті корупційних схем, забезпечуючи прозорість та підзвітність влади. Освітні та інформаційні кампанії повинні підвищувати обізнаність громадян про їхні права та способи захисту від корупційних дій. Міжнародні партнери можуть надати суттєву підтримку, надаючи фінансову, технічну та консультативну допомогу, а також впроваджуючи санкції проти корумпованих осіб. Спільні зусилля уряду, громадських організацій та міжнародних партнерів сприятимуть створенню ефективної системи протидії корупції. Необхідно також забезпечити незалежність та повноваження антикорупційних органів, щоб вони могли діяти без політичного тиску та ефективно виконувати свої функції. Підвищення правосвідомості громадян, залучення їх до антикорупційних ініціатив та громадського контролю сприятимуть стійкому зниженню рівня корупції. Отже, лише через координацію дій між різними учасниками процесу, підвищення прозорості та підзвітності, а також активну участь громадянського суспільства можна досягти значущих результатів у боротьбі з корупцією. Це сприятиме зміцненню демократичних інститутів, підвищенню якості життя громадян та забезпе-

ченню стійкого розвитку України.

Висновки та пропозиції. Наразі в Україні корупція є однією з найбільших перешкод для ефективного функціонування правоохоронної системи та публічного управління. Вона пронизує всі рівні влади, підриваючи довіру громадян до державних інституцій, гальмуючи економічний розвиток та знижуючи якість надання державних послуг. Відсутність належної відповідальності та поширені корупційні практики створюють ситуацію, коли злочинці уникають покарання, а громадяни втрачають віру у справедливість. Корупція також серйозно впливає на публічне управління, призводячи до неефективного використання державних ресурсів та створюючи перепони для бізнесу, що відлякує іноземних інвесторів. Затримки у видачі дозволів, ліцензій та інших адміністративних послуг, викликані хабарництвом, уповільнюють економічний розвиток країни. Для подолання цих негативних явищ необхідно підвищити прозорість та підзвітність влади, зміцнити антикорупційні органи та забезпечити активну участь громадянського суспільства. Громадські організації повинні відігравати ключову роль у моніторингу та викритті корупційних дій, організації освітніх та інформаційних кампаній, що підвищують правосвідомість громадян. Журналістські розслідування мають привертати увагу до випадків корупції, стимулюючи владу до рішучих дій. Важливим аспектом є підтримка міжнародних партнерів, які можуть надати фінансову, технічну та консультативну допомогу. Вони також можуть впроваджувати санкції проти корумпованих осіб, чинячи додатковий тиск на уряд для проведення антикорупційних реформ. Загалом, комплексний та системний підхід, що включає залучення всіх зацікавлених сторін, є необхідним для успішної боротьби з корупцією. Це сприятиме розвитку демократичних інститутів, підвищенню якості життя громадян та забезпеченню стійкого розвитку України.

REFERENCES:

1. Akimov O. (2024). Innovative approaches to ensuring effective anti-corruption policy in the context of modern public administration challenges. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*. 2024. No. 1. P. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.1.3> [in Ukrainian].
2. Akimova, L. (2024). Systema antykoruptsiinykh zakhodiv v konteksti pidvyshchennia efektyvnosti pravookhoronnoi diialnosti ta protydii kolaboratsionizmu v derzhavnomu upravlinni [The system of anti-corruption measures in the context of improving the efficiency of law enforcement activities and combating collaboration in public administration]. *Public Administration and Local Government*, 1, 10–16, doi: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-1-2> [in Ukrainian].
3. Bondarenko O. S. (2023). Koruptsiia v pravookhoronnykh orhanakh: prychny ta systema zakhodiv protydii [Corruption in law enforcement agencies: causes and system of countermeasures]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 1. pp. 446–449. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278022/272772> [in Ukrainian].
4. Herasina L., Pohribna V. (2021). Koruptsiia v Ukraini ta sviti yak tryher poslablennia derzhavnosti [Corruption in Ukraine and the world as a trigger for the weakening of statehood]. *Ukrainskyi sotsiolohichnyi zhurnal*. № 26.

2021. pp. 16-26. Retrieved from: <file:///C:/Users/1/Downloads/21470-Article%20Text-38862-1-10-20230321.pdf> [in Ukrainian].

5. Hura V. (2022). Koruptsiia: poniattia ta vydy, prychny vynyknennia [Corruption: concepts and types, causes of occurrence]. *Ekonomichniy analiz*. Tom 32. № 2. pp. 73-81. Retrieved from: <file:///C:/Users/1/Downloads/2028-6565658030-1-PB.pdf> [in Ukrainian].

6. Moshnin A. (2022). Koruptsiia u suchasni Ukraini: stan ta napriamy protydii [Corruption in modern Ukraine: state and countermeasures]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*. № 2 (62). pp. 106-110. Retrieved from: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2144/2642> [in Ukrainian].

7. Maistrenko, K. M. (2024). The role of law enforcement agencies in the fight against corruption and collaborationism: from practice to the improvement of public administration / K. M. Maistrenko, L. M. Akimova, O. O. Akimov // Scientific notes of V. I. Vernadsky TNU . Series: Public management and administration. 2024. Vol. 35(74), No. 1. P. 117–122. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.1/20>. [in Ukrainian].

8. Pyrohovska V. O., Predmestnikov O. H., Honcharuk O. V. (2024). Zapobihannia koruptsii v orhanakh derzhavnoi vlady Ukrainy: rol administratyvnoho prava [Prevention of corruption in state authorities of Ukraine: the role of administrative law]. *Akademichni vizii*. № (27). pp. 1-15. Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/836/765> [in Ukrainian].

9. Slavkova O., Sukhostavets A. (2022). Osoblyvosti ta prychny vynyknennia koruptsii v orhanakh derzhavnoi vlady [Peculiarities and causes of corruption in state authorities]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*. № (11). pp. 60-66. Retrieved from: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/232/226> [in Ukrainian].

10. Smetanina N. V., Melnyk D. S. (2023). Polityka protydii koruptsii – shliakhy vdoskonalennia ta suchasnyi stan [Anti-corruption policy – ways of improvement and current state]. *Elektronne naukove vydannia “Analitychno-porivnialne pravoznavstvo”*. № 3. pp. 347-351. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284798/278861> [in Ukrainian].

11. Bobrovska O., Lysachok , A., Kravchenko , T., Akimova , L., & Akimov O. (2021). The current state of investment security in ukraine in the context of covid-19 and its impact on the financial and economic situation of the state. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(36), 233–242. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227770> [in Ukrainian].

12. Dokienko, L.M. Klymenko, V.V. & Akimova, L. M. (2011), Investment management: training. Guide, Akademyvydav, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

13. Klymenko, V.V. Akimova, L.M. & Dokienko, L.M. (2015), Finansovyj rynek [Financial Market], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

14. Kryshtanovych, M., Akimova, L., Shamrayeva, V., Karpa, M., & Akimov, O. (2024). Problems of European integration in the construction of EU security policy in the context of counter-terrorism. *International Journal of Safety and Security Engineering*. – 2022. – Vol. 12, No. 4. – pp. 501-506. <https://doi.org/10.18280/ijss.120411>

15. Marchenko A., Akimova L., Akimov O. (2021) The current state of ensuring the effectiveness of coordination of anticorruption reform. *Alta: Journal of interdisciplinary research*, Vol. 11, Issue 2, Special issue XX, 78-83.

УДК 336.1:351.86

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.12>

Штанцель Сергій Едуардович,

кандидат технічних наук,

докторант кафедри публічного адміністрування

ПАТ "Вищого навчального закладу "Міжрегіональна академія управління персоналом"

ORCID ID: 0009-0006-8286-1040

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

STRATEGIES FOR ENSURING FINANCIAL SECURITY AS A COMPONENT OF THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

У статті здійснено історичний аналіз основних етапів розвитку концептуальних підходів до забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. Визначено поняття фінансова безпека з точки зору стану захищеності національних інтересів держави у фінансовій сфері. Уточнено наукову категорію стратегія публічного управління в сфері фінансової безпеки з позиції теорії стратегічного планування та управління як узагальнену модель курсу дій довгострокового характеру у формі сукупності цілей (пріоритетів), завдань та заходів, способів їх досягнення, законодавчо закріплених на національному рівні повноважними суб'єктами управління. Запропоновано періодизацію документів стратегічного характеру, на основі яких відбувається публічне управління у сфері фінансової безпеки: період 1997 – 2003 років – етап зародження концептуальних засад національної безпеки та захисту економічних, фінансових інтересів шляхом формування відповідних стратегічних напрямків роботи виконавчих органів влади; період 2003 – 2018 років – формування законодавчого підґрунтя для розробки стратегій публічного управління в сфері захисту національних інтересів, в тому числі у фінансовій сфері; з 2018 року – прийняття нового законодавства з регулювання національної безпеки та відповідно зміна стратегій та концептуальних підходів до захисту національних інтересів у фінансовій сфері. Акцентовано увагу на тому, що у системі національної безпеки та відповідних стратегіях містяться окремі напрямки державної політики у фінансовій сфері. Така ситуація пов'язана насамперед з тим, що до законодавчо визначених повноважень Ради з національної безпеки й оборони України належить лише прийняття рішень щодо стратегічних національних інтересів України напрямків та концептуальних підходів забезпечення національної безпеки у різних сферах, фінансовій в тому числі. Виділено проблемні питання стратегій публічного управління у фінансовій сфері, зокрема їх неузгодженість з іншими стратегіями центральних органів виконавчої влади, не актуальність їх окремих положень, неузгодженість з методикою розрахунку стану фінансової безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансові інтереси держави, національні інтереси у фінансовій сфері, національна безпека, національні інтереси.

The article provides a historical analysis of the main stages of development of conceptual approaches to ensuring financial security as a component of national security. The concept of financial security is defined in terms of the state of protection of national interests of the State in the financial sphere. The scientific category of the strategy of public administration in the field of financial security has been clarified from the standpoint of the theory of strategic planning and management as a generalized model of the course of actions of a long-term nature in the form of a set of goals (priorities), tasks and measures, ways to achieve them, legislatively fixed at the national level by authorized subjects of management. It offers periodization of documents of strategic character, on the basis of which public management in the sphere of financial security takes place: the period 1997-2003 – the stage of origin of conceptual foundations of national security and protection of economic, financial interests by formation of corresponding strategic directions of work of executive bodies of power; 2003-2018 – formation of the legislative basis for the development of public administration strategies in the field of protection of national interests, including in the financial sphere; since 2018 – the adoption of new legislation on the regulation of national security and, accordingly, a change in strategies and conceptual approaches to protecting national interests in the financial sphere. The attention is focused on the fact that the national security system and relevant strategies contain separate directions of state policy in the financial sphere. This situation is primarily due to the fact that legally defined powers of the National Security and Defense Council of Ukraine include only decision-making on strategic national interests of Ukraine directions and conceptual approaches to national security in various spheres, including financial. The problematic issues of public administration strategies in the financial sphere, in particular their inconsistency with other strategies of the central executive authorities, not the relevance of their individual provisions, inconsistency with the methodology for calculating the state of financial security, have been allocated.

Key words: financial security, financial interests of the state, national interests in the financial sphere, national security, national interests.

Постановка проблеми. Встановлення стратегічних орієнтирів та концептуальних підходів до реалізації публічного управління спрощує виконання функцій, завдань та заходів повноважних суб'єктів управління у фінансовій сфері. такі орієнтири повинні оновлюватися зі зміною внутрішніх, зовнішніх загроз фінансовій безпеці та національним фінансовим інтересам. Здатність державних органів влади до розробки, оновлення та впровадження стратегій публічного управління підвищує ступінь довіри суб'єктів господарювання та громадян до їх діяльності. Тому актуальною є проблематика дослідження наявних стратегій та концептуальних підходів до захисту національних інтересів України у фінансовій сфері, їх відповідність сучасним викликам, ризикам та загрозам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняними науковцями та експертами у сфері забезпечення фінансової безпеки достатньо повно висвітлюється проблематика, яка стосується аналізу наявних стратегічних документів публічного управління для формування системи поглядів щодо захисту фінансових інтересів держави. Стратегічні пріоритети та концептуальні підходи до забезпечення фінансової безпеки як складової економічної та національної безпеки висвітлені в наукових розвідках Барановського О. І. [1-2], Басса Д. Я. [3], Єрмошенка М. М. [4], Жарчука В. А. [5], Зачосової Н. В. [6], Кириченко Ю. М. [7], Свистуна Я. В., Загуменної Ю. О. [18], Хвостенко В. С. [21]. В цілому вчені сходяться на думці про відсутність повноцінної стратегії управління державними фінансами, виділяючи окремі стратегічні напрямки в роботі повноважних органів влади. Тож погоджуємося з думкою щодо доцільності розробки цілісної стратегії у фінансовій сфері для більш ефективного публічного управління.

Н. В. Зачосова розглядає питання та етапи формування стратегії фінансової безпеки, визначаючи інтереси держави у грошово-кредитній, бюджетній, податковій, валютній, банківській сферах, ринку фінансових послуг України [6]. В. С. Хвостенко розглядає концептуальні підходи до розробки стратегії фінансової безпеки України [21]. Проте, в цілому в літературі існує прогалина щодо вивчення актуальних стратегій публічного управління у сфері фінансової безпеки як складової національної безпеки, насамперед, взаємозгодженості наявних стратегій у фінансовій сфері з наявними стратегіями у сфері забезпечення національної безпеки.

Мета статті полягає в емпіричному дослідженні актуальних діючих стратегій публічного

управління у сфері фінансової безпеки як складової національної безпеки, а саме їх відповідності сучасним національним інтересам держави, узгодженості з курсом дій (планом дій) у сфері забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження фінансової безпеки як складової національної безпеки актуально, зважаючи на розгляд цього поняття з точки зору стану захищеності національних інтересів держави у фінансовій сфері.

Розглядатимемо стратегію публічного управління в сфері фінансової безпеки з позиції теорії стратегічного планування та управління як узагальнену модель курсу дій довгострокового характеру у формі сукупності цілей (пріоритетів) [4, с. 20], завдань та заходів, способів їх досягнення, законодавчо закріплених на національному рівні повноважними суб'єктами управління.

До документів стратегічного характеру, на основі яких відбувається публічне управління у сфері фінансової безпеки, віднесемо:

1. На період 1997 – 2003 років – Концепція (основи державної політики) національної безпеки України (Постанова ВРУ від 22 липня 2003 № 3/97-ВР, що втратила чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV) [8].

2. На період 2003 – 2018 років – Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV (втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року №2469-VIII) [9; 10].

Поділяємо думку Басса Д. Я. [3], що в Концепції (основи державної політики) національної безпеки України 1997 року [8] не приділено достатньої уваги фінансовій безпеці, не визначено відповідного поняття, її місця в системі національної безпеки.

Водночас, згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV визначено поняття «національна безпека» – як «захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання, нейтралізація реальних, можливих загроз національним інтересам у сферах фондових ринків, обігу цінних паперів, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, податково-бюджетної, митної політики, ринку банківських послуг, монетарної та валютної політики» як сферах державного управління [10].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV також частково були визначені загрози фінансовій безпеці (хоча прямо загрози не були зазначені, а опосередковано через ідентифікацію негативних чинників впливу на економічну безпеку): суттєве скорочення ВВП; нестабільність правового регулювання відносин у сфері фіскальної (фінансової) політики держави; відсутня програма запобігання фінансовим кризам; ріст кредитних ризиків; великий ступінь боргової залежності держави, критичний обсяг державних зовнішнього, внутрішнього боргу [10].

В Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV лише містяться окремі напрямки державної політики у фінансовій сфері, натомість відсутній цілісний механізм забезпечення фінансових інтересів країни, не сформовані системо утворюючі елементи її регулювання [10].

Відзначимо, що така ситуація пов'язана насамперед з тим, що до законодавчо визначених повноважень Ради з національної безпеки й оборони України належить лише прийняття рішень щодо стратегічних національних інтересів України напрямків та концептуальних підходів забезпечення національної безпеки у різних сферах, фінансовій в тому числі [11]. Серед функцій Ради з національної безпеки й оборони як вищого державного органу колегіального керівництва – контроль та координація за діяльністю органів виконавчої влади у мирний, воєнний час, в періоди кризових ситуацій, надзвичайних подій [11]. До складу Ради входять саме Голова Національного банку України, Міністр фінансів, Голова Державної служби фінансового моніторингу України [11]. Тож на повноважних суб'єктів управління, відповідальних за національну безпеку, покладено завдання та функції щодо визначення системи поглядів та напрямків державної політики у фінансовій сфері.

До напрямків державної політики з питань національної безпеки у фінансовій сфері згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV віднесено: реформування податкової системи, пожвавлення фінансово-кредитної сфери, припинення відтоку капіталу за кордон, скорочення рівня поза банківського обігу грошової маси, збалансований розвиток бюджетної сфери, внутрішня та зовнішня захищеність національної валюти, її стабільність, захист інтересів вкладників та в цілому фінансового ринку, виважена політики внутрішніх та зовнішніх запозичень [10].

В Законі України «Про національну безпеку України», прийнятому у 2018 році, в редакції від 31 березня 2023 №2469-VIII, мало йдеться про фінансову безпеку держави як складову національної. Нормативно-правовий документ визначає «національну безпеку» як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз». У Законі лише зазначено про те, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення економічної та інших видів безпеки держави як одного з напрямків політики [9].

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV [10] став основою для розробки Стратегії національної безпеки «Україна у світі, що змінюється» від 12 лютого 2007 року № 105 (втратила чинність на підставі Указу Президента № 287/2015 від 26.05.2015) [15].

У Стратегії національної безпеки від 12 лютого 2007 року № 105/2007 було визначено внутрішні загрози економічній безпеці, в тому числі фінансовій: валютні ризики, неефективність використання коштів державного та місцевих бюджетів; високий ступінь тінізації економіки, відсутність стимулів для легалізації доходів населення; надмірність впливу іноземного капіталу на розвиток деяких стратегічно важливих секторів національної економіки, зростання питомої ваги іноземного капіталу в таких галузях [15].

У 2015 році попередня стратегія національної безпеки [15] була змінена на Стратегію національної безпеки України від 26 травня 2015 № 287/2015 (втратила чинність у зв'язку з Указом Президента від 14 вересня 2020 № 392/2020) саме за рішенням Ради національної безпеки і оборони України [14].

У 2020 році прийнято Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), в якій відсутні як цілі, так і завдання, заходи й напрямки в сфері забезпечення фінансової безпеки. Документ визначає загрози національним інтересам України, згадуючи зокрема «зростаючий дефіцит фінансових ресурсів через який існують труднощі виділення коштів для забезпечення виробництва та закупівлі у необхідних обсягах сучасних зразків озброєння та військової техніки», корупція, нова глобальна фінансово-економічна криза, та інші [13].

Натомість цей стратегічний документ визначав пріоритети національних інтересів України та

забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки, серед яких забезпечення сталого функціонування фінансової системи, послідовна грошово-кредитна політика, підвищення довіри до фінансових інститутів держави, сприятливі фінансові умови [13]. Стратегія стала основою для розроблення стратегічних, концептуальних документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, в тому числі економічній та фінансовій як її складовій.

На початку 2022 року Указом Президента В. Зеленського затверджено Стратегію забезпечення державної безпеки від 16 лютого 2022 року № 56/2022, що «визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки» [19]. Власне правовою основою для розробки та реалізації Стратегії є положення вище згаданого Закону України «Про національну безпеку України», прийнятому у 2018 році, в редакції від 31 березня 2023 №2469-VIII [9].

Серед загроз державній безпеці Стратегія визначає саме «недостатню ефективність органів державної влади, недосконалість механізмів державного управління, та фінансового забезпечення процесу розвитку системи забезпечення державної безпеки», «обмеженість держави у фінансових ресурсах» [19]. Таким чином, виходячи з розглянутих положень вище наведених стратегічних документів можна дійти висновку, що у системі національної безпеки фінансова безпека передбачає досягнення такого стану фінансової системи, за якого є можливим фінансове забезпечення національних інтересів у різних сферах суспільних відносин. Оптимальний стан фінансової безпеки сприяє підтримці оптимального стану національної безпеки та надає можливість попередити, усунути та скоротити ступінь впливу негативних чинників та загроз національним інтересам завдяки достатнім обсягам фінансування.

У 2021 році в Україні прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року (ухвалена Указом Президента України № 347/2021 від 11.08.2021) [12], що визначає способи досягнення цілей та пріоритетів у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової економічної. У Стратегії № 347/2021 від 11.08.2021 також ідентифіковані стан, виклики, загрози фінансовій безпеці, оцінено її ступінь у 2018-2020 роках [12].

Протягом останніх 2010-2020 років стан фінансової безпеки (при середньому значенні оцінки

стану фінансової безпеки за цей період на рівні 42% від оптимального значення) оцінювався як незадовільний через ряд причин: постійний дефіцит державного бюджету як наслідок – значне боргове навантаження; недостатність розвитку довгострокового інвестиційного кредитування національної економіки, незадовільний розвиток фондового ринку; структурні диспропорції та проблеми фінансової системи; неможливість фінансового сектору повністю виконати власні функції для задоволення потреб національної економіки [12].

За підсумком 2019 року ступінь фінансової безпеки скоротився на 4% (порівняно з 2018 роком) до 42% та на 3% до 38% за підсумками першого півріччя 2020 року порівняно з першим півріччям 2019 року [12].

У Стратегії наведено перелік викликів та загроз фінансовій безпеці країни: низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на один рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави; значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3% від прогнозного номінального обсягу ВВП, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет; недостатній рівень фінансової інклюзії; не вирішені питання щодо активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України; високий рівень тінізації економіки; втрата доходів бюджету внаслідок поширених явищ «сірого» імпорту та контрабанди, схем ухилення від оподаткування, розмивання бази оподаткування шляхом використання «низькоподаткових» юрисдикцій; непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері; недостатній розвиток довгострокового кредитування; значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, у тому числі державного сектору; функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах високого демографічного навантаження; низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку; поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [12].

Серед важливих стратегічних документів – Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р.

№ 569-р [17], в якій визначені негативні зовнішні, внутрішні явища, фактори та чинники, які загрожують фінансовим інтересам країни, мета, шляхи та способи розв'язання наявних фінансових проблем, заходи зміцнення фінансової безпеки (бюджетної, банківської, податкової, валютної, безпеки в управлінні державним боргом, у сфері фінансів реального сектору економіки, функціонування фондового ринку, небанківського фінансового сектору) [17].

Відзначимо, що у досі діючій Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р. № 569-р. ідентифіковані не достатньо актуальні проблеми фінансової системи країни [17], а саме йдеться про фінансово-економічну кризу 2008 року, обмежений доступ до світових фінансових ринків, залежність України від експорту та імпорту, погіршення стану зовнішньої торгівлі, ріст дефіциту платіжного балансу, залежність від зовнішніх кредиторів. Внутрішні загрози фінансовій безпеці наступні: недосконале, постійно мінливе правове регулювання, нерівномірність у розподілі податкового навантаження на економічних агентів, відтік капіталу за кордон та погіршення інвестиційних умов, низький ступінь бюджетної дисципліни, незбалансована бюджетна система, зростання державного боргу, низький обсяг золотовалютних резервів, доларизація економіки, коливання обмінного курсу, слабкість фондового ринку, недостатність капіталізації фінансової системи.

Водночас актуальними залишаються такі проблеми, як вразливість фінансової системи України та її залежність від зовнішніх шоків, зовнішнього фінансування й кредитування, політичної ситуації, міжнародних зобов'язань. Тож документ потребує оновлення з врахуванням інших стратегій публічного управління в умовах воєнного стану.

Серед проблемних питань, які існують в Україні, відзначимо неузгодженість діючих стратегій публічного управління у сфері фінансової безпеки з іншими стратегічними та нормативно-правовими актами у сфері забезпечення національної безпеки:

1) з методичними рекомендаціями, а саме з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, згідно якої оцінюють такі складові фінансової безпеки: бюджетна, боргова, валютна, грошово-кредитна, банківська, безпека небанківського фінансового сектору. Натомість у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р. № 569-р. [17], крім вказаних складових, ідентифіковано податкову

безпеку, безпеку фондового ринку та окремо безпеку небанківського фінансового сектору.

2) відсутність узгодженості Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» від 15 серпня 2012 р. № 569-р. [17] та Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України № 347/2021 від 11.08.2021) [12], а також нової Стратегії розвитку фінансового сектору України, розробленої НБУ, МФУ, НКЦФР та Фондом гарантування вкладів.

3) недостатність взаємодії та координації діяльності Ради з національної безпеки й оборони з центральними органами виконавчої влади, відповідальними за підтримку фінансової безпеки, що зумовлює постійну зміну у визначенні пріоритетних стратегічних напрямків та концептуальних підходів забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

4) неповнота та відсутність цілісності у визначенні стратегічних національних інтересів у фінансовій сфері.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Огляд стратегій національної безпеки України та відповідного законодавства у цій сфері державного управління дозволяє зробити важливі висновки. Вважаємо доцільним виділити історичні етапи розвитку концептуальних підходів до забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки, що передбачає стан захищеності національних інтересів держави у фінансовій сфері. Виділити етапи еволюції концепцій можливо на основі документів стратегічного характеру, які слугують підґрунтям для публічного управління у сфері фінансової безпеки: період 1997 – 2003 років – етап зародження концептуальних засад національної безпеки та захисту економічних, фінансових інтересів шляхом формування відповідних стратегічних напрямків роботи виконавчих органів влади; період 2003 – 2018 років – формування законодавчого підґрунтя для розробки стратегій публічного управління в сфері захисту національних інтересів, в тому числі у фінансовій сфері; з 2018 року – прийняття нового законодавства з регулювання національної безпеки та відповідно зміна стратегій та концептуальних підходів до захисту національних інтересів у фінансовій сфері. Акцентовано увагу на тому, що у системі національної безпеки та відповідних стратегіях містяться окремі напрямки державної політики у фінансовій сфері. Така ситуація пов'язана насамперед з тим, що до законодавчо визначених повноважень Ради з національної безпеки й оборони України належить лише при-

йняття рішень щодо стратегічних національних підходів забезпечення національної безпеки у різних інтересів України напрямків та концептуальних сферах, фінансовій в тому числі.

REFERENCES:

1. Baranovskiy, O. I. (2016) Sutnist i chynnyky finansovoi bezpeky fondovoho rynku [The essence and factors of financial security of the stock market]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 20-38 [in Ukrainian]
2. Baranovskiy, O. I. (2000). Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) [Financial security in Ukraine (evaluation methodology and assurance mechanisms)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Bass, D. Ya. (2016). Finansova bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Financial security as a component of economic security of Ukraine]. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine – Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 5-10. [in Ukrainian]
4. Iermoshenko, M. M. (2002). Zasady stratehichnogo planuvannia finansovoi bezpeky derzhavy [Principles of strategic planning of financial security of the state]. *Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine: collection of scientific works – Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*. Sumy: Mriia LTD, 19-24. [in Ukrainian]
5. Zharchuk, V. A. (2017). Finansova bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky krainy: ohliad zakonodavchykh ta naukovo-teoretychnykh pidkhodiv [Financial security as a component of the national security of the country: a review of legislative and scientific-theoretical approaches], 109-112. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23417/1/109-112.pdf> [in Ukrainian]
6. Zachosova N. V. (2018). Formuvannia stratehii finansovoi bezpeky Ukrainy dlia potreb zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [Formation of Ukraine's financial security strategy for the needs of ensuring the economic security of the national economy]. *Black Sea economic studies – Prychornomorski ekonomichni studii*, 26 (1), 58-62. [in Ukrainian]
7. Kyrychenko, Yu. M. & Kyrychenko, Ye. V. (2021). Finansovo-ekonomichnoi bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Financial and economic security as a component of the national security of Ukraine]. *Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie – Human Rights in Ukraine: Past, Present, Future*. Proceedings of the II All-Ukr. scientific-practical. conf. (vols. 2), (pp. 212-215) Kharkiv: NDI PPSN. [in Ukrainian]
8. Postanova VRU Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy: № 3/97-VR vid 22.07.2003 [On the Concept (Basis of State Policy) of National Security of Ukraine: VRU Resolution No. 3/97-VR from July 22, 2003]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр#Text> [in Ukrainian]
9. Zakon Ukrainy Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy vid 31.03.2023 №2469-VIII [Law of Ukraine On National Security of Ukraine from March 31, 2023 No. 2469-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
10. Zakon Ukrainy Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy vid 19 chervnia 2003 roku №964-IV [Law of Ukraine On the basis of national security of Ukraine of June 19, 2003 No. 964-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 39, 351. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#top> [in Ukrainian]
11. Zakon Ukrainy Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy 183/98-VR vid 29.07.2023 [Law of Ukraine On the National Security and Defense Council of Ukraine 183/98-VR from July 29, 2023]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 35, 237, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#top> [in Ukrainian]
12. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku «Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku»: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 347/2021 vid 11.08.2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of August 11, 2021 "On the Strategy of Economic Security of Ukraine for the period up to 2025 year": Decree of the President of Ukraine No. 347/2021 of 11.08.2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> [in Ukrainian]
13. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta vid 14 veresnia 2020 roku №392/2020 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine": Presidential Decree of September 14, 2020 No. 392/2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7> [in Ukrainian]
14. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 roku № 287/2015 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 6, 2015 "On the National Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine of May 26, 2015 No. 287/2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text> [in Ukrainian]
15. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 liutoho 2007 roku № 105. [1. On the National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of February 12, 2007 No. 105]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text> [in Ukrainian]

16. Pro skhvalennia Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi bezpeky u finansovii sferi: Rozporiadzhennia KМУ vid 15 serpnia 2012 r. № 569-r. [On Approval of the Concept of Ensuring National Security in the Financial Sphere: CMU Order of August 15, 2012 No. 569-r.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p#Text> [in Ukrainian]

17. Svystun, Ya. V., Zahumenna, Yu. O. (2022). Finansova bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky: poniatiino-katehorialnyi aparat [Financial security as a component of national security: conceptual and categorical apparatus]. *Proceedings from Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia «Aktualni pytannia zabezpechennia finansovoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalizatsii» – International Scientific and Practical Conference «Topical issues of ensuring the financial security of the state in the context of globalization».* (ззю 89-91). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

18. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky: Ukaz prezydenta vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022 [State Security Strategy: Presidential Decree of February 16, 2022 No. 56/2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> [in Ukrainian].

19. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka krainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020 [National Security Strategy of Ukraine "Human Security – Security of the Country": Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 No. 392/2020]. Retrieve from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> [in Ukrainian].

20. Khvostenko V. S. (2010). Kontseptualni pidkhody do stratehii finansovoi bezpeky Ukrainy [Conceptual approaches to the strategy of financial security of Ukraine]. *Bulletin of Economics of Transport and Industry – Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 29, 185-187 [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 343.14:343.98 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.13>

Бондар Володимир Сергійович,

кандидат юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу

та криміналістики навчально-гуманітарного інституту

Національної академії Служби безпеки України

ORCID ID: 0000-0003-1552-4555

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПІДСЛІДНИХ ОРГАНАМ БЕЗПЕКИ (ЧАСТИНА I)

FEATURES OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS SUBJECT TO THE SECURITY AUTHORITIES (PART I)

У статті висвітлено питання формування концепції застосування спеціальних знань у рамках інтегративної моделі як засобу оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, підслідних органам безпеки.

Аргументовано, що створення зазначеної концепції обіймає розв'язання комплексу наступних завдань:

- класифікування форм та процесуального порядку застосування спеціальних знань під час виявлення, документування та розслідування визначених кримінально-правових деліктів;
- систематизацію видів та змісту застосування спеціальних знань, зумовлених криміналістичною характеристикою та обставинами, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Визначено, що зміст техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки держави визначається:

- 1) процесуальною формою здійснення досудового розслідування відповідних кримінально-правових деліктів;
- 2) особливостями початкового етапу розслідування. Через те, що за більшістю кримінальних проваджень і як при від та підстава для початку їх відкриття, і як джерела отримання орієнтовної й доказової інформації використовуються матеріали оперативно-розшукової та контррозвідальної діяльності, в досудовому розслідуванні злочинів, учинених організованими групами, злочинними спільнотами необхідно враховувати особливості технічних засобів, приладів, устаткування, застосовуваних для їх отримання, відповідні технічні характеристики та властивості самих отриманих матеріалів, оскільки їх залучення до кримінального провадження потребує відповідної перевірки та процесуального оформлення;
- 3) практична реалізація інтегративної моделі спеціальних знань у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері національної безпеки держави, що визначена особливостями взаємодії об'єктів та відображення їх ознак у відповідних слідах (слідових комплексах), потребує застосування відповідного алгоритму, зорієнтованого на забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів моделі.

Ключові слова: висновок спеціаліста, державна безпека, інтегративна модель, кримінальне провадження, органи безпеки, спеціальні знання, спеціаліст.

The article highlights the issue of the formation of the concept of the application of special knowledge within the framework of an integrative model as a means of optimizing technical forensic and forensic expert support for the detection, documentation and investigation of criminal offenses under investigation by the security authorities.

It is argued that the creation of the specified concept involves solving a complex of the following tasks:

- classification of forms and procedural order of application of special knowledge during detection, documentation and investigation of specified criminal offenses;
- systematization of the types and content of the application of special knowledge determined by the forensic characteristics and circumstances to be established in criminal proceedings of the specified category.

It was determined that the content of technical-criminological and forensic expert support for the detection, documentation and investigation of criminal offenses in the field of national security of the state is determined by:

1) *a procedural form of pre-trial investigation of relevant criminal offenses;*

2) *features of the initial stage of the investigation. Due to the fact that in the majority of criminal proceedings, both as a reason and basis for opening them, and as a source of obtaining indicative and evidentiary information, the materials of operative and investigative and counter-intelligence activities are used, in the pre-trial investigation of crimes committed by organized groups, criminal communities, it is necessary to take into account technical features the means, devices, equipment used to obtain them, the corresponding technical characteristics and properties of the obtained materials themselves, since their involvement in criminal proceedings requires appropriate verification and procedural registration;*

3) *the practical implementation of the integrative model of special knowledge in the detection, documentation and investigation of crimes in the sphere of national security of the state, which is determined by the features of the interaction of objects and the display of their signs in the corresponding traces (trace complexes), requires the use of an appropriate algorithm aimed at ensuring effective interaction of all model elements.*

Key words: *specialist's opinion, state security, integrative model, criminal proceedings, security bodies, special knowledge, specialist.*

Постановка проблеми. З початку повномасштабного російського вторгнення в Україну одними з найбільш поширених видів кримінально-протиправної поведінки є посягання на інтереси держави шляхом вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Зазначене підтверджується результатами аналізу М.В. Карчевського, який влучно з цього приводу зазначив: «Найбільшим було збільшення часток облікованих проти основ національної безпеки (Розділ I), від 0,1-0,2% до 4,7% (2022), а також проти миру й безпеки людства (Розділ XX) від 0,01-0,1% до 17% (2022) та 13% (2023)» [9, с. 80-90].

Певне розповсюдження отримала практика використання віртуальних і цифрових активів у якості засобів фінансування дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, а, відповідно, серед джерел та носіїв криміналістично значущої інформації у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки України можна назвати матеріали фото- та відеозйомки, звуко- запису, комп'ютерні дані, котрі локалізуються у відкритих та закритих інтернет-ресурсах тощо.

Тому для якісного виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 258, 258-2, 258-3, 435-1, 436-2, 438, 447 КК України, підслідних, згідно з ч. 2 ст. 216 КПК України слідчим органів безпеки, необхідним є наявність чіткого та раціонального механізму застосування комплексу видів та форм спеціальних знань і науково-технічних засобів у даних кримінальних провадженнях.

Багаторічна практика діяльності Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України,

з урахуванням Структурних підрозділів, з урахуванням Стратегії розвитку Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (ІСТЕ) на 2021-2025 роки з техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, документування та розслідування окремих видів кримінальних правопорушень свідчить про застосування спеціальних знань у таких формах:

1) судово-експертне забезпечення діяльності підрозділів та органів Служби безпеки, інших правоохоронних органів та суду;

2) участь співробітників ІСТЕ у забезпеченні виконання заходів щодо протидії розвідувальній, розвідувально-підривній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб, а також у забезпеченні виконання заходів із запобігання, усунення та нейтралізації загроз державній безпеці ;

3) участь працівників державних судово-експертних установ у кримінальному провадженні в якості спеціалістів;

4) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових, довідково-допоміжних систем та колекцій, здійснення відповідних перевірок.

Проте суттєвою прогалиною теоретичних розвідок проблем оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів у сфері національної безпеки є ізольоване дослідження науково-методичних, технологічних, організаційних та правових засад, відсутність відповідної цілісної концепції застосування спеціальних знань, що не відповідає сучасному рівню криміналістичної техніки, а також ефективній реалізації кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики в умовах воєнного стану.

Метою статті є формування концепції застосування спеціальних знань у рамках інтегративної моделі як засобу оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення

виявлення, документування та розслідування злочинів у сфері національної безпеки держави.

Досягнення постановленої мети обіймає розв'язання комплексу наступних завдань:

- класифікування форм та процесуального порядку застосування спеціальних знань під час виявлення, документування та розслідування визначених кримінально-правових деліктів;

- систематизація видів та змісту застосування спеціальних знань, зумовлених криміналістичною характеристикою та обставинами, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Матеріали та методи. Застосування новітніх матеріалів та методів дослідження слідів-відображень, іманентно притаманних сучасним способам учинення окреслених кримінальних правопорушень є ключовим вектором розвитку інституту використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Спеціальні знання та порядок їх застосування у кримінальному провадженні під час розслідування злочинів у сфері національної безпеки держави перебуває у фокусі багатьох провідних науковців та практиків. Зокрема, можливості підвищення рівня техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів зазначеної категорії розглядали такі дослідники як Г. Авдеева [1, с. 566-569], Т. Будко, А. Ватраль, М. Грібов, І. Гора [4], О. Гулевич, Р. Заяць [7, с. 52-56], В. Колесник, О. Метелев, Г. Мудрецька [11, с. 454-457], А. Падалка [12, с. 338-341], М. Погорецький, І. Серкевич [14, с. 123-130], В. Ходанович, А. Черняк [15, с. 101-111] та ін [2; 3, с. 18-29; 6, с. 94-98; 10, с. 154-161]. Наукові розвідки цих та інших фахівців потребують узагальнення та предметного вивчення з тим, щоб виявити основні проблеми, які виникають в умовах воєнного стану у царині слідчої та судової практики використання спеціальних знань. У цій статті робиться спроба на основі наявних теоретичних здобутків визначити концептуальні підстави функціонування інтегративної моделі використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів у сфері національної безпеки.

Методологічну основу дослідження утворюють лексикологічно-правовий метод, який дозволів проаналізувати правову термінологію у досліджуваній сфері й систематизувати процесуальний порядок застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. Структурно-правовий метод застосовано для визначення особливостей та змісту застосування інтегративної моделі спеціальних знань під час розслідування злочинів

у сфері національної безпеки. Праксеологічний метод використовувався для оптимізації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування злочинів у сфері національної безпеки.

Результати. В своїх публікаціях ми послідовно аргументуємо необхідність застосування спеціальних знань у рамках інтегративної моделі як засобу оптимізації судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розслідування й профілактики кримінальних правопорушень, котра забезпечить повний цикл роботи із криміналістично значущою інформацією, що іманентно притаманна матеріальним слідам-відображенням шляхом диференціації та взаємодії всіх форм спеціальних знань, направлених на встановлення юридично значущих фактів минулої події в процесі доказування. Зазначимо, що зміст техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, припинення, документування, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки держави визначається:

- 1) процесуальною формою здійснення досудового розслідування відповідних кримінально-правових деліктів. Наприклад, певна частина проявів колабораційної діяльності є кримінальними проступками, передбаченими ч. 1, 2 ст. 111-1 КК України, котрі, відповідно до ст.ст. 40-1 та 215, 216 КПК України розслідуються у формі дізнання. Як слушно наголошують автори практичного посібника «Розслідування колабораційної діяльності»: «практикою досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, накопичено певний позитивний досвід отримання та використання в доказуванні висновків спеціаліста (спеціаліста-лінгвіста)» [13, с. 294];

- 2) особливостями початкового етапу розслідування. Через те, що за більшістю кримінальних проваджень і як привід та підстава для початку їх відкриття, і як джерела отримання орієнтовної й доказової інформації використовуються матеріали оперативно-розшукової та контррозвідвальної діяльності, в досудовому розслідуванні злочинів, учинених організованими групами, злочинними спільнотами необхідно враховувати особливості технічних засобів, приладів, устаткування, застосовуваних для їх отримання, відповідні технічні характеристики та властивості самих отриманих матеріалів, оскільки їх залучення до кримінального провадження потребує відповідної перевірки та процесуального оформлення. Тому окремі судово-експертні дослідження

мають на меті перевірку доказів, отриманих слідчим від уповноважених оперативних підрозділів, джерелами яких у кримінальному провадженні визнаються матеріали, де зафіксовано фактичні дані про кримінально-протиправні діяння, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», якщо вони відповідають кримінальним процесуальним вимогам. Зазначені матеріали після їх перевірки визнаються документами та можуть використовуватися у кримінальному провадженні як докази (ч. 2 ст. 99 КПК України). Але якщо більш точно дотримуватись положень ч. 2 ст. 84 КПК України, то такі матеріали оперативних підрозділів слід визнавати документами як процесуальними джерелами доказів. Саме з метою перевірки таких доказів і можуть призначатися судово-експертні дослідження, потреба в яких викликана необхідністю повноти встановлення й перевірки доказів учинення злочинними групами відповідних кримінальних правопорушень.

Наприклад, отримані в законному порядку оперативними підрозділами під час проведення відповідних оперативно-розшукових заходів електронні носії із записами розмов осіб, котрі підозрюються у вчиненні злочину, підлягають огляду слідчим з метою встановлення змісту розмов та віднесення до події, розслідується. Надалі, у процесі досудового розслідування можуть бути призначені спеціальні дослідження для ідентифікації голосів учасників спілкування, з'ясування точного змісту розмов та встановлення, кому саме із них ці слова належать, а також розв'язання інших задач, що мають значення для кримінального провадження про вчинення кримінального правопорушення злочинною групою. Зазначені дані можна встановити за допомогою проведення комплексу експертиз. Але для проведення останніх слідчому, а згодом і суду потрібна інформація щодо самих технічних засобів, які застосовувалися для запису, та умов у яких він проводився. Використанню в доказуванні матеріалів звукозапису телефонних розмов має передувати експертиза матеріалів та засобів звукозапису, яка може відповісти на такі питання: кому із числа перелічених осіб належать окремі вислови, що містяться на фонограмі, голосом конкретної особи; чи зазнавала змін ця фонограма; чи мають місце ознаки монтажу фонограми; чи є, і які саме ознаки механічного та електронного монтажу фонограми; чи велась зафіксована на фонограмі розмова телефоном тощо;

3) практична реалізація інтегративної моделі спеціальних знань у виявленні, документуванні

та розслідуванні злочинів у сфері національної безпеки держави, що визначена особливостями взаємодії об'єктів та відображення їх ознак у відповідних слідах (слідових комплексах), потребує застосування відповідного алгоритму, зорієнтованого на забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів моделі. Стрижнем такого алгоритму, інструментом для орієнтації в слідах є кримінально-правовий склад злочину та його криміналістична характеристика як онтологічна матриця, що відображає системи об'єктивних даних про механізм злочинного діяння, типові відображувальні та відображувані об'єкти, що взаємодіяли в процесі вчинення злочину, особливості й джерела фактичної інформації, що формуються ними та цілеспрямовано оптимізує вирішення завдань кримінального судочинства.

Для виконання цілей техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення виявлення, розслідування та профілактики злочинів у сфері національної безпеки держави особливого значення набуває знання співробітниками органів досудового розслідування та судово-експертних установ (ІСТЕ), котрі залучаються до кримінальних проваджень як спеціалісти та експерти, комплексної характеристики таких злочинів (кримінально-правової, криміналістичної) і, зокрема, їх пошукових та ідентифікаційних ознак, на основі яких створюються передумови для визначення й реалізації програми дій на етапах запобігання, виявлення та розслідування злочинів, вибору найбільш ефективних негласних слідчих (розшукових) дій, слідчих (розшукових) дій, методів їх здійснення при виявленні та документуванні таких дій з метою прийняття законних та обґрунтованих процесуальних рішень, які, зокрема, обіймають:

- початок досудового розслідування;
- створення, зміну групи слідчих/прокурорів;
- використання НСРД в іншому кримінальному провадженні;
- повідомлення про підозру.

Обсяг інформації, на слушну думку Я.О. Тализіної, отриманий при застосуванні технічних засобів, може бути досить значним. Також суттєвий обсяг даних може бути отриманий під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи, якщо він проводиться безперервно у житлі чи іншому володінні особи, під час безперервного аудіо-, відеоконтролю місця тощо. З метою відібрання з усього отриманого обсягу інформації саме того, який стосується кримінального провадження, проводиться її дослідження – співробітником оперативного підрозділу на етапі складання прото-

колу про хід та результати проведення НСРД, або слідчим під час дослідження всіх носіїв, які надходять йому на ознайомлення [15, с. 415].

Відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України, за рішенням слідчого чи прокурора до проведення НСРД можуть залучатися також інші особи. При цьому як співробітнику оперативного підрозділу, так і слідчому, якщо вони досліджують інформацію на первинному носії, але вибрані дані будуть копіювати на інший носій – бажано залучати до цієї дії спеціаліста, який, по-перше, може допомогти з фільтрацією інформації, текстовою розшифровкою розмов за допомогою спеціального програмного забезпечення, а по-друге – забезпечити оригінальність файлів зі скопійованою інформацією – щоб оригінальний файл та копія з вибраними даними були ідентичними за своїми технічними характеристиками [4; 15, с. 385, 415].

Під час ознайомлення з інформацією, знятою з електронних комунікаційних мереж, можуть виникнути ситуації, що вимагають додаткових тактичних рішень. Це стосується розмов та повідомлень, зміст яких доступний лише певним фахівцям. Розповсюдженим випадком є використання особами під час спілкування іноземної мови. Цілком очевидно, що без залучення перекладача інформація буде незрозумілою. Це впливає на необхідність у певних випадках залучення спеціалістів під час проведення НСРД. Щодо повідомлень, які передаються телекомунікаційними мережами, то вони можуть містити інформацію фінансово-економічного, військового, технічного та іншого характеру, зрозуміти яку здатний фахівець у відповідній галузі. Враховуючи, як стверджує Я.О. Тализіна, що такий спеціаліст буде працювати з отриманою інформацією ще на стадії, коли вона є таємною, такому перекладачу, аналітику чи іншому фахівцю оформлюється допуск до державної таємниці необхідного рівня, або підшукується спеціаліст уже з допуском [15, с. 385].

Під час огляду місця вибуху керуються як загальними тактичними рекомендаціями щодо огляду місця події, так і спеціальними правилами проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Під час розслідування терористичних актів, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв можливо виокремити наступні ситуації, котрі потребують специфіки дій на місці події:

- виявлений сторонній предмет, який може бути вибуховим пристроєм;
- надійшло повідомлення про закладений вибуховий пристрій;
- відбувся вибух, причина якого не є відомою (можливий вибух газу або вибухового пристрою);

- надійшло повідомлення про спрацювання вибухового пристрою.

У першій ситуації – надійшло повідомлення про виявлення стороннього предмету, який може бути вибуховим пристроєм, слід розуміти, що найбільш суттєвими ознаками, які дозволяють висунути версію про вибуховий пристрій є:

- шум типу годинникового механізму або хімічної реакції, що відбувається; наявність на предметі дроту-антени; в окремих випадках наявність на предметі елементів живлення;
- важкодоступне місце знаходження предмета або незвичне місцезнаходження для даного виду об'єкта;

Оцінивши ознаки, що дозволяють віднести об'єкт до можливого вибухового пристрою, вживаються заходи до запобігання наслідків фугасної або бризантної дії вибуху. З цією метою підозрілий предмет огорожується автомобільними шинами або іншими екранами. Подальші дії здійснює спеціаліст у галузі вибухотехнічної експертизи, які полягають:

- у випадковому демонтажі вибухового пристрою;
- руйнуванні його на місці виявлення;
- видаленні вибухового пристрою з місця виявлення.

Друга ситуація, надійшло повідомлення про закладений вибуховий пристрій. Складність даної ситуації полягає у відсутності відомостей про місце знаходження, вид вибухового пристрою, спосіб його спрацювання. Основний напрям огляду місця події в даній ситуації – виявлення предметів, які мають вищезазначені ознаки вибухового пристрою. Додатковою ознакою слід вважати наявність невідомого автомобіля у об'єкта вибуху.

На початковому етапі можуть застосовуватися собаки, спеціально навчені на вибухові речовини. За негативних результатів застосування службових собак пошук вибухових пристроїв доцільно проводити за участю осіб, які добре знають приміщення, місцевість, які можуть вказати на новий, невідомий їм предмет.

Пошук здійснюється, насамперед, у доступних для будь-якої особи місцях: ззовні об'єкта, потім оглядаються входи, загальні місця (коридори, туалети тощо), особлива увага акцентується на сходових маршах, ліфтах та ліфтових шахтах, підвалах, та інших приміщеннях, й лише потім переходять до робочих приміщень. При виявленні предмета, який може бути вибуховим пристроєм, алгоритм дій є аналогічним першій ситуації.

Третя ситуація відбувся вибух, причина якого є невідомою. В цій ситуації дії повинні

починатися з перевірки наявності ознак, притаманних для вибуху суміші побутового газу (пропану, пропан-бутану) з повітрям. Вибух такої газової суміші характеризується такими ознаками:

- енергія, що утворюється в результаті вибуху направлена рівномірно в усі сторони;
- в результаті інтенсивного теплоутворення частини будівлі покриваються кіптявою;
- скляні колби ламп, зокрема неонові трубки, залишаються цілими;
- віконні рами, іноді з цілими шибками, вириваються зі своїх кріплень;
- цілі частини стін, зокрема кам'яної, падають назовні.

На відміну від вибуху газу сліди дії вибухового пристрою характеризуються наступними ознаками:

бризантна (дробляча) дія, яка має прояв:

- у локальних деформаціях;
- в наявності зони пластичної течії металу;
- в руйнуванні у вигляді вм'ятин, вирв, сколів на високоміцних об'єктах (метал, залізобетон, цегла тощо);
- в повному руйнуванні об'єктів з маломіцних матеріалів;

фугасна дія, яка має прояв у вигляді:

- вирви у ґрунті або іншому матеріалі;
- переміщення предметів оточуючої обстановки;

термічний вплив, який має прояв:

- у слідах копчення та оплавлення;
- у виникненні пожежі від потрапляння гарячих уламків на легкозаймисті об'єкти або розриву газопроводу;

вторинна осколкова дія – одна з ознак дії вибухового пристрою.

Визначивши відсутність ознак вибуху газу, огляд ведеться за методикою огляду місця події при вибуху вибухового пристрою або вибухової речовини.

Четверта ситуація – надійшло повідомлення про спрацювання вибухового пристрою.

Початкові дії в цій ситуації полягають у ліквідації шкідливих наслідків від вибуху та попередженні повторного вибуху. З цією метою огорожується (обмежується доступ) територія в межах безпечної зони; це відстань в 1,5 радіуси від центру вибуху до найбільш віддаленої ділянки зі слідами впливу вибуху. Крім того, якщо відбувся вибух у приміщенні та спостерігається часткове руйнування будівельних конструкцій, необхідно аби їх оглянув спеціаліст-будівельник. Він має висловити свою думку про те, чи можуть раптово зруйнуватися будівельні елементи та чи є безпечною робоча слідчої групи в цій будівлі.

Огляд починається з визначення місця, де знаходився вибуховий пристрій, тобто визначення центру (осередку) вибуху.

Осередок вибуху на місцевості визначається за наступними ознаками:

- наявність вирви зі взрихленими стінками та валиком ґрунту (гребенем по краях);
- інтенсивне копчення ґрунту та поверхні предметів у місцях, де знаходився вибуховий пристрій;
- опалення рослинності;
- залишки вибухового пристрою.

Осередок вибуху в приміщенні визначається:

- за характером руйнувань – найбільш сильні з інтенсивним та дрібним подрібненням предметів поблизу від вибухового пристрою;
- за наявністю радіальних смуг, які утворюються на вертикальних площинах у результаті копчення та впливу теплової енергії вибуху. Ці смуги починаються від осередку вибуху та розширюються по мірі віддалення;
- за наявністю багатьох залишків вибухового пристрою;
- за характером слідів на перешкодах: бриж та мікрократери на металевих перешкодах, точкові вкраплення на пористих предметах, сліди сильного термічного впливу;
- за слідами дії ударної хвилі та високої температури на одязі й тілі постраждалих, інтенсивне опадання та опіки, розриви внутрішніх органів, переломи кісток.

Територія огляду умовно поділяється на зони:

- першу (центр вибуху та прилегла до нього територія діаметром 15-20 м, на якій міститься велика кількість слідів вибухового пристрою), пошук слідів вибухового пристрою на ній проводить спеціаліст (ти) вибухотехнік (ки);
- другу (територія, яка залишилася до зовнішньої межі огляду, пошук слідів вибухового пристрою на якій первинно проводять технічні помічники (група працівників поліції, військовослужбовців чисельністю 10-20 осіб).

Технічні помічники попередньо інструктуються за правилами пошуку слідів вибухового пристрою:

- друга територія умовно або за допомогою стрічок поділяється на сектори;
- технічні помічники в процесі пошуку повільно пересуваються в суворо в шерензі від периферії сектора до центру, не відстаючи та не обганяючи один іншого та оглядаючи поверхню ґрунту (підлоги приміщення), розташовану перед кожним із них та найближчими сусідами

ліворуч та праворуч. Відстань між помічниками не повинна перевищувати 1 м;

- метою пошуку є шматки металу, пластику, картону, шкіри, тканини, деревини та інших матеріалів зі слідами деформації, розривами, копченням, вибухівники, дроти, радіодеталі та плати, елементи живлення, а також інші фрагменти корпусу, конструкції вибухового пристрою та камуфляжу;

- у випадку виявлення подібних об'єктів їх заборонено брати в руки та пересувати; необхідно позначити місце виявлення вішкою або іншим чином і після завершення огляду чергового сектору показати виявлені об'єкти слідчому, спеціалісту-вибухотехніку;

- тільки по завершенні огляду одного сектору можна приступати до огляду наступного;

- при виявленні об'єкти, який може бути частиною вибухового пристрою та розташований далі, ніж раніше виявлена найбільш віддалена частина вибухового пристрою, зовнішня межа огляду повинна відсуватися з урахуванням коефіцієнту 1,5;

- якщо на території огляду розташовані будівлі або дерева, то огляду повинні бути піддані дахи будівель, стволи та крони дерев;

- виявленню та подальшому вилученню підлягають всі виявлені об'єкти, яким притаманні вищезазначені ознаки, незалежно від їх розмірів.

Як вже зазначалося, в центрі вибуху та найближчій до нього території роботу щодо виявлення та фіксування слідів вибуху проводить спеціаліст-вибухотехнік. При тому він надає слідчому допомогу в описанні в протоколі огляду місця події вирви вибуху з зазначенням розмірів (глибини, зовнішнього діаметру), типу ґрунту (покриття). Під керівництвом спеціаліста-вибухотехніка просяється ґрунт з вирви та викинутий з неї з метою виявлення залишків вибухового пристрою.

Слідчій практиці відомі випадки виявлення на місцях подій вибухових пристроїв, які не спрацю-

вали. У таких випадках, з-поміж іншого визначаються: а) вид предмета, використаного в якості корпусу (відрізок труби, коробка, пляшка, пакет тощо); б) в необхідних випадках його форма (прямокутна, циліндрична, шароподібна, конічна та ін.); в) відмічається матеріал, з якого він виготовлений (метал, пластик, дерево, скло); г) розміри (довжина, ширина, висота); г) колір.

Після знешкодження конструктивні частини вибухового пристрою (джерела живлення, підрильник, вибухова речовина тощо) пакуються роздільно. При тому необхідно враховувати, що на частинах вибухових пристроїв можуть знаходитись сліди, які дозволяють ідентифікувати осіб, які їх виготовили. Тому пакування має забезпечити збереженість слідів рук, потожирових та запахових слідів, слідів інструментів, різних мікрооб'єктів тощо. До того ж на уламках вибухового пристрою, що вибухнув та об'єктах, які знаходились із ним у контакті або поблизу нього (до 14 – 17 радіусів еквівалентного за масою заряду), виявляється найбільша кількість вибухової речовини, яка не прореагувала. Це можуть бути зерна пороху, металева тирса (алюмінію, магнію), алюмінієва пудра, деревинна тирса, частки червоного фосфору тощо. Як правило, вони виявляються на одязі потерпілого, фрагментах камуфляжної оболонки вибухового пристрою, а також ґрунті або іншому матеріалі з центру вибуху.

При вилученні слідів та предметів з місця вибуху слід керуватися правилом, згідно якого збирається все, що не відносилось раніше до первинної оточуючої обстановки.

Висновки. Актуалізовані особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, підслідних органам безпеки є першою частиною циклу наших робіт, конче необхідних для озброєння практичних працівників надійним методичним арсеналом у протидії агресії рф проти України.

REFERENCES:

1. Avdieieva, H. K. Problemy vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyv v umovakh voiennoho stanu. *Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia* (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava) : u 2 t. : materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 cherv. 2022 r.). – *The European choice of Ukraine, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 11th century* (to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" and the 175th anniversary of the Odesa region). law school): Vol. 1-2; Vol .2.: material of the International Science-Practice Conference (Odesa, February 17, 2022). Odesa, 566–569. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20070>. [in Ukrainian].
2. Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia zlochyv, uchynenykh neperedbachenyomy zakonom voienizovanomy abo zbroinyomy formuvanniamy: metod. red. (2017) / [K. Yu. Bobryk, R. M. Dudarets, A. A. Patyk, M. P. Klymchuk (Ed.)]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2. [in Ukrainian].

3. Volkova, A. E. (2022) Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia spetsialnykh znan u rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen: orhanizatsiino-pravovyi aspekt. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic Herald*, 1 (37), 18-29. [in Ukrainian].
4. Hora, I. V., Khodanovych, V. O. (2018) Vykorystannia spetsialnykh znan v dosudovomu rozsliduvanni zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy: metod. rekomend. Kyiv: Nats. akad. SBU. [in Ukrainian].
5. Hribov, M. L. (2019) Poniattia ta pravove rehuliuвання vykorystannia spetsialnykh znan, umin i navychok u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi visnyk akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Academy of Internal Affairs*, 1 (110), 13-21. [in Ukrainian].
6. Yehorova, T. M., Brailko, Yu. I., Kysla, N. V. (2023) Aktualni problemy postanovky zavdan u sudovykh linhvistychnykh i kompleksnykh psykhologo-linhvistychnykh ekspertyzakh, pryznachenykh u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo informatsiinoi bezpeky derzhavy. *Sudova ekspertyza v konteksti vidnovlennia Ukrainy. III Vseukrainskyi forum sudovykh ekspertiv: mater. III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (9 chervnia 2023 r. m. Lviv)); za red. d.t.n. Mozhaieva – Sudova ekspertyza v konteksti vidnovlennia Ukrainy. III Vseukrainskyi forum sudovykh ekspertiv: mater. III Vseukr. nauk.-prakt. conference (9 chervnia 2023 r. m. Lviv; Mozhaiev (Ed.), 94-98. NDTsSE u sferi informatsiinykh tekhnolohii ta intelektualnoi vlasnosti Miniustu. Kyiv: vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].*
7. Zaiats, R. Ya. (2023) Perspektivnyi napriam vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu sudochynstvi ta formuvanni natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Derzhavna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: aktualni pytannia ekspertno-kryminalistychnoho ta nauково-tekhnichnoho zabezpechennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii, 22 serpnia 2023 r.: Tom 2.- Derzhavna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: aktualni pytannia ekspertno-kryminalistychnoho ta nauково-khkhnichnoho zabezpechennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii, 22 serpnia 2023 r.: Vol. 2, 52-56. Kyiv: ISTE SBU. [in Ukrainian].*
8. Instruktisiia pro uchast spivrobotnykiv ta pratsivnykiv Ukrainskoho nauково-doslidnoho instytutu spetsialnoi tekhniki ta sudovykh ekspertyz Sluzhby bezpeky Ukrainy yak spetsialistiv v kryminalnomu provadzhenni, zatverdzh. Nakazom SBU vid 19.03.2016 № 138. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy – Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0564-16>. [in Ukrainian].*
9. Karchevskiy, M. V. (2024) Protydiia zlochynnosti v umovakh viiny: analiz statystychnykh danykh (2014-2023). *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal series, 80-90. DOI : <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-12>. [in Ukrainian].*
10. Kudinov, S. S. (2014) Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy – Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine, vol. 11, 3. 154-161. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_19. [in Ukrainian].*
11. Mudretska, H. V. (2024) Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia derzhavnoi zrazy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal, 2, 454-457. [in Ukrainian].*
12. Padalka, A. M., Bondarchuk, V. V. (2022) Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh z kolaboratsiinoiu diialnistiu. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertolohii, kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 16 hrudnia 2022 r.) – Current issues of forensic expertise, criminology and criminal process: materials of the International Criminal Court. science and practice conf. (Kyiv, December 16, 2022), 338-341. / za zah. red. N.V. Nestor; ukl. O. V. Baulin, O. I. Zherebko, T. P. Kryvak, O. O. Sadchenko, A. V. Starushkevych, Yu. B. Foris (Eds.) Kyiv, universytet «Ukraina». [in Ukrainian].*
13. Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti: prakt. Posibnyk (2013) / Ye. O. Pysmenskyi, S. V. Holovkin, A. V. Kovalenko, V. V. Kovalenko (Eds.). Ivano-Frankivsk: FOP Holinei O.V., 294. [in Ukrainian].
14. Serkevych, I. R., Lisitsyna, Yu. O. (2024) Osoblyvosti vykorystannia spetsialnykh znan yak skladovoi metodyky rozsliduvannia zlochyniv terorystychnoho spriamuvannia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series, issue 82, part 3, 123-130. [in Ukrainian].*
15. Cherniak, A. M. (2022) Vykorystannia spetsialnykh znan pry doslidzhenni tekstiv iz zaklykamy do pidryvu konstytutsiinoho ladu, porushennia terytorialnoi tsilisnosti i nedotorkanosti Ukrainy. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Herald of criminal justice, 3-4, 101-111. [in Ukrainian].*

РОЗДІЛ 4 ПСИХОЛОГІЯ

УДК 155.25

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.14>

Саврасов Микола Володимирович,

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри загальної психології

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0003-1434-903X

Касрашвілі Торніке Георгійович,

аспірант кафедри загальної психології

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0009-0007-8673-6252

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОРУШЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ У ЛЮДЕЙ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА НЕРВОВУ АНОРЕКСІЮ

THEORETICAL BASICS VIOLATION OF EMOTIONAL CONTROL IN PEOPLE SUFFERING FROM ANOREXIA NERVOSA

Дане дослідження присвячене порушенням емоційного контролю у людей, що страждають на нервову анорексію. Порушення емоційного контролю у людей, які мають діагноз нервової анорексії, є предметом значного наукового дослідження через їх важливий вплив на психічний стан та характер хвороби. Ця анотація пропонує огляд найновіших відкриттів у цій області, включаючи результати клінічних спостережень та експериментальних досліджень. Розглянуті висновки вказують на те, що особи з нервовою анорексією часто демонструють дефіцити в емоційному регулюванні, включаючи обмежену здатність впоратися зі стресом та негативними емоціями. Дослідження також висвітлюють потенційні механізми, які можуть лежати в основі цих порушень, такі як дисфункція гормональної системи та нейробіологічні аспекти. Зазначено, що використання комплексного підходу до лікування, який включає психотерапію та медикаментозну терапію, може допомогти покращити контроль над емоціями та зменшити симптоми нервової анорексії. Розлади у харчовій поведінці, включаючи нервову анорексію, є серйозними та складними психічними станами, які часто стають хронічними. Дослідники постійно обговорюють фактори, що спричиняють ці розлади, оскільки традиційні методи лікування не завжди дають стійких результатів. Англійські дослідження детально розглядають вплив психічного стану та психопатологічних рис батьків на розвиток порушень у харчуванні, зокрема нервової анорексії. Визначено, що негативна родинна динаміка є ключовим чинником у формуванні цього розладу, разом із особистісною вразливістю. Взаємодія з індивідуальними особливостями особистості та емоційні дисбаланси всередині сім'ї сприяють розвитку та підтримці нервової анорексії. Однак, за останні роки в україномовній науковій літературі ця проблематика залишається малодослідженою. Розуміння причин та наслідків нервової анорексії та ефективного лікування є важливим етапом для подальших досліджень та розробки нових терапевтично психологічних стратегій. Застосування психологічних підходів у вивченні харчової поведінки та розладів у цій сфері стає все більш важливим у сучасному науковому дослідженні. Зокрема, нервова анорексія, один з розповсюджених розладів харчування, здатна домінувати над життям і здоров'ям людини, а також стати викликом для фахівців у галузі психіатрії, психології та дієтології. Підкреслення психологічних аспектів у розумінні цих розладів дає змогу виявити складні взаємозв'язки між емоційним станом, особистісними особливостями та харчовими звичками. Останні наукові дослідження доводять, що родинні взаємини та індивідуальні фактори особистості відіграють важливу роль у формуванні розладів харчової поведінки, зокрема нервової анорексії. Негативний психічний стан у родині, а також емоційна нестабільність можуть поглиблювати та підтримувати ці розлади. Особистість особистості, зокрема тенденції до перфекціонізму та компульсивного способу мислення, можуть бути важливими чинниками у виникненні нервової анорексії. Більш глибоке дослідження психологічних аспектів розладів харчової поведінки в українському контексті може сприяти кращому розумінню та ефективному лікуванню цих проблем. Такі дослідження важливі для розробки інноваційних та ефективних методик психологічної підтримки та терапії, спрямованих на подолання розладів у харчовій поведінці та поліпшення якості життя людей, що стикаються з цими проблемами.

Метою дослідження є аналіз поточного стану вивчення проблеми порушення емоційної регуляції серед осіб із нервовою анорексією в Україні порівняно зі світовими дослідженнями у цьому напрямі є важливим завданням. Детальне огляд наукових досягнень, спрямованих на вивчення цієї проблеми, дозволить зрозуміти та виявити можливі відмінності у підходах та методиках допомоги. Опис клінічного випадку, що наочно ілюструє порушення емоційної регуляції у особи із нервовою анорексією, сприятиме кращому розумінню практичних аспектів цієї проблеми та можливих шляхів подолання.

Дисфункціональна обробка та регуляція емоцій відіграють ключову роль у патогенезі та подальшому розвитку нервової анорексії. Дослідження показують, що люди, які страждають на цей розлад, часто мають проблеми з розпізнаванням та вираженням своїх емоцій, а також високий рівень страху і сорому. Окрім того, існують теорії, які вказують на те, що нервова анорексія може бути пов'язана з недостатньою рефлексією та нестабільними психічними процесами, зокрема виявляються низькі рівні рефлексивної діяльності. Подальше дослідження засвідчує, що недостатня рефлексія та нестійкість думок можуть призвести до підвищеної тривожності та уникнення. Клінічний випадок надає нам можливість краще зрозуміти порушення емоційної регуляції у осіб з нервовою анорексією. Застосування психотерапевтичних методів, спрямованих на корекцію рефлексивного функціонування, разом із медикаментозним лікуванням, може позитивно вплинути на результати терапії та зменшити ризик рецидивів анорексії.

Ключові слова: розлади харчової поведінки, здоровий спосіб життя, належне харчування, розлади харчування, психічні розлади, ранній юнацький вік, психічне здоров'я, код F50-F59, гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова система, психотерапія.

This study is devoted to disorders of emotional control in people suffering from anorexia nervosa. Emotional dysregulation in people diagnosed with anorexia nervosa is the subject of considerable scientific research because of their important impact on mental status and the nature of the illness. This abstract offers an overview of the most recent discoveries in this area, including the results of clinical observations and experimental studies. The findings reviewed indicate that individuals with anorexia nervosa often exhibit deficits in emotional regulation, including limited ability to cope with stress and negative emotions. Research also sheds light on potential mechanisms that may underlie these disorders, such as hormonal dysfunction and neurobiological aspects. It is noted that using a comprehensive treatment approach that includes psychotherapy and medication can help improve emotional control and reduce symptoms of anorexia nervosa. Eating disorders, including anorexia nervosa, are serious and complex mental conditions that often become chronic. Researchers are constantly debating the factors that cause these disorders, as traditional treatments do not always provide lasting results. English-language studies examine in detail the influence of the mental state and psychopathological features of parents on the development of eating disorders, in particular, anorexia nervosa. It has been determined that negative family dynamics are a key factor in the formation of this disorder, along with personal vulnerability. Interaction with individual personality traits and emotional imbalances within the family contribute to the development and maintenance of anorexia nervosa. However, in recent years, this issue remains understudied in Ukrainian-language scientific literature. Understanding the causes and consequences of anorexia nervosa and effective treatment is an important stage for further research and development of new therapeutic psychological strategies. The use of psychological approaches in the study of eating behavior and disorders in this area is becoming increasingly important in modern scientific research. In particular, anorexia nervosa, one of the most common eating disorders, can dominate a person's life and health, as well as become a challenge for specialists in the field of psychiatry, psychology and dietetics. Emphasizing psychological aspects in understanding these disorders makes it possible to reveal complex relationships between emotional state, personal characteristics and eating habits. Recent scientific studies prove that family relationships and individual personality factors play an important role in the formation of eating disorders, in particular, anorexia nervosa. A negative mental state in the family, as well as emotional instability, can deepen and maintain these disorders. An individual's personality, particularly tendencies toward perfectionism and compulsive thinking, can be important factors in the development of anorexia nervosa. A deeper study of the psychological aspects of eating disorders in the Ukrainian context may contribute to a better understanding and effective treatment of these problems. Such studies are important for the development of innovative and effective methods of psychological support and therapy aimed at overcoming eating disorders and improving the quality of life of people facing these problems.

The purpose of the study is to analyze the current state of studying the problem of emotional dysregulation among people with anorexia nervosa in Ukraine compared to global research in this direction, which is an important task. A detailed review of scientific achievements aimed at studying this problem will allow to understand and identify possible differences in approaches and methods of assistance. The description of a clinical case that clearly illustrates the disturbance of emotional regulation in a person with anorexia nervosa will contribute to a better understanding of the practical aspects of this problem and possible ways to overcome it. Dysfunctional processing and regulation of emotions play a key role in the pathogenesis and further development of anorexia nervosa. Research shows that people with this disorder often have trouble recognizing and expressing their emotions, as well as high levels of fear and shame. In addition, there are theories that indicate that anorexia nervosa may be associated with insufficient reflection and unstable mental processes, in particular, low levels of reflective activity are found. Further research suggests that insufficient reflection and thought instability can lead to increased anxiety and avoidance. A clinical case provides us with an opportunity to better understand emotional dysregulation in individuals with anorexia nervosa.

The use of psychotherapeutic methods aimed at correcting reflexive functioning, together with drug treatment, can positively affect the results of therapy and reduce the risk of relapses of anorexia.

Key words: *eating disorders, healthy lifestyle, proper nutrition, eating disorders, mental disorders, early adolescence, mental health, code F50-F59, hypothalamic-pituitary-adrenal system, psychotherapy.*

Актуальність дослідження. Зрозуміння та вивчення Розладів Харчової Поведінки, таких як нервова анорексія, стають все більш важливими завдяки їх поширеності та серйозним наслідкам для здоров'я та соціального функціонування. Нервова анорексія не лише порушує звичайні харчові практики, але й викликає серйозне психічне страждання, пов'язане зі зміною ваги та форми тіла. Це може впливати на якість життя і соціальні відносини, а також призводити до серйозних медичних ускладнень. Останнім часом спостерігається збільшення кількості випадків нервової анорексії не лише в розвинених країнах, але й у країнах з розвиваючимся економічним статусом. Це свідчить про необхідність більш глибокого розуміння та вивчення цього розладу, а також розробки більш ефективних методів лікування та попередження. Однією з основних складових лікування нервової анорексії є психотерапевтичні підходи, які спрямовані на відновлення здорового співвідношення з їжею та тілом, а також на поліпшення емоційного стану та самоприйняття. Проте багато людей з нервовою анорексією залишаються невдоволеними результатами лікування, що свідчить про необхідність подальших досліджень та розробки більш ефективних терапевтичних стратегій. Окрім того, важливо дослідити вплив соціального середовища на розвиток нервової анорексії, а також виявити можливі зв'язки з генетичними та психологічними факторами. Таке дослідження може допомогти розробити більш індивідуалізовані та ефективні підходи до лікування та попередження цього серйозного психічного розладу. Внутрішні дослідження вказують на тенденцію до систематичного дотримання дієт та обмежень у харчуванні членами сімей людей, що страждають на нервову анорексію. Це свідчить про важливу роль родинного середовища в формуванні поглядів на їжу та тіло. За результатами англійських досліджень виявлено вплив психоемоційного стану батьків та їхніх психопатологічних проявів на розвиток розладів харчування, включаючи нервову анорексію, у дітей. Негативна динаміка в родині та емоційні проблеми можуть сприяти появі та утриманню цього розладу, особливо в осіб з вразливими та індивідуальними характеристиками. Щодо індивідуальних особливостей особистості, дослідження підтверджують зв'язок між нервовою анорексією та труднощами

емоційної регуляції, що часто співвідносяться з нав'язливо-компульсивними та перфекціоністичними рисами. Проте українська наукова література в цьому напрямку потребує глибшого дослідження, щоб розкрити всі аспекти цієї проблеми. Для подальшого успішного лікування нервової анорексії необхідно зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки її виникнення та стійкості до терапії. Розкриття цих механізмів може стати ключовою передумовою для розробки нових ефективних стратегій лікування та запобігання цьому серйозному розладу.

Метою дослідження є те, що розглядаючи сучасний стан аналізу порушень емоційної регуляції у пацієнтів з нервовою анорексією в Україні порівняно з міжнародними дослідженнями, важливо враховувати не лише клінічні аспекти цієї проблеми, а й її контекст в українському суспільстві, а також є вивчення емоційного контролю у людей, які страждають від нервових розладів харчування, порівняно з особами без таких розладів. Україна, як і кожна країна, має свої власні унікальні впливи на фізичне та психічне здоров'я своїх громадян, включаючи фактори культури, традицій, доступу до медичних послуг і стигматизації деяких розладів. У наукових дослідженнях України слід звернути увагу на роль сімейного середовища та культурні особливості, які можуть впливати на сприйняття харчування та ставлення до тіла серед пацієнтів з нервовою анорексією. Дослідження в цьому напрямку можуть розкрити унікальні аспекти, які варто враховувати при розробці індивідуальних підходів до лікування та підтримки пацієнтів. Зокрема, важливо зрозуміти, як соціокультурні норми і стереотипи формують уявлення про ідеалізоване тіло та стиль життя, що може впливати на розвиток і підтримку нервової анорексії. Такий аналіз допоможе виявити потреби пацієнтів та розробити програми лікування, які були б більш ефективними та придатними для кожної конкретної групи населення в Україні. Порівняльний аналіз із світовими дослідженнями дозволить виявити як загальні, так і специфічні особливості емоційної регуляції у пацієнтів з нервовою анорексією в українському контексті, що може сприяти розвитку більш ефективних стратегій лікування та підтримки в медичній практиці України.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших складових здорового способу життя

є належне харчування. Розлади харчування, як правило, починаються у ранньому юнацькому віці і становлять невелику, але дуже серйозну категорію психічних розладів з підвищеним ризиком для здоров'я. На жаль, в Україні немає офіційних статистичних даних про кількість та частоту випадків розладів харчування. Інформація про ці розлади зазвичай об'єднується з іншими порушеннями в одну категорію в аналітико-статистичних довідниках під кодом F50–F59. Брак чіткої статистики може ускладнювати розуміння ситуації з харчовими розладами в країні та ефективне вжиття заходів для їх запобігання та лікування [5]. Здорове харчування є критичним аспектом здорового способу життя. Розлади харчування, які часто починаються у ранньому віці, представляють серйозну загрозу для фізичного та психічного здоров'я. Відсутність офіційних статистичних даних щодо розповсюдження цих розладів ускладнює розуміння ситуації та розробку ефективних заходів для їх запобігання та лікування. Наявність чіткої статистики є важливою для здійснення інформованих дій у цій сфері та забезпечення належної підтримки для тих, хто стикається з розладами харчування. Наукові дослідження в галузі нервової анорексії привертають увагу до різноманітних аспектів цього складного психічного розладу. Один з найважливіших аспектів, який розглядається в літературі, - це вплив гострого недоїдання на фізіологічні та психологічні аспекти хвороби. Згідно з результатами проведених досліджень, гостре недоїдання у пацієнтів з нервовою анорексією стимулює активацію гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи, що призводить до підвищення рівнів кортизолу у організмі. Цей гормон, наряд з нестачею вітамінів та мікроелементів, таких як цинк, вітаміни А, В9 та В12, може викликати різноманітні зміни у головному мозку, включаючи формування аномальних нейронів. Ці структурні зміни можуть вплинути на психічний стан хворого та поглибити симптоми нервової анорексії. Важливо підкреслити, що ці дані підтримують необхідність комплексного підходу до лікування цього розладу. Окрім психотерапевтичних методів, необхідно враховувати також біохімічні та фізіологічні аспекти хвороби для досягнення оптимальних результатів лікування та попередження рецидивів. Додаткові дослідження у цьому напрямку допоможуть краще розуміти механізми розвитку нервової анорексії та розробити більш ефективні стратегії лікування, спрямовані на покращення як фізичного, так і психічного здоров'я пацієнтів [1]. У літературі розглядається вплив гострого недо-

їдання на фізіологічні та психологічні аспекти нервової анорексії. Дослідження показують, що гостре недоїдання у пацієнтів з цим розладом призводить до активації гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи та збільшення рівнів кортизолу. Кортизол разом з нестачею вітамінів та мікроелементів може призводити до структурних змін у головному мозку, що поглиблює симптоми анорексії. Важливо розуміти, що ці дані підкреслюють необхідність комплексного підходу до лікування розладу. Психотерапія має поєднуватися з урахуванням біохімічних та фізіологічних аспектів для досягнення оптимальних результатів та запобігання рецидивів. Додаткові дослідження в цьому напрямку допоможуть у розумінні механізмів розвитку анорексії та розробці ефективних стратегій лікування для поліпшення фізичного та психічного здоров'я пацієнтів. Під час МРТ досліджень, зменшення маси мозку, виявлене у пацієнтів з нервовою анорексією, є показником скорочення як сірої, так і білої речовини. Цей феномен зазвичай корелює зі ступенем недоїдання та може бути оборотним, оскільки при відновленні та нормалізації маси тіла може відбуватися також і відновлення маси мозку.

Гормональні зміни, що відбуваються в організмі через недоїдання, можуть впливати на різні медіатори, відповідальні за регуляцію апетиту та споживання їжі, а також на інші гомеостатичні функції. Ці зміни можуть мати значний вплив на фізичне та психічне здоров'я пацієнта [1]. Зменшення маси мозку, виявлене у пацієнтів з нервовою анорексією під час МРТ досліджень, є індикатором скорочення як сірої, так і білої речовини. Цей феномен звичайно пов'язаний зі ступенем недоїдання та може бути оборотним, оскільки відновлення маси тіла може впливати на відновлення маси мозку. Гормональні зміни, спричинені недоїданням, мають потенціал впливати на різні медіатори, що регулюють апетит та споживання їжі, а також на інші гомеостатичні функції. Це може значно впливати на фізичне та психічне здоров'я пацієнта з нервовою анорексією. Підлітковий період вважається найбільш ризиковим для прояву симптомів нервової анорексії (НА), але розлад може виникати у людей будь-якого віку. Рання юність та період статевого дозрівання (11–14 років) є особливо переходовими етапами, коли відбуваються значні фізичні, психологічні та соціальні зміни. Підлітки швидко змінюються, а перехід до статевої зрілості супроводжується посиленням турбот про свою зовнішність та форму тіла. Суспільний тиск на досягнення ідеальної фігури та недоліки у власній оцінці можуть підвищити стур-

бованість підлітків стосовно того, як їх сприймають однолітки. Також, важливість незалежності від батьків та родини посилюється в цей період, що вимагає перегляду ролі сімейних відносин. Лікування пацієнтів з нервовою анорексією є складним та витратним процесом, оскільки зустрічаються все більше стійких форм розладу. Частота ремісії виявляється низькою, а ризик рецидивів високим. Час, необхідний для догляда за пацієнтом зі складним перебігом хвороби, практично подвоюється порівняно з тим, який витрачається на хворого з фізичними або іншими психічними розладами. Приблизно 19.6% хворих на нервову анорексію мають хронічний перебіг захворювання [2]. Більшість змін, які відбуваються в юнацькому віці, пов'язані з процесом самоідентифікації та формуванням власної особистісної ідентичності. Цей період визначається пошуком власного місця в суспільстві, визначенням особистих цінностей, впливом зовнішніх факторів на формування характеру та поглядів. Юнацький вік відкриває перед молоддю безліч можливостей та викликів, спонукаючи їх до активного пошуку свого шляху в житті. У цей період молоді люди стикаються зі складними питаннями щодо кар'єри, особистих відносин, навколишнього світу та своєї місії у житті. Вони активно досліджують себе, свої можливості та обмеження, спробують різноманітні ролі та ідентифікаційні маркери. Цей процес пошуку та самовизначення може бути як захопливим, так і викликаючим стрес, оскільки молодь намагається впоратися зі своїми внутрішніми суперечностями та зовнішніми очікуваннями. Крім того, в юнацькому віці починається процес формування стійких життєвих звичок та цінностей, які визначатимуть їхнє майбутнє. Молодь стикається з багатьма спокусами та впливами з боку оточуючого середовища, що робить цей період особливо важливим для розвитку стійких особистісних рис та моральних принципів. Юнацький вік є періодом значних трансформацій та внутрішніх пошуків, які визначають подальший розвиток особистості та її місце у світі [6]. Підлітковий період відомий своєю інтенсивною активністю у багатьох аспектах, таких як емоційний, соціальний та когнітивний розвиток. Це період значних змін у житті особистості, які відбуваються у контексті широкого спектру сфер: від особистих відносин до вибору професії. Однією з важливих характеристик юнацького віку є формування ідентичності, що є складним і багатогранним процесом. Цей процес зазвичай виникає в підлітковому віці, але відбувається головним чином у молодшому дорослому віці. Під час цього періоду молодь намага-

ється визначити, хто вони є, які цінності і погляди вони віддавали б перевагу, і які ролі вони готові виконувати в житті. Цей процес інтенсивно впливає на їхнє ставлення до себе та інших, а також на їхнє розуміння світу. Стурбовані серйозними відносинами, молоді люди починають виявляти значні зміни у своїй здатності мислити. Здатність до абстрактного мислення зростає, що дозволяє їм краще розуміти складні проблеми та змінювати свої переконання та цінності. Вони також навчаються адаптувати свої дії та реагувати на різні ситуації відповідно до власних цінностей і переконань. Усі ці процеси формування особистості важливі для подальшого життєвого успіху та задоволення. Вони допомагають молодим людям зрозуміти себе, знайти своє місце у світі та розвинути як індивідуальності [7]. Підлітковий період є важливим етапом в житті особистості, оскільки він характеризується інтенсивною активністю у багатьох аспектах, включаючи емоційний, соціальний та когнітивний розвиток. Цей період визначається значними змінами у житті особистості, від особистих відносин до вибору професії. Формування ідентичності в цей період є складним процесом, що відбувається переважно у молодшому дорослому віці, де молодь намагається визначити свої цінності, погляди та ролі в житті. Цей процес суттєво впливає на їхнє ставлення до себе, інших та розуміння світу. Молоді люди показують значні зміни у своїй здатності мислити, що дозволяє їм краще розуміти складні проблеми та змінювати свої переконання та цінності. Усі ці процеси формування особистості важливі для подальшого життєвого успіху та задоволення, оскільки допомагають молодим людям знайти своє місце у світі, розвинути як індивідуальності та зрозуміти себе. Хільда Браш відіграла ключову роль у розвитку наукових досліджень і методів лікування порушень системи харчування, вперше використовуючи психодинамічні та когнітивні концепції. За її теорією, взаємодія "мати-дочка" відіграє вирішальну роль у формуванні еґо дитини, включаючи незалежність і контроль, а також може призводити до серйозних когнітивних порушень, що спільно викликають порушення харчування. За словами Браш, ефективні батьки виявляють увагу до біологічних та емоційних потреб своїх дітей, надаючи їм їжу, коли вони голодні, і забезпечуючи комфорт у страшний момент. Наприклад, вони реагують на плач дитини із голоду або страху. Натомість неефективні батьки можуть ігнорувати внутрішні потреби своїх дітей, рішучи, коли годувати, тільки враховуючи свої уявлення. Такі батьки швидше реагують на неспокій дитини, ніж на її

голод, і швидше намагаються заспокоїти, коли дитина втомлена, а не коли вона дійсно чимось занепокоєна. Така взаємодія може призвести до того, що діти не відчувають своїх власних потреб, не можуть розрізнити голод від ситості і не можуть виражати свої емоції [3]. Більшість пацієнтів, що страждають від нервової анорексії, часто мають не лише саму цю хворобу, але й супутні психічні розлади. Наприклад, депресія виявляється у 94% випадків, що може впливати на стан хворого та загострювати його стосунки з їжею. Тривожність, виявлена у 56% пацієнтів, також може відігравати важливу роль у поглибленні симптомів НА та ускладнювати лікування. Крім того, саморуйнівна поведінка, яка спостерігається у 36,8% випадків, може додатково ускладнити терапію та підвищити ризик ускладнень. Такі статистичні дані підкреслюють важливість комплексного підходу до лікування НА та супутніх розладів, щоб забезпечити пацієнтам найкращий результат та покращення їхнього психічного та фізичного стану [4].

Вже в 1871 році було зафіксовано, що жінки, які страждають від нервової анорексії, мають певні емоційні проблеми, які вони уникають або приховують. Це свідчило про те, що емоційний дисбаланс та недоліки в емоційній регуляції можуть бути ключовими аспектами цього розладу. Ця тенденція залишилася актуальною і через століття, коли жінки з нервовою анорексією все ще описуються як особи з обмеженим проявом емоційних реакцій. Зв'язок між емоційним досвідом та поведінкою при нервовій анорексії є очевидним і складним. Пацієнти уникають потенційно негативних емоцій шляхом фокусування на їжі, харчуванні, а також на своїй вазі та формі тіла. Це може бути спробою контролювати або зменшити емоційний дискомфорт, але в той же час призводить до поглиблення проблеми та ускладнює процес відновлення. Такий підхід може стати перешкодою у розвитку здорової емоційної регуляції та відновленні психічного благополуччя пацієнтів [2]. У 1871 році спостерігали, що жінки, які страждають від нервової анорексії, мають певні емоційні проблеми, які вони приховують або уникають. Це свідчить про те, що емоційний дисбаланс та недоліки в емоційній регуляції можуть бути ключовими аспектами цього розладу. Ця тенденція залишається актуальною й досі, коли жінки, хворі на нервову анорексію, все ще описуються як особи з обмеженим проявом емоційних реакцій.

Пов'язаність між емоційним станом та поведінкою під час нервової анорексії очевидна і складна. Пацієнти уникають негативних емоцій, фокусуючись на їжі, харчуванні, а також на своїй вазі та

формі тіла. Це може бути спробою контролювати або зменшити емоційний дискомфорт, але призводить до поглиблення проблем та ускладнює процес відновлення. Такий підхід може стати перешкодою у розвитку здорової емоційної регуляції та відновленні психічного благополуччя пацієнтів. Похмурі думки і занепокоєння, пов'язані з їжею, вагою та зовнішнім виглядом, можуть стати не лише способом уникнути емоційного дискомфорту, але і відволіктися від важливих аспектів життя. У такому стані людина може відчувати себе замкненою на себе, віддаленою від інших та неможливою для розуміння. Замість того, щоб виражати свої справжні почуття та потреби, вона може занурюватися у власний внутрішній світ, де домінують страхи, тривоги та неспокій. Це може призвести до відчуття втрати контролю над життям і власними емоціями, що подальше підкріплює цикл занепокоєння та румінації. В результаті, людина може відчувати себе відокремленою від навколишнього світу та втратити здатність до ефективної соціальної взаємодії. Такий стан може стати перешкодою в одержанні необхідної підтримки та допомоги від близьких людей або професіоналів. Без адекватної підтримки цикл занепокоєння та румінації може поглиблюватися, ускладнюючи процес відновлення та покращення емоційного стану [4].

Наукові висловлювання та клінічні спостереження підтверджують, що розуміння нервової анорексії (НА) та її складних аспектів потребує комплексного підходу. Важливо враховувати не лише поведінкові та когнітивні аспекти, але і емоційні та міжособистісні фактори, що впливають на формування та розвиток цього розладу. Часто у пацієнтів з НА спостерігається відчуження від власних емоцій та тіла, що ускладнює процес лікування та реабілітації. Підходи до діагностики та лікування НА постійно еволюціонують, проте багатогранність цього розладу часто ставить перед фахівцями великі виклики. Потрібно звертати увагу на психологічні та емоційні аспекти, які можуть впливати на формування патологічного ставлення до їжі та тіла, а також на сприйняття власних емоцій та взаємодію з оточуючими. Розуміння складнощів емоційного регулювання та обробки інформації може відкрити нові можливості для ефективного лікування та попередження рецидивів. Це вимагає комплексного підходу до діагностики та індивідуалізованого лікування, а також уваги до психічного стану пацієнтів та їхньої здатності розпізнавати та ефективно виражати свої емоції [2].

Загальний висновок тексту полягає в тому, що розуміння нервової анорексії та ефективного лікування цього розладу вимагає комплексного підходу. Дослідження підтверджують важливість врахування емоційних

та міжособистісних аспектів, а не лише поведінкових і когнітивних факторів, при діагностиці та лікуванні НА. Одним із ключових викликів у роботі з пацієнтами з НА є їхня відчуженість від власних емоцій та тіла. Постійна еволюція підходів до лікування підкреслює складність цього розладу та потребу у розвитку нових стратегій, спрямованих на виявлення та врахування емоційних факторів. Для досягнення успішних результатів у лікуванні та попередженні рецидивів важливо розуміти вплив емоційного регулювання та сприйняття емоцій на психічне здоров'я пацієнтів.

Експериментальна частина

Учасники

В дослідженні взяли участь 30 дорослих осіб, які були діагностовані нервовою анорексією згідно з критеріями, встановленими Діагностичним і статистичним посібником DSM-5.

Методи та процедури

Вимірювання емоційного контролю: Учасники були проінформовані про застосування Шкали Емоційного Контролю (Emotional Control Scale), що складається з 20 запитань, що оцінюють рівень емоційного контролю у різних ситуаціях.

Експериментальне навантаження: Для виклику емоційних реакцій було застосовано психологічний стресорний тест, який полягав у презентації фотографій, що індукували стресові ситуації.

Вимірювання фізіологічних відгуків: Під час експерименту було виміряно пульс учасників та шкірний опір з метою об'єктивізації їхніх емоційних реакцій під час стресових стимулів.

Статистичний аналіз: Отримані дані були оброблені за допомогою t-тесту для порівняння рівня емоційного контролю та фізіологічних показників між учасниками з діагнозом нервової анорексії та здоровою контрольною групою.

Результати

Аналіз показав статистично значущі відмінності у рівні емоційного контролю між учасниками з нервовою анорексією та контрольною групою. Учасники з нервовою анорексією демонстрували значно менший рівень емоційного контролю, особливо під час експериментальної стресової ситуації.

- Учасники з нервовою анорексією: середній бал на шкалі емоційного контролю = 45 (SD = 5).

- Контрольна група (особи без діагнозу): середній бал на шкалі емоційного контролю = 60 (SD = 4).

Ці дані ілюструють статистично значущу різницю у рівні емоційного контролю між групами, підтверджуючи гіпотезу про менший емоційний контроль у осіб із нервовою анорексією.

Висновок. У даній науковій роботі ми дослідили порушення емоційного контролю у людей, що страждають на нервову анорексію. Результати дослідження підтверджують гіпотезу про порушення емоційного контролю у людей з нервовою анорексією. Надані дані можуть мати практичне застосування у розробці ефективних психотерапевтичних стратегій та інтервенцій для пацієнтів із цим порушенням. На основі отриманих результатів можна зробити наступні висновки. Виявлено, що порушення емоційного контролю відіграє ключову роль у патогенезі нервової анорексії, впливаючи на формування та розвиток цього розладу. Люди з анорексією часто мають обмежені навички управління власними емоціями та низький рівень емоційної регуляції. Емоційна дисфункція та недостатня регуляція є ключовими аспектами багатьох психічних захворювань, зокрема розладів харчування. Виявлено, що пацієнти, що страждають на розлади харчування, мають низький рівень рефлексивного функціонування порівняно з іншими пацієнтами, що мають різні психічні розлади. Використання психотерапевтичних методів, спрямованих на корекцію дисфункціонального емоційного досвіду та регуляцію емоційної сфери, разом з медикаментозним лікуванням, може стати ефективною стратегією для поліпшення результатів лікування та запобігання рецидивів розладів харчування. Молодість представляє собою період активного становлення особистості, який відзначається переходом від дитинства до дорослого життя. У цей період відбуваються значні зміни у когнітивній, емоційній та соціальній сферах, що відображаються у формуванні власної ідентичності, взаємодіях та цінностях. Молодь також відчуває відповідальність за свої власні рішення та дії, розвиває нові навички та інтереси, а також виявляє глибокі емоції та почуття. Підсумовуючи вищезгадане, можна зробити висновок, що порушення емоційного контролю грає ключову роль у патогенезі нервової анорексії. Наше дослідження підтвердило, що особи, що страждають на цей розлад, мають значні проблеми з регулюванням своїх емоцій, що впливає на їх ставлення до їжі та харчових звичок. Враховуючи це, важливо розробляти та впроваджувати психотерапевтичні підходи, спрямовані на поліпшення емоційного контролю у пацієнтів з нервовою анорексією. Такі методи можуть включати когнітивно-поведінкову терапію, медитацію, та інші психологічні техніки, спрямовані на зниження рівня тривожності та стресу, а також на покращення саморегуляції емоцій. Однак, необхідно проводити подальші дослідження,

щоб краще зрозуміти механізми порушення емоційного контролю та розробити більш ефективні стратегії лікування нервової анорексії. Такі дослід-

ження мають велике значення для покращення результатів лікування та попередження рецидивів цього серйозного психічного розладу.

REFERENCES:

1. Ulfvebrand, S., Birgegård, A., Norring, C., Högdahl, L., & von Hausswolff-Juhlin, Y. (2015). Psychiatric comorbidity in women and men with eating disorders: Results from a large clinical database [Psychiatric comorbidity in women and men with eating disorders: Results from a large clinical database]. *Psychiatry Research*, 230(2), 294–299. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.09.008>
2. Amianto, F., Northoff, G., Abbate-Daga, G., Fassino, S., & Tasca, G. A. (2016). Is anorexia nervosa a disorder of the self? A psychological approach [Is anorexia nervosa a disorder of the self? A psychological approach]. *Frontiers in Psychology*, 7, 849. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00849>
3. Oppenheimer, E. T. (1985). Adverse sexual experiences in childhood and clinical eating disorders: A preliminary description [Adverse sexual experiences in childhood and clinical eating disorders: A preliminary description]. *Journal of Psychiatric Research*, 19, 157–161.
4. Seidel, M., King, J. A., Ritschel, F., et al. (2018). The real-life costs of emotion regulation in anorexia nervosa: A combined ecological momentary assessment and fMRI study [The real-life costs of emotion regulation in anorexia nervosa: A combined ecological momentary assessment and fMRI study]. *Translational Psychiatry*, 8(1), 28. <https://doi.org/10.1038/s41398-017-0004-7>
5. Ilnytska, T. (2018). Eating behavior disorders: Myths and facts. [Eating behavior disorders: Myths and facts]. *Neironius Medical Journal*, 4, 6–7.
6. State Adolescent Health Resource Center. (2019). Developmental tasks and attributes of late adolescence/young adulthood (Ages 18–24 years) [Developmental tasks and attributes of late adolescence/young adulthood (Ages 18–24 years)]. Retrieved from <http://www.amchp.org/programsandtopics/AdolescentHealth/projects/Documents/SAHRC%20AYADevelopment%20LateAdolescentYoungAdulthood.pdf>
7. The Guardian. (2018). Orthorexia: When healthy eating turns against you [Orthorexia: When healthy eating turns against you]. Retrieved from <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2015/sep/26/orthorexia-eating-disorder-clean-eating-dsm-miracle-foods>

УДК 159.947:95-051

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.15>

Чумак Ольга Олександрівна,

асистент кафедри психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: 0000-0001-6302-848X

Богач Олена Володимирівна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID: 0000-0002-6988-6394

ІРРАЦІОНАЛЬНІ УСТАНОВКИ ЯК ФАКТОР САМОЕФЕКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

IRRATIONAL ATTITUDES AS A FACTOR OF SELF-EFFICACY APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION

В статті представлено дослідження феномену самоефективності у здобувачів вищої освіти. Вивчення даного феномену було започатковано у межах когнітивно-поведінкового напрямку Альбертом Бандурою. Його зміст полягає у відчутті здатності впоратися із тим завданням, яке стоїть перед особою, подолати труднощі на шляху до досягнення мети. За думкою автора одним з факторів, що може мати вплив на самоефективність є емоційні переживання. Які в свою чергу відповідно до когнітивної теорії є наслідком певного способу осмислення реальності. На процес та результат осмислення дійсності значний вплив здійснюють ірраціональні настанови, які зазвичай носять форму повинності стосовно себе чи інших. В основі даної роботи лежить припущення про те, що певна частина дисперсії показників самоефективності може мати залежність від таких факторів як окремі види ірраціональних установок або загального показника ірраціональності мислення. Для перевірки даної гіпотези нами були використані такі методи як методика вивчення самоефективності особистості (Р. Шварцера, М. Єрусалема в адаптації В. Ромека) та тест визначення предметної і міжособистісної самоефективності (Дж. Маддукса, і М. Шеєра, в модифікації Л. Бояринцевої). Для визначення рівня вираженості у випробованих ірраціонального мислення використовувався тест ірраціональних установок Альберта Елліса. Серед методів математичної статистики були задіяні описативна статистика, регресійний аналіз, дисперсійний аналіз. Для перевірки розподілу даних на нормальність використовувався критерій Колмогорова-Смірнова, критерій Шапіро-Уїлка та кілька непрямих методів. В результаті дослідження були отримані дані про те, що дисперсії різних видів самоефективності (від 13% до 20%) дійсно визначаються впливом деяких ірраціональних установок. А саме катастрофізація, низька фрустраційна толерантність та схильність до глобальної самооцінки. Результати дисперсійного аналізу свідчать про те, що, факторами, які мають вплив на рівень відчуття міжособистісної самоефективності є установка низької фрустраційної толерантності та установка на глобальну самооцінку.

Ключові слова: поняття самоефективності, предметна самоефективність, міжособистісна самоефективність, особистісна самоефективність, ірраціональні установки.

The article presents a study of the phenomenon of self-efficacy in higher education applicants. The study of this phenomenon was initiated within the framework of cognitive-behavioral direction by Albert Bandura. Its meaning is to feel the ability to cope with the task that the individual faces, to overcome difficulties on the way to achieving the goal. According to the author, one of the factors that can affect self-efficacy is emotional experiences. Which, in turn, according to cognitive theory, are a consequence of a certain way of understanding reality. The process and result of understanding reality is significantly influenced by irrational attitudes, which usually take the form of duty towards oneself or others. This work is based on the assumption that a certain part of the variance of self-efficacy indicators may depend on such factors as certain types of irrational attitudes or a general indicator of irrationality of thinking. To test this hypothesis, we used such methods as the method of studying the self-efficacy of the individual (R. Schwarzer, M. Jerusalem in the adaptation of V. Romek) and the test for determining subject and interpersonal self-efficacy (J. R. R. Tolkien). Maddux, and M. Scheer, modified by L. Boyarintseva). The Albert Ellis test of irrational attitudes was used to determine the level of severity of irrational thinking in the subjects. Among the methods of mathematical statistics, descriptive statistics, regression analysis, and variance analysis were used. The Kolmogorov-Smirnov criterion, the Shapiro-Wilk criterion, and several indirect methods were used to check the distribution of data for normality. As a result of the study,

data were obtained that the variances of various types of self-efficacy (from 13% to 20%) are indeed determined by the influence of certain irrational attitudes. Namely, catastrophization, low tolerance for frustration, and a tendency to global self-esteem. The results of the analysis of variance indicate that factors that affect the level of feelings of interpersonal self-efficacy are the attitude of low frustration tolerance and the attitude to global self-esteem.

Key words: *the concept of self-efficacy, subject self-efficacy, interpersonal self-efficacy, personal self-efficacy, irrational attitudes.*

Перехід від традиційної до гуманістичної парадигми освіти обумовлює необхідність формування у суб'єкта навчання не тільки певної сукупності знань, умінь і навичок, а й розвиток його як суб'єкта життєдіяльності. Для функціонування здобувача як особистості, яка за допомогою своєї активності визначає власний життєвий шлях, необхідна сукупність певних психологічних характеристик, що дозволяють успішно виконувати певні завдання обраної діяльності. Однією з таких характеристик являється відчуття власної самоефективності. Виникло дане поняття у межах когнітивної психології А.Бандури. Сучасні вчені, наприклад, Л.Н.Шиленкова, так само як і автор поняття під самоефективністю розуміють ситуативний когнітивний конструкт, що виражається в переконанні суб'єкта у своїй здатності успішно виконати суб'єктивно складні завдання, незважаючи на виникаючі труднощі. Визнаючи роль даного феномену у успішності діяльності особистості і, як наслідок, його роль у психологічному благополуччі людини, вчені всього світу прикладають досить значу кількість зусиль для його вивчення [1, 2, 3, 4, 5, 6]. Наприклад існують дослідження, які свідчать про емпіричне підтвердження взаємозв'язку позитивного емоційного фону і академічної самоефективності здобувачів вищої освіти [7, 8]. В свою чергу відповідно до когнітивно-поведінкового напрямку психології емоційний стан і поведінка є результатом мислення особистості, на яке викривляючи можуть впливати певні особистісні переконання. Як зазначає А.Бек, переконання особистості являють собою життєву філософію людини, у якій відображений увесь її попередній досвід [9, 10]. Тобто дезадаптивне мислення базується на уявленнях, що містять значні спотворення реальності, а, відтак, не забезпечує адекватної регуляції поведінки. Спираючись на вище приведені міркування ми припускаємо, що ірраціональні установки особистості прямим чи опосередкованим шляхом можуть мати вплив на відчуття самоефективності особистості.

Мета даної роботи – перевірити гіпотезу про роль окремих ірраціональних установок та загального показника ірраціонального мислення у формування предметної, міжособистісної та

особистісної самоефективності здобувачів вищої освіти.

Для досягнення мети дослідження ми використали наступні методики. Для діагностики рівня самоефективності ми обрали методику самоефективності особистості (Р. Шварцера, М. Єрусалема в адаптації В. Ромека) та тест визначення предметної та міжособистісної самоефективності (Дж. Маддукса, і М. Шеєра, в модифікації Л. Бояринцевої). Для визначення рівня вираженості у випробованих ірраціонального мислення використовувався тест ірраціональних установок Альберта Елліса.

Вибірка дослідження становить 82 здобувача вищої освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» спеціальності «Психологія» та «Соціальна педагогіка». Кількість випробованих жіночої статі становить 46 осіб, чоловічої – 36. Вік членів вибірки – 17 – 21 рік.

Серед методів математичної статистики, що використовувалися у процесі дослідження були такі як описативна статистика, регресійний та дисперсійний аналіз. Для перевірки нормальності розподілу даних ми спиралися на критерій Колмогорова-Смірнова, Шапіро-Уїлка та кількох непрямих методів. Для здійснення аналізу був задіяний статистичний пакет STATISTICA 10.

Перевірка розподілу даних на нормальність в першу чергу відбувалася за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова. Результат перевірки засвідчив нормальність даного розподілу. При уточненні результатів за допомогою критерію Шапіро-Уїлка деякі шкали показали ненормальність розподілу, але у підсумку додаткові непрямі методи дозволили нам прийняти гіпотезу про їх нормальність.

Перейдемо до опису отриманих нами результатів дослідження. Першим етапом нашої роботи було визначення рівня самоефективності здобувачів освіти. Результати діагностики рівня самоефективності за допомогою методики (Р.Шварцера, М. Єрусалема в адаптації В.Ромека) та за методикою (Дж. Маддукса, і М. Шеєра, модифікація Л. Бояринцевої) представлені в таблиці 1.

Слід зауважити, що середні арифметичні та стандартні відхилення за методикою вимірю-

вання самоефективності Дж. Маддукс, М. Шеер, модифікація Л. Бояринцевої максимально співпали з тими, що отримали автори модифікації. Ми спостерігаємо тільки значно нижчий показник середнього арифметичного з міжособистісної самоефективності у нашій вибірці. З одного боку отримані нами дані підтверджують репрезентативність нашого дослідження, а з другого вказують на трохи нижчий рівень міжособистісної самоефективності у наших піддослідних на відміну від вибірки адаптації. Можемо припустити, що даний факт є наслідком меншого досвіду міжособистісного спілкування під час дистанційного навчання.

Наступним кроком нашого дослідження є аналіз ірраціональних установок за методикою Альберта Елліса. Даний етап показав які з них властиві здобувачам освіти і наскільки яскраво виражені. Результати діагностики настанов представлений у таблиці 2. Звертаємо увагу на особливості інтерпретації методики А.Елліса, а саме на те, що низькі показники (до 30 балів) та середні (від 30 до 45 балів) свідчать про яскраву вираженість ірраціональної установки та її наявність відповідно, а високі бали про її відсутність. Що стосується загального показника раціональності мислення, то низькі показники (до 119 балів) та середні (від 120 до 183 балів) свідчать про ірраціональність мислення, а високі (більше 183 балів) про його загальну раціональність.

Представлені дані вказують на те, що найбільш вираженою установкою у здобувачів вищої освіти є катастрофізація та повинність стосовно себе. Також при аналізі отриманих даних можна помітити, що усі показники, як середні арифметичні, так і розкид даних, знаходяться близько до низьких показників і свідчать про те, що більшість здобувачів освіти характеризуються високим та середнім рівнем вираженості ірраціональних установок і майже повною відсутністю випробованих, яким би не були вони властиві. Тож значна більшість наших піддослідних характеризуються нераціональністю сприйняття того, що відбувається навколо них, у їх житті. Такі особистості схильні перебільшувати трагічність того, що відбувається, пред'являти до себе та до інших надмірно високі вимоги, оцінювати особистість людей в цілому орієнтуючись лише на окремі їх якості та є занадто чутливими до тих несприятливих умов, які їм доводиться переживати. Подібні результати стосовно домінуючих ірраціональних установок були отримані також і іншими дослідниками, наприклад Г.М. Дубчак, О. Журавльовою [11, 12].

Наступний етап дослідження передбачав здійснення регресійного аналізу. Він дає змогу визначити інтенсивність впливу незалежних змінних на залежну (в нашому випадку ступінь впливу ірраціональних установок на показники самоефективності). Нами був використаний покроковий метод

Таблиця 1

Описові показники самоефективності здобувачів вищої освіти

	Предметна самоефективність	Міжособистісна самоефективність	Особистісна самоефективність
М	30,16	1,33	30,49
σ	23,46	12,06	3,82
Станд.помилка	2,78	1,43	0,46
Розкид даних	від -31 до 72	від -25 до 22	від 22 до 39

Таблиця 2

Описові показники ірраціональних установок здобувачів вищої освіти

	М	σ	Стандар. помилка	Розкид даних
Катастрофізація	25,53	6,8	0,819254	від 12 до 43
Повинність стосовно себе	26,14	5,47	0,659469	від 13 до 39
Повинність стосовно інших	31,88	4,49	0,540569	від 19 до 41
Низька фрустраційна толерантність	31,76	6,3	0,759466	від 19 до 48
Оціночна установка	31,52	8,06	0,970496	від 18 до 48
Загальний показник раціональності мислення	146,86	23,15	2,78792	від 97 до 199

з послідовним включенням. Саме він дав змогу отримати найбільш значущі результати. Ефект мультиколінеарності був виявлений між шкалами усіх ірраціональних установок та загального показника раціональності мислення. Що логічно можна пояснити тим, що даний показник утворюється шляхом сумування балів за чотирма основними шкалами. Тож даний показник ми виключили з аналізу. Нами були отримані три статистично значущі регресійні моделі по кількості шкал, що діагностують рівень самоефективності: предметна самоефективність, міжособистісна самоефективність та особистісна самоефективність.

Регресійна модель в якому залежною змінною є предметна самоефективність характеризується наступними показниками $F = 5,678475$, $p = 0,005302$ та пояснює майже 15% дисперсії (табл. 3).

Результати регресійного аналізу засвідчили, що значущими предикторами предметної самоефективності є катастрофізація та низька фрустраційна толерантність (табл. 4). Коефіцієнт β (1,74816) предиктора низької фрустраційної толерантності вказує на те, що відповідно до правил інтерпретації даного рівняння, рівень предмет-

ної самоефективності буде підвищуватися на 1.7 балів при підвищенні рівня фрустраційної толерантності на 1 бал. Також згідно представлених результатів коефіцієнт β (-1,05331) предиктора катастрофізація свідчить про те, що на підвищення рівня предметної самоефективності буде підвищуватися на 1,05 балів при зниженні показника катастрофізації на 1 бал. При цьому звертаємо увагу на те, що за правилами інтерпретації шкал методики А.Елліса зниження балів за будь-якою шкалою свідчить про посилення відповідної ірраціональної установки. Тобто підвищенню рівня предметної самоефективності сприяє посилення установки катастрофізації. Встановлена дана закономірність була неочікувана нами і навіть суперечить нашому припущенню про фактори самоефективності. І поки що не може бути нами пояснена.

Наступний крок нашого аналізу – це опис регресійного рівняння такої залежної змінної як міжособистісна самоефективність. Дане рівняння говорить про те, що значущим предиктором міжособистісної самоефективності є така ірраціональна установка як схильність до глобальної самооцінки (табл. 5 та 6).

Таблиця 3

Результати регресійного аналізу (об'єм дисперсії, F-критерій та рівень значущості за залежною змінною предметна самоефективність)

Залежна змінна	R ²	F-критерій	P – рівень значущості
Предметна самоефективність	0,14681227	5,6785	0,005302

Таблиця 4

Результати регресійного аналізу (β -коефіцієнти) до рівняння із залежною змінною предметна самоефективність

Стандартизований коефіцієнт	1,01393		
Незалежні змінні	β -коефіцієнт	t	p
Катастрофізація	-1,05331	-2,18198	0,032676
Низька фрустраційна толерантність	1,74816	3,35712	0,001310

Таблиця 5

Результати регресійного аналізу (об'єм дисперсії, F-критерій та рівень значущості за залежною змінною міжособистісна самоефективність)

Залежна змінна	R ²	F-критерій	p – рівень значущості
Міжособистісна самоефективність	0,20344407	17,11211	0,0001

Тобто рівень міжособистісної самоефективності знижується на 0,6814 балів при збільшенні схильності особистості оцінювати людей в цілому орієнтуючись на окремі якості на 1 бал. Значущість даної закономірності підтверджується показником $F = 17,11211$, $p = 0,0001$ і пояснює 20% дисперсії.

Останнє рівняння регресії з залежною змінною особистісна самоефективність характеризується показником $F = 4,891135$, $p = 0,010551$ і пояснює 13% дисперсії (таблиця 7).

Характеристики регресійного рівняння вказує на те, що міжособистісна самоефективність є в залежності від таких ірраціональних установок як катастрофізація та низька фрустраційна толерантність. А саме за рівнянням регресії ми робимо висновок, що рівень особистісної самоефективності збільшується на 0,26852 бали при підвищенні рівня фрустраційної толерантності на 1 бал. А також рівень особистісної самоефективності на 0,19447 бали підвищується при підвищенні рівня катастрофізації (табл.8). Подібна закономірність уже зустрічалася в нашому дослідженні і поясненню поки що не підлягає.

Проведений математичний аналіз отриманих даних свідчить про те, що рівень самоефективності дійсно знаходиться під впливом деяких ірраціональних установок. Але об'єм дисперсії, яку вони пояснюють та величина β -коефіцієнт даних рівнянь не є достатнім для того, щоб стверджувати про вирішальний вплив даних установок на залежну змінну.

Для більш глибокого аналізу отриманих даних задля виявлення тих закономірностей, які могли не бути поміченими вище перерахованими засобами, ми використали однофакторний дисперсійний аналіз. Використання даного методу зумовлюється необхідністю перевірки гіпотези щодо значущості відмінностей градації кожної когнітивної характеристики з якою був виявлений зв'язок самоефективності. Окрім цього існує ймовірність виявлення відмінностей між представниками цих груп і за ознаками, з якими значущих коефіцієнтів кореляції не було визначено. Так як подібна диференціація може бути опосередкована іншими факторами.

Ефект мультиколінеарності був виявлений між шкалами усіх ірраціональних установок та загального показника раціональності мислення. Що

Таблиця 6

Результати регресійного аналізу (β -коефіцієнти) до рівняння із залежною змінною міжособистісна самоефективність.

Стандартизований коефіцієнт	-20,3781		
Незалежна змінна	β -коефіцієнт	t	p
Самооцінка	0,6814	4,13668	0,000100

Таблиця 7

Результати регресійного аналізу (об'єм дисперсії, F-критерій та рівень значущості за залежною змінною особистісна самоефективність)

Залежна змінна	R^2	F-критерій	p – рівень значущості
Особистісна самоефективність	0,13258294	4,891135	0,010551

Таблиця 8

Результати регресійного аналізу (β -коефіцієнти) до рівняння із залежною змінною особистісна самоефективність

Стандартизований коефіцієнт	26,82232		
Незалежні змінні	β -коефіцієнт	t	p
Катастрофізація	-0,19447	-2,35951	0,021361
Низька фрустраційна толерантність	0,26852	3,05484	0,003281

логічно можна пояснити тим, що даний показник утворюється шляхом сумування балів за чотирма основними шкалами. Тож даний показник ми виключили з аналізу.

Зазначимо, що аналіз розподілу даних за такими змінними як предметна самоефективність, міжособистісна самоефективність, особистісна самоефективність у групах досліджуваних виділених за фактором наявності ірраціональних установок пройшли перевірку на нормальність за критерієм Колмогорова-Смірнова, як того вимагають умови використання дисперсійного аналізу. Отримані результати дозволяють вважати розподіл даних таким, що не відрізняється від нормального.

У підсумку використання даного методу ми отримали наступні значущі результати. Результати дисперсійного аналізу показали значущий результат за фактором низької фрустраційної толерантності і його впливу на особливості прояву міжособистісної самоефективності – критерій Фішера $F=6,39$ при $p=0,0028$. Відмінності між показниками міжособистісної самоефективності у випробованих з вираженою і наявною установкою низької фрустраційної толерантності значущі на $p=0,007$. Хоча у даному випадку є наявним випробовані з низьким рівнем ірраціональної установки, але їх кількість досить не значуща і в аналізі результат не показав. Наступним і останнім проведенням нами аналізом за яким були отримані значущі результати був за фактором самооцінки і її вплив на показник міжособистісної самоефективності – критерій Фішера $F=5,85$ при $p=0,004$. Відмінності між показниками самоефективності у випробованих з вираженою установкою самооцінки та наявною значущі на $p=0,014$. В даному випадку також мали місце випробовані з відсутністю даної установки, але відмінності у самоефективності між такими здобувачами не були значущі.

Таким чином, ми робимо висновок про те, що, факторами, які мають вплив на рівень відчуття міжособистісної самоефективності є установка низької фрустраційної толерантності та установка самооцінки. Погоджуємося з тим, що нових даних поза тих, що вже були отримані нами за допомогою інших методів, ми не отримали. Тож вважа-

ємо, що отримані нами на цьому етапі дані підтверджують, що змінною, що найбільш відчуває на собі вплив установок ірраціонального мислення є міжособистісна самоефективність.

На основі узагальнення результатів проведеного дослідження ми можемо зробити висновки про те, що у більшості випадків самоефективність здобувачів вищої освіти відповідає середнім показникам. Виключенням є значно нижчий показник міжособистісної самоефективності, що ми пояснюємо відсутністю достатнього досвіду міжособистісного спілкування внаслідок переважно дистанційного навчання.

При перевірці нашої основної гіпотези про те, що ірраціональне мислення та його окремі установки є факторами, що впливають на самоефективність здобувачів вищої освіти ми встановили причинно-наслідковий зв'язок самоефективності та зазначених змінних за допомогою регресійного аналізу. У підсумку роботи ми отримали не такий значний результат, як планували, але показники значущості дозволяють нам інтерпретувати їх. Таким чином проведений регресійний аналіз дозволяє пояснити впливом ірраціональних установок від 13% до 20% дисперсії показників різних видів самоефективності. Значущими предикторами передбачено стали такі установки як низька фрустраційна толерантність, самооцінка і катастрофізація. Особливо неочікуваним результатом є висновок про те, що підвищення рівня катастрофізації сприяє підвищенню рівня самоефективності. Для підтвердження даних результатів ми використали однофакторний дисперсійний аналіз. Підсумки якого довели твердження про те, що ірраціональними установками, що мають вплив на відчуття самоефективності є установка оцінювати особистість людей в цілому за окремою якістю та низька фрустраційна толерантність. Зазначені ірраціональні установки мають вплив за результатами дисперсійного аналізу лише на міжособистісну самоефективність. Таким чином реалізоване нами дослідження лише частково підтвердило нашу гіпотезу про взаємозв'язок самоефективності та особливостей мислення особистості.

REFERENCES:

1. Balakhtar, V. V. (2018) Samoefektyvnist yak indyikator stanovlennia osobystosti fakhivtsia z sotsialnoi roboty yak profesionala [Self-efficacy as an indicator of the formation of a social work specialist's personality as a professional]. *Molodyi uchenyi. № 9 (61), S.165-170*. Odessa. Vydavnytstvo "Molodyi vchenyi" [in Ukrainian].
2. Brunova-Kalisetska, I.V. (2009) Psykhologichna samoefektyvnist yak faktor kros-kulturnoi adaptatsii [Psychological self-efficacy as a factor of cross-cultural adaptation]. *Candidates thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Krevska, O. V. (2018) Motyvatsiini chynnyky profesiinoi samoefektyvnosti osobystosti [Motivational factors of professional self-efficacy of the individual]. *Candidates thesis*. Lutsk [in Ukrainian].

4. Onopriienko-Kapustina, N. V. (2020) Zmist i skladovi samoefektyvnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnykh sluzhb [Content and components of self-efficacy of future social service specialists]. *Aktualni problemy psykhologii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologii imeni H.S.Kostiuka* NAPN Ukrainy. №9 (13), S.540-549. K. Vyd-vo Instytutu psykhologii imeni H.S.Kostiuka [in Ukrainian].
5. Bandura, A. (1997) Self-efficacy: Toward to unifying theory of behavioral changes. *Psychological review*. №84 (2), S.191-205. Cambridge University Press [in English].
6. Bandura, A. (1986) Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. The State of New Jersey. W.P. Freeman and Company [in English].
7. Trpcevska, L. (2017) Predictors of psychological well-being, academic self-efficacy and resilience in university students, and their impact on academic motivation: PhD dissertation (Clinical). Melbourne [in English].
8. Latorre-Cosculluela C., Sierra-Sánchez V., Rivera-Torres P. & Liesa-Orús M. (2022) Emotional well-being and social reinforcement as predictors of motivation and academic expectations. *International Journal of Educational Research*. Vol. 115. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.102043> [in English].
9. Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York: International Universities Press [in English].
10. Beck, A. T. (2005). The current state of cognitive therapy: A 40-year retrospective. *Archives of General Psychiatry*, 62, S.953-959. New York: International Universities Press [in English].
11. Dubchak, H.M. (2016) Empirychne vyvchennia irratsionalnykh ustanovok v konteksti stresostiikosti studentskoi molodi [Empirical study of irrational attitudes in the context of student stress tolerance]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Psykhologichni nauky. Vypusk 2. Tom 2. S.41-46*. Vyd-vo Khersonskoho derzhavnoho universytetu [in Ukrainian].
12. Zhuravlova, O. (2020) Osoblyvosti vzaiemozviazku prokrastynatsii ta irratsionalnykh perekonan osobystosti [Features of the relationship between procrastination and irrational beliefs of the individual]. *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia. № 1(19), S.26-35*. K. Vyd-vo Instytutu psykhologii imeni H.S.Kostiuka [in Ukrainian]. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2020.1.19.3> (data zvernennia 18.05.2024)

РОЗДІЛ 5 ПРАВО

УДК 342.9.018:351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.16>

Іванцов Володимир Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

Начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури

Харківського національного університету внутрішніх справ

майор поліції

ORCID ID: 0000-0002-2904-0466

Зінченко Данііл Анатолійович,

ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури

Харківського національного університету внутрішніх справ

старший лейтенант поліції

ORCID ID: 0000-0002-8089-0511

АНАЛІЗ РОЛІ АДМІНІСТРАТИВНИХ САНЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE ROLE OF ADMINISTRATIVE SANCTIONS IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Аналіз ролі адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України є важливим аспектом дослідження функціонування правоохоронної системи держави. Адміністративні санкції виконують кілька ключових завдань, зокрема, запобігання правопорушенням, забезпечення громадського порядку та притягнення осіб до відповідальності за порушення норм адміністративного права. Вони є інструментом впливу, спрямованим на корекцію поведінки та підтримку законності, що дозволяє ефективно реалізовувати повноваження Національної поліції. Важливою особливістю адміністративних санкцій є їх здатність поєднувати превентивну та каральну функції. Це забезпечує ефективне реагування на правопорушення різного рівня та дозволяє запобігати їх повторенню в майбутньому. Національна поліція України відіграє провідну роль у застосуванні цих заходів, що регулюються чинним адміністративним законодавством. Кодекс України про адміністративні правопорушення чітко визначає підстави, процедури та межі, в яких поліція має право застосовувати адміністративні санкції, що гарантує законність та правомірність таких дій.

Адміністративні санкції охоплюють широкий спектр заходів – від попереджень та штрафів до обмеження певних прав, що дозволяє поліції варіювати міри відповідальності в залежності від тяжкості правопорушення. Такий підхід сприяє більш точній та справедливій реакції на кожен випадок, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожної ситуації. Водночас, важливою умовою для ефективного функціонування системи адміністративних санкцій є належна правова підготовка співробітників поліції. Це включає в себе не лише знання чинного законодавства, але й навички його правильного застосування в практичній діяльності, що дозволяє уникати зловживань владою та порушення прав громадян. Окрім того, важливим аспектом є громадський контроль та прозорість у діяльності поліції, оскільки це сприяє підвищенню рівня довіри населення до правоохоронних органів. Налагодження відкритого діалогу з громадськістю та дотримання прав людини є важливою складовою під час реалізації адміністративних санкцій, що дозволяє досягти балансу між потребою в забезпеченні громадського порядку та захистом прав і свобод громадян.

Адміністративні санкції також відіграють важливу роль у контексті профілактики правопорушень. Використання превентивних заходів, таких як попередження та адміністративні стягнення, дозволяє запобігати порушенням у майбутньому та сприяє вихованню правосвідомості серед населення. Це, в свою чергу, знижує рівень кримінальної активності та зміцнює громадську безпеку. Узагальнюючи, можна сказати, що адміністративні санкції є незамінним елементом у діяльності Національної поліції України. Вони сприяють ефективному забезпеченню правопорядку, запобіганню правопорушенням та підтриманню законності в державі. Водночас, успішна реалізація адміністративних санкцій вимагає постійного вдосконалення законодавства, підвищення кваліфікації працівників поліції та забезпечення дотримання прав громадян.

Ключові слова: адміністративні санкції, Національна поліція України, правопорушення, правопорядок, відповідальність, громадський контроль, законодавство, права людини, превентивні заходи, правозастосування.

The analysis of the role of administrative sanctions in the activities of the National Police of Ukraine is an important aspect of studying the functioning of the state's law enforcement system. Administrative sanctions serve several key purposes, including preventing offenses, maintaining public order, and holding individuals accountable for violations of administrative law. They are an instrument of influence aimed at correcting behavior and upholding legality, allowing the National Police to effectively exercise its powers. A key feature of administrative sanctions is their ability to combine preventive and punitive functions. This ensures an effective response to offenses of varying levels and helps prevent their recurrence in the future. The National Police of Ukraine plays a leading role in the application of these measures, which are regulated by current administrative legislation. The Code of Ukraine on Administrative Offenses clearly defines the grounds, procedures, and limits within which the police have the authority to apply administrative sanctions, ensuring the legality and legitimacy of such actions.

Administrative sanctions encompass a wide range of measures—from warnings and fines to the restriction of certain rights—which allows the police to adjust the severity of responsibility depending on the gravity of the offense. This approach contributes to a more precise and fair response to each case, ensuring an individualized approach to every situation. At the same time, a crucial condition for the effective functioning of the system of administrative sanctions is the proper legal training of police officers. This includes not only knowledge of the current legislation but also the skills necessary for its correct application in practical activities, which helps avoid abuses of power and violations of citizens' rights. Moreover, public oversight and transparency in police activities are important aspects, as they contribute to increasing the public's trust in law enforcement agencies. Establishing open dialogue with the public and respecting human rights are essential components in the implementation of administrative sanctions, allowing for a balance between the need to maintain public order and the protection of citizens' rights and freedoms.

Administrative sanctions also play an important role in the context of crime prevention. The use of preventive measures, such as warnings and administrative penalties, helps to prevent future violations and fosters legal awareness among the population. This, in turn, reduces the level of criminal activity and strengthens public safety. In conclusion, administrative sanctions are an indispensable element in the activities of the National Police of Ukraine. They contribute to the effective maintenance of law and order, the prevention of offenses, and the upholding of legality within the state. At the same time, the successful implementation of administrative sanctions requires the constant improvement of legislation, the enhancement of police officers' qualifications, and the safeguarding of citizens' rights.

Key words: *protection of children, support, responsibility of parents, rights and obligations, police, legal representatives.*

Постановка проблеми. Проблема ролі адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України полягає в необхідності забезпечення ефективного та справедливого застосування цих заходів для підтримки правопорядку і дотримання законності. Адміністративні санкції є важливим інструментом реагування на правопорушення, але їхня ефективність залежить від правильної правозастосовної практики, яка має враховувати як каральні, так і превентивні функції. Одночасно постає питання забезпечення захисту прав і свобод громадян під час реалізації адміністративних санкцій, уникнення зловживань владою та надмірного застосування заходів. В умовах реформування правоохоронної системи України та впровадження європейських стандартів у правозастосуванні виникає необхідність вдосконалення механізмів регулювання адміністративних санкцій і підвищення рівня підготовки працівників поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз ролі адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України є актуальною темою досліджень багатьох українських науковців, які приділяють увагу правовим аспектам адміністративної відповідальності та ефективності правозастосовної діяльності поліції. Значну увагу цій тематиці приділили такі українські дослідники,

як Олександр Бандурка, який аналізував правовий механізм застосування адміністративних санкцій у системі діяльності поліції, а також його роль у забезпеченні правопорядку. У своїх роботах він наголошує на важливості збалансованого підходу до застосування санкцій, що має забезпечити справедливість та захист прав громадян. Інший вчений, Віктор Колісник, розглядає проблему ефективності адміністративних санкцій у контексті реформування правоохоронної системи. Він відзначає, що адміністративні санкції є інструментом превенції правопорушень, проте їхнє надмірне використання може негативно вплинути на довіру до поліції. Колісник також досліджує питання необхідності удосконалення правових механізмів контролю за дотриманням законності під час застосування санкцій. Також у цьому контексті слід згадати праці таких науковців, як Ірина Кресіна та Андрій Піонтковський, які досліджують питання правового регулювання адміністративної відповідальності та розглядають проблеми захисту прав людини під час застосування санкцій. Вони наголошують на важливості впровадження міжнародних стандартів у діяльність Національної поліції України, особливо під час реалізації адміністративних заходів. Серед останніх досліджень особливу увагу варто звернути на роботи Тетяни Ковальчук, яка аналізує адміністра-

тивні санкції як інструмент забезпечення громадського порядку. Вона підкреслює, що ефективність цих заходів залежить від правозастосовної практики та професійної підготовки працівників поліції, а також від прозорості процесу прийняття рішень про застосування санкцій. Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про високу актуальність тематики адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України. Українські вчені продовжують вивчати цей інститут, пропонуючи шляхи його вдосконалення для підвищення ефективності роботи поліції та дотримання прав людини.

Метою статті. Є необхідність дослідити роль адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України з огляду на їх значення для підтримки правопорядку та забезпечення виконання законодавства. Адміністративні санкції виступають важливим інструментом впливу на правопорушників і спрямовані на запобігання повторним порушенням, формування правосвідомості громадян та забезпечення громадської безпеки. У сучасних умовах, коли реформування правоохоронної системи України триває, особливо важливим є аналіз того, як адміністративні санкції можуть допомогти у вирішенні завдань з охорони правопорядку. Дослідження спрямоване на вивчення правових та практичних аспектів застосування адміністративних заходів, їх впливу на взаємодію між поліцією та громадянами, а також на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Адміністративні санкції займають важливе місце в діяльності Національної поліції України як один із ключових інструментів забезпечення правопорядку та дотримання законодавства. Ефективність їх застосування значною мірою впливає на рівень дисципліни в суспільстві, зниження правопорушень та підтримку загальної безпеки. В умовах реформування правоохоронної системи України, а також адаптації її роботи до європейських стандартів, особливо актуальним є аналіз ролі адміністративних санкцій, їх значення у превентивній та каральній діяльності поліції, а також впливу на взаємини поліції з громадянами.

Адміністративні санкції є невід'ємною складовою системи державного контролю і правопорядку, які використовуються для забезпечення дотримання законодавства у різних сферах суспільного життя. Сутність адміністративних санкцій полягає в тому, що вони є заходами адміністративного примусу, що застосовуються до осіб, які порушують норми адміністративного права.

Вони можуть мати як каральний, так і превентивний характер, оскільки спрямовані не тільки на покарання правопорушників, але й на попередження подальших порушень[1]. У контексті діяльності поліції адміністративні санкції відіграють особливо важливу роль, оскільки вони є одним з основних інструментів, що використовуються для підтримки громадського порядку і безпеки. Завдяки їхньому застосуванню поліція може оперативно реагувати на порушення, знижуючи рівень суспільної небезпеки та сприяючи встановленню дисципліни серед громадян.

Адміністративні санкції використовуються для впливу на осіб, що вчинили правопорушення різного ступеня тяжкості – від дрібних порушень до більш серйозних дій, що загрожують суспільному порядку. Застосування адміністративних санкцій поліцією має дві основні мети. Перша полягає в тому, щоб притягнути до відповідальності осіб, які порушили адміністративні норми. Це може включати накладення штрафів, позбавлення певних прав або інші форми стягнень. Друга мета – це попередження нових правопорушень шляхом стримування осіб від подальших порушень і формування в них правосвідомості. Адміністративні санкції також виступають засобом впливу на громадську свідомість, оскільки їхнє застосування поліцією допомагає формувати у суспільстві розуміння необхідності дотримання законів. Правове регулювання застосування адміністративних санкцій поліцією ґрунтується на відповідних положеннях законодавства, зокрема Кодексу України про адміністративні правопорушення. Цей документ визначає підстави для застосування санкцій, процедуру їх накладення та види стягнень, що можуть застосовуватися до правопорушників. У свою чергу, діяльність поліції в цьому напрямку контролюється як національним законодавством, так і міжнародними стандартами, що забезпечують дотримання прав людини[2]. Однак, застосування адміністративних санкцій вимагає від працівників поліції не лише знань законодавства, але й високого рівня професіоналізму та правової культури. Важливо, щоб адміністративні санкції застосовувалися відповідно до принципів законності, пропорційності та справедливості. Поліція повинна забезпечувати, щоб кожне правопорушення розглядалося індивідуально, а санкції накладалися адекватно до ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Ми вважаємо, що адміністративні санкції є важливим механізмом підтримки правопорядку в діяльності поліції. Вони дозволяють ефективно контролювати правопорушення, забезпечуючи

швидке реагування на них і попередження подальших порушень. Правове регулювання цього процесу створює основу для справедливого та пропорційного застосування санкцій, що є запорукою дотримання законності в суспільстві.

Ефективність адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України полягає в їх здатності забезпечувати швидке та адекватне реагування на правопорушення, а також підтримку правопорядку в суспільстві. Адміністративні санкції дозволяють не лише карати за порушення, але й виконують превентивну функцію, стримуючи потенційних правопорушників від подальших дій, які можуть загрожувати громадській безпеці [3]. Одним із ключових аспектів ефективності адміністративних санкцій є їхня гнучкість, що дозволяє застосовувати різні види впливу в залежності від характеру та тяжкості порушення – від попереджень до накладення штрафів або тимчасового обмеження прав. Оперативність реагування на порушення є важливим фактором, який підвищує ефективність роботи поліції. Миттєва реакція на правопорушення дозволяє не лише притягувати винних до відповідальності, але й запобігати подальшим негативним наслідкам. Крім того, адміністративні санкції сприяють вихованню у громадян правосвідомості, оскільки їхня реалізація чітко показує необхідність дотримання законів та поваги до правопорядку. Завдяки цьому поліція не тільки виконує свої функції щодо покарання порушників, але й працює на попередження правопорушень у майбутньому.

Важливу роль в ефективності застосування адміністративних санкцій відіграє професійна підготовка працівників поліції. Вони повинні не лише володіти знаннями законодавства, але й вміти адекватно оцінювати ситуації, щоб вибирати пропорційні та законні заходи впливу. Належна правова підготовка дозволяє уникати зловживань владою та забезпечує дотримання прав громадян. Водночас, дотримання принципу пропорційності є ключовим для того, щоб санкції були справедливими та відповідали рівню суспільної небезпеки правопорушення. Взаємодія між поліцією та громадськістю також є важливою для підвищення ефективності адміністративних санкцій [4]. Прозорість процесу прийняття рішень щодо застосування санкцій, а також можливість оскарження рішень у суді забезпечують підвищення довіри громадян до правоохоронних органів. Крім того, відкритість та підзвітність поліції дозволяють зменшити кількість випадків незаконного або неправомірного застосування адміністративних заходів.

На нашу думку, ефективність адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції залежить від декількох чинників, серед яких найважливішими є оперативність, правова обґрунтованість, пропорційність і прозорість у їхньому застосуванні. Вони є необхідним елементом системи правопорядку, який сприяє як покаранню за правопорушення, так і попередженню повторних дій, що забезпечує стабільність і безпеку в суспільстві.

Взаємодія поліції та суспільства є важливим аспектом успішного застосування адміністративних санкцій. Ефективність таких санкцій залежить не лише від здатності поліції правильно реагувати на правопорушення, але й від рівня довіри та підтримки з боку громадськості. Громадяни, які розуміють цілі та механізми адміністративних заходів, швидше схильні до співпраці з поліцією, що сприяє формуванню взаємоповаги та відкритого діалогу. Це, у свою чергу, підвищує легітимність застосування адміністративних санкцій, адже вони сприймаються як необхідний інструмент захисту правопорядку, а не як форма тиску на суспільство. Важливу роль у цьому процесі відіграє прозорість діяльності поліції. Інформування громадськості про правила застосування адміністративних санкцій, їхні види та порядок оскарження рішень є важливим елементом налагодження взаємодії між поліцією та суспільством. Коли люди мають доступ до чіткої інформації про свої права та обов'язки, це знижує рівень конфліктності та сприяє кращому розумінню законодавчих процедур. Поліція, у свою чергу, повинна дотримуватися принципів законності, справедливості та прозорості під час застосування санкцій, що дозволить зміцнити довіру громадян.

Окрім інформування, взаємодія з громадськістю повинна включати елементи відкритого діалогу. Поліція має брати участь у громадських заходах, обговореннях та слуханнях, де громадяни можуть висловлювати свої думки щодо адміністративної практики, ставити питання та пропонувати свої ідеї щодо покращення співпраці. Такий підхід дозволяє не лише знижувати напругу в суспільстві, але й забезпечує двосторонній обмін інформацією, що допомагає поліції краще зрозуміти потреби та очікування громадян.

Дотримання прав людини є ключовим елементом у взаємодії поліції та суспільства під час реалізації адміністративних санкцій. Поліція повинна забезпечувати, щоб застосування адміністративних заходів відповідало міжнародним стандартам у галузі прав людини [3]. Надмірне або незаконне застосування санкцій може призвести до зни-

ження рівня довіри до правоохоронних органів та зростання соціальної напруженості. Важливо, щоб кожен випадок застосування адміністративних санкцій був обґрунтованим, а громадяни мали можливість оскаржити рішення в суді або інших компетентних органах. Взаємодія поліції та суспільства також передбачає формування відповідального громадянства. Адміністративні санкції повинні не тільки виконувати каральну функцію, але й мати виховний характер, сприяючи розвитку правосвідомості серед населення. Поліція, дотримуючись законності та відкритості у своїй діяльності, стимулює громадян до дотримання законів та норм поведінки, що підвищує загальний рівень безпеки та стабільності в суспільстві.

Отже, взаємодія поліції та суспільства є фундаментом для ефективного застосування адміністративних санкцій. Прозорість, відкритий діалог, дотримання прав людини та виховання правосвідомості є ключовими складовими цього процесу. Поліція, яка здатна налагодити довірчі стосунки з громадянами, отримує більше можливостей для ефективного забезпечення правопорядку та безпеки в державі.

Застосування адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції України є важливою складовою забезпечення правопорядку, проте цей процес супроводжується низкою викликів та проблем, які впливають на його ефективність та справедливість. Однією з основних проблем є недосконалість правової бази, яка регулює питання застосування адміністративних санкцій. Норми, що передбачають відповідальність за адміністративні правопорушення, часто мають загальний характер і не враховують специфіку різних порушень [5]. Це може призводити до ситуацій, коли санкції застосовуються або надто суворо, або недостатньо рішуче, що знижує їх ефективність і викликає незадоволення як серед правопорушників, так і серед громадян, які очікують справедливого правосуддя. Ще одним важливим викликом є проблема недостатньої професійної підготовки співробітників поліції.

Для належного застосування адміністративних санкцій працівники правоохоронних органів повинні мати глибокі знання законодавства, розуміти правові межі своїх повноважень та вміти швидко й адекватно оцінювати ситуацію. На жаль, у деяких випадках недостатня підготовка призводить до помилок під час складання адміністративних протоколів, що може ставити під загрозу законність рішень, які приймаються в межах адміністративного провадження [6]. Відсутність належної компетентності також може призвести

до порушення прав громадян, що негативно впливає на рівень довіри до правоохоронних органів.

Проблема забезпечення прав і свобод людини під час застосування адміністративних санкцій є ще одним важливим аспектом, який потребує особливої уваги. Адміністративні санкції, хоч і є менш суворими, ніж кримінальні покарання, все ж таки можуть суттєво вплинути на життя громадян. Тому під час їх застосування необхідно забезпечити дотримання принципу пропорційності, тобто санкція має відповідати тяжкості вчиненого правопорушення [7]. Однак на практиці цей принцип не завжди дотримується, що може призводити до випадків надмірного чи несправедливого покарання. Не менш важливою проблемою є громадський контроль та прозорість процесу застосування адміністративних санкцій.

Недостатній рівень відкритості та публічного обговорення діяльності поліції у сфері адміністративних стягнень може призводити до зловживань владою та порушення прав громадян. Для зменшення таких ризиків необхідно посилювати громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів, залучати незалежних експертів та громадські організації до моніторингу правозастосовної практики. Ще одним викликом у застосуванні адміністративних санкцій є недостатнє технічне та ресурсне забезпечення Національної поліції [8]. Відсутність належного фінансування, технологічних засобів та сучасної інфраструктури обмежує можливості поліції щодо ефективного реагування на правопорушення та своєчасного застосування санкцій. Це також може спричинити затримки у розгляді адміністративних справ, що знижує загальну оперативність правозастосування та посилює недовіру з боку суспільства.

Нарешті, важливим фактором, який ускладнює застосування адміністративних санкцій, є недостатня поінформованість населення про свої права та обов'язки у випадку адміністративного правопорушення. Багато громадян не знають, як правильно захищати свої права у разі неправильного або незаконного застосування адміністративних заходів, що дає можливість для потенційних зловживань з боку окремих представників поліції. Для вирішення цієї проблеми необхідно проводити широку інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, підвищувати правову культуру та сприяти формуванню обізнаного суспільства.

Висновки. Отже, адміністративні санкції є важливою складовою діяльності Національної поліції України, адже вони дозволяють ефективно реалізовувати функції правоохоронних органів

у підтримці правопорядку та запобіганні правопорушенням. Їх значення полягає не лише в забезпеченні відповідальності осіб, які порушують адміністративне законодавство, але й у формуванні правосвідомості серед населення, сприяючи таким чином зниженню рівня правопорушень і забезпеченню стабільності в суспільстві. Адміністративні санкції виконують як превентивну, так і репресивну функції, що робить їх універсальним інструментом впливу в різних ситуаціях. Національна поліція, як ключовий суб'єкт застосування адміністративних санкцій, відіграє провідну роль у боротьбі з адміністративними правопорушеннями.

Поліція забезпечує контроль за дотриманням правопорядку та має необхідні повноваження для виявлення, фіксації та притягнення правопорушників до відповідальності. Однак ефективність застосування санкцій значною мірою залежить від низки факторів, зокрема правової підготовки працівників поліції, їх професійної компетентності та здатності діяти відповідно до вимог законодавства. Важливим аспектом у процесі застосування адміністративних санкцій є дотримання принципу законності. Кожна санкція повинна бути обґрунтованою, законною та пропорційною вчиненому правопорушенню. Відсутність дотримання цих принципів може призвести до порушення прав

громадян, що в свою чергу знижує рівень довіри до правоохоронних органів і підриває авторитет державної системи правосуддя. Забезпечення прозорості та справедливості в процесі застосування адміністративних санкцій є запорукою ефективного функціонування всієї системи адміністративного права.

Слід також зазначити, що роль адміністративних санкцій у діяльності Національної поліції не обмежується лише покаранням за правопорушення. Вони мають важливу виховну функцію, формуючи у громадян розуміння необхідності дотримання законів та відповідальності за свої дії. Водночас санкції сприяють розвитку правосвідомості, що є ключовим елементом запобігання повторним правопорушенням. Проте, застосування адміністративних санкцій стикається з рядом викликів, які потребують системного вирішення. Це і необхідність постійного вдосконалення законодавства для його відповідності сучасним вимогам суспільства, і покращення матеріально-технічного забезпечення Національної поліції, що дозволить підвищити оперативність і точність правозастосування. Крім того, важливим напрямком є посилення громадського контролю за діяльністю поліції з метою забезпечення прозорості й відповідальності в правозастосуванні.

REFERENCES:

1. Bud, O. A. (2022) *Administratyvne oskarzhennia yak forma zakhystu prav hromadian u diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy* [Administrative Appeal as a Form of Protection of Citizens' Rights in the Activities of the National Police of Ukraine]. *Zakhyst ta dotrymannia prav hromadian orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh voiennoho stanu : tezy dop. uchasnykiv nauk.-prakt. konf.* (m. Vinnytsia, 7 hrud. 2022 r.). Vinnytsia : KhNUVS, pp. 80-82. [in Ukrainian]
2. Zinchenko, D. A., Zinchenko, O.D. (2023) *Rol administratyvno-pravovykh norm u zabezpechenni hromadskoi bezpeky ta poriadku pid chas voiennoho stanu* [The role of administrative and legal norms in ensuring public security and order during martial law]. *Stan ta perspektyvy rozvytku administratyvnoho prava Ukrainy : mater. Mizhnarod. nauk.-prakt. internet. konf.* (m. Odesa, 20 zhovt. 2023 r.). Odesa : ODUVS, pp. 115-117. [in Ukrainian]
3. Zinchenko D.A., Dmytrenko A.O. (2023) *Kontrol i nahliad yak osnova zabezpechennia zakonnosti v diialnosti orhaniv politsii* [Control and supervision as a basis for ensuring the rule of law in the activities of police agencies]. *Zakhyst ta dotrymannia prav hromadian orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh voiennoho stanu : tezy dop. uchasnykiv nauk.-prakt. konf.* (m. Vinnytsia, 7 hrud. 2023 r.). Vinnytsia : KhNUVS, pp. 70-71. [in Ukrainian]
4. Zinchenko, D. A. (2023) *Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh pratsivnykiv politsii. Suchasni napriamy vdoskonalennia pedahohichnoi maisternosti vykladachiv* [Development of communication competence of future police officers]. *Suchasni napriamy vdoskonalennia pedahohichnoi maisternosti vykladachiv : materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (m. Chernihiv, 27-28 kvit. 2023 r.). Chernihiv, pp. 234-236. [in Ukrainian]
5. Ivantsov, V. O. (2014) *Administratyvna vidpovidalnist: uzahalniuiuchy pidkhid do vyznachennia poniattia* [Administrative liability: a generalised approach to the definition of the concept]. *Pravo i bezpeka.* № 3 (54), pp. 48-53. [in Ukrainian]
6. Panasiuk, O. (2020) *Teoretychnyi ohliad administratyvnoho stiahnennia: poniattia i meta* [Theoretical overview of administrative penalties: concept and purpose]. *Jurnalul juridic national: teorie si practică. Natsionalnyi yurydycheskyi zhurnal: teoriya y praktyka.* № 3, pp. 126-130. [in Ukrainian]
7. Sorochan, D. A. (2020) *Osoblyvosti rozghliadu pidrozdilamy Natsionalnoi politsii sprav pro administratyvni pravoporushennia, poviazani z bulinhom uchasnykiv osvithnoho protsesu* [Peculiarities of consideration by the National

Police of cases of administrative offences related to bullying of participants in the educational process]. *Aktualni problemy suchasnoi nauky v doslidzhenniakh molodykh uchenykh*. Kharkiv : KhNUVS, pp. 263-266. [in Ukrainian]

8. Iatsenko, V. P. (2020) Shchodo pytan reformuvannia administratyvnoho zakonodavstva Ukrainy [On the issues of reforming administrative legislation of Ukraine]. *Teoretychni pytannia yurysprudentsii i problemy pravozastosuvannia: vyklyky XXI stolittia* : tezy dop. uchasnykiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 20 lyst. 2020 r.). Kharkiv, pp. 136-137. [in Ukrainian]

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.17>

Логвиненко Борис Олексійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права і процесу
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-1894-4889

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У МЕХАНІЗМІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

THE RIGHT TO HEALTH CARE IN THE MECHANISM OF REINTEGRATION OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

У статті розглянуто право на охорону здоров'я у механізмі реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Наголошено, що поняття деокупації пов'язане з територією, тоді як реінтеграції з населенням, а отже механізм реінтеграції має бути спрямований на людей, які проживали на тимчасово окупованій території. Під механізмом реінтеграції тимчасово окупованих територій України запропоновано розуміти складне утворення, що об'єднує не тільки різноманітні заходи, спрямовані на відновлення державної влади на відповідних територіях, а й повернення (інтеграцію) населення у політичне, культурне, економічне та соціальне життя країни. Зауважено на тому, що ефективну реінтеграцію населення тимчасово окупованих територій неможливо уявити без забезпечення їхнього права на охорону здоров'я. Саме повноцінність життя та найвищий допустимий рівень здоров'я мають виступати стандартами повернення людей до мирного життя. До основних медико-правових заходів у механізмі реінтеграції тимчасово окупованих територій України віднесено: 1) Відновлення повноцінного доступу до медичної допомоги на всіх рівнях; 2) Поліпшення санітарно-епідемічного стану через проведення заходів з підтримки громадського здоров'я, забезпечення населення питною водою, продуктами, усунення джерел інфекційних та інших захворювань; 3) Реабілітаційні та медико-оздоровчі заходи для населення, зокрема, для дітей, які проживали на такій території; 4) Організація надання психологічної допомоги, усунення наслідків посттравматичних стресових розладів, відновлення стабільного психоемоційного стану людей; 5) Відновлення забезпечення населення повноцінною фармацевтичною допомогою відповідно до програм медичних гарантій; 6) Залучення міжнародної допомоги для якомога скорішого вирішення наявних проблем та покращення ситуації з охороною здоров'я на деокупованих територіях України.

Ключові слова: територіальна цілісність, деокупація, реінтеграція, механізм реінтеграції, тимчасово окуповані території, медична допомога, права і свободи людини, охорона здоров'я, право на охорону здоров'я.

The article examines the right to health care in the mechanism of reintegration of the temporarily occupied territories of Ukraine. It is emphasized that the concept of de-occupation is related to the territory, while reintegration is related to the population, and therefore the reintegration mechanism should be aimed at people who lived in the temporarily occupied territory. The mechanism of reintegration of the temporarily occupied territories of Ukraine is proposed to be understood as a complex entity that combines not only various measures aimed at restoring state power in the respective territories, but also the return (integration) of the population into the political, cultural, economic and social life of the country. The author emphasizes that effective reintegration of the population of the temporarily occupied territories is impossible without ensuring their right to health care. It is the fullness of life and the highest permissible level of health that should be the standards for returning people to peaceful life. The main medical and legal measures in the mechanism of reintegration of the temporarily occupied territories of Ukraine include: 1) Restoration of full access to medical care at all levels; 2) Improvement of the sanitary and epidemiological situation through measures to support public health, provide the population with drinking water, food, and eliminate sources of infectious and other diseases; 3) Rehabilitation and health measures for the population, in particular for children who lived in such territory; 4) Organizing psychological assistance, eliminating the consequences of post-traumatic stress disorders, restoring people's stable psycho-emotional state; 5) Restoring the provision of full pharmaceutical assistance to the population in accordance with the medical guarantee programs; 6) Attracting international assistance to resolve existing problems as soon as possible and improve the healthcare situation in the de-occupied territories of Ukraine.

Key words: territorial integrity, de-occupation, reintegration, reintegration mechanism, temporarily occupied territories, medical care, human rights and freedoms, health care, right to health care.

Постановка проблеми. Проблема деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України відрізняється винятковою складністю. Це пов'язано з її комплексним характером, утворенням політичними, економічними, військовими, соціальними, гуманітарними, ідеологічними, юридичними та багатьма іншими чинниками. Зважаючи на те, що розв'язання проблеми деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України потребує консолідації значних зусиль та ресурсів а також є довготривалою стосовно реалізації, необхідно концептуально підійти до розроблення механізму відновлення територіальної цілісності нашої держави.

Однією з важливих складових механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України є забезпечення конституційних прав і свобод громадян, які мешкають на таких територіях. Ефективне й всебічне забезпечення прав і свобод таких осіб є надзвичайно важливим завданням, що обумовлює своєчасність представленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розв'язання актуальних проблем реінтеграції тимчасово окупованих територій України перебуває у фокусі наукових досліджень протягом останніх десяти років. Від початку анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим у лютому 2014 року, до повномасштабної збройної агресії, розв'язаної 24 лютого 2022 року.

Слід відмітити, що різноманітні аспекти забезпечення прав і свобод громадян під час дії особливого правового режиму воєнного стану вивчали у своїх працях І.О. Грицай, О.О. Кравчук, М.В. Корнієнко, Ю.В. Кривицький, Л.Л. Лепех, Л.Р. Наливайко, Х.М. Маркович, В.В. Сокурєнко, А.М. Чвалюк та багато інших вітчизняних науковців. Разом із тим, розмаїття викликів і проблемних питань, пов'язаних із триваючою дією воєнного стану, обумовлюють актуальність дослідження окремих складових механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Зокрема, це стосується забезпечення окремих конституційних прав і свобод людини у призмі деокупаційних та реінтеграційних процесів.

Мета статті полягає у розкритті значення і ролі права на охорону здоров'я у механізмі реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Виклад основного матеріалу. Слід розпочати з визначення понять деокупації та реінтеграції. Так, згідно п. 3) статті 1-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, деокупація

є комплексом заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань Російської Федерації і окупаційної адміністрації Російської Федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території) [1].

У свою чергу, реінтеграція є процесом повернення громадян до соціального, культурного, економічного та політичного життя країн їхнього походження [2, с. 97].

Варто відзначити те, що поняття деокупації пов'язане з територією, тоді як реінтеграції з населенням, а отже механізм реінтеграції має бути спрямований на людей, які проживали на тимчасово окупованій території.

Безпосередньо під механізмом реінтеграції тимчасово окупованих територій України слід розуміти складне утворення, що об'єднує не тільки різноманітні заходи, спрямовані на відновлення державної влади на відповідних територіях, а й повернення (інтеграцію) населення у політичне, культурне, економічне та соціальне життя країни.

Виходячи з комплексної природи механізму реінтеграції, слід зупинитися на детальному розкритті такої його складової як охорона здоров'я, що вбачається нами важливою запорукою відновлення нормального порядку життя населення таких територій.

Саме по собі право на охорону здоров'я є надзвичайно важливим, адже належить до найвищих соціальних цінностей. Життя і здоров'я є взаємопов'язаними явищами як у біологічному, медичному, так і в соціальному, юридичному вимірах [3, с. 230].

Статтею 49 Конституції України право на охорону здоров'я гарантується кожному. Водночас, відповідно до статті 64 Конституції України, зазначене право не належить до тих прав і свобод, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану [4]. Тобто право на охорону здоров'я в умовах триваючого в Україні особливого правового режиму воєнного стану може зазнавати окремих обмежень із зазначенням строку їхньої дії.

З цього приводу М.В. Корнієнко відмічає, що воєнний стан вводиться саме для відновлення умов, за яких людина зможе ефективно реалізувати свої права та свободи. Фахівець зауважує, що у преамбулі Закону України «Про правовий

режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, серед іншого зазначено, що метою цього закону є «гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб» [5, с. 30; 6].

Слід погодитись із Л.Р. Наливайко у тому, що обмеження прав людини слід відрізнити від порушення прав людини, оскільки обмеження прав відбувається в тих випадках, коли держава чи інші суб'єкти обмежують використання окремих прав людини у конкретних ситуаціях із законними цілями (забезпечення безпеки, захист громадського порядку, охорона здоров'я), а також захист прав і свобод інших осіб чи інтересів суспільства взагалі. У свою чергу обмеження прав людини пов'язані з конкретними обставинами і повинні бути пропорційними до об'єктивних цілей, яких вони мають досягти [7, с. 630].

Зокрема, відповідно до ч. 2 Розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Основ законодавства про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-XII, у період дії воєнного стану в Україні та протягом шести місяців після його припинення чи скасування: 1) розширено перелік осіб, яким надано право надавати медичну та реабілітаційну допомогу (зокрема, волонтерами, науково-педагогічними працівниками); 2) дозволено надання медичної, реабілітаційної допомоги поза місцем провадження господарської діяльності з медичної практики, зазначеним у заяві про отримання ліцензії та доданих до неї документів; 3) як виняток, до надання медичної, реабілітаційної допомоги на волонтерських засадах можуть залучатися медичні працівники, фахівці з реабілітації, які є іноземцями (крім громадян Російської Федерації або Республіки Білорусь) або особами без громадянства і прибули в Україну для надання медичної допомоги [8].

Складність досліджуваного питання пов'язана також із взаємозв'язком життя і здоров'я, на чому наголошувалось вище по тексту.

Так, Х.М. Маркович підкреслює, що умовах збройного конфлікту право на життя попри свій фундаментальний статус є практично беззахисним. Науковець пов'язує це з тим, що війна призводить до різних форм насильства, включаючи вбивства, тілесні ушкодження, викрадення, катування, які безпосередньо порушують право на життя, гідність та недоторканність. З огляду на викладене, першочерговим обов'язком держави є захист життя людини як найвищої соціальної цінності. Також згідно з міжнародним звичаєвим правом, право на життя визнається основним правом людини й належить до числа тих, відхилення

від якого неприпустимі навіть у надзвичайних ситуаціях [9, с. 97].

Погоджуючись з наведеною позицією, зауважимо на тому, що право на охорону здоров'я так само належить до фундаментальних прав людини, а його утвердження належить до головних обов'язків держави. Відповідно, життя і здоров'я є взаємопов'язаними категоріями. Без здоров'я неможливо вести мову про повноцінне життя особи, її здатність повноцінно і всебічно реалізувати інші права. У свою чергу, комплексний характер права на охорону здоров'я включає і фізичне та психічне здоров'я, і медичну допомогу, і реабілітацію, і фармацевтичне забезпечення у передбачених законодавством випадках.

Таким чином, забезпечення права на охорону осіб, які проживають на реінтегрованих територіях України вбачається надзвичайно важливим завданням. Наведене підтверджується тим, що згідно п. 5) ч. 2 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, надання медичних та соціальних послуг на контрольованих Україною територіях належить до основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях [1].

Підводячи підсумок потрібно зазначити про те, що ефективну реінтеграцію населення тимчасово окупованих територій неможливо уявити без забезпечення їхнього права на охорону здоров'я. Саме повноцінність життя та найвищий допустимий рівень здоров'я мають виступати стандартами повернення людей до мирного життя.

Основними медико-правовими заходами у механізмі реінтеграції тимчасово окупованих територій України мають виступати:

1) Відновлення повноцінного доступу до медичної допомоги на всіх рівнях (відновлення інфраструктури, забезпечення кадрових потреб у медичному персоналі, вирішення логістичних проблем, що обмежують доступ до медичної допомоги);

2) Поліпшення санітарно-епідемічного стану через проведення заходів з підтримки громадського здоров'я (вакцинація, імунізація), забезпечення населення питною водою, продуктами, усунення джерел інфекційних та інших захворювань;

3) Реабілітаційні та медико-оздоровчі заходи для населення, зокрема, для дітей, які проживали на такій території;

4) Організація надання психологічної допомоги, усунення наслідків посттравматичних стресових розладів, відновлення стабільного психоемоційного стану людей;

5) Відновлення забезпечення населення повноцінною фармацевтичною допомогою відповідно до програм медичних гарантій (надання лікарських засобів за програмами реімбурсації тощо);

б) Залучення міжнародної допомоги для якомога скорішого вирішення наявних проблем та покращення ситуації з охороною здоров'я на декупованих територіях України.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна констатувати, що охорона здоров'я виступає невід'ємною складовою механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій

України. Забезпечення права на охорону здоров'я осіб, які проживають на реінтегрованій території має невідкладне значення для їх успішного повернення до повноцінного життя. Складний і комплексний характер медико-правових заходів, що мають реалізовуватися в межах механізму реінтеграції свідчить про важливість досліджуваної проблеми.

Подальші дослідження будуть зосереджені на проблемі реалізації права на охорону здоров'я окремими категоріями осіб під час дії особливого правового режиму воєнного стану.

REFERENCES:

1. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy [On Ensuring Civil Rights and Freedoms, and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 № 1207-VII zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].
2. Rzhavska, N. Modeli reintegratsii okupovanykh terytorii: svitovyi dosvid ta ukraïnskyi variant [Occupied territories reintegration model: world experience and Ukrainian variant]. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2019. № 1. S. 96-106. [in Ukrainian].
3. Lohvynenko, B.O. Zdorovia yak pravova katehoriia: do postanovky pytannia [Health as a legal category: the formulation of the question]. *Forum prava*. 2017 № 5. S. 230-235. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1202503> [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 9254к/96-ВР. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Korniienko, M.V. Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu: zahalnopravovyi dyskurs [Human Rights in Martial Law Terms: General and Legal Discourse]. *Pivdenoukraïnskyi pravnychyi chasopys*. 2022. № 1-2. S. 27-31. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5> [in Ukrainian].
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
7. Nalyvaiko, L.R. Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu [Constitutional rights and freedoms of individuals and citizens under the conditions of martial law]. *Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii»*. 2024. № 3(31) S. 622-635. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-622-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-622-635) [in Ukrainian].
8. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Fundamentals of Ukrainian healthcare legislation]: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
9. Markovych, Kh.M. Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus priorytetiv [Human rights and freedoms under martial law: focus of priorities]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. 2023. № 4. S. 95-99. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13> [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 6 СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

УДК [352.07 : 342.25 : 001.891] (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.18>

Самойлов Андрій Павлович,

аспірант спеціальності 281 «Публічне

управління та адміністрування» кафедри державного управління і місцевого самоврядування

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0009-0004-8263-9568

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗПОДІЛУ КОМПЕТЕНЦІЙ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DISTRIBUTION OF COMPETENCES OF LOCAL GOVERNMENT BODIES AND PUBLIC AUTHORITIES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Стаття присвячена дослідженню методологічних засад розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації. Здійснено аналіз наукових праць українських вчених, в яких описується методологічний інструментарій, за допомогою якого рекомендується досліджувати діяльність органів місцевого самоврядування, органів державної влади, розподіл їх компетенцій та процеси реформи децентралізації в Україні. Проаналізовано методологію дослідження державного управління, місцевого самоврядування реформи децентралізації як основи визначення методологічних засад розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації. Розкрито сутність методології як науки та визначені загальнонаукові і спеціальні методи досліджень, пов'язаних з діяльністю органів публічної влади та здійсненням реформи децентралізації в Україні. Зроблено порівняльний аналіз методів дослідження діяльності органів публічної влади в Україні та визначено методологічні засади розподілу компетенцій і повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади у контексті децентралізації. Визначено методологію розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади, що спрямована на розв'язання комплексних проблем у сфері публічного управління та адміністрування за допомогою дослідницько-інноваційних методів, що передбачає переосмислення наявних процесів і створення нових системних управлінських знань та рішень у питанні розподілу компетенцій між органами місцевого самоврядування та органами державної влади в Україні у контексті децентралізації. Запропоновано на сучасному етапі державотворення, в умовах воєнного стану та повоєнний період, для завершення процесів децентралізації та ефективного розподілу компетенцій і повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної влади сучасні методи дослідження, загальноприйняті у методології дослідження публічного управління.

Ключові слова: публічне управління, органи публічної влади, органи місцевого самоврядування, органи державної влади, методологія, методи дослідження, компетенції, розподіл компетенцій, реформа, децентралізація.

The article is devoted to the study of the methodological foundations of distribution of competencies of local government bodies and public authorities in Ukraine in the context of decentralization. Scientific works of Ukrainian scientists have been analysed, which describes the methodological tools recommended for use to study the activities of local government bodies, public authorities, the distribution of their competencies, and the processes of decentralization reform in Ukraine. The methodology of research of public administration, local government of the decentralization reform as a basis for determining the methodological principles of distribution of competencies of local government bodies and public authorities in Ukraine in the context of decentralization has been analysed. The essence of methodology as a science has been revealed, and general scientific and special research methods related to the activities of public authorities and the implementation of decentralization reform in Ukraine have been determined. A comparative analysis of the methods of study of the activities of public authorities in Ukraine has been made, and the methodological principles of distribution of competencies and powers of local government bodies and public authorities have been determined in the context of decentralization. The methodology for the distribution of competencies

of local government bodies and public authorities has been determined, which is aimed at solving complex problems in the field of public administration and administration using research and innovation methods, which involves rethinking existing processes and creating new systemic management knowledge and decisions on the distribution of competencies between local government bodies and public authorities in Ukraine in the context of decentralization. Modern research methods, generally accepted in the methodology of public administration research, are proposed at the present stage of state-building, under martial law, and in the post-war period, to complete the processes of decentralization and effective distribution of competencies and powers between local government bodies and public authorities.

Key words: *public administration, public authorities, local government bodies, public authorities, methodology, research methods, competencies, distribution of competencies, reform, decentralization.*

Постановка проблеми. Дискусія щодо розподілу компетенцій між органами місцевого самоврядування та органами державної влади в Україні має давнє історичне підґрунтя. Результатом цього багаторічного дискусю стало усвідомлення у необхідності реформування державного управління, місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Інструментом для вирішення цього завдання повинна була стати розпочата у квітні 2014 року реформа децентралізації, процеси реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на засадах Європейської хартії місцевого самоврядування, відповідно до обраною Україною європейському курсу. Однак, як свідчить аналіз, реформа децентралізації на сьогодні потребує свого завершення, а розподіл компетенцій та повноважень органів публічної влади – подальшого вдосконалення, що актуалізує необхідність використання низки загальнонаукових та спеціальних методів дослідження як необхідного методологічного інструментарію для оптимізації компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для визначення методологічних засад розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади важливе значення мають роботи сучасних дослідників, перш за все тих, які досліджували сферу публічного управління. Так Ю.П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко, В. М. Князев у своїх публікаціях впорядковують та аналізують методологічні положення з державного управління. Ю. П. Сурмін запровадив понятійно-категорійний підхід у державному управлінні і розробив науково-методологічні засади розвитку галузі науки «Державне управління» та виокремив «Методологію державного управління» як галузь науки. Теоретичні та методологічні основи розробки і реалізації управлінських стратегій досліджує В. М. Князев. Професор Н. Р. Нижник особливу увагу приділяла системному підходу та його практичному застосуванню як основи методології державного управління.

Н. Т. Гончарук та С. О. Кравченко у своїх роботах ставлять за мету формування методології системного підходу в процесі наукових досліджень щодо реформування публічної адміністрації, здійснення державно-управлінських реформ, а також методологічної культури в процесі прийняття управлінських рішень та вирішення аналітичних завдань у публічному управлінні. Робота П. М. Петровського присвячена теоретичному визначенню сутності методологічних досліджень, систематизації та узагальненню методологічних засад дослідження різних проблем державного управління. В. В. Баштанник досліджує особливості реформування державного управління в умовах сучасного процесу децентралізації державної влади. І. В. Шпекторенко визначив поняття методології публічного управління та дослідив її становлення і розвиток, а також визначив, на позиціях системного підходу, напрями розвитку методології публічного управління в Україні. Б. В. Калиновський визначив основні методологічні засади дослідження місцевої публічної влади, а К. Е. Шумовська методологію дослідження місцевого самоврядування [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Отже, розгляд наукових праць вчених, які досліджували різноманітні аспекти державного управління та місцевого самоврядування, основних методологічних підходів дає можливість зрозуміти сучасний стан розвитку методології, її досягнення та можливості використання у сфері публічного управління.

Мета статті – визначення методологічних засад розподілу компетенцій між органами місцевого самоврядування та органами державної влади в Україні у контексті децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Загально визнані суспільно-політичні науки мають свій методологічний інструментарій, за допомогою якого вони вивчають громадські, соціальні та політичні процеси, роблять висновки і надають пропозиції щодо становлення громадянського суспільства, демократизації суспільно-політичного життя та вдосконалення публічної влади.

Методологія публічного управління, спрямована на розв'язання комплексних проблем у сфері публічного управління та адміністрування за допомогою дослідницько-інноваційних методів, що передбачає переосмислення наявних процесів і створення нових системних управлінських знань та рішень у питанні розподілу компетенцій між органами місцевого самоврядування та органами державної влади в Україні.

Методологія дослідження (від грецького *methodos* – шлях дослідження або пізнання та *logos* – слово, поняття, вчення) – це система принципів і способів організації дослідження. Сьогодні це поняття ще не має єдиного тлумачення. Так, зарубіжні вчені не вбачають різниці між методологією та методами дослідження, а вітчизняні – тлумачать методологію як теорію методів дослідження, створення концепцій як систему знань про теорію науки. Проблеми методології дослідження найчастіше пов'язуються з певними конкретними науками [1, с. 416].

Традиційно, методологія наукового дослідження включає: мету (ціль), завдання дослідження, визначення предмета і об'єкту дослідження, вибір ефективних методів, які найкраще сприятимуть дослідженню. Предметом дослідження є проблема – існуюче протиріччя, яке потребує дослідження і розв'язання, що не знайшло свого остаточного вирішення у сучасному вимірі розвитку суспільства або має дискусійний характер. Метою дослідження є пошук найефективніших шляхів та методів вирішення цієї наукової або практичної проблеми. Для досягнення зазначеної мети вирішуються визначені завдання, які всебічно, повно та глибоко розкривають тему дослідження, завдяки його проведенню на науковому та практичному рівні.

Об'єктом нашого наукового дослідження є суспільні відносини, які складаються в процесі розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні. Предметом дослідження є розподіл компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації.

Звертаємо увагу, що процеси розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні, а також процеси здійснення реформи децентралізації знаходяться у постійній динаміці, тобто змінюються,

реформуються та прогресують. Натомість, органи публічної влади (органи державної влади та органи місцевого самоврядування) є суб'єктами, на діяльність яких значно впливає реформа децентралізації, та які можуть передавати або збільшувати свої компетенції.

Слід зазначити, що наукове пізнання має свої специфічні способи та методи здобуття знань, які вважаються істинними. Метод – шлях до чогось, спосіб соціальної діяльності, і не лише пізнавальної. Методологія – це і система способів, і вчення про цю систему. Методологія науки досліджує структуру й розвиток наукового знання, засоби й методи наукового дослідження, способи обґрунтування результатів, механізми реалізації знання [4, с. 42].

Методологія державного управління характеризується значним проблемним полем, яке включає в себе необхідність розв'язання наступних проблем: обґрунтування, систематизацію, класифікацію і описи категорій, аналіз їх генезису, ролі в науці і практиці; створення категорійного апарату державного управління; формулювання принципів, аналіз їх наукового, оціночного та практичного змісту; визначення норм пізнавальної, оціночної і практичної діяльності в державному управлінні; дослідження системи цінностей, їх зміни і ролей у державному управлінні, в пізнавальній, практичній і оцінній діяльності; вивчення парадигмальності державного управління, процесів зміни, кризи і розвитку парадигм; аналіз теоретичного арсеналу державного управління, тенденцій розвитку і метрологічних функцій; обґрунтування методів державного управління, їх специфіки; забезпечення цілісності пізнавальної і практичної методології, їх прозорості для методологічних інновацій. Кожна складова в структурі методології державного управління, з одного боку, виконує своє специфічне призначення, а з другого – одночасно відіграє системоутворюючу роль [2, с. 87–88]. В основі методології державного управління знаходиться *діяльнісний підхід*. Теж саме стосується і методології місцевого самоврядування.

Отже, методологія дослідження державного управління, як окремої наукової спеціальності має власну методологію дослідження, яка ґрунтується на загальновизнаних наукових методах досліджень.

Методологія дослідження місцевого самоврядування полягає в необхідності теоретичного аналізу системи філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових принципів і методів пізнання ролі суб'єктів місцевого само-

врядування та практичного значення для формування висновків і рекомендацій щодо удосконалення діючого законодавства та Конституції.

Органи місцевого самоврядування є складовою публічної влади та елементом її системи. Тому розглядати органи місцевого самоврядування треба як територіально-правові структури у сукупності соціальних зв'язків, виявлення цілого та його частин, співпраці з органами державної влади за допомогою *системного методу*. Специфіка методу системного аналізу місцевої публічної влади полягає в тому, що логічним центром дослідження стають закономірності розвитку саме місцевого самоврядування як цілісного організму. На місцевому рівні процес створення системи управління має свій прояв у формуванні внутрішніх структур муніципального та державного організмів, призначених для вирішення завдань місцевого, регіонального і державного значення, що постають перед ним в конкретних умовах та оптимальній реалізації функцій і повноважень структурних елементів системи локальної демократії [7, с. 106]. У методології дослідження місцевого самоврядування застосовується, насамперед, системний підхід, що є усталеним напрямом методології наукового пізнання, який безпосередньо сприяє адекватній постановці проблем та логічно-послідовній стратегії їх розв'язання.

Слід зауважити, що ефективність системного підходу тим вища, чим до складнішої системи він застосовується. Неможливо не погодитися з Шумовською К.Е., що використання системного підходу уможливорює здатність виявити раніше не помічені властивості, важливі для розуміння суті процесів управління в муніципалітетах і визначення можливих шляхів їх розвитку [8].

В якості загальних методів дослідження місцевого самоврядування використовуються також такі логічні прийоми, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія, гіпотеза та ін. Вони є тими робочими механізмами, через які теоретичні принципи дослідження переводяться у площину реальності, стають працюючою теорією.

Зокрема, *аналіз* являє собою процес уявного або фактичного розкладання цілого на частини, а синтез – відновлення цілого з частин. Розчленування державного апарату на складові частини дозволяє виявити його структуру. Одна з форм аналізу – класифікація предметів і явищ (наприклад, класифікація органів публічної влади, їхніх функцій, повноважень тощо). Навпаки, синтез дозволяє виявляти спільні риси досліджуваних явищ і формулювати загальні поняття, давати визначення.

Аналіз і синтез доповнюють один одного, знаходяться у нерозривній єдності [9, с. 93–95].

Отже, на наш погляд, при застосуванні різних методів дослідження місцевого самоврядування потрібно звернути увагу на те, що сучасні наукові методи дають змогу враховувати всі складові елементи місцевого самоврядування, але і мають певні обмеження, оскільки не існує єдиного ідеального або універсального методу дослідження.

Маємо відзначити, що впровадження реформи децентралізації в Україні виявилось доволі складним завданням, більшою мірою через відсутність у великій кількості населення узагальнених, системних знань про дані процеси. Тому, як зазначає С. В. Глизер, досягнення раціонального переосмислення співвідношення централізації та децентралізації, зміна ролі, відповідальності та повноважень органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування як органів публічної влади є одним із методів досягнення ефективного функціонування держави [10, с. 36]. Не зважаючи на те, що процес децентралізації не завершено, інтерес до вивчення реформи децентралізації не вщухає. Методологія вивчення реформи децентралізації наближена до методології дослідження органів публічної влади, тому тут застосовуються такі методи дослідження: системний, функціональний, структурний [10, с. 36].

Разом з тим вважаємо, що для вивчення процесу реформи можливо застосовувати спеціалізовані фахові методи дослідження. Це *нормативний метод*, що передбачає використання норм і нормативів в налагодженні ефективної діяльності органів місцевого самоврядування та органів державної влади. Також на нашу думку, можна застосовувати *статистичний метод* та *балансовий метод*, які відіграють особливу роль на регіональному рівні при складанні міжгалузевих балансів [8].

Отже, на нашу думку, методологія дослідження реформи децентралізації наближена до методології дослідження органів публічної влади, але має свої специфічні методи дослідження.

Проведений аналіз методології як інструменту дослідження державного управління, місцевого самоврядування, та реформи децентралізації в Україні засвідчив необхідність використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади у контексті здійснення реформи децентралізації в Україні.

Таким чином, здійснивши порівняльний аналіз, можна зробити висновок, що методологія дослі-

дження державного управління, місцевого самоврядування та реформи децентралізації в Україні ґрунтується на використанні цілісної сукупності методів.

Методологічною основою дослідження розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

Основними методами дослідження проблеми розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації є: системний, опис, аналіз, синтез, методико – дедуктивний та компаративний методи, метод синергетики.

Також у контексті нашого дослідження важливими є наступні методи:

емпіричний, теоретичний, міждисциплінарний (проміжний).

Емпіричний метод дослідження було використано для опису органів державної влади як суб'єктів державного управління, органів місцевого самоврядування як суб'єктів місцевого самоврядування, процесу децентралізації як важливого чинника реформування державного управління, місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Метод порівняння – для складання графіків та таблиць щодо візуалізації даних моніторингу та порівняльних даних реформи децентралізації: щорічних, галузевих, інших..

З теоретичних методів в ході дослідження використано: *метод аналізу* –

для аналізу джерел і літератури за темою дослідження; законодавчої бази за темою дослідження; архівних і музейних джерел; повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування; сучасного стану та проблем реформи децентралізації, *синтезу* – для теоретичних досліджень та розробок з одного погляду та фактичною діяльністю органів публічної влади і результатами реформ з іншого.

Також в процесі дослідження розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації використано такі методи, як :

абстрагування та ідеалізація – за допомогою абстрагування від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, створити ідеальну концепцію публічного управління в Україні;

аналогії – вивчення позитивного досвіду аналогічних реформ та впровадження його у систему публічного управління в Україні (Польща, Франція);

індукції – на підставі узагальнення масиву емпіричних фактів за підсумками реформи децентралізації можемо зроблено висновки або визначено загальні положення розподілу компетенцій;

історичної ретроспективи – враховуючи, що історія української незалежності нараховує лише 32 роки, а територія нинішньої України входила до складу різних держав, імперій та політичних утворень, історичний метод дозволив дослідити становлення та розвиток державного управління та місцевого самоврядування як підґрунтя сучасного публічного управління;

методико – дедуктивний (дедукція), аналогії та компаративного аналізу – на підставі вивчення та порівняння досвіду Франції, Польщі, інших зарубіжних країн виявлено спільні та відмінні риси в розподілі компетенцій органів публічної влади та здійсненні процесів децентралізації в цих країнах, визначено можливості імплементації кращого зарубіжного досвіду розподілу компетенцій між органами муніципальної і органами державної влади в Україні;

узагальнення – використовуючи особливі риси об'єкту дослідження можемо спрогнозувати загальну картину. Існують декілька видів децентралізації. Якщо під час реалізації реформи, в середині виду (наприклад – деконцентрація), ми бачимо задовільні результати реформи, то задовільні результати у декількох видах дадуть змогу стверджувати, що загалом результати реформи задовільні;

систематизація – для створення загальної послідовності історичних, соціальних, громадсько-політичних, адміністративно-управлінських процесів;

моделювання – для створення ефективної моделі розподілу компетенцій органів публічної влади у процесі подальшого здійснення децентралізації влади в Україні;

Для вирішення більшості завдань дослідження й обґрунтування шляхів удосконалення розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації використано системний, комплексний та діяльнісний підходи.

Висновок. Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що методологічною основою дослідження проблеми розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Для вирішення більшості завдань дослідження й обґрунтування шляхів удосконалення розподілу

компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні у контексті децентралізації важливе значення мають системний, комплексний та діяльнісний підходи.

Зокрема, системний підхід дає можливість розглянути розподіл компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади у контексті децентралізації за змістом, функціями, структурою, розкрити систему внутрішніх взаємозв'язків та їх особливості, визначити проблеми розподілу компетенцій між органами публічної влади під час здійснення процесів децентралізації. Застосування комплексного підходу, як основи емпіричного рівня, дає можливість провести аналіз дослідження методології місцевого самоврядування, державного управління та реформи децентралізації. Діяльнісний підхід дає можливість вивчити динаміку розподілу компе-

тенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади у контексті децентралізації, здійснити пошук збалансованого розподілу компетенцій у період реформи децентралізації. Із спеціальних методів важливе значення для нашого наукового дослідження мають методи визначення понятійного-категоріального апарату, компаративного аналізу та історичної ретроспективи.

Таким чином, визначення методологічних засад розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади у контексті децентралізації в Україні є основою для вдосконалення розподілу компетенцій між органами публічної влади як у період воєнного стану, так і у повоєнний період з метою підвищення ефективності їх діяльності та завершення процесів реформування державного управління і місцевого самоврядування.

REFERENCES:

1. Surmin, Ju. P., Bakumenko, V. D., Mihnenko, A. M. (2010). Encyklopedichnij slovník z derzhavnogo upravlinnja [Encyclopedic dictionary of public administration]. K. : NADU [in Ukrainian].
2. Bakumenko, V.D., Beznosenko, D.O., Butivshhenko, S.V., Gogina, L.M. (2004). Metodologija derzhavnogo upravlinnja [Methodology of state administration]. K. : NADU [in Ukrainian].
3. Nizhnik, N. R., Goncharuk, N. T. (2009). Administrativna reforma v Ukraїni: suchasnij stan, problemi ta perspektivi [Administrative reform in Ukraine: current state, problems and prospects]. Dnipropetrovs'k: Monolit [in Ukrainian].
4. Petrovs'kij, P. M. (2015). Metodologija naukovogo doslidzhennja v galuzi derzhavnogo upravlinnja [Methodology of scientific research in the field of public administration]. L'viv : LRIDU NADU [in Ukrainian].
5. Bashtannik, V.V. (2020). Reforma decentralizacii jak suchasnij koncept derzhavotvorennja [Decentralization reform as a modern concept of state-building]. Naukovij zhurnal «Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja» – Scientific journal "State Administration and Local Self-Government", 2(45) 2020, 17 – 24. Retrieved from <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/178/154>. [in Ukrainian].
6. Shpektorenko, I.V. (2022). Metodologija publichnogo upravlinnja: sistemnij pidhid [Methodology of public administration: system approach]. Dnipro : NTU «DP» [in Ukrainian].
7. Kalinovs'kij, B. V. Metodologija doslidzhennja miscevoj publichnoj vladi [Methodology of the study of local public power]. Retrieved from <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/662edb60-7655-479d-9a47-31d5f0b03a86/content>. [in Ukrainian].
8. Shumovs'ka, K.E. (2019). Metodologija doslidzhennja misceвого samovrjaduvannja [Methodology of local self-government research]. Elektronnij zhurnal «Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvitok» – The electronic journal "Public Administration: Improvement and Development". Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=384>. [in Ukrainian].
9. Torkatjuk, V.I., Voronina, O. S., Palant, O. Ju. (2011). Metodologija nauki derzhavnogo budivnictva ta misceвого samovrjaduvannja [Methodology of the science of state construction and local self-government]. Proceedings from Mizhnarodna nauko-vo-praktychna konferentsiia «Sinergetichni aspekti formuvannja ekonomichnih parametriv budivel'nih struktur v umovah rinku» – The International Scientific and Practical Conference «Synergistic aspects of the formation of economic parameters of building structures in market conditions». (pp. 93-95). Harkiv :HNAMG [in Ukrainian].
10. Glizer, S.V. (2019). Ponjattja, tipi ta prichini zaprovadzhennja decentralizacii v Ukraїni [Concept, types and reasons for the introduction of decentralization in Ukraine]. Naukovij zhurnal «Politikus» – Scientific magazine "Politicus", 1, 36 – 40. Retrieved from http://politicus.od.ua/1_2019/6.pdf. [in Ukrainian].
11. Poljarush-Safronenko, S. O. (2022). Metodologija doslidzhennja ob'ednanih teritorial'nih gromad v sistemi misceвого samovrjaduvannja [Research methodology of united territorial communities in the system of local self-government]. Naukovij visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. Ser.: Jurisprudencija – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence, 57, 41 – 44. Retrieved from <https://www.vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc57/9.pdf>. [in Ukrainian].

УДК 061.1ЕС:353

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.19>

Титаренко Георгій Олександрович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0001-5194-6651

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

THEORETICAL GROUNDS FOR STUDYING THE PROCESSES OF STRATEGIC PLANNING PROCESS DEVELOPMENT IN UKRAINE BASED ON THE EUROPEAN SMART SPECIALISATION

У статті визначено, що у Європейському Союзі смарт-спеціалізація характеризується як підхід, що визначає за широкого залучення стейкхолдерів стратегічні сфери для втручання на основі аналізу сильних сторін і потенціалу економіки території/регіону у поєднанні з процесом підприємницького відкриття, орієнтований назовні та передбачає широкий погляд на інновації, включаючи, але не обмежуючись ними, технологічні підходи, що підтримуються ефективними механізмами моніторингу. Акцентовано на тому, що національну/регіональну стратегію смарт-спеціалізації можна розглядати як програму економічних перетворень, що базується на чотирьох загальних принципах – «Чотири «Сі» смарт-спеціалізації»: (Жорсткий) вибір та критична маса; Конкурентна перевага; Пов'язаність і кластери; Лідерство співпраці. Задля того, щоб відповідати зазначеному визначенню, процес розроблення регіональної стратегії смарт-спеціалізації реалізується у шість кроків: аналіз регіонального контексту та потенціалу для інновацій; створення надійної та інклюзивної структури управління; вироблення спільного бачення майбутнього регіону; вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку; створення відповідного набору політик; інтеграція механізмів моніторингу та оцінки. Співпраця зі стейкхолдерами, яка реалізується під час розроблення стратегії смарт-спеціалізації (у вигляді процесу підприємницького відкриття) є одним із ключових елементів реалізації підходу смарт-спеціалізації. Водночас, навіть після багатьох років впровадження процес підприємницького відкриття залишається викликом для більшості європейських регіонів і країн. Серед перспективних напрямків подальших досліджень пріоритетними вважаємо: аналізування досвіду впровадження смарт-спеціалізації у країнах Європейського Союзу та регіонах за межами ЄС; формування комплексу наукових положень щодо розвитку стратегічного планування в Україні на основі європейської смарт-спеціалізації; обґрунтування механізмів імплементації стандартизованих європейських практик смарт-спеціалізації на регіональному рівні в Україні; розроблення підходу до вимірювання ступеню зрілості органів публічного управління у сфері смарт-спеціалізації як основи постійного вдосконалення.

Ключові слова: публічне управління, смарт-спеціалізація, регіональний розвиток, місцевий розвиток, ЄС, стратегічне планування.

The article determines that in the European Union, smart specialisation is characterised as an approach that identifies, with broad stakeholder involvement, strategic areas for intervention based on an analysis of the strengths and potential of the territory/region's economy, combined with the process of entrepreneurial discovery, is outward-looking and provides for a broad view of innovation, including, but not limited to, technological approaches supported by effective monitoring mechanisms. It is emphasised that a national/regional smart specialisation strategy can be viewed as a programme of economic transformation based on four general principles - the 'Four Cs of Smart Specialisation': (Hard) Choice and Critical Mass; Competitive Advantage; Connectivity and Clusters; and Collaborative Leadership. In order to meet this definition, the process of developing a regional smart specialisation strategy is implemented in six steps: analysing the regional context and potential for innovation; establishing a robust and inclusive governance structure; developing a common vision for the future of the region; selecting a limited number of priorities for regional development; creating an appropriate set of policies; and integrating monitoring and evaluation mechanisms. Cooperation with stakeholders, which is implemented in the development of smart specialisation strategies (in the form of the entrepreneurial discovery process), is one of the key elements of the smart specialisation approach. At the same time, even after many years of implementation, the process of entrepreneurial discovery remains a challenge for most European regions and countries. Among the prospective areas for further research, the following are considered to be priorities: analysing the experience of implementing smart specialisation in the European Union and regions outside the EU; forming a set of scientific provisions for the development of strategic planning in Ukraine based on European smart specialisation;

substantiating the mechanisms for implementing standardised European smart specialisation practices at the regional level in Ukraine; developing an approach to measuring the maturity of public administration bodies in the field of smart specialisation.

Key words: *public management, smart specialisation, regional development, local development, EU, strategic planning.*

Постановка проблеми. Вже понад 10 років наявність стратегії досліджень та інновацій для смарт-спеціалізації (Research and Innovation strategies for Smart Specialisation, RIS3 або S3) є чинником, який визначає для регіону майбутнє фінансування програм, інфраструктурних і соціальних проєктів зі структурних фондів Європейського Союзу [1]. На цей час накопичено значний досвід європейських країн щодо розробки регіональних стратегій смарт-спеціалізації – понад 180 європейських регіонів і 19 країн використовують його, щоб визначити свої сильні сторони та можливості. За даними Європейської платформи смарт-спеціалізації (EC Smart Specialisation Platform) розроблення RIS3/S3 також значною мірою поширено за межами ЄС: на цій платформі станом на 2023 рік зареєстровано загалом зареєстровано 222 регіони, за межами ЄС – сім країн і 42 регіони [2].

Смарт-спеціалізація розглядається як один із методологічних інструментів наближення якості стратегічного планування до стандартів ЄС та збільшення спроможності регіонів України отримувати доступ до фінансування програм і проєктів розвитку через залучення коштів структурних фондів ЄС [3]. Набуття Україною у 2022 році статусу країни-кандидата до вступу до ЄС зумовило виникнення нових можливостей і викликів у цій сфері, які потребують науково-обґрунтованого розв'язання. Актуальність подібних досліджень актуалізується також необхідністю оновлення стратегічних пріоритетів відновлення та повоєнного розвитку територій і громад та забезпечення стратегічних портфелів, програм і проєктів ресурсами на основі багатоджерельного фінансування.

Огляд попередніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя реалізації процесів європейської смарт-спеціалізації базується на дослідженнях, що реалізуються останні п'ятнадцять років. Об'єднаним дослідницьким центром Європейської Комісії (Joint Research Centre, JRC) [4]. Зокрема, методологічний базис смарт-спеціалізації висвітлено у роботах Д. Форрея (D. Foray), П. А. Девіда (P. A. David), К. Джанеллі (C. Gianelle), А. Рейнолді (A. Rainoldi) та Б. Хола (B. Hall) [5-11]. У вітчизняних фахових виданнях Питанням регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації було присвячено низку публікацій, зокрема: Я. Бжуска та Я. Пика (2012), І. Дунаєв (2014), В. Белявцева та Д. Хри-

пунова (2018), М. Федяєва (2018), О. Яцюк (2018), І. Залуцький (2019), В. Ємельянов та Л. Козлова (2019), М. Сорока (2019, 2022), І. Чикаренко, Т. Маматова та О. Чикаренко (2020), Г. Возняк (2021), І. Чикаренко та Т. Маматова (2022), Є. Бородін та Т. Маматова (2023), Н. Подольчак, Я. Левіцька та Б. Чепіль (2023) та інші [12–26]. У 2020–2021 рр. Інститутом економіки та прогнозів НАН України видано колективні монографії «Формування «розумної спеціалізації» в економіці України» [27] та «Інноваційна діяльність і формування смарт-спеціалізації в економіці України» [28]. Важливим практичним внеском у формування системи стратегічного планування в Україні за засадах смарт-спеціалізації є здійснення Українським інститутом міжнародної політики на основі кращих практик і рекомендацій експертів ЄС перекладу «Керівництва зі стратегії досліджень та інновацій для смарт спеціалізації» [29]. Зазначені та інші наукові праці сформували ґрунтовну методологічну базу для дослідження різних аспектів упровадження підходу смарт-спеціалізації в стратегічному плануванні. Однак, питання розвитку стратегічного планування в Україні на основі європейської смарт-спеціалізації не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати методологічні засади та тенденції розвитку європейської смарт-спеціалізації у контексті вдосконалення стратегічного планування в Україні на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. «Смарт-спеціалізацію» характеризують як концепцію, що розвивалася дуже динамічно: у 2008 році «Smart specialisation concept» була розроблена групою «академічних» експертів «Knowledge for Growth» в межах діяльності Joint Research Centre і дуже швидко справила значний вплив на політичну аудиторію, особливо в Європі [7]. Вже у 2010 році смарт-спеціалізацію визнано ключовим елементом інноваційного плану ЄС 2020 – European strategy for smart, sustainable and inclusive growth «Europe 2020» (Європейська стратегія смартизованого, сталого та інклюзивного зростання) [30]. У 2011 році для підтримки регіонів у їхніх зусиллях з розроблення та реалізації стратегії смарт-спеціалізації Європейською Комісією було створено цифрову платформу «Smart Specialisation Platform» [2]. 2013 рік стає точкою відліку міжнародного визнання євро-

пейської смарт-спеціалізації – Організація Економічного співробітництва та розвитку (OECD/ОЕСР) публікує звіт про роль смарт-спеціалізації у «зростанні регіонів, що керується інноваціями» (innovation-driven growth in regions) і пропонує підхід до оцінювання результативності смарт-спеціалізації (OECD Smart specialization evaluation) [31]. У 2014-2020 роках – реалізуються S3 першого циклу стратегічного планування за підходом смарт-спеціалізації, наявність у регіоне S3 визнано умовою для виділення коштів зі структурних фондів ЄС (451 млрд EUR ESIF + 183 млрд EUR національного співфінансування) [10]. У 2020 році під час оновлення стратегічних цілей ЄС наголос на наявності S3 як умови для виділення коштів зі структурних фондів ЄС підсилюється, розпочинається другий цикл стратегічного планування після прийняття Нової політики згуртованості ЄС на 2021–2027 роки (New Cohesion Policy), п'ять цілей якої 5 цілей передбачають фінансування у обсязі 2,018 трлн EUR в поточних цінах, 1,8 трлн EUR в цінах 2018 р. [24; 32]; 2023 – створено спільному практик S3 (The Smart Specialisation Community of Practice, S3 CoP) [33].

За базовим визначенням 2012 року [1], «Національні/регіональні стратегії досліджень і інновацій задля смарт-спеціалізації» (National/regional research and innovation strategies for smart specialization, RIS3) – це інтегровані, засновані на особливостях території порядки денні економічної трансформації (integrated, place-based economic transformation agendas), які мають вирішувати п'ять основних завдань (табл. 1).

Національну/регіональну стратегію смарт-спеціалізації можна розглядати як програму економічних перетворень, що базується на чотирьох

загальних принципах – «Чотири «Сі» смарт-спеціалізації» (The four Cs of smart specialization) (табл. 2).

Актуалізоване визначення «смарт-спеціалізації» представлено на Платформі S3 [34] – це орієнтований на конкретну територію, підхід, що характеризується визначенням стратегічних сфер для втручання на основі аналізу сильних сторін та потенціалу економіки території/регіону, а також процесу підприємницького відкриття (EDP) із широким залученням заінтересованих сторін. Він є далекоглядним і має досить широкий контекст щодо інновацій, включаючи, але не обмежуючись, технологічними підходами, що підтримуються ефективними механізмами моніторингу. Результатом реалізації підходу для певної території стає стратегія смарт-спеціалізації (smart specialisation strategy, S3).

Задля того, щоб відповідати зазначеному визначенню, процес розроблення регіональної стратегії смарт-спеціалізації реалізується у шість кроків: Аналіз регіонального контексту та потенціалу для інновацій (1); Створення надійної та інклюзивної структури управління (2); Вироблення спільного бачення майбутнього регіону (3); Вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку (4); Створення відповідного набору політик (5); Інтеграція механізмів моніторингу та оцінки (6) [1; 9; 29; 31].

Як зазначають І. Періанез-Форте (I. Perianez-Forte) та Дж. Вільсон (J. Wilson) у науковому звіті для розробників політики «Оцінювання смарт-спеціалізації: процес підприємницького відкриття» [35], під час реалізації зазначених кроків розробникам стратегій регіонального розвитку варто врахувати, що стратегії смарт-спеціалізації побуду-

Таблиця 1

П'ять основних завдань смарт-спеціалізації

Завдання	Зміст
Policy support & investments' focus / Фокус політичної підтримки та інвестиції	Зосереджувати політичну підтримку та інвестиції на ключових національних/регіональних пріоритетах, викликах і потребах розвитку, що базується на знаннях, включаючи заходи, що пов'язані з цифровізацією
Strengths, competitive advantages and potential for excellence / Сильні сторони, конкурентні переваги та потенціал досконалості	Визначити та спиратися під час стратегування на сильні сторони, конкурентні переваги та потенціал досконалості кожної країни/регіону
Innovation investment / Інвестування в інновації	Підтримувати технологічні та практичні інновації, що спрямовані на стимулювання інвестицій приватного сектору
Stakeholders fully involved / Максимальне залучення стейкхолдерів	Повною мірою залучати стейкхолдерів (заінтересовані сторони), заохочувати інновації та експерименти
Monitoring and evaluation / Моніторинг та оцінювання	Грунтуватися на фактах і уміщувати надійні системи моніторингу та оцінювання

Джерело: складено автором за матеріалами [1, с. 8].

Базові принципи європейської смарт-спеціалізації

Принцип	Змістове наповнення та настанови
(Tough) Choices & Critical mass / (Жорсткий) вибір та критична маса	Має бути відібрано обмежену кількість пріоритетів на основі виявлення власних сильних сторін регіону і можливостей міжнародної спеціалізації, уникаючи дублювання і фрагментації в Європейському дослідницькому просторі. Таким чином досягається концентрація джерел фінансування, що забезпечує більш ефективне управління бюджетом
Competitive Advantage / Конкурентна перевага	Має бути здійснено «мобілізацію талантів» через узгодження потенціалу RTD + I (Research, Technology, Development and Innovation) та потреб бізнесу через розгортання процесу підприємницького відкриття (Entrepreneurial Discovery Process, EDP)
Connectivity & Clusters / Пов'язаність і кластери	Необхідно розвивати на території регіону кластери світового класу та забезпечувати майданчики для відповідних різноманітних/міжгалузевих зв'язків всередині регіону та за його межами, які сприяють спеціалізованій технологічній диверсифікації. Зазначене забезпечить поєднання наявних в регіоні переваг / унікальності із тим, «що є у решти світу» (match what you have with what the rest of the world has)
Collaborative Leadership / Лідерство співпраці	Критичним є розбудова ефективних інноваційних систем як результат колективних зусиль, заснованих на державно-приватному партнерстві (потрійна спіраль), задля формування експериментальної платформи для надання голосу «неординарним учасникам» (experimental platform to give voice to un-usual suspects)

Джерело: складено автором за матеріалами [1; 9; 28].

довані на ідеї надання пріоритету інвестиціям в дослідження та інновації як шляху до структурної трансформації регіональної економічної системи, і робити це вони мають через процес підприємницького відкриття, який спирається на «колективний інтелект» бізнесу, університетів, органів публічного управління та інших ключових суб'єктів територіального розвитку.

Співпраця зі стейкхолдерами, яка реалізується під час розроблення стратегій смарт-спеціалізації (у вигляді процесу підприємницького відкриття) є одним із ключових елементів реалізації підходу смарт-спеціалізації [36] та основною умовою залучення коштів за напрямом «Належне врядування національної або регіональної стратегії смарт-спеціалізації» («Good governance of national or regional smart specialisation strategy») Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) European Regional Development Fund (ERDF) на період 2021-2027 років [37]. Однак, експерти визначають, що навіть після багатьох років впровадження EDP залишається викликом для більшості європейських регіонів і країн [35].

Підсумовуючи стислий огляд методологічних засад європейської смарт-спеціалізації охарактеризуємо два сенси «смартизованості» стратегій спеціалізації («A specialisation strategy is smart in two senses» [7, p. 15]), які є продуктом схарактеризованих вище процесів (табл. 3).

У контексті вдосконалення стратегічного планування на регіональному рівні в Україні акцентуємо також на деяких висновках, що зроблені під час першої фази впровадження підходу смарт-

спеціалізації у Європейському Союзі:

1. Розгортання процесів смарт-спеціалізації має допомогти органам публічного управління позбавитися вад «імітаційної» регіональної клас-терної політики, яка призводить до витратного дублювання науково-дослідних робіт і розсіювання потенціалу агломераційної економіки на системному рівні, оскільки значна чисельність органів місцевого самоврядування конкурує тут за залучення невеликого обмеженого пулу мобільного капіталу, управлінських та інтелектуальних ресурсів [7].

2. Смарт-спеціалізацію має бути сфокусованою на виявленні саме того, що робить територіальну/місцеву базу знань оригінальною та значною мірою унікальною. Таким чином, дотримання принципів смарт-спеціалізації може сприяти більшій різноманітності галузей знань і досвіду в рамках системи, роблячи тим самим економічну систему країни (і ЄС у цілому) більш здатною використовувати переваги окремих регіональних/місцевих агломераційних економік і менш вразливою до шоків попиту і пропозиції, що виникають на глобальному ринку [7].

3. Хоча Політика згуртованості Європейського Союзу (EU Cohesion Policy) [32; 38-40] стосується всіх країн і регіонів ЄС, її основним об'єктом є менш розвинені регіони, які отримують найбільшу частку фінансування. Дослідники вказується на існування «інноваційного парадоксу» (innovation paradox) в цих регіонах, а саме: існує протиріччя між порівняно вищою потребою у просуванні інновацій у регіонів, що відстають,

Два сенси «смартизованості» підходу стратегії смарт-спеціалізації

Значення	Пояснення щодо розуміння смартизованості
Сенс I	Спеціалізація стосується ресурсів знань (knowledge resources) і спрямована не лише на концентрацію ресурсів, але й на їх спрямування та зосередження на сфері набуття знань (knowledge acquisition), що базується на досвіді (an experience-based expertise), який доповнює інші відповідні регіональні ресурси. Смарт-спеціалізація, таким чином, одночасно передбачає як логіку концентрації, так і логіку партикуляризації активів знань регіону
Сенс II	Процес формування політики відбувається за складною та ітеративною логікою, яку не можна описати як «зверху вниз» або «знизу вгору». Цей двонаправлений динамічний процес, в якому EDP відіграє важливу роль, не применшує важливості втручання державної політики на кількох окремих етапах у визначенні, оцінці та цільовій підтримці нових напрямів регіональної спеціалізації, що з'являються

Джерело: складено автором за матеріалами [7; 9-11].

та їхньою нижчою здатністю освоювати наявні кошти та ефективно інвестувати в інноваційну діяльність порівняно з більш розвиненими регіонами [11]. Цей парадокс пояснюється слабкістю регіональної інноваційної системи та інституційними особливостями цих регіонів. Вирішення цього протиріччя вимагає інституційних змін та зміцнення регіональної інфраструктури підтримки інновацій, формування відповідних екосистем.

Таким чином, в умовах реалізації євроінтеграційних зобов'язань України, а також забезпечення стійкості, повоєнного відновлення та подальшого сталого розвитку країни, коли перед органами публічного управління постає питання оновлення стратегічних пріоритетів розвитку території та забезпечення стратегічних портфелів програм і проектів ресурсами на основі багатоджерельного фінансування, актуалізується наукове завдання забезпечення якісно нового рівня процесів стратегічного планування в Україні на основі вимог європейського підходу смарт-спеціалізації.

Висновки та напрями подальших досліджень.

1. У Європейському Союзі смарт-спеціалізація визначається як підхід, що визначає за широкого залучення стейкхолдерів стратегічні сфери для втручання на основі аналізу сильних сторін і потенціалу економіки території/регіону у поєднанні з процесом підприємницького відкриття, орієнтований назовні та передбачає широкий погляд на інновації, включаючи, але не обмежуючись ними, технологічні підходи, що підтримуються ефективними механізмами моніторингу.

2. Національну/регіональну стратегію смарт-спеціалізації можна розглядати як програму економічних перетворень, що базується на чотирьох

загальних принципах – «Чотири «Сі» смарт-спеціалізації»: (Жорсткий) вибір та критична маса; Конкурентна перевага; Пов'язаність і кластери; Лідерство співпраці. Задля того, щоб відповісти зазначеному визначенню, процес розроблення регіональної стратегії смарт-спеціалізації реалізується у шість кроків: аналіз регіонального контексту та потенціалу для інновацій; створення надійної та інклюзивної структури управління; вироблення спільного бачення майбутнього регіону; вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку; створення відповідного набору політик; інтеграція механізмів моніторингу та оцінки.

3. Співпраця зі стейкхолдерами, яка реалізується під час розроблення стратегії смарт-спеціалізації (у вигляді процесу підприємницького відкриття) є одним із ключових елементів реалізації підходу смарт-спеціалізації. Водночас, навіть після багатьох років впровадження процес підприємницького відкриття залишається викликом для більшості європейських регіонів і країн.

4. Серед перспективних напрямків подальших досліджень пріоритетними вважаємо: аналізування досвіду впровадження смарт-спеціалізації у країнах Європейського Союзу та регіонах за межами ЄС; формування комплексу наукових положень щодо розвитку стратегічного планування в Україні на основі європейської смарт-спеціалізації; обґрунтування механізмів імплементації стандартизованих європейських практик смарт-спеціалізації на регіональному рівні в Україні; розроблення підходу до вимірювання ступеню зрілості органів публічного управління у сфері смарт-спеціалізації як основи постійного вдосконалення.

REFERENCES:

1. Smart Specialisation Platform. (2012). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialistaion (RIS3)*. <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/RIS3+Guide.pdf/fceb8c58-73a9-4863-8107-752aef77e7b4>.

2. *Smart Specialisation Platform* (n.d.). <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>.
3. Mamatova, T., Chykarenko, I., & Borodin, Y. (2022). Tsyfrovi platformy Smart Specialisation Platform ta Espon: struktura ta mozhlyvosti dlia rehioniv i hromad YeS. [Digital Smart Specialisation Platform & Espon Platform: Structure and Opportunities for EU Regions and Communities]. *Public Administration Aspects*, 10(6), 37-45 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152242>.
4. European Commission. (n.d.). *JRC Publications Repository*. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/>.
5. Foray, D. (2015). *Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy*. Routledge, London.
6. Foray, D., David, P. A., & Hall, B. (2009). Smart Specialisation: The Concept, in *Knowledge for Growth: Prospects for science, technology and innovation* (pp. 20-24). Report EUR 24047, European Union. https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/selected_papers_en.pdf.
7. Foray, D., David, P. A., & Hall, B. H. (2011). *Smart Specialisation: From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation: MTEI Working Paper*. Lausanne, Switzerland : Management of Technology & Entrepreneurship Institute. https://eml.berkeley.edu/~bhall/papers/Foray-DavidHall11_smart_specialisation_MTEI-WP-2011-001.pdf.
8. Foray, D., & Rainoldi, A. (2013). *Smart specialisation programmes and implementation. S3 Policy Brief Series No. 02/2013*. EUR 26002. JRC82224. Luxembourg (Luxembourg) : Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2791/19106>.
9. Gianelle, C., Kyriakou, D., Cohen, C., & Przeor M. (Eds). (2016). *Implementing Smart Specialisation: A Handbook*. Brussels: European Commission. <https://doi.org/10.2791/53569>.
10. European Commission: Joint Research Centre, Marinelli, E., & Perianez Forte, I. (2017). *Smart specialisation at work : the entrepreneurial discovery as a continuous process*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2760/514714>.
11. Gianelle, C., Guzzo, F., & Mieszkowski, K. (2019). Smart Specialisation: what gets lost in translation from concept to practice? *Regional Studies*, 54(10), 1377-1388. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1607970>.
12. Bzhuska, Ya., & Pyka, Ya. (2012). Rozumna spetsializatsiia rehionu [Smart specialisation of the region]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Logistics*, (749), 362-366. [in Ukrainian]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25853/1/65-362-366.pdf>.
13. Dunaev, I. V. (2014). Tsinnisni tsili modernizatsii rehionalnoi ekonomiky kriz pryizmu pryntsyphu «rozumnoi spetsializatsii» [Value objectives of regional economic modernisation through the prism of the principle of 'smart specialisation']. *Analytics and power*, (9), 260-266. [in Ukrainian].
14. Beliavtseva, V. V., & Khrypunova, D. M. (2018). Kliuchovi vyklyky realizatsii stratehii smart-spetsializatsii v Ukraini [Key challenges of implementing the strategy of smart specialisations in Ukraine]. In *Development of entrepreneurship in Ukraine: security of economic activity* [in Ukrainian]. http://ndipzir.org.ua/conference/2018/12/14/Beliavtseva_Khrypunova.pdf.
15. Fedyaeva, M. S. (2018). ««Rozumna» spetsializatsiia yak instrument transformatsii natsionalnoi ekonomiky (teoretychnyi aspekt) [“Smart” specialization as a tool for the transformation of the national economy (theoretical aspect)]. *Black Sea Economic Studies*, 26 (1), 87-92 [in Ukrainian].
16. Zalutskyi, I. R. (2019). Instytutsiino-pravovi zasady vprovadzhennia smart-spetsializatsii v Ukraini [Institutional and legal framework for the introduction of smart specialisation in Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, (5), 3-14. [in Ukrainian]. [http://ird.gov.ua/sep/sep20195\(139\)/sep20195\(139\)_003_ZalutskyyI.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20195(139)/sep20195(139)_003_ZalutskyyI.pdf).
17. Yemelianov, V. M., & Kozlova, L. V. (2019). Osoblyvosti realizatsii kontseptsii smart-spetsializatsii v Ukraini [Peculiarities of implementing the concept of smart specialisation in Ukraine]. *Public administration and regional development*, (6), 777-801. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.34132/pard2019.06.04>.
18. Soroka, M. A. (2019). Smart-spetsializatsiia u stratehichnomu planuvanni na rehionalnomu ta mistsevomu rivniakh: vytoky pidkholu ta perspektyvy dlia Ukrainy [Smart specialization in strategic planning at the regional and local levels: origins of the approach and prospects for Ukraine]. *Public administration aspects*, 7(8), 20-29 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/151938>.
19. Soroka, M. A. (2022). Instrumenty realizatsii rehionalnykh stratehii u Yevropi: osoblyvosti ta vyklyky dlia Ukrainy [Tools for the implementation of regional strategies in Europe: features and challenges for Ukraine]. In Starchenko, G. V. (Ed.) *Strategy of modern development of Ukraine: synthesis of legal, educational and economic mechanism* (pp. 164-177). Chernihiv: NGO “Scientific and Educational Innovation Centre for Social Transformations” [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-04-01>.
20. Chikarenko, I., Mamatova, T., & Chikarenko, O. (2020). Stratehiia rehionalnoho rozvytku na osnovi Smart-spetsializatsii: metodolohichni zasady [Regional development strategy based on smart specialization: methodological principles]. *Public administration aspects*, 8(1), 30-42 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152003>.
21. Vozniak, H. V. (2021). Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia modeli smart-spetsializatsii rehioniv Ukrainy [Theoretical and methodological aspects of the formation of a model of smart specialization of the regions of Ukraine]. *Regional economy*, 2, 27-36 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-3>.

22. Vozniak, H. V. (2021). Smart-spetsializatsiia u postulatakh ekonomichnykh shkyl: teoretychnyi dyskurs [Smart specialisation in the postulates of economic schools: a theoretical discourse]. *Current problems of regional economic development*, (17), 153-162. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15330/apred.1.17.153-162>.
23. Shvets, N. V. (2021). Realizatsiia intehratsiinoho komponenta rehionalnykh stratehii smart-spetsializatsii: naukovo-metodychnyi pidkhid [Implementation of the Integration Component of Regional Smart Specialisation Strategies: A Scientific and Methodological Approach]. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, (2), 62-70 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).62-70](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).62-70).
24. Chikarenko, I., & Mamatova, T. (2022). Smart-spetsializatsiia v ramkakh reformovanoi Polityky zghurtovanosti Yevropeiskoi Komisii: novi priorytety ta vyklyky [Smart specialisation in the framework of the reformed Cohesion Policy of the European Commission: new priorities and challenges]. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, (6), 91-99. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.14>.
25. Borodin, Y., & Mamatova, T. (2023). Rozvytok osvity ta S3 navychok v mezhakh «ramky smart-spetsializatsii rehionu rozshyrennia ta susidstva YeS». [Education and Skills for S3 Development within the Smart Specialization Framework for EU Enlargement and Neighborhood Region]. *Public Administration Aspects*, 11(1), 72-78 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152310>.
26. Podolchak, N. Yu., Levytska, Ya. V., & Chepil, B. A. (2023). Formation of public mechanisms for regional development on the basis of smart specialisation 'creative industries' [Formuvannia publichnykh mekhanizmiv rozvytku rehioniv na zasadakh smart-spetsializatsii «kreatyvni industrii»]. Lviv : Rastr-7 [in Ukrainian].
27. Yehorov, I. Yu., Bazhal, Yu. M., Haustov, V. K., Chernenko, S. M., & Yehorova, I. Yu. (Ed.). (2020). Formuvannia «rozumnoi spetsializatsii» v ekonomitsi Ukrainy [The formation of "smart specialization" in the economy of Ukraine]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, State University "Inst. economy and forecasts. National Academy of Sciences of Ukraine" [in Ukrainian]. <http://ief.org.ua/docs/mg/331.pdf>.
28. Yehorov, I. Yu. (Ed.), & Rodchenko, V. B. (2021). *Innovatsiina diialnist i formuvannia smart-spetsializatsii v ekonomitsi Ukrainy* [Innovative activity and the formation of smart specialization in the economy of Ukraine]. Kharkiv: National Academy of Sciences of Ukraine, State University "Inst. economy and predicted National Academy of Sciences of Ukraine" [in Ukrainian]. <https://drive.google.com/file/d/1MpUXMLNjX7NcHPX1idTSiHFk1NofdawY/view>.
29. Ukrainskyi instytut mizhnarodnoi polityky. (2019). *Kerivnytstvo zi stratehii doslidzhen ta innovatsiiu dla smart spetsializatsii. Neofitsiina adaptovana skorochena versia*. [in Ukrainian]. <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kerivnytstvo-Smart-Spetsializatsiyi-DG-JRC-skorochenyi-ukr.-pereklad-1-1.pdf>.
30. European Commission. (2010). *Communication from the Commission Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 3.3.2010 COM(2010). <https://cutt.ly/t98cSoX>.
31. OECD. (2013). *Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation*. https://era.gv.at/public/documents/1981/OECD_Project_Report_Smart_specialisationFINALAdvance.pdf.
32. European Commission. (2020). *New Cohesion Policy*. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/2021_2027/.
33. European Commission. (n.d.). *S3 Community of Practice*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice/community_of_practice_en.
34. Smart Specialisation Platform. (2024). *What is Smart Specialisation?* <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-we-do>.
35. Perianez-Forte, I., & Wilson, J. (2021). *Assessing Smart Specialisation: The Entrepreneurial Discovery Process*. EUR 30709 EN. Luxembourg : Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/559139>.
36. Soroka, M. (2023). Merezheva vzaemodiia steikholderiv pid chas rozroblennia rehionalnykh stratehii smart-spetsializatsii [Network interaction of stakeholders in the development of regional smart specialisation strategies]. *Public administration and local self-government*, (2), 83-90 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-2>.
37. Directorate-General for EU regional and urban policy. (2023). *About S3*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice/about_en.
38. Jouen, M., & Kolosy, K. etc. (2010, April). *Cohesion policy support for local development: best practice and future policy options*. European Union.
39. European Commission. (2014). *Integrated territorial investment. Cohesion Policy 2014-2020*. Brussels: European Commission. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_en.pdf.
40. European Commission. (2021). *Territorial cohesion*. https://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/policy/what/territorial-cohesion/.

УДК 342.722 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.20>

Стахура Андрій Павлович,

аспірант кафедри загальноправових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0004-9497-9797

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

THE CURRENT STATE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR GENDER EQUALITY IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан адміністративно-правового забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України. Адміністративно-правове забезпечення визначено як врегулювання за допомогою норм адміністративного права певних суспільних відносин, що включає охорону, захист та реалізацію відповідних прав, а також обов'язковість виконання покладених на учасників обов'язків. Наголошено на розгляді адміністративно-правового забезпечення у трьох аспектах: а) інституційному – через врегулювану адміністративно-правовими нормами діяльність суб'єктів владних повноважень; б) нормативному – через оцінку повноти й ефективності адміністративно-правового регулювання; в) організаційному – через характеристики відповідних правових інструментів. Констатовано, що адміністративно-правове забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України не має своїх особливостей, а здійснюється у відповідності до загальнодержавної політики. У свою чергу, державна політика у сфері забезпечення гендерної рівності має стійку тенденцію до впровадження європейських підходів у досягненні рівного статусу чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного життя. Звернуто увагу на дуальність закономірностей поточного стану адміністративно-правового забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України. З одного боку, наявні документи дозволяють забезпечити гендерну рівність при прийомі на службу в Національній поліції та у загальних питаннях її проходження. Але з іншого боку, «поліцейське» законодавство не містить безпосередніх норм про гендерну рівність, що може призвести до порушення прав жінок-поліцейських під час проходження ними служби. Зроблено висновок, що адміністративно-правове забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України має поліпшуватись до фактичного її досягнення між жінками та чоловіками, як у нормативно-правовій, так і у практичній площині.

Ключові слова: гендер, права і свободи, воєнний стан, Національна поліція, адміністративно-правове забезпечення, гендерна рівність, нормативно-правові акти.

The article analyses the current state of administrative and legal support for gender equality in the National Police of Ukraine. Administrative and legal support is defined as the regulation of certain social relations by means of administrative law, which includes the protection, defence and realization of the relevant rights, as well as the obligation to fulfil the duties assigned to the participants. The author emphasizes the consideration of administrative and legal support in three aspects: a) institutional - through the activities of public authorities regulated by administrative and legal norms; b) normative - through the assessment of completeness and efficiency of administrative and legal regulation; c) organizational - through the characterization of relevant legal instruments. It is stated that the administrative and legal support for gender equality in the National Police of Ukraine does not have its own peculiarities, but is carried out in accordance with the national policy. In turn, the State policy in the field of gender equality has a steady tendency to introduce European approaches to achieving equal status of men and women in all spheres of public life. Attention is drawn to the duality of patterns of the current state of administrative and legal support for gender equality in the National Police of Ukraine. On the one hand, the existing documents allow for gender equality in recruitment to the National Police and in general issues of service. But on the other hand, the "police" legislation does not contain direct norms on gender equality, which may lead to violations of the rights of women police officers during their service. It is concluded that the administrative and legal support for gender equality in the National Police of Ukraine should be improved until it is actually achieved between women and men, both in the regulatory and practical spheres.

Key words: gender, rights and freedoms, martial law, National Police, administrative and legal support, gender equality, normative legal acts.

Вступ. Збройна агресія, розв'язана Російською Федерацією проти України 24 лютого 2022 року, спричинила фундаментальні зміни у багатьох

сферах суспільного життя. Зазнали безповоротних змін філософія формування безпекового середовища, відносини між державами, функціо-

нування органів публічної адміністрації та геополітична ситуація у світі загалом.

Так, реакцією на виклики воєнного стану стала оптимізація завдань та функцій поліції, що знайшли відображення у змінах і доповненнях до Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 [1]. Поліція почала використовувати у своїй роботі безпілотні літальні апарати, приймати безпосередню участь у бойових діях, застосовувати заходи примусу без врахування вимог та заборон, які стосуються порядку застосування заходів примусу, порядку застосування спеціальних засобів та порядку застосування вогнепальної зброї тощо.

Не менш важливим аспектом діяльності поліції під час дії воєнного стану слід вважати поліпшення ситуації стосовно гендерної рівності, досягнення якої багато у чому інтенсифікувалося в особливих правових умовах.

Мета статті полягає у характеристиці сучасного стану адміністративно-правового забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України.

Стан дослідження. Питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні досліджуються вітчизняними науковцями порівняно нетривалий період – з початку 2000-х років, коли проблеми гендеру почали вивчатися та вирішуватися на державному рівні. Серед інших, варто відмітити праці Олександра Водяннікова, Ірини Грицай, Лізи Дені, Катерини Катеринчук, Тамари Марценюк, Лариси Наливайко та Бориса Логвиненка.

Разом із тим, динамічний характер проблематики досягнення гендерної рівності у Національній поліції України в особливий період воєнного стану, обумовлює актуальність та своєчасність представленого дослідження.

Виклад основного матеріалу. У своєму дослідженні «Гендерні питання у поліції» Ліза Дені влучно відмічає те, що досягнення гендерної рівності є не тільки міжнародно-правовим зобов'язанням, а також запорукою досягнення цілей національного розвитку. У діяльності служб поліції забезпечення урахування гендерної проблематики є фундаментальним чинником захисту прав у робочому середовищі, а також підвищення ефективності правоохоронної діяльності, побудови безпечнішого суспільства та зміцнення позицій верховенства права, оскільки досягнення гендерної рівності врешті решт забезпечує запобігання насильству, захист прав усіх людей та можливість всім людям робити змістовний внесок у громадське життя [2, с. 9].

Слід погодитись із думкою І.О. Грицай, що існуючі у суспільстві стереотипи перешкоджають повноцінній реалізації рівних можливостей для чоловіків та жінок. Зазначене явище потребує подолання через виховання толерантності у суспільстві, оскільки наявність свободи вибору для кожного є показником гуманності і демократизму держави. Гендерні стереотипи зосереджуються на уявленнях про те, що жінка не спроможна якісно здійснювати службові повноваження та приймати складні рішення [3, с. 52].

Погоджуючись з викладеними тезами, зупинимось детальніше на сутності адміністративно-правового забезпечення. Під таким забезпеченням у адміністративно-правовій науці прийнято розуміти врегулювання за допомогою норм адміністративного права певних суспільних відносин, що включає охорону, захист та реалізацію відповідних прав, а також обов'язковість виконання покладених на учасників обов'язків.

Крім викладеного, адміністративно-правове забезпечення можна розглядати у наступних аспектах: а) інституційному – через врегулювану адміністративно-правовими нормами діяльність суб'єктів владних повноважень; б) нормативному – через оцінку повноти й ефективності адміністративно-правового регулювання; в) організаційному – через характеристику відповідних правових інструментів.

Відповідно до предмету дослідження адміністративно-правове забезпечення гендерної рівності буде здійснюватись у нормативному аспекті, тобто через оцінку сучасного стану її адміністративно-правового регулювання. При цьому, характеризуючи стан адміністративно-правового забезпечення гендерної рівності у Національній поліції недоцільно виходити з простого перерахування чинних нормативно-правових актів, проводячи їхню класифікацію за юридичною силою. Більш правильним виглядає підхід за якого нормативно-правові акти будуть розглядатися з позиції вмісту у них норм, що стосуються гендерної рівності.

Приміром, у Законі України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII про гендерну рівність вказано опосередковано. Приміром, у статті 49 «Вимоги до кандидатів на службу в поліції», зазначено, що: «На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від ... статі ...» [1].

Л.Р. Наливайко та Л.В. Марценюк справедливо вказують на те, що протягом останніх років у сфері внутрішніх справ відбулися позитивні зміни, адже на законодавчому рівні були зняті обмеження для

жінок займати ті чи інші посади. Так, у грудні 2017 року втратив чинність наказ Міністерства охорони здоров'я № 256 від 29.12.1993 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» [4], яким було визначено перелік із 450 заборонених для жінок професій. Після цього жінки отримали змогу працювати пожежниками, водолазами, кермувальниками тощо. Крім цього, 06.09.2018 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» № 2523-VIII [5], що надав рівні права чоловікам та жінкам при укладанні контракту на військову службу, дозволив жінкам їздити у відрядження та заступати на добові наряди. Також до жінок-військовослужбовців раніше застосовувалися більш м'які заходи покарання, а тепер вони несуть відповідальність і покарання нарівні із чоловіками [6, с. 64].

Зупиняючись на наступному нормативно-правовому акті, слід погодитись з Н. Буковинською щодо важливості прийнятого 08.09.2005 року Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV [7]. Авторка називає цей закон вдалим кроком щодо запровадження міжнародних стандартів міжстатевої рівності та правовою базою забезпечення конституційного принципу рівних прав чоловіків і жінок [8, с. 192].

Дійсно, на рівні національного законодавства саме Закон України № 2866-IV є визначальним у питанні досягнення гендерної рівності в усіх без винятку сферах життєдіяльності суспільства. Ключове значення цього закону пов'язане з тим, що він власне і присвячений рівним правам жінок і чоловіків.

Слід зазначити, що вітчизняний закон став «продовженням» демократичної загальноєвропейської традиції, адже першими серед держав у питанні гендерної рівності стали Швеція (Акт про рівність чоловіків і жінок у сфері праці, 1972 р.; Акт про рівність між жінками і чоловіками, 1991 р.); Великобританія: Закон про гендерну дискримінацію, 1975 р.); Данія (Закон про рівність статей, 1978 р.); Норвегія (Закон про рівність між статями, 1978 р.) Норвегія (Закон про гендерну рівність, 1979 р.); Ісландія (Закон про рівний статус та рівноправність жінок і чоловіків, 1985 р.); Фінляндія (Закон про рівність між статями, 1986 р.) та деякі інші [9, с. 3].

На підзаконному рівні варто відмітити Указ Президента України від 26.07.2005 № 1135/2005 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», спрямований на підвищення ефективності державної політики та узгодженої співпраці органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [10].

Ще одним документом є розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 815-р «Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки» [11].

Окремих аспектів підготовки поліцейських стосується Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 № 1163-р [12].

Насамкінець, зазначимо про наказ МВС України від 30.11.2022 № 785 «Про затвердження Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України з виконання завдань операційного плану з реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року на 2022-2024 роки» [13].

Аналіз зазначених нами нормативно-правових актів дозволяє нам констатувати той факт, що забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України не має своїх особливостей, а здійснюється у відповідності до загальнодержавної політики.

У свою чергу, державна політика у сфері забезпечення гендерної рівності має стійку тенденцію до впровадження європейських підходів у досягненні рівного статусу чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного життя.

Тут потрібно зауважити на дуальності законодавств поточного стану справ у досліджуваній сфері. Так, з одного боку, наявні документи дозволяють забезпечити гендерну рівність при прийомі на службу в Національній поліції та у загальних питаннях її проходження. Але з іншого боку, вести мову про належне забезпечення рівності жінок і чоловіків у поліції не можна, адже «поліцейське» законодавство не містить безпосередніх норм про гендерну рівність, що може призвести до порушення прав жінок-поліцейських під час проходження ними служби.

Незважаючи на наявність законодавства, яким декларується рівність жінок і чоловіків в Україні, у поліції досі існують гендерно обумовлені про-

блеми. Головним чином вони стосуються: а) недостатнього представництва жінок на керівних посадах; б) стереотипного уявлення про другорядну роль жінки у правоохоронних органах; в) дискримінації за ознакою статі; г) позастатутних відносин і мобінгу.

Натомість, вирішення наявних проблем можливе за рахунок удосконалення національного законодавства та підвищення правової культури правоохоронців у питаннях гендерної рівності. Це надзвичайно важливо у теперішніх умовах воєнного стану, коли частина жінок з числа поліцейських долучилася до складу об'єднаної штурмової бригади «Лють» та інших підрозділів поліції, що приймають безпосередню участь у бойових діях, а інша – зайняла посади у територіальних органах (підрозділах) поліції для забезпечення відповідних кадрових потреб.

Висновки. Підводячи підсумок, слід погодитись із І.О. Наливайком у тому, що українське суспільство має будувати свою гендерну політику з огляду на європейську модель, але ураховуючи при цьому національні особливості [14, с. 84]. Світовий досвід переконливо свідчить про те, що рівність між чоловіками та жінками має забезпечуватись спеціальним законом та відповідати міжнародним стандартам. У свою чергу, положення про рівність та недискримінацію мають бути імплементовані у профільне законодавство, зокрема у законодавство, яким врегульовано діяльність Національної поліції.

Важливо зазначити, що проблема забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України стосується не тільки досягнення справедливості та рівноправ'я між особами обох статей. Гендерна рівність сприяє підвищенню ефективності роботи поліції, дозволяє більш продуктивно налагоджувати діалог з громадськістю, поліпшує мікроклімат у робочих колективах. Про це також веде мову Б.О. Логвиненко, стверджуючи, що в умовах дії воєнного стану, для жінок-поліцейських зростають стресові чинники суб'єктивного і об'єктивного змісту, збільшується загроза сексуального насильства, посилюються напруженість і виникнення конфліктних ситуацій. Але разом із тим, позитивними моментами є зменшення гендерних упреждень, більш тісна взаємодія з населенням та зростання довіри останнього до діяльності поліції, зростання відсотку жінок-поліцейських на керівних посадах [15, с. 616].

На завершення слід підтримати тезу Директорки Центру знань Європейського Союзу з гендерної рівності (EIGE), Карлієн Шеєле, що: «... завдяки постійним зусиллям щодо перетворення зобов'язань на дії, ми досягнемо змін які нам потрібні» [16]. Відповідно, адміністративно-правове забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України має поліпшуватись до фактичного її досягнення між жінками та чоловіками, як у нормативно-правовій, так і у практичній площині.

REFERENCES:

1. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
2. Deni Liza. Genderni pytannia u politsii. [Gender issues in the police]. Zheneva: DCAF, 2019. 75 s. <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Tool%20%20UA.pdf> [in Ukrainian].
3. Grytsai I.O. Henderni aspekty zabezpechennia osnovnykh prav i svobod liudyny u hromadianyna v Ukraini: teoretyko-pravovy aspekt [Gender aspects of providing fundamental rights and freedoms of man and citizen in Ukraine: theoretical and legal aspects]. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2018. № 1. S. 47-54. [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Pereliku vazhkykh robot ta robit iz shkidlyvymy i nebezpechnymy umovamy pratsi, na yakykh zaboroniaetsia zastosuvannia pratsi zhinok [On Approval of the List of Hard Work and Work with Hazardous and Dangerous Working Conditions, in Which the Employment of Women is Prohibited]: Nakaz MOZ Ukrainy vid 29.12.1993 № 256 zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text> (vtratyv chynnist) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia rivnykh prav i mozhlyvostei zhinok i cholovikiv pid chas prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvanniakh [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men in Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations]: Zakon Ukrainy vid 06.09.2018 № 2523-VIII. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> [in Ukrainian].
6. Nalyvaiko L.R., Martseniuk L.V. Prava zhinok ta henderna rivnist v Ukraini: problemy teorii ta praktyky [Women's rights and gender equality in Ukraine: problems of theory and practice]. Pryvatne ta publichne pravo. 2022. № 1. S. 61-66. DOI: 10.32845/2663-5666.2022.1.11. [in Ukrainian].
7. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv [On ensuring equal rights and opportunities for women and men]: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 № 2866-IV zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].

8. Bukovynska Nataliia. Henderna rivnist: shliakh do uspihku chy zahroza maibutnomu? [Gender equality: a way to success or a threat to the future? Entrepreneurship, economy and law] *Pidpnyiemytstvo, gospodarstvo i pravo*. 2017. № 3. S. 191-194. [in Ukrainian].
9. Normatyvno-zakonodavche zabezpechennia gendernoi rivnosti v Ukraini: Posibnyk dlia derzhavnykh sluzhbovtiv, predstavnykiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta ZMI. Kharkiv: Raider, 2007. 56 s. [in Ukrainian].
10. Pro vdoshkonalennia roboty tsentralnykh i mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv [On improving the work of central and local executive authorities to ensure equal rights and opportunities for women and men]: Ukaz Presyidenta Ukrainy vid 26.07.2005 № 1135/2005. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text> [in Ukrainian].
11. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii podolannia hendernoho rozryvu v oplati pratsi na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2023-2025 roky [On approval of the National Strategy for Overcoming the Gender Pay Gap for the Period up to 2030 and approval of the Operational Action Plan for its implementation for 2023-2025]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.09.2023 № 815-p. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Stratehii vprovadzhennia hendernoi rivnosti u sferi osvity do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv na 2022-2024 roky z yii realizatsii [On approval of the Strategy for Implementing Gender Equality in Education until 2030 and approval of the operational action plan for 2022-2024 for its implementation]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.12.2022 № 1163-p. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy z vykonannia zavdan operatsiinoho planu z realizatsii Derzhavnoi stratehii zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv na period do 2030 roku na 2022-2024 roky [On approval of the Action Plan of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine for fulfillment of the tasks of the operational plan for implementation of the State Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men until 2030 for 2022-2024]: Nakaz MVS Ukrainy vid 30.11.2022 № 785. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/1/nakaz-mvs-785-30112022.pdf> [in Ukrainian].
14. Nalyvaiko Ihor. Henderna paradyhma: vitchyzniana praktyka ta mizhnarodnyi dosvid [Gender paradigm: domestic practice and international experience]. *Nove ukrainske pravo*. 2022. Vyp. 6. T. 2. S. 80-85. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.2.12> [in Ukrainian].
15. Lohvynenko B.O. Henderna sensybilizatsiia v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy pid chas dii voiennoho stanu [Gender sensitization in the activities of the National Police of Ukraine during martial law]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 17 ber. 2023 r.)*. Dnipro: DDUVS, 2023. 812 s. S. 65-66 [in Ukrainian].
16. Challenges and Changes: promoting women in law enforcement. European Institute for Gender Equality. Director's Speech from 02.02.2024. [eige.europa.eu](https://eige.europa.eu/newsroom/director-corner/challenges-and-changes-promoting-women-law-enforcement). Retrieved from <https://eige.europa.eu/newsroom/director-corner/challenges-and-changes-promoting-women-law-enforcement>

УДК 155

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.21>

Обелець Інна Михайлівна,

здобувачка IV курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

кафедри загальної та практичної психології

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ORCID ID: 0009-0002-6009-3643

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF EMOTIONAL SELF-REGULATION OF MODERN TEENAGERS

У статті наведено розв'язання психологічної проблеми емоційної саморегуляції сучасних підлітків. Висвітлено проблему емоційного розвитку підлітків. Питання гармонійної єдності емоцій та когнітивних процесів є актуальним саме у цьому віці. Зазначено, що особливе значення набуває проблема діагностики та розвитку емоційної сфери у підлітковому віці. Підлітковий вік є головним ступенем для входження в доросле життя, на якому відбуваються найважливіші зміни в життя людини. Виявлено психічні новоутворення емоційної сфери особи підлітку, до яких належать: підвищена емоційна збудливість; велика стійкість емоційних переживань; основа дружби - спільність інтересів та моральних почуттів; «комплекс емоційності»; поява емоційних переживань та суперечливості почуттів. Доведено, що в процесі дорослішання можуть з'явитися емоційні порушення, а як наслідок – порушення психіки. Тому так важливо у цьому віці закласти здоровий емоційний фундамент, навчити підлітків dbати про свої та чужі почуття. Проблема розвитку здатності підлітку до саморегуляції представлена як процес підтримки сприятливих і перетворення несприятливих емоційних станів, адекватних спільної діяльності, що вибудовується. Звертається увага, що оскільки проживання сучасними підлітками інтенсивних емоційних станів перешкоджає їх особистісному становленню, завдання розвитку саморегуляції є особливо актуальною. Перевірялося припущення у тому, що розвиток саморегуляції сприяє оволодінню підлітком здібностями розпізнавати й інтерпретувати емоційні стани. Стверджується, що створення підлітком оперативних образів об'єкту у конкретній ситуації надає опосередкований вплив на перетворення емоційних станів. Незважаючи на зростаючу увагу, яка приділяється емоційному розвитку підлітків, залишається недостатньо досліджень, які б конкретно вивчали взаємозв'язок між саморегуляцією та когнітивною регуляцією емоцій у цій віковій групі. Поточне дослідження має на меті подолати цю прогалину в існуючій літературі та покращити наше розуміння факторів, що впливають на емоційне благополуччя підлітків. Основною метою цього дослідження є вивчення зв'язку між саморегуляцією та когнітивною регуляцією емоцій серед підлітків, розроблено науково-прикладні підходи, що забезпечують практичне використання отриманих наукових результатів.

Ключові слова: підлітковий вік, емоційна саморегуляція, психологічні проблеми, когнітивна регуляція, емоційні переживання.

The article provides a solution to the psychological problem of emotional self-regulation of modern teenagers. The problem of emotional development of teenagers is highlighted. The issue of the harmonious unity of emotions and cognitive processes is relevant at this age. It is noted that the problem of diagnosis and development of the emotional sphere in adolescence acquires special importance. Adolescence is the main stage for entering adulthood, during which the most important changes in a person's life take place. Psychic neoplasms of the emotional sphere of the adolescent's face were identified, which include: increased emotional excitability; great stability of emotional experiences; the basis of friendship is the commonality of interests and moral feelings; "emotional complex"; emergence of emotional experiences and contradictory feelings. It has been proven that in the process of growing up, emotional disorders can appear, and as a result - mental disorders. That is why it is so important to lay a healthy emotional foundation at this age, to teach teenagers to take care of their own and other people's feelings. The problem of developing the adolescent's ability to self-regulate is presented as a process of maintaining favorable and transforming unfavorable emotional states, adequate for joint activities that are being developed. Attention is drawn to the fact that living with modern teenagers in intense emotional states hinders their personal development, the task of developing self-regulation is particularly relevant. The assumption that the development of self-regulation contributes to the adolescent's mastery of the ability to recognize and interpret emotional states was tested. It is claimed that the creation of operational images of an object by a teenager in a specific situation has an indirect effect on the transformation of emotional states. Despite the growing attention paid to adolescent emotional development, there remains a paucity of research specifically examining the relationship between self-regulation and cognitive emotion regulation in this age group. The current study aims to address this gap in the existing

literature and improve our understanding of factors influencing adolescent emotional well-being. The main goal of this research is to study the relationship between self-regulation and cognitive regulation of emotions among adolescents, scientific and applied approaches have been developed that ensure the practical use of the obtained scientific results.

Key words: *adolescence, emotional self-regulation, psychological problems, cognitive regulation, emotional experiences.*

В умовах сьогодення різкі політичні та економічні зміни, що відбуваються в нашій країні, сприяють підвищенню рівня психоемоційного напруження у населення. Широко поширеними серед населення стали такі несприятливі для здоров'я психічні стани, як тривога, незадоволеність життям, невпевненість у завтрашньому дні, дратівливість, агресивність, депресія та ін. гострою проблемою емоційної нестійкості стоїть у підлітковому середовищі, оскільки внаслідок вікових особливостей підлітки характеризуються підвищеною збудливістю, імпульсивністю, неврівноваженістю, скоєнням необдуманих вчинків. Але саме у підлітковому віці створюються сприятливі передумови на формування емоційної стійкості особистості [11, с. 104].

У сучасному нестійкому та духовно розрізненому суспільстві особливо гостро постає проблема емоційного розвитку особистості. Нова екзистенційна криза молоді пов'язана насамперед із дефіцитом почуттів. Люди все частіше зустрічаються із прихованою оманою чи відкритою агресією. Нездатність жити в ладі з іншими людьми оформляється у стійке емоційне збіднення внутрішнього світу або у форми відкритого емоційного насильства. Ці тенденції набувають досить масовий характер. Велика за своїм життєвим значенням проблема не в тому, щоб придушувати сильні почуття, а в тому, щоб виховувати їх людяність, глибину, доцільність.

Психологічний аспект проблеми дослідження полягає у недостатній вивченості психологічної природи саморегуляції психічних станів. Відзначається дефіцит як експериментальних досліджень, так й теоретичних розробок у вивченні феномену. Питання виявлення та вивчення найбільш ефективних психологічних механізмів формування саморегуляції психічних станів особистості у підлітковому віці є також одним із нерозроблених. Тим часом потребу в достовірних наукових знаннях про сутність, структуру, механізми формування саморегуляції психічних станів людини на різних етапах її становлення відчують представники різних сфер діяльності.

Саморегуляція поведінки в період дорослішання виявляється особливо складною. Підлітки часто демонструють неадекватні психогенні реакції, дезадаптивні вчинки та нескоординовані форми поведінки, що виглядають як виклик для

вивчення феномену саморегулювання у цьому перехідному віці. Проте цей період також відзначається формуванням ціннісних орієнтацій, естетичних смаків та моральних переконань у підлітків. Ці аспекти стають основою для управління власною поведінкою.

Підлітки розвивають в собі механізми саморегуляції поведінки, які є ключовими для їхнього психологічного розвитку. Важливо враховувати, що особистість у період підлітковості є особливо сензитивною до формування цих механізмів. Таке сприйняття відкриває можливості для виховання та впливу на підлітків, зосереджуючи увагу на розвитку їхніх психологічних навичок саморегуляції.

Недоліки емоційного розвитку та неприйнятної емоційної поведінки підлітків досить часто обговорюють ті, хто безпосередньо спілкується та взаємодіє з ними. В одних випадках спостерігається емоційна нечутливість підлітків до почуттів оточуючих людей та до подій, що відбуваються; в інших – неадекватні, негативні та руйнівні емоційні прояви у життєвих ситуаціях та у вирішенні завдань спільної діяльності. Страх і тривога є сигналом і пророкуванням на несвідомому рівні очікуваних невдач. Так само як і інші емоції, страхи та тривога виконують найважливішу функцію прогнозування, але їх особливість (у на відміну від позитивних емоцій) полягає в тому, що вони підтверджують лише невдачі та прогнозують нові. Відсутність високих досягнень таких підлітків у прихованій формі засуджується оточуючими.

Стратегії виховання можуть бути спрямовані на активне впровадження особливостей формування ціннісних орієнтацій та моральних переконань в процесі росту. Зрозуміння цих аспектів дозволяє більш ефективно сприяти розвитку підлітків, створюючи основу для їхнього успішного адаптування на пізніших етапах життя [15, с. 1542].

Основними показниками успішності сучасної молодої людини є її самостійність, цілеспрямованість та здатність контролювати власне життя. Розвиток цих ключових якостей неабияк пов'язаний із здатністю до ефективної саморегуляції. Підлітковий вік, як перехідний етап від дитинства до дорослості, визначається значними зрушеннями в особистісній сфері, включаючи й розвиток механізмів саморегуляції.

Справді, підлітковий вік нерідко супроводжується нестандартними психогенними реакціями та нескоординованими формами поведінки, що робить актуальним вивчення особливостей саморегуляції у цьому віковому періоді. Важливо розуміти, що саморегуляція виступає ключовим елементом у формуванні самостійної, збалансованої особистості.

Здатність до емоційної саморегуляції надає вагомому внесок у психічне здоров'я особистості. Уміння стабілізувати свій емоційний стан особливо цінно в умовах стресу та нестабільності оточуючого світу. У наш час питання емоційної саморегуляції стає особливо актуальним, оскільки в складних умовах сучасного життя необхідність у розрізненні, розумінні та ефективній регуляції власних емоцій стає визначальною. Невміння впоратися із своїми емоціями може призвести до додаткового психічного напруження та негативних наслідків для особистості. Тому, розвиваючи навички саморегуляції, молодь отримує можливість краще адаптуватися до викликів сучасного світу та побудувати здорові відносини з власним емоційним світом [10].

Емоції є ключовим фактором, що визначає специфіку саморегуляції, як стверджує Н. Жужа. Разом із когнітивними процесами, емоції виконують оцінно-регулюючу функцію у взаєминах людей, формуючи організацію та спрямованість зовнішніх дій, поведінкових реакцій та пізнавальних процесів [12].

Berking, M. Та інші розглядають емоційну саморегуляцію як важливе вміння стримувати емоційні прояви та управляти ними відповідно до ситуації. Це включає в себе стабілізацію та тонізацію емоційного стану, перетворення деструктивних емоцій у конструктивні [4, с. 931].

С.Д. Максименко розглядає емоційну саморегуляцію як уміння вільно входити в емоційний контекст ситуації, дозволяючи ефективно взаємодіяти та концентруватися на подіях [14].

В.В. Зарицька вказує, що емоційну регуляцію слід розглядати як силу, яка забезпечує узгодженість поведінки з особистісним контекстом. Емоції виконують різноманітні регулятивні функції, такі як активація, мобілізація, вибірковість, спонукання та організація діяльності [17, с. 34].

З цього випливає, що можливо навчити людину регулювати свої емоції, уникати деструктивних виявів. Для цього важливо аналізувати функції конкретних емоцій на різних рівнях: біологічному, мотиваційному і соціальному.

Отже, аналіз різноманітних підходів до емоційної саморегуляції підтверджує, що володіння

прийомами стабілізації емоцій залежить від внутрішньої мотивації та вміння аналізувати функції конкретних емоцій.

Дослідження, проведені Artuch-Garde та ін. визначили саморегуляцію як надійний предиктор стійкості [1]. Крім того, саморегуляція слугує захисним фактором для вразливих підлітків, які можуть зіткнутися з соціальною ізоляцією та брати участь у неадаптивній соціальній поведінці, такий як невідповідна або неефективна взаємодія з іншими. Люди, які володіють здатністю керувати своїми емоціями та поведінкою та регулювати їх, краще підготовлені до того, щоб дотримуватися своїх цінностей, ефективно справлятися зі стресом, вирішувати конфлікти, витримувати складні ситуації та визнавати позитивні якості.

Люди, які мають слабкі здібності до саморегулювання, з іншого боку, сприйнятливі до стресу та розчарування, а також до неадекватного рівня власної гідності та самовладання, що може призвести до тривоги та гніву. Це призводить до поганого самопочуття, нездорового способу життя. Крім того, знижена саморегуляція передбачає антисоціальну поведінку та зовнішню проблемну поведінку. Підлітки відрізняються за своєю здатністю контролювати себе, згідно з дослідженнями, ця навичка має вирішальне значення для навчання, когнітивного та соціального функціонування підлітків [7, с. 430].

За останні десятиліття наукового осмислення питань емоційної саморегуляції поведінки оформилося кілька проблемних областей, проте досі серед дослідників відсутня єдиний погляд на характер, природу та онтогенез явища, що вивчається. Так, у зарубіжній психології емоційне регулювання розглядають як механізм адаптації до зовнішніх впливів; як механізм динамічної організації особистого досвіду переживань; як характеристику самосвідомості та особистісного розвитку [7, с. 432]. У вітчизняній психології емоційне регулювання розглядається у широкому контексті психологічної свідомої саморегуляції поведінки і трактується як цілеспрямоване, усвідомлене, опосередковане (за допомогою слів та відповідних образів) зміна наявного емоційного стану, його нормалізація [11; 12; 14].

У ході аналізу особливостей емоційної саморегуляції підлітків було визначено, що підлітковий період дуже різноманітний з погляду емоційних проявів. Його можна охарактеризувати як період сильної сприйнятливості, невірноваженості, збудливої поведінки та моральної спустошеності. Все це виражається в капризах і поведінці, що не піддається контролю. Молоді люди часто відчува-

ють невпевненість у власних силах, собі і вкрай гостро сприймають власні невдачі, що виявляється у соціумі через агресію та інші механізми захисту [3]. Розглядаючи гендерний аспект емоційної саморегуляції, наголошується, що вона не має суттєвих гендерних відмінностей, однак, у дівчаток у підлітковому періоді більше розвиваються співпереживання, бажання зрозуміти почуття партнера, тоді як у хлопчиків увага звернена на регуляцію своїх емоцій [8, с. 1659].

Емоційне життя підлітків відрізняється від життя дітей і дорослих, тому що вони сильніше залучені в емоційні обставини, стикаються з неприємними емоціями, відчують різноманітні змішані емоції та швидше спалахують за певних обставин [6, с. 137]. Останнім часом спостерігається збільшення усвідомлення емоційного впливу як на корисні, так і на несприятливі аспекти навчання [13, с. 107].

Результати досліджень показали, що здатність регулювати емоції за допомогою когнітивних процесів або думок глибоко переплетена з існуванням людини. Ця здатність дає людям змогу зберігати відчуття контролю над своїми емоціями навіть перед обличчям складних або стресових ситуацій [8, с. 1663]. Щоб ефективно керувати своїми емоціями, необхідно розуміти тригери та оцінку емоцій, а також використовувати поведінкові та когнітивні техніки, щоб змінити як досвід, так і вираження цих емоцій [3, с. 429]. Це дослідження зосереджено на впливі саморегуляції на методи когнітивної регуляції емоцій, які можна класифікувати як адаптивні та дезадаптивні під час подолання складних обставин [8, с. 1665].

Когнітивна регуляція емоцій – це підмножина регуляції емоцій, яка характеризується як усі зовнішні та внутрішні механізми для оцінки, аналізу та зміни емоційних реакцій. Фраза «когнітивна регуляція емоцій» рідко використовується в освітній політиці, шкільних реформах або рекомендованих найкращих стратегіях навчання. Опитувальник регулювання когнітивних емоцій, розроблений Garnefski et al. є широко використовуваним інструментом для вимірювання когнітивних методів управління емоціями. Дослідники широко розробили опитувальник регулювання когнітивних емоцій (CERQ), з основним фокусом на оцінку когнітивних стратегій подолання, виключаючи поведінкові тактики. CERQ оцінює когнітивні методи подолання конкретно пов'язані з регуляцією емоцій. Примітно, що він охоплює ширший спектр когнітивних методів подолання в порівнянні з попередніми інструментами оцінювання, що складається з дев'яти вимірів, які

охоплюють як адаптивні, так і дезадаптивні стратегії.

Ці параметри включають:

(а) Самозвинувачення: включає почуття самозвинувачення за досвід, з яким людина зіткнулася.

(б) Прийняття: охоплює ідею прийняти те, що сталося, і віддатися цьому.

(с) Концентрація на думках або міркуваннях: відноситься до акту мислення про думки та емоції, пов'язані з негативною подією.

(д) Позитивне перефокусування: передбачає перенаправлення думок на радісні та приємні предмети замість того, щоб зосереджуватися на реальних подіях.

(е) Переорієнтація на планування: передбачає розгляд стратегій для ефективного вирішення несприятливого інциденту.

(ф) Позитивна переоцінка: передбачає отримання особистісного зростання та вигоди шляхом приписування позитивного значення події чи інциденту.

(г) Перегляд речей у перспективі: передбачає применшення серйозності інциденту або підкреслення його відносної значущості порівняно з попередніми подіями.

(х) Катастрофікація: позначає думки, які підкреслюють страх і збільшення того, що людина пережила.

(і) Звинувачення інших: відноситься до приписування власного досвіду зовнішнім факторам або іншим особам. Ці параметри охоплюють різні когнітивні стратегії подолання, які люди використовують, регулюючи свої емоції [9, с. 407]. Концептуалізація проблеми емоційного регулювання та саморегуляції дозволяє виділити в цій галузі дослідження концепт самоушкоджуючої поведінки.

Численні дослідження підкреслюють ключову роль саморегуляції як помітного предиктора когнітивної регуляції емоцій серед підлітків. Саморегуляція передбачає здатність спостерігати та контролювати свої думки, емоції та дії, тоді як когнітивна регуляція емоцій передбачає здатність адаптуватися та коригувати емоційні реакції в різних обставинах. Ці здібності, саморегуляція та когнітивна регуляція емоцій, мають важливе значення для підлітків, коли вони переживають складні умови підліткового віку, включаючи соціальні та академічні стресори.

Багато дослідницьких спроб досліджували зв'язок між саморегуляцією та когнітивною регуляцією емоцій у когорті підлітків. Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall провели дослідження, яке підкреслило позитивний зв'язок

між вищими рівнями саморегуляції та регуляції емоцій, покращеними соціальними навичками та зменшенням проблем інтерналізації та екстерналізації поведінки серед підлітків [18, с. 160].

Ці результати підтверджують ідею про те, що саморегуляція відіграє вирішальну роль у сприянні позитивному соціальному та емоційному функціонуванню в підлітковому віці. Крім того, дослідження Benoit, V., & Gabola, P показало, що втручання, зосереджене на покращенні навичок саморегуляції у підлітків із підвищеним рівнем тривожності, призвело до покращення когнітивних стратегій регуляції емоцій, таких як когнітивна переоцінка та вирішення проблем [2].

Це свідчить про те, що втручання, спрямовані на саморегуляцію, можуть позитивно впливати на когнітивні методи регуляції емоцій у підлітків, що призводить до покращення емоційного благополуччя. Результати досліджень також показали, що люди, які володіють вищим рівнем навичок саморегуляції, виявляють більшу майстерність у регулюванні своїх емоцій.

Webb та ін. прийшли до висновку, що люди з підвищеними можливостями саморегуляції більш схильні застосовувати ефективні методи когнітивної переоцінки [16]. Так само дослідження, проведене Berking та інші продемонстрували, що люди, які пройшли навчання саморегуляції, продемонстрували покращені здібності в управлінні своїми емоціями за допомогою використання стратегій переоцінки, відволікання та прийняття [4]. Крім того, Brausch, A. M., & Muehlenkamp, J. J. виявили, що люди з сильнішими навичками саморегуляції, як правило, частіше використовують когнітивну переоцінку, менше покладаючись на шкідливі механізми подолання, такі як уникнення або самоушкодження [5, с. 145].

Це дослідження також показало, що люди з нижчим рівнем саморегуляції демонструють більшу схильність до роздумування, дезадаптивної когнітивної стратегії регулювання емоцій.

У сукупності наведені вище дослідження показують, що саморегуляція є важливим предиктором когнітивної регуляції емоцій у підлітків. Підлітки з розвиненими навичками саморегуляції більш схильні використовувати ефективні когнітивні стратегії регулювання емоцій, що дозволяє їм керувати своїми емоціями здоровим і адаптивним способом

У підлітковому віці сформована потреба виділяти значні умови досягнення цілей в залежності від розвиненості та адекватності оцінки результатів своєї діяльності та поведінки, а також від здатності перебудувати, вносити корекції до

системи саморегуляції при зміні зовнішніх та внутрішніх умов. Підлітки вважають, що більшість подій їхнього життя є результатом випадку чи дії інших людей, не вважають себе відповідальним за своє здоров'я, але відповідальні за побудову міжособистісних відносин з оточуючими. Вони вважають за краще діяти імпульсивно, не можуть самостійно сформулювати програму дій, часто стикаються з неадекватністю отриманих результатів цілям діяльності і при цьому не вносять змін до програми дій, діють шляхом спроб і помилок.

У підлітковому віці, чим більше сформована потреба в усвідомленому плануванні діяльності, тим більше потреба продумувати способи своїх дій та поведінки для досягнення намічених цілей, але при цьому відмінною рисою підлітків є неадекватність оцінки значимих внутрішніх умов та зовнішніх обставин, вони не завжди помічають зміни ситуації та залежно від цього вважають себе менш відповідальними за побудову міжособистісних відносин із оточуючими. Чим більш виражена у підлітків потреба продумувати способи своїх дій та поведінки для досягнення намічених цілей, тим вони більш залежать від ситуації та думки оточуючих людей, а також схили приписувати важливе значення зовнішнім обставинам, залежно від виразності потреби у здатності самостійно планувати діяльність та поведінку.

Отже, вивчення емоційної саморегуляції відбиває об'єктивну ситуацію особистісного розвитку підлітків, у якій пріоритетними стають з одного боку, внутрішня самодетермінація (здатності до особистісного зростання, вдосконалення, самореалізації, що виявляються в різних сферах життя), а з іншого - зовнішні, фасилітуючі фактори, що стимулюють особистісний розвиток ззовні. Численні психологічні дослідження показують, що підліток може уникнути психопатологічних розладів, вирішити багато особистісних проблем, відмовившись від неадекватних емоційних реакцій, тобто, підкоривши емоції жорсткому самоконтролю. Це підтверджує необхідність вивчення особливостей розвитку навичок емоційної саморегуляції у процесі різноманітної та варіативної соціокультурної діяльності сучасних підлітків.

Дослідження емоційної саморегуляції та її впливу на емоційно-інтегративні функції свідомості людини може виявити нові підходи до покращення якості життя та психічного здоров'я. Подальший розвиток цієї області може призвести до розробки ефективних програм та підходів для підтримки емоційної саморегуляції та психічного благополуччя.

REFERENCES:

1. Artuch-Garde, R., González-Torres, M. D. C., de La Fuente, J., Vera, M. M., Fernández-Cabezas, M., & López-García, M. (2017). Relationship between resilience and self-regulation: a study of Spanish youth at risk of social exclusion. *Frontiers in Psychology*, 8, 612
2. Benoit, V., & Gabola, P. (2021). Effects of positive psychology interventions on the well-being of young children: A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 12065
3. Bargh, J. A., & Williams, L. E. (2007). The nonconscious regulation of emotion. *Handbook of emotion regulation*, 1, 429-445.
4. Berking, M., Poppe, C., Luhmann, M., Wupperman, P., Jaggi, V., & Seifritz, E. (2012). Is the association between various emotion-regulation skills and mental health mediated by the ability to modify emotions? Results from two cross-sectional studies. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 43(3), 931-937.
5. Brausch, A. M., & Muehlenkamp, J. J. (2018). Perceived effectiveness of NSSI in achieving functions on severity and suicide risk. *Psychiatry Research*, 265, 144-150.
6. Cross, C. P., Copping, L. T., & Campbell, A. (2011). Sex differences in impulsivity: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 137(1), 97.
7. Dent, A. L., & Koenka, A. C. (2016). The relation between self-regulated learning and academic achievement across childhood and adolescence: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 28, 425-474.
8. Garnefski, N., & Kraaij, V. (2006). Relationships between cognitive emotion regulation strategies and depressive symptoms: A comparative study of five specific samples. *Personality and Individual Differences*, 40(8), 1659-1669
9. Garnefski, N., Boon, S., & Kraaij, V. (2003). Relationships between cognitive strategies of adolescents and depressive symptomatology across different types of life event. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 401-408
10. Hetrick, S. (2019). Understanding the Needs of Young People Who Engage in Self-Harm: A Qualitative Investigation. *Frontiers in Psychology*, URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6968776/>
11. Havryl'kevych, V.K. (2018). Psykhodiagnostychnyy instrumentariy kompleksnoho doslidzhennya emotsiynoyi samorehulyatsiyi osobystosti. [Psychodiagnostic toolkit of a comprehensive study of emotional self-regulation of personality]. *Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi : zb. nauk. pr. / za red. S. D. Maksymenka ; In-t psykholohiyi im. H.S.Kostyuka APN Ukrainy. K., T. KH, ch. 5. S. 104-113* [in Ukrainian].
12. Kazibekova V. O, Zhuzha N. M. (2020). Sotsial'ni ta osobystisni chynnyky proyavu autoahresiyi u pidlitkovomu vitsi.[Social and personal factors manifestation of autoaggression in adolescence] *Kherson*, 103s [in Ukrainian].
13. Linnenbrink, E. A. (2007). The role of affect in student learning: A multi-dimensional approach to considering the interaction of affect, motivation, and engagement. In *Emotion in Education* (pp. 107-124). Academic Press
14. Maksymenko S.D. (2018), Heneza zdiysnennya osobystosti.[The Genesis of Personality Realization] K.: Vydavnytstvo TOV «KMM», 240 s [in Ukrainian].
15. B. Perry, N. (2018). Childhood Self-Regulation as a Mechanism Through Which Early Overcontrolling Parenting Is Associated With Adjustment in Preadolescence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54, 1542–1555
16. Webb, T. L., Miles, E., & Sheeran, P. (2012). Dealing with feeling: a meta-analysis of the effectiveness of strategies derived from the process model of emotion regulation. *Psychological Bulletin*, 138(4), 775.
17. Zaryts'ka V.V. (2018). Samorehulyatsiya emotsiy v strukturi emotsiynoho intelektu [Self-regulation of emotions in the structure of emotional intelligence] *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody "Psykholohiya". №6. S. 33-37* [in Ukrainian].
18. Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 27(2), 155-168.

РОЗДІЛ 7

АНАЛІТИЧНІ ЗВІТИ, НАУКОВІ ДОПОВІДІ, ДОВІДКИ, РЕЦЕНЗІЇ

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.22>

Назарчук Олександр Адамович,

доктор медичних наук, професор,

професор кафедри мікробіології, керівник відділу забезпечення якості

Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

ORCID ID: 0000-0001-7581-0938

Дідич Володимир Миколайович,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри біологічної фізики, медичної апаратури та інформатики

Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

ORCID ID: 0000-0002-3925-6017

Потоцька Ірина Сергіївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та психології

Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

ORCID ID: 0000-0001-7723-9587

ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПОКРАЩЕННЯ УМОВ ПРАЦІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ)

EVALUATION OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF OF THE INSTITUTION OF HIGHER MEDICAL EDUCATION OF THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AS A SOCIOLOGICAL TOOL FOR IMPROVEMENT AND IMPROVEMENT OF WORKING CONDITIONS (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE SURVEY)

У статті наведено результати опитування науково-педагогічних працівників протягом осіннього семестру 2022 – 2023 навчального року Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова. Викладачам надавалось посилання через інформаційний сервіс: сайт університету. Опитування науково-педагогічних проводили в рамках реалізації моніторингу внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти відділом забезпечення якості освіти. В опитуванні взяли участь 236 науково-педагогічних працівників. Встановлено, що в опитуванні взяли участь респонденти, які були досвідченими викладачами з науковим ступенем. Переважна більшість опитаних це викладачі не лише теоретичних дисциплін, а й практикуючі лікарі, що під час навчання формують у студентів практичні навички. Найбільш поширеними способами отримання інформації науково-педагогічних працівників є інформація, що представлена на сайті університету та інформація, що подається керівництвом кафедр під час засідань кафедри. Дотримання Кодексу академічної доброчесності учасниками освітнього процесу університету оцінено на високому рівні. Понад 85% учасників опитування засвідчили, що створена на кафедрах університету атмосфера сприяла їх науковій діяльності. Більше 60 % опитаних відзначили, що цілком задоволені створеними в університеті умовами для професійного розвитку та кар'єрного зростання. За результатами проведеного опитування рівень задоволеності умовами організації освітнього процесу та оцінки створених в університеті умов праці науково-педагогічних працівників оцінено як позитивний. Такий результат отримано завдяки налагодженим механізмам та взаємозв'язкам керівництвом кафедр з навчальним

відділом, з відділом забезпечення якості освіти та з керівництвом університету, які варто тримати на такому ж рівні і удосконалювати і надалі.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, освітній процес, умови праці, учасники освітнього процесу.

The article presents the results of a survey of scientific and pedagogical workers during the fall semester of the 2022-2023 academic year of National Pirogov Memorial Medical University. Teachers were provided with a link through the information service: the university website. The scientific-pedagogical survey was conducted as part of the implementation of the internal system of quality assurance of higher education by the department of quality assurance of education. 236 scientific and pedagogical workers took part in the survey. Our respondents were experienced teachers with a scientific degree, who not only theoretically teach disciplines to students, but also are practicing doctors who, during training, form students' practical skills. The most common ways of obtaining information of scientific and pedagogical workers are the information presented on the university website and the information provided by the management of the departments during the meetings of the department. Observance of the Code of Academic Integrity by the participants of the educational process of the university was assessed at a high level. More than 85% of the survey participants testified that the atmosphere created at the university's departments contributes to their scientific activity. More than 60% of respondents noted that they are completely satisfied with the conditions created at the university for professional development and career growth. According to the results of the survey, the level of satisfaction with the conditions of the organization of the educational process and the evaluation of the working conditions created at the university by scientific and pedagogical workers is assessed as positive. Such a result was obtained thanks to established mechanisms and relationships between the management of the departments with the educational department, with the department for ensuring the quality of education and with the management of the university, which should be kept at the same level and improved in the future.

Key words: scientific and pedagogical workers, the educational process, working conditions, participants in the educational process.

В рамках дослідження було проведено опитування науково-педагогічних працівників Вінницького національного медичного університету імені (ВНМУ) ім. М.І. Пирогова в рамках реалізації внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти відділом забезпечення якості освіти університету, які обговорюються на засіданнях Вченої ради і відображуються у відповідних рішеннях. Результати щорічних опитувань здобувачів вищої освіти та викладачів регулярно публікуються у відповідних збірниках та представляються на науково-практичних конференціях [1].

Опитування науково-педагогічних працівників (НПП) проведено протягом осіннього семестру 2022 – 2023 навчального року. Інструментарій дослідження: анкета, що надавалась через інформаційний сервіс: сайт ВНМУ ім. М.І. Пирогова.

Для проведення опитування була розроблена та затверджена у встановленому порядку спеціальна анкета, яка охоплювала важливі для формування загальної оцінки запитання.

Цільова група дослідження (респонденти): для проведення анкетування не формувалась спеціальна вибірка, а передбачалось суцільне опитування науково-педагогічних працівників університету.

Мета даного опитування: на підставі оцінки рівня задоволеності умовами організації освітнього процесу та оцінки створених у ВНМУ ім. М.І. Пирогова умов праці науково-педагогічних працівників визначити слабкі та сильні сторони

для аргументації подальшої тактики вдосконалення освітньої атмосфери у середовищі викладачів при реалізації освітньої діяльності у ЗВО.

В опитуванні взяли участь 236 науково-педагогічних працівників, тобто активність респондентів становила 23%, які мали різний розподіл за стажем науково-педагогічної діяльності та за науковим ступенем (рис. 1; 2).

Розподіл вибірки за зайнятими посадами та профілем кафедр також мав ряд відмінностей, що представлено, відповідно, на рисунках 3 та 4.

Аналізуючи вибірку даного опитування встановлено, що науково-педагогічні працівники, які взяли участь в опитуванні хоч і становлять 23 % від загальної кількості викладачів представляють вибірку не так кількісно, як якісно. Одержані дані продемонстрували, що респонденти в своїй більшості досвідчені викладачі з науковим ступенем, що не лише теоретично викладають дисципліни студентам, але і є практикуючими лікарями, що під час навчання формують у студентів практичні навички і відповідні фахові компетенції.

Згідно даних відповідей респондентів на запитання анкети щодо важливості діяльності викладача університету для суспільства та його майбутнього визначено, що переважна більшість опитаних науково-педагогічних працівників ВНМУ ім. М.І. Пирогова (99 %) усвідомлюють свою роль та значення для розвитку майбутнього нашої держави.

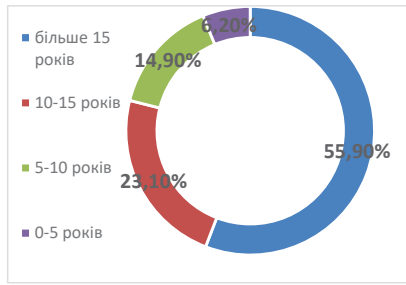

Рис. 1. Розподіл опитаних за стажем науково-педагогічної діяльності, у %

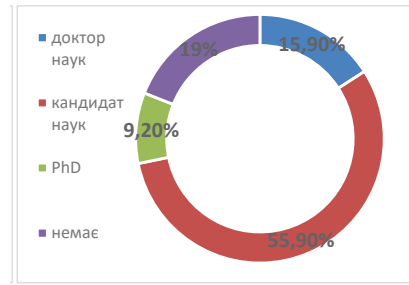

Рис. 2. Розподіл опитаних за науковим ступенем, у %

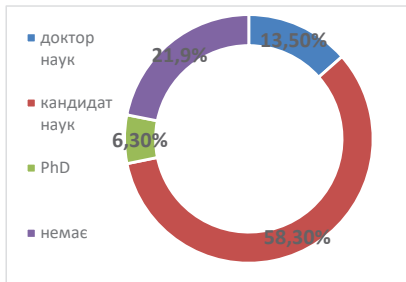

Рис. 3. Розподіл опитаних за займаною посадою, у %

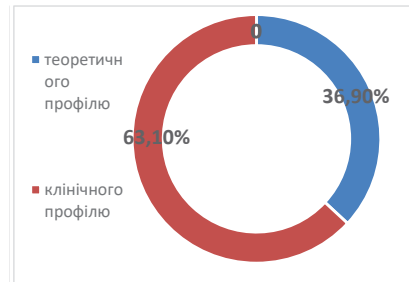

Рис. 4. Розподіл опитаних за профілем кафедр ВНМУ, у %

Найбільш поширеними способами отримання інформації науково-педагогічних працівників є інформація, що представлена на сайті ВНМУ та інформація, що подається керівництвом кафедр під час засідань кафедри. Результати опитування, щодо інформативності вище вказаних джерел представлено на рисунках 5 та 6.

Рис. 6. Ефективність рівня ознайомленості викладачами з результатами опитування учасників освітнього процесу університету, у %

Рис. 5. Оцінка респондентами можливості отримувати достатню та якісну інформацію про важливі для Вас аспекти діяльності університету через сайт ВНМУ ім. М.І. Пирогова, у %

Як свідчать відповіді, переважна більшість респондентів отримує достатню та якісну інформацію про важливі аспекти діяльності університету через сайт ВНМУ ім. М.І. Пирогова

Визначили, що понад 2/3 опитаних ознайомлюються з результатами проведених опитувань з інформаційних ресурсів університету та під час засідань кафедр.

Керівництво Вінницького національного медичного університету дбає про дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу. Мова йде не лише про здобувачів освіти, але і про викладачів закладу вищої освіти. Так, для підвищення обізнаності з даного питання в освітньо-професійних програмах за всіма спеціальностями та рівнями навчання у ВНМУ запроваджено викладання освітньої компоненти «Академічна доброчесність». Також, на сайті ВНМУ у розділі

«Наукова робота» створено розділ «Академічна доброчесність», де розміщено наступні затверджені документи: 1. Кодекс академічної доброчесності; 2. Наказ про створення координаційної комісії та розподіл повноважень у сфері інтелектуальної власності, перевірки на академічний плагіат; 3. Наказ про затвердження нового складу координаційної комісії у сфері інтелектуальної власності та академічного плагіату; 4. Антиплагіатна інтернет-система StrikePlagiarism.com. Інструкція користувача; 5. Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності. Вище перерахований пакет документів засвідчує забезпечення максимального інформування учасників освітнього процесу з питань вимог та обов'язків дотримання академічної доброчесності.

Дотримання Кодексу академічної доброчесності учасниками освітнього процесу університету оцінено наступним чином (рис. 7).

Рис. 7. Оцінка викладачами рівня дотримання Кодексу академічної доброчесності учасниками освітнього процесу у ВНМУ ім. М. І. Пирогова», у%

Соціально-психологічний клімат в колективі відіграє одну з найважливіших ролей при дослідженні мотивації професійної діяльності у багатьох професіях, а особливо у професіях типу «людина-людина». Тому, наступний блок питань відображає міжособистісні стосунки серед працівників кафедр (рис. 8).

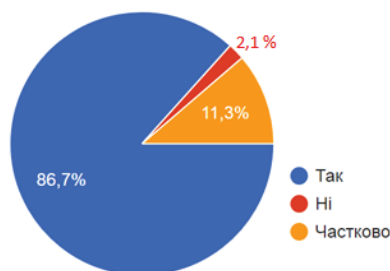

Рис. 8. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети: «Чи задоволені особисто Ви відносинами із керівництвом кафедр?», у%

Результати задоволеністю міжособистісними стосунками серед співробітників кафедр представлено на рисунку 9.

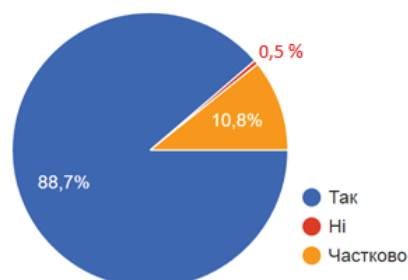

Рис. 9. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети: «Чи задоволені особисто Ви відносинами із колегами по кафедрі?», у%

Високий рівень задоволеності відмітили науково-педагогічні працівники щодо сформованих взаємовідносин в колективах на рівні кафедр, тому що переважна більшість респондентів (88,7%) обрали варіант відповіді «Так» на запитання анкети «Чи задоволені особисто Ви відносинами із колегами по кафедрі?».

Понад 85% учасників опитування засвідчили, що створена на кафедрах університету атмосфера сприяла їх науковій та педагогічній діяльності. Це відображено у написанні наукових публікацій, навальних посібників та робочих програм дисциплін у співавторстві. Ефективна співпраця фахівців породжує не лише «здорову конкуренцію», обмін досвідом але і створення продуктивних результатів командної діяльності.

Більше 60 % опитаних НПП відзначили, що цілком задоволені створеними у ВНМУ імені М.І. Пирогова умовами для професійного розвитку та кар'єрного зростання.

Створені в університеті умови праці, механізм комунікації, система заохочення, підтримка професійного та особистісного розвитку викладачів сприяють тому, що переважна більшість опитаних науково-педагогічних працівників (79,51%) при розгляді альтернативних варіантів працевлаштування не вбачають за доцільне змінювати місце роботи.

Тема професійного саморозвитку викладача вищої школи, професійно-педагогічне самовдосконалення або самоменеджмент є надзвичайно актуальним питанням для висвітлення сучасними науковцями. Пандемія коронавірусу, введення воєнного стану в Україні, планові та аварійні відключення електроенергії вимагають від ЗВО та НПП максимальної гнучкості в обранні методів та способів подачі та перевірки знань. Здобуття

нових знань та вмінь у сфері впровадження дистанційного навчання та інноваційних технологій в освіті, з метою забезпечення досягнення результатів педагогічної діяльності [2].

В результаті проведеного опитування науково-педагогічних працівників було виокремлено пріоритетні напрямки подальшого саморозвитку, які обрали науково-педагогічні працівники університету (рис. 10).

Рис. 10. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети: «Які б Ви обрали сфери, для подальшого саморозвитку?», у%

На запитання щодо доцільності розвитку технологій дистанційного навчання у ВНМУ імені М.І. Пирогова респонденти висловились наступним чином. Дивись рис 11.

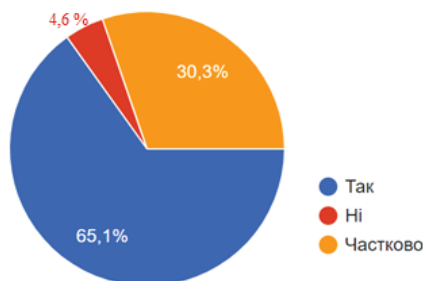

Рис. 11. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети: «Чи вважаєте ви доцільним розвиток технологій дистанційного навчання в Університеті?», у%

У ВНМУ створено кафедру педагогіки та психології, яка надає можливість викладачам пройти безкоштовне науково-педагогічне стажування в обсязі 180 годин (6,0 кредитів). Дану кафедру було створено з врахуванням результатів опитування викладачів та вимог сучасних реалій – потребою НПП проходити педагогічне стажування.

Наявність також можливості сприяє професійному саморозвитку НПП, дає можливість самовдосконалювати комунікативні, дослідницькі та

педагогічні навички, а також вдосконалювати навички онлайн викладання.

Для того, щоб розширити можливості даного опитування було створено відкрите запитання щодо пропозицій з метою покращення освітнього середовища ВНМУ. Було отримано наступні результати.

Важливою складовою проведеного опитування було визначення думки та побажань науково-педагогічних працівників щодо покращення якості

Проведений аналіз відповідей анкети на питання відкритого типу дозволив сформулювати концептуальні актуальні рекомендації, врахування яких матиме практичне значення у покращенні освітнього простору у ЗВО. Серед провідних визначено: 1.Покращити матеріально-технологічне забезпечення кафедр і науково-дослідних лабораторій; 2.Удосконалити систему інформування кафедр щодо змін в навчальних планах і навчальному навантаженні; 3.Зменшити кількість студентів у групі; 4.Збільшити кількість аудиторних годин; 5.Проводити для НПП навчання з вивчення новітніх інформаційних технологій та новим можливостям онлайн викладання.

Варто зазначити, що такі пропозиції, як «зменшення кількості студентів у групі», «збільшити кількість аудиторних годин» та «покращення матеріально-технічного забезпечення» щорічно зазначаються викладачами нашого університету як пропозиції щодо покращення освітнього середовища.

У ВНМУ на практичні заняття студентів ділять на підгрупи з максимальною кількістю 15 чоловік, що, у порівнянні з іншими ЗВО, вже є надзвичайно малою кількістю студентів.

Пропозиція щодо збільшення кількості аудиторних годин була відображена у результатах попередніх опитувань та була реалізована шляхом збільшення кількості годин для викладання вибірових дисциплін.

Така пропозиція як «покращення матеріально-технічного забезпечення», мабуть, найбільш складна для реалізації, особливо під час воєнного стану. Але, не дивлячись на всі перепони, керівництво ВНМУ щорічно покровоко реалізує таку потребу, з метою підвищення ефективності викладання та навчання.

Приємно серед пропозицій бачити актуальність самовдосконалюватися у використанні інформаційних технологій, сучасних платформ, та новим можливостям онлайн викладання.

Висновки. Думка наукової спільноти важлива і вона має бути врахована і практично

реалізована для покращення чи трансформації внутрішніх елементів чи процесів реалізації освітніх програм чи педагогічного процесу загалом.

Опитування НПП становить неабияку практичну цінність для корекції недоліків/слабких сторін в межах внутрішньої освітньої системи ЗВО і подальшого планування її розвитку як стратегічного вектору до вдосконалення якості підготовки кадрів та роботи університету як цілісного «живого» організму.

За результатами проведеного опитування рівень задоволеності умовами організації освітнього процесу та оцінки створених у Вінницькому національному медичному університеті імені М.І. Пирогова умов праці науково-педагогічних працівників оцінюється як позитивний. Такий результат отримано завдяки налагодженим механізмам та взаємозв'язкам керівництвом кафедр з навчальним відділом, з відділом забезпечення якості освіти та з керівництвом університету, які варто тримати на такому ж рівні і удосконалювати і надалі.

REFERENCES:

1. Didych, V., Potocjka, I., Danylevych, V., Vovk, I., & Nazarchuk, O. (2024). Ocinka jakosti vprovadzhenja vybirkovykh dyscyplin v navchalnyj proces vinnycjkogho nacionaljnogho medychnogho universytetu im. M.I. Pyroghova [Evaluation of the quality of implementation of elective disciplines in the educational process on National Pirogov Memorial Medical University]. *Perspektyvy ta innovaciji nauky*, (6 (40)) [in Ukrainian].
2. Krajevsjka, Gh., Ghulevych, A., Lisovyj, M., Dmytruk, L., Vasylenko, Gh., Tyshhenko, L., Ghrom, N. (2018). Suchasni metodychni tekhnologhiji keruvannja navchalnym procesom u vyshhykh medychnykh navchalnykh zakladakh [Modern methodological technologies for managing the educational process in higher medical educational institutions] [in Ukrainian].

НОТАТКИ

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 3

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Підписано до друку: 27.09.2024

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,44. Замов. № 1124/771. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.